T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU DOKTORA PROGRAMI

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİ

Doktora Tezi

MUHAMMED CİHAD ŞAYLAN

İSTANBUL 2026

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU DOKTORA PROGRAMI

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİ

Doktora Tezi

MUHAMMED CİHAD ŞAYLAN

Tez Savunma Jürisi

Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hüseyin Melih Çakır
Üye	: Prof. Dr. Turan Yıldırım
Üye	: Prof. Dr. Serdar Kale
Üye	: Doç. Dr. Ömer Faruk Erol
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Nuray SÜMER

İSTANBUL 2026

ÖZET

Bu çalışma, idari yargılama hukukunda delil tespiti kurumunun niteliğini, işlevini ve uygulamadaki yansımalarını incelemektedir. Delil tespitinin bağımsız bir dava olmadığı, esasen ileride açılacak ya da görülmekte olan davalarda kullanılacak delillerin kaybolmadan veya ileri sürülmesi güçleşmeden muhafaza edilmesine hizmet eden geçici bir hukuki koruma aracı olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle delil tespiti, yalnızca tarafların ispat yükünü yerine getirmesini değil, aynı zamanda mahkemenin maddi gerçeğe ulaşmasını da sağlayan tamamlayıcı bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada, delil tespitinin hukuki yarar şartına bağlı olduğu, bu yararın özellikle delilin kaybolma ihtimali yahut ileri sürülmesinin zorlaşması hâlinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca dava öncesi ve dava açıldıktan sonraki tespit taleplerinde görevli merci farklılığı, uygulamada belirsizliklere yol açmaktadır. Sulh hukuk mahkemelerince yapılan tespitlerin idari yargı bakımından ne ölçüde kullanılabileceği hususunda yeknesaklık bulunmaması önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, delil tespiti kurumu adil yargılanma hakkı ile doğrudan bağlantılı olup, tarafların hukuki dinlenilme ve ispat haklarının korunmasına hizmet etmektedir. Ancak mevcut düzenlemelerin yetersizliği ve uygulamadaki tereddütler sebebiyle kurumun işlevi sınırlı kalmaktadır. Yapılacak yasal düzenlemeler ile delil tespitinin daha açık, kapsamlı ve işlevsel bir biçimde düzenlenmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yargılama usulü, idari yargılama usulü, hukuk muhakemeleri, delil tespiti

ABSTRACT

This study examines the nature, function, and practical implications of the institution of evidence determination in administrative judicial procedure. It has been established that evidence determination is not an independent lawsuit but rather a provisional legal protection mechanism that serves to preserve evidence—intended to be used in future or pending cases—before it is lost or its presentation becomes significantly more difficult. In this respect, evidence determination is considered not only a tool enabling the parties to fulfill their burden of proof but also a complementary mechanism ensuring that the court reaches the material truth.

The study concludes that evidence determination is subject to the condition of legal interest, which arises particularly when the risk of evidence being lost or the difficulty of presenting it increases. Furthermore, the distinction between competent authorities in pre-trial and post-filing evidence determination requests leads to uncertainties in practice. The lack of uniformity concerning the extent to which determinations conducted by civil courts of peace may be used in administrative proceedings is identified as a significant problem.

In conclusion, the institution of evidence determination is directly connected to the right to a fair trial, serving to safeguard the parties' right to be heard and right to proof. However, due to inadequate regulations and uncertainties in practice, its function remains limited. It is concluded that legislative reforms are necessary to regulate evidence determination in a clearer, more comprehensive, and more functional manner.

Keywords: procedural law, administrative procedural law, civil procedure, determination of evidence

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**

ABSTRACT ..... **İİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İİİ**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **Vİİ**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1: İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİNİN YERİ VE İŞLEVİ **5**

A. Yargılama Faaliyetinin Mahiyeti ve Muhakeme Usulü 5

1. Yargılama Faaliyeti ve İşlevi 6

2. Muhakeme/Yargılama Kavramı 8

3. Muhakeme/Yargılama Usulü Hukuku 11

B. İspat, Delil ve Delil Tespiti Kurumu 14

1. İspat 14

2. Delil 15

3. Delil Tespiti 17

a. Genel Olarak Delil Tespiti ve Tanımı 17

b. Delil Tespitinin Hukuki Niteliği 20

(1) Delil Tespiti Talebi Bir Dava mıdır? 20

(2) Tespit Davası ile Farkı 24

(3) Noterlerin Yaptığı Tespit İşlemleri ile Farkı 29

(4) Delil Tespiti Bir Geçici Hukuki Koruma Tedbiridir 34

4. Delil Tespitinin Fonksiyonları 37

a. Delilleri Muhafaza, İspat Güvenliğini Sağlama ve Hukuki Durumu Netleştirme Fonksiyonu 38

b. Uyuşmazlığı Önleme, Sulhe Teşvik ve Ekonomik Fayda Fonksiyonu 39

C. İdari Yargılama Usulünü Düzenleyen Kanunlarda Delil Tespiti 41

1. Yargılama Usullerinin Kanuniliği 41

2. İdari Yargılamaya İlişkin Düzenlemelerde Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atıflar ve Delil Tespiti 43
c. 669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu Dönemi 43
d. 3546 sayılı Devlet Şurası Kanunu Dönemi 46
e. 521 sayılı Danıştay Kanunu Dönemi 49
f. 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu 53
g. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu Dönemi 54
h. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delil Tespitine İlişkin Hükümlerinin Kıyaslanması 59

BÖLÜM 2: HUKUK MUHAKEMELERİ USULÜNE YAPILAN ATFIN İDARİ YARGILAMA USULÜYLE BAĞDAŞMASININ İNCELENMESİ 63
A. Maddi Hukuk-Yargılama Hukuku İlişkisi 64
B. Türk Hukukunda Yargı Ayrılığı 67
3. Yargı Ayrılığının Genel Çerçevesi 67
4. Adli Yargının İdari Uyuşmazlıklarda Görevlendirilmesi 70
a. Hukuki ve Normatif Ölçütler 71
(1) Kamu Yararı ve Haklı Neden Ölçütleri 71
(2) İhtisaslaşma Ölçütü 76
(3) Yargılamanın Bütünlüğünün Korunması Ölçütü 78
b. Yargı Teşkilatı ve Uygulama Kolaylığına Dayalı İleri Sürülen Gerekçeler 79
(1) Adli Yargı Teşkilatının Ülke Genelinde Daha Yaygın Olması 80
(2) Adli Yargının Daha Basit ve Pratik Muhakeme Usullerine Sahip Olması, Davaların Süratle Sonuçlandırılması 82
(3) İleri Sürülen Diğer Gerekçeler 84
C. İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemelerinin Bağdaşabilirliği 88
1. Amaçları ve Özellikleri Bakımından İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemeleri Usulünün İncelenmesi 88
2. Yargılamaya Hakim Olan İlkeler Bakımından İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemeleri Usulünün İncelemesi 94
a. Yargılamaya İlişkin Temel İlkeler 94
(1) Adil Yargılanma Hakkı 95
(2) Aleniyet ilkesi 96

(3) Usul Ekonomisi ilkesi 98
(4) Hukuki Dinlenilme hakkı 101
b. Hukuk Muhakemelerine ve İdari Yargılama Hukukuna Hâkim Olan İlkeler 102
i. Tasarruf ilkesi 103
1. Hukuk Muhakemelerinde Tasarruf İlkesi 103
2. İdari Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi 107
ii. Taraflarca getirilme ilkesi 115
iii. Taleple bağlılık ilkesi 117
iv. Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü 119
v. Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi: 120
vi. Re'sen Harekete Geçme İlkesi 122
vii. Resen Araştırma ilkesi 123
1. Hukuk Muhakemelerinde Resen Araştırma İlkesi 123
2. İdari Yargılama Hukukunda Resen Araştırma İlkesi 125
viii. Teksif ilkesi 130
ix. Doğrudanlık İlkesi 131
i. Yazılılık İlkesi 133
3. İdari Yargılama Usulünde Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atfın Değerlendirilmesi 137
a. Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atfın Tahdidi Olup Olmadığı .. 138
b. Hukuk Muhakemeleri Usulüne Atıf Yapılan Maddelerin Aynen Uygulanıp Uygulanamayacağı 141

BÖLÜM 3: İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİNİN YAPILMASI USULÜ 146
A. Delil Tespitinin İstenebileceği Haller 146
1. Delil Tespitinin İsteneceği Zaman 147
a. Görülmekte Olan Davada Henüz İncelenmeyen Vakıaların Tespiti 147
b. İleride Açılacak Dava Delillerin Tespiti 150
2. Delil Tespitinde Maddi Vakıanın Tespit Müesseseleri: Bilirkişi, Keşif ya da Tanık Dinlenilmesi 159
3. Hukuki Yarar Şartı 161
B. Görev ve Yetki 167

C. Delil Tespiti Talebi ve Karar 169
1. Tespit Talebi 169
2. Tespit Kararı 170
3. Acele Hallerde Tespit 171
4. Tespit Kararları ve İçeriğinin Tebliği 172
5. Delil Tespiti Kararına Karşı Başvuru Yolları 173
D. Delil Tespiti Kararında Uygulanacak Hükümler 174
1. Bilirkişi Delili ve Hükümleri 174
2. Keşif Delili ve Hükümleri 177
E. Delil Tespiti Giderleri 178

SONUÇ 181

KAYNAKÇA 185

KISALTMALAR LİSTESİ

AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
a.y.	:	Aynı yayın
aşa.	:	Aşağıda
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cümle
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
dn.	:	Dipnot
E.	:	Esas
ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
HB	:	Hukuk Bölümü
HD	:	Hukuk Dairesi
HGK	:	Hukuk Genel Kurulu
HMK	:	6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HMUK:		1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İDD	:	İdari Dava Dairesi
İDDK	:	İdari Dava Daireleri Kurulu
İYUK		2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.	:	Karar
Karş.	:	Karşılaştırınız
md.	:	Madde

R.G.	:	Resmî Gazete
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
T	:	Tarih
UM	:	Uyuşmazlık Mahkemesi
UYAP	:	Ulusal Yargı Ağı Projesi
v.d.	:	Ve diğerleri
vd.	:	ve devamı
Y.	:	Yıl
Yay.	:	Yayınları
yuk.	:	Yukarıda

GİRİŞ

Hukuk devletinin temel işlevlerinden biri, toplumsal barışı sağlamak ve bozulan hukuk düzenini yeniden tesis etmektir. Bu işlev, yalnızca maddi hukuk normlarının varlığıyla değil; bu normların etkili, adil ve öngörülebilir bir yargılanma süreci içerisinde uygulanmasıyla anlam kazanır. Devlet, hukuk düzenini koruma ve ihlaller karşısında bireylere hukuki güvence sağlama görevini, egemenlik yetkisinin bir görünümü olan yargı erki aracılığıyla yerine getirir. Bu bağlamda yargı, salt uyuşmazlık çözen bir mekanizma değil; aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerin korunmasının anayasal bir güvencesi niteliğindedir.

Yargı erkinin işleyişi, bireyin yargılanma süreci içerisinde sahip olduğu usuli güvencelerle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı, yalnızca mahkemeye erişim hakkını değil; aynı zamanda iddia ve savunmanın etkin biçimde ortaya konulabildiği, delillerin hakkaniyete uygun şekilde değerlendirildiği ve yargılamanın makul sürede sonuçlandırıldığı bir usul düzenini ifade eder. Bu yönüyle adil yargılanma hakkı, maddi gerçeğe ulaşmayı amaçlayan yargılama faaliyetinin normatif çerçevesini çizerken, usul hukukuna da hak eksenli bir yön tayin etmektedir.

İdari yargılama usulü bakımından bu durum, daha da belirgin bir önem taşımaktadır. Zira idarenin tek yanlı işlem ve eylemleri karşısında bireyin hukuki konumu yapısal olarak zayıf olup, yargılama süreci çoğu zaman temel hak ve özgürlüklerin idari tasarruflar karşısında korunmasının yegâne aracı hâline gelmektedir. Bu nedenle idari yargılama, yalnızca hukuka uygunluk denetimi yapan teknik bir yargılama türü değil; aynı zamanda birey ile idare arasındaki güç dengesizliğini telafi etmeyi amaçlayan hak eksenli bir yargılamadır.

Bu çerçevede, idari yargılama usulünde delil tespiti gibi spesifik ve teknik bir kurumun hukuki niteliğinin ve işlevinin tam olarak anlaşılabilmesi, öncelikle bu kurumun üzerinde yükseldiği teorik ve anayasal zeminin netleştirilmesine bağlıdır. Zira delil tespiti, yalnızca ileride açılacak bir davaya hazırlık sağlayan yardımcı bir işlem değil, adil yargılanma hakkının somutlaşmasına hizmet eden, tarafların iddia ve savunma haklarını etkin şekilde kullanabilmelerini mümkün kılan bir usuli güvencedir. Delillerin zamanında korunamaması veya kaybolması hâlinde, yargılanma sürecinin şeklen varlığını sürdürmesi mümkün olsa bile, maddi anlamda adil bir yargılamadan söz edilemeyecektir.

Hayatta uyuşmazlıklara konu olsun ya da olmasın önceden öngöremeyeceğimiz bir çeşitlilikte maddi ya da hukuki vakıalar karşımıza çıkmaktadır. Uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk kuralları bir hukuk devletinde uyuşmazlık çıkmadan önce belirlenmekte ve sonrasında uyuşmazlık bir dava hüviyetine kavuşup mahkemelerin önüne geldiğinde bu kuralları somut uyuşmazlıklara uygulanmaktadır.

Hayatın sayısız zenginliği önceden öngörülmüş hukuk kurallarını belki her bir uyuşmazlıkta zorlamakta, kuralın yerindeliğini düşünsel olarak da olsa her bir seferinde sorgulama imkânı vermektedir. Bu şekilde hukukta birikimli olarak ilerleme imkânı sağlanabilmektedir.

Bir yargılama hukuku müessesesi olarak delil tespiti ise maddi vakıaların tespitine yönelmiştir. Delil tespiti kanunda düzenleniş şekli ve yargılama usulü kuralları içerisindeki yeri ve işlevi itibariyle ilk derece mahkemelerinde ya da maddi incelemenin de yapılabildiği istinaf kanun yolunda kullanılan bir yargılama hukuku müessesesidir. Bir delil elde edildikten sonra, ediliş şekli onu hukuka aykırı kılmaması kaydıyla, delil tespiti faaliyetinin nasıl yapıldığı ile değil, elde edilen delilin davayı aydınlatmaya yetip yetmediği ile ilgilenilmektedir. Dolayısıyla artık delil tespitinin nasıl yapıldığı bahsi temel unsurları haricinde çok önem arz etmemekte, sadece sürecin çıktısına odaklanılmaktadır.

Şöyle ki, Bölge Adliye ve Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik'in[1] 'değişik işler kaydı' başlıklı 177. maddesinde şu hükümler yer almaktadır:

> *"(1) Yukarıda sayılan kayıtlarda tutulması gerekmeyen ihtiyatî tedbir,* ***delil tespiti gibi*** *karar ve işlemlerin tutulduğu kayıttır.*
>
> *(2) Bu kayıt; sıra numarası, talep tarihi, talep eden ile varsa karşı tarafın, adı ve soyadı veya unvanı, T.C. kimlik numarası, varsa ticaret sicil numarası ya da merkezî tüzel kişi kimlik numarası, talep konusu, karar numarası, kararın özeti ve tarihi ile düşünceler sütunlarından oluşur."*

Metinden anlaşılacağı üzere delil tespitine ilişkin karar ve işlemler 'değişik iş' kategorisi altında ele alınmaktadır. Hatta Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından hukuk mahkemelerine yönelik tavsiyelerde bu hususa riayet özellikle istenmiştir:

---

[1] RG Tarihi-Sayısı: 06.08.2015-29437.

"Bölge Adliye ve Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik'in 177. maddesinde ihtiyati tedbir, delil tespiti gibi karar ve işlemlerin, değişik işler kaydı üzerinden yürütüleceği açıklandığından, bundan böyle bu kabil davaların değişik işlere kaydedilerek sonuçlandırılması konusunda gerekli dikkatin gösterilmesi"[2]

Adalet Bakanlığı'nca her yıl yapılan istatistiklerde son senelerde değişik işlere ilişkin verilere yer verilmemekle birlikte bu istatistikler içerisinde en son değişik işlere ve somut olarak delil tespitine ilişkin açıklanan veriler 2021 yılına aittir. Delil tespitine ilişkin sadece hukuk mahkemelerinin verilerine yer verilmiş olup bu sayı 2021 yılı için 22956 olup bu taleplerin 5475'i reddedilmiş 15787'si ise kabul edilirken 1448 adedi kısmen red ve kısmen kabul kararı ile neticelenmiştir. *"Davanın açılmamış sayılması, davanın birleştirilmesi, karar verilmesine yer olmadığı, sulh olma, gönderme ve başka adlî birime aktarılan karar türü."* olarak nitelendirilen diğer kategorisinde ise 240 adet karar bulunmaktadır. Değişik işler kategorisinde delil tespiti kararları hukuk mahkemeleri tarafından en çok verilen beşinci karar türü olup toplam değişik iş kararlarının %4'ünü oluşturmaktadır.[3]

Teorik olarak bir anlam ifade etmeyen, delil tespitinin ne olduğuna ilişkin bir tanım verme imkanına sahip olmayan mahkemelerin yazı işlerini düzenleyen bu mevzuatta delil tespitinin yargı sistemi içerisinde nasıl katerogize edildiğini daha iyi göstermek bakımından 'değişik iş' tanımına yer verilmiştir[4].

Bu durum delil tespitinin yapılış usulünün üst mahkemelerde çok tartışılmaması, ilk derece mahkemesi kararlarında dahi usulün nasıl yürütüldüğüne dair çok bilginin yer almaması, delil tespitinin yapılış usulüne ilişkin bilgilerin büyük ölçüde dava dosyasına bakılarak anlaşılabilecek olması ile delil tespitine yapılışına ilişkin sürecin bilgisinin yaygınlaşmaması

---

[2] "Hukuk Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi 2024", Hakimler ve Savcılar Kurulu, 12.02.2025, s.9. (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/3101202514021-hukuk-mahkemeleri-tavsiyeleripdf.pdf, 16.09.2025.

[3] Adalet Bakanlığı (ed.), **Adalet İstatistikleri 2021**, Ankara, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2022, s.206.

[4] Adalet Bakanlığı istatistik belgelerinde ise şöyle tanımlanmaktadır: *"Değişik iş: Mahkemelerin esasa girmediği ancak hâkim kararı gerektiren işlemlerle ilgili verdikleri kararların ortak adına denir."* **a.y.**

sonucunu doğurmaktadır. Bunun neticesinde ise fiilen müesseseye ilişkin çok tartışma imkânı doğmamaktadır.

Bu çalışma ile delil tespiti müessesesi ve bu müessese üzerinden idari yargılama usulü üzerine bir tartışma yürütmek bazı çıktılara ulaşmak hedeflenmektedir.

İdari yargılama hukuku, bireylerin idare karşısındaki haklarını koruma işlevi bakımından, hukuk devletinin temel güvencelerinden birini teşkil etmektedir. İdari işlemler ve eylemler, bireylerin hak alanına doğrudan etkide bulunabilmekte; bu nedenle bu alandaki yargısal denetimin yalnızca maddi hukuk kurallarıyla değil, aynı zamanda usul kurallarıyla da güvence altına alınması büyük önem taşımaktadır. İşte bu noktada, idari yargılama usulünde delillerin zamanında ve doğru şekilde elde edilmesi, yargısal denetimin etkinliği için vazgeçilmezdir.

Delil tespiti müessesesi, davada kullanılacak delillerin henüz kaybolmadan veya elde edilmesi güçleşmeden önce muhafaza edilmesini amaçlayan geçici hukuki koruma tedbirlerinden biridir. İdari yargılamada bu müessesenin varlığı, hem tarafların iddialarını ispatlamada güçlük çekmemesi hem de mahkemelerin somut olgulara dayanarak karar verebilmesi için önemli bir rol üstlenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, delil tespitinin teorik çerçevesi ortaya konulmuş; kavramsal çerçeve, delil tespitinin hukuki niteliği ve delil tespitinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan ve idari rejimin açıkça benimsenmesinden itibaren kabul edilen mevzuatlarda nasıl düzenlendiği ve yorumlandığı incelenmiştir. Bu bölüm, müessesenin usul hukuku içerisindeki konumunu netleştirmeye yönelik bir arka plan sunmaktadır.

İkinci bölümde, hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atıfların idari yargılama ile ne ölçüde bağdaşabileceği tartışılmıştır. Yargı ayrılığı, adli ve idari yargı arasındaki işlevsel farklılıklar, yargılamaya hâkim ilkeler bağlamında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölüm, idari yargının özgün yapısı ile hukuk muhakemeleri usulü kuralları arasındaki uyum ve çatışma noktalarını vurgulamaya çalışmaktadır.

Üçüncü bölüm ise daha çok uygulamaya yönelmiş ve delil tespitinin yapılış usulünü; hangi hallerde talep edilebileceği, görev ve yetki kuralları, acele hallerde nasıl tespit yapılacağı, bilirkişi ve keşif delilleriyle ilişkisi ve idari yargı mercileri tarafından bizzat yapılacak tespitlerin usulü açıklamıştır. Ayrıca mevzuatın uygulamada ortaya çıkardığı sorunlar ve çözüm önerileri de tartışılmıştır.

BÖLÜM 1: İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİNİN YERİ VE İŞLEVİ

Bu bölümde, idari yargılama usulünde delil tespiti kurumunun teorik temelleri, hukuki niteliği ve tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla, inceleme iki ana eksende yürütülecektir.

İlk olarak, yargılama hukukunun genel teorisine ilişkin "yargılama faaliyeti", "muhakeme" ve "ispat" gibi temel kavramlar açıklanarak konuya giriş yapılacaktır. Bu kapsamda, delil tespitinin tanımı yapılarak bu kurumun bir dava, tespit davası veya noter tespiti işleminden ayrılan yönleri ve bir "geçici hukuki koruma tedbiri" olarak hukuki niteliği irdelenecektir.

İkinci olarak, idari yargılama usulünde delil tespitinin yeri ve işlevi, yargılama usullerinin kanuniliği ilkesi bağlamında değerlendirilecektir. Bu çerçevede, idari yargının tarihsel sürecindeki temel kanunlar ve bu düzenlemelerin hukuk muhakemeleri usulüne yaptığı atıflar kronolojik bir perspektif ile incelenerek, kurumun idari yargıdaki normatif dayanakları ortaya konulacaktır.

A. Yargılama Faaliyetinin Mahiyeti ve Muhakeme Usulü

Hukuk devletinin varlık sebebi, yalnızca toplumsal düzeni ve barışı sağlamak değil, aynı zamanda bireylerin temel hak ve özgürlüklerini her türlü ihlale karşı etkili bir şekilde korumaktır. Devletler, bu hayati işlevi, egemenlik yetkisinin bir tezahürü olan yargı erki vasıtasıyla yerine getirmektedirler. Ancak yargılamanın bu koruyucu fonksiyonunu ifa edebilmesi, keyfilikten uzak, öngörülebilir ve normatif bir “yargılanma süreci ”nin varlığına bağlıdır. Nitekim adil yargılanma hakkı, soyut bir ideal olmaktan öte, ancak bu sürecin usul kurallarına uygun işlemesiyle somutlaşabilmektedir.

İdari yargılama usulünde delil tespiti gibi teknik bir kurumun önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira delillerin zamanında ve usulüne uygun tespiti, adil bir yargılamanın ön koşuludur. Delil tespitinin, bağımsız bir usuli işlem olmaktan ziyade, hak arama hürriyetine hizmet eden muhakeme sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle, bu bölümde öncelikle kurumun üzerinde yükseldiği temel kısaca incelenecektir. Bu kapsamda, idari yargıdaki usul işlemlerinin temelini oluşturan “yargılama faaliyeti ve işlevi”, bu faaliyetin

dinamik ve hak eksenli süreci olan "muhakeme" ve bu süreci disipline eden "usul hukuku" kavramları, doktrindeki tartışmalar ışığında incelenecektir.

1. Yargılama Faaliyeti ve İşlevi

Anlaşmazlık, Türkçe dilbilgisi kurallarına göre işteş bir fiilden türemiş olan isimdir. İşteş fiil birden fazla öznenin bir fiili birlikte ya da karşılıklı olarak gerçekleştirmesini tanımlanmak için kullanılan bir kavramdır[5]. Dolayısıyla teknik olarak kullandığımız manaya geçmeden anlaşmazlığın kelime anlamı itibariyle birden fazla özneyi gerektirdiğinin altını çizmemiz gerekmektedir.

Anlaşmazlık, menfaatlerinin tam anlamıyla karşılanmasının mümkün olmadığı iki ya da daha çok kişinin yer aldığı çatışma hali olarak tanımlanmıştır[6]. Günlük dilde birbirlerinin yerine kullanılsa da bir anlaşmazlığın ortaya çıkarılması, anlatılması ve açıklanması yani dışa yansıması ve devam etmesi halinde artık bir uyuşmazlıktan söz edilebilecektir[7].

Yargılama faaliyeti ise maddi hukuk kurallarının yargısal merciler eliyle somut bir uyuşmazlığa uygulanarak bir sonuca varılması olarak tanımlanmıştır[8]. Dolayısıyla mevcut bir anlaşmazlığın yargısal merciler önünde maddi hukuk kurallarının uygulanmasıyla sona erdirilmesi temel hedeftir.

Fakat daha teknik olarak yargılama faaliyeti biri organik ve şekli diğer maddi olmak üzere iki ölçüte başvurularak tarif edilmektedir[9]. Organik/şekli ölçüt için faaliyeti

---

[5] Teknik bir tanım vermek gerekirse: "Çokluk öznenin bir eylemi birlikte veya karşılıklı gerçekleştirmesidir." **Bilal Uysal, "Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi**, C. 7, No: 2, 2018, s. 808.

[6] Meral Sungurtekin Özkan, Aslı Aykutalp, **Yargı Örgütü Hukuku**, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Seçkin, 2024, s.23-24.

[7] Mustafa Serdar Özbek, **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 5. bs., Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s.111. Hakan Pekcanıtez, Pekcanıtez Medeni Usul Hukuku, C.1, 16. Bs, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul,2025, s. 9-10.

[8] Ejder Yılmaz, Atilla İnan, "Yargılama Usulü Kurallarının Önemi ve Sayıştay'ın Durumu", **Sayıştay Dergisi**, No: 30, 1998, s. 65. *"Kazai yol, kaza fonksiyonunun müdahalesiyle ihtilaflı vaziyetin ortadan kaldırılmasından ibarettir."* Roger Bonnard, **İdarî Kaza**, çev. Ziya Yörük, Ankara, 1944, s.8.

[9] Baki Kuru, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, C. 1, 6. bs., İstanbul, Demir Demir, 2001, s.2-3.; Süha Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku : Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması**, C. 1, 6. bs., Ankara, Yetkin

gerçekleştirilen organ baz alınmaktadır. Organik/şekli ölçüte göre mahkemelerin yürüttüğü bütün işlemlerin yargılama faaliyeti olduğu ileri sürülmekte olup bu ölçütün tek başına yargılama faaliyetini açıklamaya yetmediği ve gerçek durumu tam olarak karşılamadığı öngörülerek ayrıca faaliyeti tanımlamak için maddi ölçüte başvurulmakta, şekli ölçütün yargılama faaliyetinin başlangıcını belirlemek bakımından faydalı olduğu ifade edilmektedir[10].

Yargı teşkilatı her ne kadar özel olarak yargılama faaliyetini yürütmek için kurulmuş olsalar da mahkeme yazı işleri biriminin çeşitli işleri, mahkemelerde görev yapan kamu personellerinin özlük haklarına yönelik işlemler gibi yargısal niteliği olmayan idare işlevine dair işlemler de yapmaktadırlar ve bu işlemler idari işleve dahil olduklarından dolayı yargılama faaliyeti olarak nitelendirilemezler[11]. Bu sebeple sadece organik/şekli ölçüt yargı faaliyetini tanımlamak bakımından tek başına yeterli değildir.

Maddi ölçüte göre ise bir hukuka aykırılık iddiası ya da uyuşmazlık söz konusu olduğunda, bunun, yargısal usuller uygulanmak suretiyle kesin hükümle neticelenecek şekilde çözümlenmesi faaliyetidir[12]. Organik/şekli ölçüt ile maddi ölçüt birlikte nazara alınarak bir

---

Yayınları, 2024, s.73-74.; Ejder Yılmaz, Ramazan Arslan, Sema Taşpınar Ayvaz, Emel Hanağası, **Medeni Usul Hukuku**, 10. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, s.65. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2019, s.1028-1031.

[10] Kuru, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, s.9.

[11] Hasan Nuri Yaşar, **İdare Hukuku : Genel Esaslar**, 4. bs, İstanbul, Der Yayınları, 2024, s.27-53.; Turan Yıldırım, "İdari İşlemler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. bs., İstanbul, 2020, s.429-442.; Metin Günday, **İdare Hukuku**, Ankara, İmaj Yayınları., 2013, s.11-13.; Turgut Tan, **İdare Hukuku: İdarenin Kuruluşu, Faaliyet Türleri, İşlemleri, Sorumluluğu, Kamu Görevlileri, Kamu Malları, Yargısal Denetim**, 9. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2020, s.21-23.; Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, C. 1, 3. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2019, s.44-48.; Ayrıca yargı işlevi ile idari işlevin en önemli farkı olarak yargısal işlemlerin kesin hüküm niteliğinde olduğu ifade edilmesi hakkında bkz. Celal Erkut, **İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği**, Ankara, Danıştay Yayınları, 2015, s.99. Aynı yönde: Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 8. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2023, s.41. Buna karşı olarak GÖZLER yargı kararının kesim hüküm gücüne sahip olmasını onu tanımlayıcı bir nitelik arz etmediğini sadece sonucu olarak değerlendirilebileceğini, nitekim yargı yolu açık olmayan Anayasa'da öngörülen idari işlemler de olduğu ve bunların kesin niteliğinin onlara yargısal bir mahiyet kazandırmayacağı yönünde görüş serdetmiştir. Gözler, **İdare Hukuku, C.1,** s. 47-48. AZRAK ise yargı işlevi ile idare işlevi arasındaki yegâne farkın bağımsızlık bakımından ortaya çıktığı görülşündedir. Ülkü Azrak, "Yargı ve İdare", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 34, No: 1-4, 1968, s. 155.

[12] Yılmaz, Arslan vd., **Medeni Usul Hukuku**, s.65.

tanım yapmak gerekirse: *"yargı işlevi, objektif hukukun (soyut hukuk kurallarının), bağımsız ve tarafsız yargı organları (mahkemeler) tarafından, yargısal usullere uyularak, somut bir olaya veya ilişkiye uygulanması"*[13] olarak tanımlanabilecektir.

2. Muhakeme/Yargılama Kavramı

Arapça kökenli olan muhakeme kelimesi 'hkm' kökünden türemiştir[14]. Bir çalışmaya göre bu kök Türkçe'de en fazla kelime türeten Arapça kök olarak tespit edilmiştir[15]. Ahkam, hakem, hakîm(hekim), hakim, hakimiyet, hikmet, hükümet, hükümdar, mahkeme, mahkum, muhkem, istihkam, tahakküm, tahkimat, tahkim kelimeleri bunlardan bazıları olup esas anlamının "ıslah amaçlı men etme, engelleme" olduğu ifade edilmiştir[16]. Kelimenin türediği kök ve bu kökten diğer türeyen kelimelerle ihtiva bakımından ciddi bir zenginlik taşımakla birlikte konumuzu daha çok alakadar etmesi bakımından teknik anlamı ile 'muhakeme' kelimesi "mantığa vurma; hüküm verme, karşılıklı iddia ve savunma sahiplerini dinleyerek onlar arasındaki uyuşmazlığı çözümleme işi; sonuca varmak için yapılan ussal işlem"[17] olarak tanımlanmaktadır. Teknik anlam olarak ise hukuki bir uyuşmazlığın çözümü için yargı organlarınca icra edilen yargılama faaliyeti dolayımında meydana gelen hukuki ilişkinin tüm özneleri tarafından yapılan işlemlerin bütünü olarak ifade edilmiştir[18].

---

[13] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku,** s.74.

[14] hüküm- Nişanyan Sözlük", (31.07.2025), (Çevrimiçi), https://www.nisanyansozluk.com/kelime/h%C3%BCk%C3%BCm, 31.07.2025.

[15] Hamza Ermiş, "Türkçe Söz Varlığı İçinde Türetme Gücü En Yüksek Yirmi Arapça Kök Üzerine Morfolojik Bir İnceleme", Journal of Turkish Studies, C. 8, No: Volume 8 Issue 8, 2024, s. 609. Aynı çalışmada Türkçe'de en fazla kelime türeten ikinci Arapça kök olarak 'dvr' kökü zikredilmiş olup 'idare' kelimesi de bu kökten türetilmiştir.

[16] Ermiş, a.y. s.610-611. Mustafa Keskin, "Kur'an'da 'Hkm' Kökünden Türeyen Kelimelerin Semantik Tahlili", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, No: 9, 2018, s. 437. Ayrıca 'hkm' kökünün ve bu kelimeden türetilen kelimelerin ihtiva ettiği bir çok anlam için zikredilen makaleden istifade edilebilir.

[17] Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 9. bs., İstanbul, Yetkin Yayınları, 2005, s.842.

[18] Nurullah Kunter, Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 16. bsk, İstanbul, Beta Yayınları, 2008, s.7.

Muhakeme/yargılama kelimesi aynı zamanda dava anlamında da kullanılmaktadır[19]. Dava kelimesi de yine Arapça'dan dilimize geçmiş bir kelime olup sözlük anlamında "başkasında bir hakkın talep edilmesine vasıta olan söz" demektir[20]. Davacı anlamına gelen 'müddei', davalı anlamına gelen 'müddealeyh', dava konusu anlamına gelen müddeabih de yine aynı kökten türetilmiştir[21].

Yukarıda 'hkm' kökünden türeyip de hukuki terim haline gelmiş diğer kavramların yanında 'muhakeme' kelimesi, Türkçe 'yargılama' kelimesi ile bazı yönleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Fakat teknik terim olarak ise bilhassa yargılama faaliyeti bakımından birbirleri yerine kullanıldıkları rahatlıkla ifade edilebilecektir. Bu sebeple yargısal yönü itibariyle yeni açıklamalara bu bölümde ihtiyaç duyulmamaktadır.

Bununla birlikte yargılama kelimesi "ayırmak, keserek bölmek" anlamında olan 'yar' fiiline 'gu' eki alarak türeyen[22], "çekişme, niza, müsabaka; mahkeme" anlamlarına gelen 'yarğu'

---

[19] *"Dava, bir kimsenin devlet makamları vasıtasile diğer birine hakkını tanıtabilmesi, onu hukuk kaidesine riayete zorlayabilmesidir."* Mustafa Reşit Belgesay, **Dava Teorisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1943, s.5. Yazar eserinde 'dava' için 'dava'nın çeşitli yönlerini anlatan farklı tanımlara da yer vermektedir: *"Dava, bir kimsenin haklı olsun, haksız olsun, bir ihtilaf ve nizaa son vermesini mahkemeden isteyebilmek iktidar ve salahiyetidir… Dava terimi ikame edilmiş olan davayı, yani bir ihtilaf ve nizaı halletmesi, bir hakkı himaye etmesi için mahkemeye yapılmış fiili müracaati ifade eder… Dava terimi, mahkemece tetkik edilmekte olan tarafların karşılıklı vaziyetini de ifade eder… Dava hakkında tatbik edilecek hükümler onun ifade ettiği mefhuma göre değişecektir. Karışıklığa mahal vermemek için bu mefhumlardan her birini ayrı ayrı terimlerle ifade edeceğiz: Bir kimsenin hakkını hasmından zorla alabilmek iktidarına dava hakkı, Devlet makamlarından hakkının himayesini isteyebilmek, bu makamları vazife ifasına tahrik edebilmek iktidarına mahkemeye müracaat salahiyeti, bu salahiyeti kullanarak mahkemeye filen müracaat etmesine, bu hususta irade beyan etmesine, tahrik eden davacı olduğuna göre iddia, müdeeaaleyh olduğuna göre müdafaa, mahkemece tetkik edilmekte olan ihtilafa da dava veya muhakeme diyeceğiz."* Belgesay, a.y. s.6-7. Ayrıca bkz. Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku,** s.7-8.

[20] Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kamusu**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018, s.277.

[21] Akgündüz, a.y., s.277-278.

[22] "yar- - Nişanyan Sözlük", (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yar-, 31.07.2025.

kelimesinden evrilmiştir[23]. Ayrıca kelimeye ayırmanın yanında 'fasletmek' yani çözmek anlamı da verilmiştir[24].

Kanunlarda yer alan terminoloji bakımından bir birlikten söz edilememekte, çalışmamızın temel dayanağı olan idari yargıya ilişkin usulleri düzenleyen 2577 sayılı Kanun'un ismi 'İdari Yargılama Usulü Kanunu' iken yine çalışma konumuza ilişkin atıf yapılan ve özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümü için başvurulan temel kanun hüviyetinde olan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda[25] ve ceza hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenme sürecine ilişkin başvurulan temel kanun olan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda 'muhakeme' kavramı tercih edilmiştir.

Çalışmamızın odağında idari yargı olması sebebiyle ve idari yargıyı düzenleyen kanunun isimlendirme tercihinde 'yargılama' ifadesini kullanması sebebiyle biz de bundan sonra bu deyimi kullanmaya devam edeceğiz[26].

---

[23] "yargı - Nişanyan Sözlük", (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yarg%C4%B1, 31.07.2025.

[24] "Kubbealtı Lugatı", (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/yarg%C4%B1, 31.07.2025.

[25] Hukukumuzdaki Hukuk Muhakemeleri kullanımında 'medeni' kelimesinin yerine 'hukuk' kelimesinin ananevi olduğu hakkında bkz. İlhan E. Postacıoğlu, **Medeni Usul Hukuku Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975, s.6 vd.

[26] Türk hukukunda muhakeme ve yargılama kavramlarının birbirinin yerine ikame edilebilir şekilde ve eş zamanlı olarak farklı hukuk metinlerinde ve mevzuatta kullanılmasına, ayrıca Türkçe 'Yargılama' kelimesinin tercih edilmesi yönünde bir görüş için bkz. Sami Selçuk, "Doğru Terim 'Muhakeme' Değil, 'Yargılama'dır", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 19, No: 2, 2013, s. 295-318. Çalışmada 'yargılama' kavramını kullanmayı belirtilen sebeple tercih etsek de yazarın görüşünün aksine çok uzun yıllardır Türkçe'nin içerisinde bir çok türeviyle erimiş bir kelimenin artık Türkçe'ye mal olduğu, bu sebeple kelimenin kökeni gerekçesiyle kullanımından imtina etmenin gerekmediği, ifade edilmek istenen manayı bu derece taşıyabilme kabiliyetine ve anlam zenginliğine sahip 'muhakeme' kavramın kullanımının da yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte zikredilen makalede kelimenin kullanımına ilişkin temel tartışma KUNTER'in görüşleri üzerinden yapılmış olup Kunter'in bu hususta temel savı 'yargılama'nın 'kaza'kelimesinin Türkçesi olduğu kazanın muhakemeyi oluşturan üç görevden birini olması ile önemli olduğu fakat yalnız biri olduğu yönündedir. Yargılama yerine 'muhakeme' kavramının kullanımının doğru olduğu ayrıntılı bir şekilde yazar tarafından savunulmakta olup yargılama ve muhakeme kavramlarının kullanımına ilişkin SELÇUK'un eseri ile karşılaştırmalı olarak okuma yapılabilir. Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.7-11.

3. Muhakeme/Yargılama Usulü Hukuku

Usul kelimesi hukuk literatüründe birden fazla anlamda kullanılmakta ve bu anlamlardan ilkini sözlükler 'kök, esas, kaide' anlamındaki 'asl' kelimesinin çoğulu olarak açıklamaktadır[27]. Kelimenin ayrıca bu anlamıyla bağlantılı olarak 'üstün, kaide ve delil' anlamlarında kullanıldığı ifade edilmiştir[28]. Ayrıca kişinin kendisinin soyundan gelenleri ifade eden 'füru' kelimesinin hem bu manası ile hem de islam hukukunun tatbiki hükümleri manası ile mukabilidir[29]. Yani kişinin anne, baba, dede ve ninelerini de ifade etmek amacıyla 'usul' kelimesi kullanılmaktadır. 'Başkası kendisinden çıkan, kendisine dayanan şey' olarak da tanımlanan ve 'yol' anlamına da gelen kelimenin bu anlamlarının neredeyse tamamını ihtiva edebilecek nitelikte kullanıldığı zihinlerimizde çağrışan ilk terkip ise usul-i fıkh terimi olup "icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kaideleri bilmek" şeklinde tanımlanmaktadır[30] [31]. Başka bir tanımla "islam şer'i hükümlerinin delillerden(edilleden), yani kitap, sünnet, kıyas ve icmadan nasıl çıkarılıp anlaşılacağını bildiren ilme usuli fıkıh" denilmektedir[32].

'Usul' kelimesi günlük hayatımızda ise "bir amaca erişmek için tâkip edilen yol, yöntem"; "bilimde belli bir sonuca erişmek için, belli ilke ve kurallara göre izlenen yol, metot" ve "biçim, tarz" anlamlarında kullanıldığı gibi "hukuki veya idarî bir işin hazırlanması,

---

[27] "Usul - Nişanyan Sözlük", (22.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/usul, 22.07.2025. "USÛL-i FIKIH", TDV İslâm Ansiklopedisi, (22.07.2025), (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/usul-i-fikih, 22.07.2025. Türk Hukuk Kurumu (ed.), **Türk Hukuk Lügatı**, 4. bs, Ankara, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, 1998, s. 348.

[28]Hayreddin Karaman, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1964, s.37. Yazar bu anlamlara örnek olarak üstün anlamı için "Beraet-i zimmet asıldır"; kaide anlamı için "Bu babda aslolan budur."; delil anlamı için ise "bu meselede aslolan kitaptır." kullanımlarını vermektedir. Aynı yönde bkz. Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügatı**, s. 349; Akgündüz, **Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kamusu**, s.1285.

[29] Akgündüz, **Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kamus**u, s.1285; Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, ed. 4. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013, s.149.

[30] Sabri Şakir Ansay, **Hukuk Yargılama Usulleri**, 7. bs, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1960, s. 1. Daha yalın ve açık bir tanım vermek gerekirse: "hukukun kaynaklarını, temel ilkelerini ve genel prensiplerini anlatan ilm." Akgündüz, **Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kamusu**, s.1285.

[31] "USÛL-i FIKIH". **Zekiyyü'd-din Şaban, İbrahim Kâfi Dönmez, İslâm Hukuk İlminin Esasları(Usûlü'l-fıkh)**, 14. bs, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s.28.

[32] Ansay, **Hukuk Yargılama Usulleri**, s.1.

yapılması, yürürlüğe konması sırasında uyulması gereken hükümler ve takip edilecek yol" manası ile bir hukuk terimi olarak da karşımıza çıkmaktadır[33].

Usul kelimesini batı dillerindeki karşılığı Latince kökenli 'processus', Fransızca kullanımı 'procès' ve İngilizce'de kullanımı 'process' kelimesidir[34]. Burada 'process'ten özellikle bahsetmemizin sebebi bizdeki 'usul' kelimesinin hukuki kavramlarda kullanım zenginliğinde bir kullanımının bu dillerde de olması sebebiyledir[35].

Günlük kullanımı ile teknik kullanımı arasında esaslı bir fark olmayan 'usul' kelimesi önceden belirlenmiş olmayı, en az bir eylem ve işlemi, dolayısıyla bir zaman dilimini(süreç) barındırmayı da ihtiva eden bir anlama sahiptir. 'Usul' kelimesinin ihtiva ettiği tüm bu anlamlar hukuk disiplini içerisinde birçok kavramda yer bulmasına imkân sağlamıştır.

'Usul' kelimesinin hukuk terimleri içerinde nasıl kullanıldığının daha belirgin bir şekilde gösterilmesi ve çalışmamızda yer yer kullanımına başvuracağımız gerekçeleriyle bu bahiste 'idari usul' terimini kısaca açıklama ihtiyacı hissetmekteyiz. İdari usul "bir idari faaliyetin hangi idari merci tarafından ne biçimde yapılacağını gösteren kurallar" olarak tanımlanmakta ve her geniş kuruluşun düzenli, objektif ve güvenilir bir şekilde işlemesi belirli usullere muhtaç olduğu ifade edilmektedir[36]. İdari usuller kamu gücüne dayanması sebebiyle özel hukuk kişilerinin faaliyet usullerinden farklı şekilde ve mahiyettedirler[37]. Bu farklılığı daha sarih bir şekilde ifade edebilmek için bir başka tanım vermek gerekirse *"Umumi idari usul, idare tarafından ferdi mahiyette idari tasarrufların meydana getirilmesine ve bu tasarrufların*

---

[33] "Kubbealtı Lugatı", (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/usul, 31.07.2025; "usul ne demek TDK Sözlük Anlamı", (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/?kelime=usul, 31.07.2025; Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, s.1278. Bir başka tanım: *"muayyen bir netice almak için birbiri ardınca yapılması lazım gelen formalitelerdir".*İsmail Hakkı Karafakih, **Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.2.

[34] R.W. Burchfield edited by: C. T. Onions; with the assistance of: G.W.S. Friedrichsen (thk.), **The Oxford Dictionary of English Etymology**, Oxford, Oxford University Press, 1996, s.712.

[35] Kelimenin yer aldığı bazı hukuki kavram örnekleri için bkz. Henry Campbell Black, West Publishing Company, Black's Law Dictionary; Definitions of The Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern, Rev. 4th ed, St. Paul, Minn., West Pub. Co., 1970, s.1369-1371.

[36] Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukukuna Giriş**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü, 1970, s.196.

[37] Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, C. 3, 3. bs, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s.1474.

hukuka uygun olup olmadıklarının gene idare tarafından re'sen veya ilgililerin istemi üzerine denetlenmesine müteallik işlemlerin tabi olduğu, kazai usule benzer bir usuldür"[38]. Usul kuralları, maddi hukuk kurallarının soyut hallerinden çıkarılıp her somut olayda uygulanması ve gerçekleştirilmesini sağlamaktadır[39]. İdari usuller ile soyut hukuk kuralları somutlaştırılırken idarenin faaliyetlerinde hukuk devleti ilkesini gerçekleştirme yönünde kararlarının doğruluğunu garanti altına alma, kanunilik ilkesine riayet edilmesi, adil bir şekilde davranılması, hukuk güvenliğinin sağlanması, hukuki koruma ve denetim hedeflenebilirken aynı zamanda idarenin demokratik, sosyal, eşit ve temel haklara saygı ilkesi çerçevesinde hareket etmesini temin etmek gibi işlevler sahip olması amaçlanmaktadır[40].

Muhakeme/yargılama usulleri kavramları da kelimeye ilişkin zikredilmeye değer en önemli örneklerdendir. Yargılama kanunlarının isimlerini de teşkil etmekte olan hukuk muhakemeleri usulü, ceza muhakemesi usulü, idari yargılama usulü ve ayrıca hem idari usul hem de muhakeme usulü kurallarını barındıran 213 sayılı Vergi Usul Kanunu[41] da bu hususta zikredilmelidir.

Yargı işlevi hakkında bir tanım vermeye çalışılırken tanımın bir unsurunun da yargısal usuller olduğu ifade edilmişti. Dolayısıyla bir faaliyetin yargılama faaliyeti olduğunun tespiti bakımından da yargılama usullerinin o faaliyette uygulanıp uygulanmadığı önem arz etmektedir. Muhakeme/yargılama usulü hukuku olarak ifade ettiğimiz yargısal usuller ise kısaca yargılama faaliyetini düzenleyen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanabilmektedir[42]. Yargılama usulü kuralları sadece mahkemeleri bağlayıcı kuralları değil aynı zamanda davacı ve davalı sıfatı aslen ya da vekaleten taşıyan ve yargılamaya katılan tüm tarafların uymakla yükümlü olduğu kurallar manzumesi olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

---

[38] Ülkü Azrak, "Umumi İdari Usulün Teorik Esasları ve Çeşitli Hukuk Sistemlerinde Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1964, s.15.

[39] Bahtiyar Akyılmaz, **İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000, s 65.

[40] Akyılmaz, a.y., s. 71-79. Ayrıca idari usule ilişkin genel bir kanun içerisinde müşterek esaslara bağlanarak düzenlenmesinin, hukuk devletini gerçekleştirmek bakımından önemi hakkında bkz. Ali Ülkü Azrak, "Umumi İdari Usul ve Kodifikasyonu Meselesi", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 33, No: 1-2, 1967, s. 66-82.

[41] Resmi Gazete T: 10.01.1961, S. 10705.

[42] Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.7.

Türk hukukunda olduğu gibi çeşitli hukuk sistemlerinde de farklı yargılama usulü disiplinleri bulunmakta, ülkelerin tercihlerine göre idari rejimlerin benimsenmesi halinde ayrı bir idari yargı düzeni ayrı idari yargılama usulü kuralları ile birlikte bulunmakta[43], bunun haricinde yargı birliğini tercih eden ülkelerde dahi bilhassa ceza yargılaması ile hukuk yargılamalarının çözümlenmesine ilişkin farklı yargılama usulü kuralları benimsenmektedir[44].

B. İspat, Delil ve Delil Tespiti Kurumu

1. İspat

Lügat anlamı olarak ispat *"ihtilaf mevzuu olan maddi veya hukuki vakıanın olduğu veya olmadığı hususunda hâkime kanaat verecek delil ve karineleri arz etmek, hakimin kanaatini bu noktaya çekmek"* olarak tanımlanmıştır[45]. Arapça kökenli sbt kökünden türetilen ve *"kalıcı kılma, kesinleştirme, kanıtlama*" anlamlarını ihtiva eden[46] bu kelime *"yerinde, devamlı ve sağlam"* olmak manasına gelen 'sübut' kelimesi ile ve günlük dilde sıkça kullandığımız 'sabit' ve 'müspet' kelimeleri ile de akrabadır[47]. Aynı kökten türeyen ve yine sabitleme anlamına gelen **'tespit'** kelimesi de aynı kökten türemiştir.

Bu manalardan ve doktrindeki tanımlamalardan istifade ederek ispat için yargılama sürecinde hâkimi/mahkemeyi *"uygulanacak hukuk normunun koşul vakıalarını karşılamaya*

---

[43] Türkiye, Fransa ve Federal Almanya idari yargılama usulü kurallarının orijinal halleri ve çevirileri ile birlikte yer aldığı metin için bkz. Oğuz Sancakdar (ed.), **Fransız, Türk, Federal Alman İdari Yargılama Usulü Kanunları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.

[44] Amerika Birleşik Devletleri örnekleri için bkz. https://www.uscourts.gov/forms-rules/current-rules-practice-procedure/federal-rules-civil-procedure, https://www.uscourts.gov/forms-rules/current-rules-practice-procedure/federal-rules-criminal-procedure; Birleşik Krallık örnekleri için bkz. https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules.

[45] Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügatı**, s.168.

[46] "ispat - Nişanyan Sözlük", (30.08.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ispat, 30.08.2025.

[47] "Kubbealtı Lugatı", (30.08.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/ispat, 30.08.2025.;

elverişli olan somut vakıaların iddia edildiği gibi olduğu konusunda"[48] ikna etme faaliyetidir ve ispatın konusunu maddi vakıalar oluşturmaktadır[49]. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 187. maddesinin başlığı da 'ispatın konusu' olup madde şöyledir: *"İspatın konusunu tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bu vakıaların ispatı için delil gösterilir."*[50]

Bütün bu açıklamalarla birlikte daha açık bir şekilde ifade etmek gerekse ispatın konusunu maddi vakıalar, amacını hakimi ikna etmek ve ispatın vasıtalarını ise deliller oluşturmaktadır[51].

2. Delil

Delil lügatte, uyuşmazlığa *"sebep olan fiili ya da hukuki vakıanın, olduğuna ya da olmadığına hakimin kanaatini çekmek için usul hukukunun kullanılmasına müsaade ettiği ispat vasıtası"* olarak tanımlanmıştır[52]. Doktrinde ise *"ispat faaliyetinde kullanılan ve dava öncesi, mahkeme dışında gerçekleşmiş olan vakıaların temsilen yargılamaya aktarılmasına yarayan,*

---

[48] Oğuz Atalay, **Pekcanıtez Medeni Usul Hukuku**, C.3, 16.bs, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2025, s.2573.

[49] Murat Atalı, İbrahim Ermenek, Ersin Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku: Ders kitabı**, 8. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2025, s.497.; Ali Cem Budak, Varol Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**, 8. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2024 .s.221; Abdurrahim Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020, s.503.; Baki Kuru, Burak Aydın, **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**, C. 1, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s.616.; Yılmaz, Arslan vd., **Medeni Usul Hukuku**, s.419.; İlhan E. Postacıoğlu, Sümer Altay, **Medeni Usul Hukuku Dersleri**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2015, s.558.; H. Yavuz Alangoya, Kamil Yıldırım, Nevhis Deren Yıldırım, **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 8. bs., İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.293.

[50] Bu noktada bir şerh düşmek gerekir ki temel karakteristiğini taraflarca getirilme ilkesinin verdiği hukuk muhakemeleri için durum böyle ise de resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulünde ispatın konusu maddede ifade edilen sınırı aşabilmektedir.

[51] *"Vakıa (olgu) kendisine hukuki sonuç bağlanmış olaylardır. Bir vakıanın ispatı için başvurulan araçlara ise delil (kanıt) denir."* Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu E. 2015/2, K. 2017/1, 03.03.2017(Lexpera).

[52] Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügatı**, s.66.

çekişmeli vakıayı temsile elverişli olan inandırma araçları" olarak ifade edilmiştir[53]. Yapılan bu tanımdan yola çıkarak doğrudan temsil kabiliyeti bulunup bulunmamasına göre ispat vasıtalarına 'dar anlamda delil' ve 'geniş anlamda delil' olarak ikiye ayrılmış, bilimsel ve mantıksal deliller de bu ikinci kategoride zikredilmiştir[54].

Delillere ilişkin ise genel olarak 'kanuni delil sistemi' ve 'serbest delil sistemi' olarak iki sistem bulunduğu ifade edilmekte, katı delil sistemi olarak adlandırılan ilk sistemde kanunlarda belirtilen delil türleri haricinde bir delil yargılamada kabul edilmemektedir[55]. Türk hukukunda da gerek resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulünde[56] ve ceza muhakemesinde[57] gerekse hukuk muhakemeleri usulünde benimsenen serbest delil sisteminde ise kanunda bazı deliller sayılmış olmakla birlikte bu sayma tüketici nitelikte olmayıp ispata elverişli sayılmayan diğer delillere de itibar edilebilmektedir[58].

Delil serbestisi kabul edilmekle birlikte ceza muhakemesinde deliller beyan, belge, belirtiler ve bilimsel deliller olarak sayılmıştır[59]. Hukuk muhakemeleri usulünde ise kesin delil-takdiri delil ayrımına gidilmiş, kesin deliller olarak senet, yemin ve kesin hüküm sayılırken; takdiri delil olarak ise belge (senet ve ilam hariç) tanık, bilirkişi, keşif ve kanunla düzenlenmemiş deliller[60] sayılmaktadır[61].

---

[53] Oğuz Atalay, "Delil Kavramı Üzerine", C. 1, **Haluk Konuralp Anısına Armağan**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s.130.

[54] Oğuz Atalay, **a.y.**, s. 130-131.

[55] Atalay, **Pekcanıtez Medeni Usul Hukuku**, s.2733.

[56] Mahmut Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, No: 16, 2018, s. 325-342.

[57] Mahmut Koca, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Delilller", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 1, No: 2, 2006, s. 207-225.

[58] Serdar Kale, Salih Keser, "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 21, No: 2, 2016, s. 701-726.

[59] Koca, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller**, s. 214-221.

[60] 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu md. 192: *"Kanunun belirli bir delille ispat zorunluluğunu öngörmediği hâllerde, Kanunda düzenlenmemiş olan diğer delillere de başvurulabilir."*

[61] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**, s.520-521.; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.540 vd.

3. Delil Tespiti

a. Genel Olarak Delil Tespiti ve Tanımı

Delil tespiti 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde 'Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Vergi Usul Kanununun uygulanacağı haller" den biri olarak zikredilmiştir[62]. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ise delil tespiti Kanun'un 'Geçici Hukuki Korumalar' başlıklı onuncu kısmının ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Kanun'da delil tespiti özel olarak bir tanımlanmamıştır. Delil tespitinin istenebileceği haller, görev ve yetki, delil tespiti talebi ve karar, acele hallerde tespit, delil tespiti kararında uygulanacak hükümler ile tutanak ve diğer belgeler bahisleri düzenlenmiştir. Kanun'da delil tespitinin ne olduğuna dair fikir yürütmemize en fazla imkan veren hüküm 'delil tespitinin istenebileceği haller' başlıklı 400. maddesidir:

> *"(1) Taraflardan her biri, görülmekte olan bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş yahut ileride açacağı davada ileri süreceği bir vakıanın tespiti amacıyla keşif yapılması, bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık ifadelerinin alınması gibi işlemlerin yapılmasını talep edebilir.*
>
> *(2) Delil tespiti istenebilmesi için hukuki yararın varlığı gerekir. Kanunda açıkça öngörülen hâller dışında, delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunuyorsa hukuki yarar var sayılır."*

---

[62] 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu md. 31: *"1. Bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda;* ***hakimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, dosyanın taraflar ve ilgililerce incelenmesi, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükununu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemler, elektronik işlemler ile ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla duruşma icrasında*** *Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanır. Danıştay, mahkeme veya hakim tarafından re'sen yapılır. Bilirkişiler, bilirkişilik bölge kurulları tarafından hazırlanan listelerden seçilir ve* ***bilirkişiler hakkında Bilirkişilik Kanunu ve 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümleri*** *uygulanır.*

2. Bu Kanun ve yukarıdaki fıkra uyarınca Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa atıfta bulunulan haller saklı kalmak üzere, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde Vergi Usul Kanununun ilgili hükümleri uygulanır."

Kanunda açıkça bir tanımlamaya gidilmediği için delil tespitinin tanımı için doktrin ve yargı kararlarına başvurmak gerekmektedir.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında şu tanıma başvurmuştur:

> *"Kanuni düzenlemelerden hareketle delil tespitinin, görülmekte olan bir davada inceleme sırası gelmemiş ya da ileride açılacak davada ileri sürülecek bir durumun saptanması amacıyla taraflardan birinin bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık anlatımının alınması için keşif yapılmasına yönelik başvuru istemi olduğunu söylemek mümkündür."*[63]

Doktrinde eski eserlerde mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun delil tespitini düzenleyen 368. maddesinde yer alan hükümden yararlanılarak[64] delil tespiti açıklanmaya çalışılmıştır. Bu maddeye göre: *"İki taraftan her biri, derdesti rüyet bulunan davada henüz tahkik ve tetkikına sıra gelmemiş bulunan veyahut ileride ikame edeceği davada dermeyan edilecek olan hususun şahit, keşif, ehlihibre veya diğer deliller ile tesbitini talep edebilir."* Maddede henüz tahkik ve tetkikine sıra gelmemesinden bahisle vakıanın tespiti için aciliyet kesbeden bir durumun varlığı olması gerektiği ifade edilmiştir[65]. Delil tespitinin amacı bakımından yaklaşılan bir açıklamaya göre *"bir tehlikeye karşı ileride açılacak veya açılmış olan bir dava ile ilgili delillerin bazı şartlar altında zamanından önce toplanıp güvence altına alınmasını sağlaması ihtiyacını karşılamak üzere delil tespiti kurumu ihdas edildiği"* görüşü serdedilmiştir[66]. Bir başka tanım ise şöyledir: *"açılmış bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş olan ya da ileride açılması düşünülen bir davada kullanılacak ve tespit edilmediği takdirde kaybolması veya ikame edilmesinde güçlük çıkması muhtemel olan ihtilaflı bir vakıa hakkındaki delilin, tahkikat aşamasında henüz delillerin incelenmesi aşamasına gelmeden önce toplanması ve güvence altına alınmasını sağlayan bir usul hukuku kurumudur."*[67]

---

[63] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E. 2018/1043, K. 2022/367, 22.3.2022.(Lexpera)

[64] 1086 sayılı Kanun'da da delil tespitinin tanımı yapılmamıştır.

[65] İsmail Doğanay, "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Tesbiti Delaile Dair Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme", **Adalet Dergisi**, No: 7, 1945, s. 888-899.

[66] Cenk Akil, "Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 58, No: 1, 2009, s. 1-62.

[67] Murat Yavaş, "Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Daha güncel bir monografide ise delil tespitinin tanımı için şu ifadelere başvurulmuştur: *"delil tespiti, tespit edilemediği takdirde kaybolması veya ikamesinde güçlük çıkması muhtemel olan ihtilaflı bir vakıaya ilişkin delillerin, ileride açılacak bir davada ileri sürülmek üzere veya açılmış bir davada tahkikat aşamasına gelinmemiş olduğu hallerde, toplanması ve güvence altına alınabilmesi amacıyla, hemen incelenmesi ve kayda alınması işlemi olarak tanımlanabilecektir."*[68]

Yukarıda ele alınan tanımların ortak özellikleri olarak delil tespitinin yargısal bir faaliyet olması, kendi başına bir amaç değil açılmış ya da açılacak bir davada kullanılmak üzere talep edilmesi, delile yönelik koruma ve güvence amacını taşıması ile konusunun maddi vakıalar olduğu ifade edilebilir. Koruma ve güvence amacının delilin kaybolma ya da elde edilmesinde güçlük oluşması tehlikesine karşı zamanlama bakımından aciliyet anlamını da ihtiva ettiği söylenebilecektir.

Her ne kadar 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesi ile 6100 sayılı Kanun'a atıf yapılmış olsa da idari yargılama usulü ile hukuk muhakemeleri usulü arasındaki farklardan dolayı daha geniş bir tanım yapma zarureti bulunmaktadır. Öncelikle tahkikat, idari yargılama usulünde özel olarak tanımlanmış bir süreç değildir. Bunun haricinde vakıalara ilişkin bir vakıanın iddia edildiği gibi olup olmadığına dair dava dilekçelerinde ve beyanlarda yer alan açıklamalardan her zaman bir ihtilaf olup olmadığı da öngörülememektedir. Resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulü için ihtilaflı olmayan vakıalar unsurunu bu sebeple tanımda zikretmemenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Gerek davacı tarafın idare karşısındaki imkanlarının vakıa hakkında net bir kanaat zikretmeye bazen imkan vermemesi gerekse idarenin her zaman cevap dilekçelerinde ya da beyanlarında bir vakıa hakkında ihtilafı ifade edecek argümanlarda bulunmaması bir vakıanın ihtilaflı olup olmadığını belirlemeye yeterli olmamaktadır. Resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulünde ise hakim her durumda davaya konu idari işlem ya da idari eylemin hukuka uygunluğunu denetlerken maddi vakıaların gerçekliğini resen göz önünde bulundurmakla yükümlüdür.

Zikredilen bu tanımlardan sonra ve idari yargılama usulünün özellikleri de göz önünde bulundurularak delil tespiti şöyle tanımlanabilir: Görülmekte olan veya ileride açılması muhtemel bir idari davada ispat aracı olarak kullanılabilecek maddi vakıaların, zamanın

---

[68] Birce Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

geçmesi veya halin değişmesi gibi sebeplerle kaybolması ya da ileri sürülmesinin güçleşmesi ihtimaline binaen, mahkeme eliyle kayıt altına alınarak ispat gücünün teminat altına alınmasını sağlayan, geçici hukuki koruma niteliğinde bir yargısal faaliyettir.

b. Delil Tespitinin Hukuki Niteliği

(1) Delil Tespiti Talebi Bir Dava mıdır?

Dava, sübjektif hakkı ihlal edilen veya tehlikeye sokulan ya da kendisinden haksız bir talepte bulunulan bir kişi tarafından, mahkemeden hukuki himaye talep etmesi olarak tanımlanmaktadır[69]. Öncelikle delil tespitinin bir dava olmadığını, açılmış olan ya da açılacak bir davada kullanılmak üzere delillerin tespiti talebini içeren bir usuli işlem olduğu ifade edilmelidir[70]. Fakat bu soru bilhassa dava açılmadan önce yapılan delil tespiti taleplerinin hukuki niteliğinin ne olduğu bakımından gündeme gelmektedir. İster dava açılmış olsun isterse ileride açılacak bir davada kullanılacak olsun hakimin kararıyla etkili olan bir taraf usul işlemidir[71].

Dava açılmasının maddi hukuk bakımından sonuçları zamanaşımının kesilmesi, hak düşürücü sürenin korunması ve davalının temerrüde düşmesi zikredilirken usul hukuku bakımından ise mahkemenin davayı incelemesi zorunluluğu, dava şartlarının davanın açıldığı tarihe göre belirlenmesi, davanın açıldığı tarihteki duruma göre karara bağlanması, derdestlik ve davayı geri alma yasağı zikredilmiştir[72]. Gerek maddi hukuk gerekse usul hukuku bakımından dava açılmasının doğurduğu sonuçlar ile delil tespiti talebinin doğurabileceği sonuçlar karşılaştırıldığında, bu iki kurum arasında önemli ölçüde bir örtüşmenin bulunmadığı görülmektedir.

Dava açılmasının usul hukuku bakımından sonuçları ile delil tespiti talebi kıyaslandığında ise delil tespiti talebinin bir dava olarak görmediğimizi fakat delil tespiti talebi

---

[69] Kuru, Aydın, **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**, s.289.

[70] Kuru, Aydın, ay**,** s.1299.

[71] Akil, **Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti**, s.5-6.

[72] Kuru, Aydın, **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**, s.477-481.

kanunda yer alan şartları taşıyor ise mahkeme tarafından bu talebin karşılanma zorunluluğu olduğu belirtilmelidir. Fakat delil tespitinin bir dava olmadığı[73] dolayısıyla derdestlik oluşturmayacağı, aynı andan birden fazla mahkeme nezdinde delil tespiti talebinde bulunulması halinde delil tespiti neticesinde takdiri delillerin elde edileceği ve bunun önemli ve pratik bir sonucunun olmayacağı ifade edilebilecektir. Diğer hususlar idari yargı ile bağdaşmadığı için ayrıca açıklama yapılmayacaktır.

Maddi hukuk bakımından dava açmaya bağlanan sonuçlar bakımından daha detaylı bir karşılaştırma yapıldığı vakit idari yargıda hak düşürücü sürelerin olduğu, zamanaşımına ilişkin bir düzenlemenin bulunmadığı öncelikle ifade edilmelidir. Hak düşürücü süreler bakımından ise 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda 7. maddede özel kanunlarda ayrı bir süre belirlenmemişse dava açma süresinin Danıştay ve idare mahkemelerinde altmış gün, vergi mahkemelerinde ise otuz gün olduğu hüküm altına alınmış, 10. maddede idari makamların sükutuna bağlanan sonuçlar düzenlenmiş, doğrudan doğruya tam yargı davasının açılması durumunu düzenleyen 13. maddede ise bir yıl ve beş yıllık hak düşürücü süreler düzenlenmiştir. Belki özel olarak Kanun'un 13. maddesi bakımından özel bir inceleme yapılması gerekmektedir[74].

Tekrar ifade etmek gerekirse 13. maddede düzenlenen süreler hak düşürücü sürelerdir. Fakat bir yıllık sürenin başlaması için ilginin zararı yazılı bildirim ya da başka bir surette öğrenmesi gerekmektedir. Beş yıllık süre dolması halinde ise artık dava açamayacağı hüküm altına alınmış olsa da Danıştay geliştirdiği içtihatla bu süreyi eylemin idariliğinin öğrenilmesi kriterini geliştirerek esnetmiştir[75]. Bu durumda da delil tespiti talebinin hak düşürücü süreyi

---

[73] Ekin Cansu Kamacı "Geçici Hukukî Korumaların Yargılama İlkeleri ve Taraf Yükümlülükleri Bakımından Değerlendirilmesi", **Legal Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi**, C. 18, No: 53, 2022.

[74] 2577 sayılı Kanun m. 13: *"İdari eylemlerden hakları ihlal edilmiş olanların idari dava açmadan önce, bu eylemleri yazılı bildirim üzerine veya başka süretle öğrendikleri tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylem tarihinden itibaren beş yıl içinde ilgili idareye başvurarak haklarının yerine getirilmesini istemeleri gereklidir. Bu isteklerin kısmen veya tamamen reddi halinde, bu konudaki işlemin tebliğini izleyen günden itibaren veya istek hakkında otuz gün içinde cevap verilmediği takdirde bu sürenin bittiği tarihten itibaren, dava süresi içinde dava açılabilir."*

[75] *"davalı idarenin sorumlu olduğunun, idare personelinin yargılanması sonucu uyuşmazlığa konu zararı doğurduğu iddia edilen fiillerin idare personelinden sadır olduğunu ortaya koyan bir ceza mahkemesi kararıyla kesinlik kazanacağı; bir başka ifadeyle* ***eylemin idariliğinin ceza mahkemesi kararıyla belirleneceği****, buna*

karşılık idare personeli hakkında kasten yaralama suçundan açılan ceza davasında son olarak, ... Asliye Ceza Mahkemesi'nin ... tarih ve E:..., K...sayılı kararıyla infaz memurlarının eyleminin neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçunu oluşturup oluşturmayacağının tartışılması ve sanıkların hukuki durumunun belirlenmesi görevinin Ağır Ceza Mahkemesine ait olduğu gerekçesiyle görevsizlik kararı verilerek dosyanın ... Nöbetçi Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine karar verildiği görüldüğünden, ***eylemin idariliğinin bu aşamada henüz ortaya çıkmadığı, yapılacak ceza yargılaması sonucunda ortaya çıkacağı bu sebeple olay tarihinin eylemin idariliğinin ortaya çıktığı tarih olarak kabulüne olanak bulunmadığı sonucuna varılmıştır.****"* Danıştay 10. Daire E. 2021/7604, K. 2024/5833, 5.12.2024(Lexpera);

"Dava dosyasının incelenmesinden; 27.08.2006 tarihinde meydana gelen kaza neticesinde, öncelikle davacı tarafından ***Adana 5. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2006/11 D.İş sayılı dosyasında*** *Adana Büyükşehir Belediyesi aleyhine tespit davası açılarak* ***bilirkişi incelemesi ve delil tespiti yaptırıldığı****, bu dosyada hazırlanan bilirkişi raporunda* ***yolun yapımından sorumlu kuruluşun asli kusurlu olduğu kanaatinin belirtildiği****, bunun üzerine davacının uğradığını ileri sürdüğü zararların tazmini istemiyle 03.11.2006 tarihinde davalı belediyeye başvuruda bulunduğu, davalı belediye tarafından sorumlu kuruluşun Adana Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü olduğu belirtilerek başvurusunun reddedildiği ve sonrasında yol yapım çalışmasını yürüten Sermet MERİÇ ve Adana Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü aleyhine 13.04.2007 tarihinde adli yargıda tazminat davası açıldığı****, bu mahkemece alınan 04.12.2007 tarihli bilirkişi raporunda dava dışı Adana Büyükşehir Belediyesi'ne kusur atfedildiği****, 17.09.2013 tarihli mahkeme kararının Yargıtay ilamı ile bozulduğu ve davalı belediye açısından hizmet kusuruna dayanılarak Büyükşehir Belediyeleri hakkında açılacak davalarda idare mahkemesinin görevli olduğunun belirtildiği ve bunun üzerine adli yargıdaki sözkonusu davaya Adana Büyükşehir Belediyesi'nin dahili davalı olarak eklendiği, mahkemece 15.03.2016'da nihai kararın verilmesi üzerine de, 25.04.2016 tarihinde davalı Adana Büyükşehir Belediyesi aleyhine bakılan davanın açıldığı, her ne kadar davacı tarafından başından itibaren davalı idare hasım olarak gösterilip, zararlarının tazmini istemiyle süresinde davalı idareye başvuru yapılmış ise de, davalı belediyece sorumluluğun kendilerinde olmadığı söylenmekle davacının yanlış yönlendirildiği ve bilirkişinin davalı belediyeye kusur atfına mahkemece itibar edilip edilmeyeceği anlaşılamadığından; davacı tarafından mahkeme kararının kesinleşmesinin beklenmesi tabii olup, nihai karar sonrasında gecikmesizin davalı idare aleyhine bakılan davanın açıldığı anlaşılmaktadır.*

Bu haliyle, Devletin, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorunda olduğunu öngören Anayasa'nın 40. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenlemeye rağmen; 03.11.2006 tarihli davalı idareye başvuru sonrası davacının yanlış yönlendirilmesi neticesinde davanın doğru hasma yönlendirilmemiş olması, idarenin doğru bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirmemesi ve hak arama özgürlüğünün ihlal edilmiş olması karşısında, süre aşımından söz edilemeyecektir.

Bu durumda, Mahkemece işin esasının incelenmesi gerekirken; bakılan davada en geç 04.12.2007 tarihli bilirkişi raporu ile belediyenin kusurlu olduğunun öğrenildiği kabul edilerek davanın süre aşımı yönünden reddine karar verilmesinde hukuki isabet görülmemiştir*."* Danıştay 15. Daire E. 2016/9416, K. 2016/6509, 29.12.2016 (Lexpera)

koruması söz konusu olmamaktadır. Dava açılmadan önce delil tespiti talebinde bulunulduğu ve bu talebin mahkeme tarafından karşılanması neticesinde zararın idariliğini ilginin öğrendiği ihtimalde hak düşürücü süre işlemeye başlayabilmekte, yani hak düşürücü süreyi koruma gibi bir fonksiyonun tam zıddına hak düşürücü süreyi işletmeye başlayabileceği de ileri sürülebilecektir.

Maddi hukuk bakımından son bağlanan sonuç olan davalının temerrüde düşme bahsi bakımından değerlendirme yapmak gerekirse öncelikle 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 117. maddesinde *"Muaccel bir borcun borçlusu, alacaklının ihtarıyla temerrüde düşer."* hükmü yer almakta, idare ile ilgililerin arasındaki ilişkinin niteliğinin özel hukuk boyutu taşıdığı durumlar bizim çalışmamız dışında kalmakta olduğu zikredilmelidir. İlgili ile idare arasındaki ilişki idari nitelikte ise, idari yargı uygulamasında faizin başlangıç tarihi olarak ilginin idareye başvurduğu tarih esas alınmaktadır[76]. Dolayısıyla delil tespiti talebinin idareye başvuru olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceği değerlendirilmelidir. Delil tespiti talepleri 6100 sayılı Kanun'un 403. maddesinde[77] öngörülen bir durum söz konusu değilse karşı tarafa da tebliğ edilmektedir. Bu durumda idarenin delil tespiti talebini öğrendiği varsayılabilecektir. Fakat bu durumda da delil tespiti talebinin içeriğine dikkat edilmeli, bizzat zararın miktarına ve idarenin kusurunun tespitine dair bir talep olması halinde bunun bir idari başvuru olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir. Hal böyle iken dahi kişinin delil tespiti talebinde idareden bir zararın tazmin etmesine dair bir talebi bulunmadığından idareyi bu talebin

---

[76] *"esasen davacıların ilk dava açarken yüksek oranlı yargılama harçları vb. nedenlerden dolayı tazmini isteminde bulundukları bedel dava dilekçesinde düşük belirtilmiş ise de, davacıların tazminine karar verilmesi konusunda gerçek iradesini yansıtan miktarın, ıslah ile arttırılan gerçek zararları olduğunun, bu gerçek zararın, Mahkemece yaptırılan bilirkişi incelemesi veya ıslah dilekçesinin verildiği tarihte değil, esasen olay tarihinde ya da idarelere başvuru tarihinde ortaya çıktığı, ancak, davacı tarafından miktarı tam olarak bilinemediğinden ve tespit edilemediğinden dava açılırken talep edilemeyen bir zarar olduğunun kabulü, bu kabul doğrultusunda da ıslahla arttırılan ve Mahkemece kabul edilen dava değerine* ***davalı Karayolları Genel Müdürlüğü'nün temerrüde düştüğü idareye başvurma tarihinden itibaren yasal faiz yürütülmesinin hukuka ve hakkaniyete uygun olduğunun kabulü*** *gerekmektedir."* Danıştay 8. Daire E. 2019/2972, K. 2021/3632, 8.7.2021(Lexpera). Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Kamacı, **Geçici Hukukî Korumaların Yargılama İlkeleri ve Taraf Yükümlülükleri Bakımından Değerlendirilmesi**, s. 753-812.

[77] *"Talep sahibinin haklarının korunması bakımından zorunluluk bulunan hâllerde, karşı tarafa tebligat yapılmaksızın da delil tespiti yapılabilir. Tespitin yapılmasından sonra, tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece kendiliğinden diğer tarafa tebliğ olunur. Karşı taraf tebliğden itibaren bir hafta içinde delil tespiti kararına itiraz edebilir."*

mahkeme tarafından idareye tebliğinin idariyi temerrüde düşürdüğünden söz etmek pek de mümkün olmayacaktır[78].

(2) Tespit Davası ile Farkı

Tespit davası "bir hukuki ilişkinin mevcut olup olmadığının tespitine ilişkin olan davadır."[79] 6100 sayılı Kanun'un 106. Maddesindeki ilgili düzenleme şöyledir:

> *"(1) Tespit davası yoluyla, mahkemeden, bir hakkın veya hukuki ilişkinin varlığının ya da yokluğunun yahut bir belgenin sahte olup olmadığının belirlenmesi talep edilir.*
>
> *(2) Tespit davası açanın, kanunlarda belirtilen istisnai durumlar dışında, bu davayı açmakta hukuken korunmaya değer güncel bir yararı bulunmalıdır.*
>
> *(3) Maddi vakıalar, tek başlarına tespit davasının konusunu oluşturamaz."*

Bu yönüyle hukuki belirsizliği gidermek be hukuki barışa katkı sağlamaya yönelik bir amacının olduğu ifade edilmiştir[80].

Delil tespitinin bir dava değilken tespit davası ise dava niteliğindedir[81]. Tespit davasıyla bir hukuki ilişkin mevcut ya da bir belgenin sahte olup olmadığı belirlenmekte, bundan başka bir sonucu olmamakta ve kişi tespit edilen hukuki ilişkiye dayanarak bir eda hükmü almak gayesinde ise ayrıca eda davası açması gerekmektedir[82]. Delil tespiti talebinin dava olmaması, tespit davasının ise dava niteliğinde olmasına ilişkin bir başka sonuç ise birinde dava açılmasına bağlanan zamanaşımının kesilmesi gibi sonuçların doğması söz konusu iken diğerinde

---

[78] Delil tespitine ilişkin medeni usul hukuku bakımından yapılan değerlendirmelerde delil tespitinin çekişmeli yargı türüne mi yoksa çekişmesiz yargı türüne mi dahi olduğu tartışılmakla birlikte idari yargılama usulünde böyle bir ayrımın olmadığından dolayı bu tartışmalara ayrıca yer verilmeyecektir. İlgili tartışmalar için bkz. Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**. s. 16-23.

[79] Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Baki Kuru, Ali Cem Budak, **Tespit Davaları**, ed. 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

[80] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**, s.47.

[81] Leyla Akyol Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s.40.

[82] Kuru, Budak, **Tespit Davaları**., s.68-69.

değildir[83]. Yine tespit davasının bir dava olmasından kaynaklanan başka bir fark ise tespit davası sonucunda verilen karar nihai bir karar iken delil tespiti talebi üzerine verilen karar bir ara karardır[84]. Verilen ara karar ile mahkeme davadan el çekmez iken, tespit davasında mahkemenin verdiği karar nihai bir karardır[85]. Bu yönüyle tespit davalarında verilen kesin kararlar kesinleştikten sonra kesin hüküm niteliğine haiz olup ileride açılacak bir eda davasında kesin delil olarak kullanılabilecektir[86]. Buna mukabil delil tespiti ile bilirkişi, keşif ve tanık delillerine başvurması bu delillerin nitelikleri itibariyle takdiri delil olması da göz önünde bulundurularak kesin delil hüviyetine sahip olmadığı ifade edilmelidir[87].

Delil tespiti talebinin konusu ise ispat faaliyetinde başvurulan bir müessese olması itibariyle maddi vakıalardır. Yani delil tespiti talebi maddi gerçekliğe ulaşmak gayesiyle yapılmaktadır[88]. Fakat tespit davasında bir hukuki ilişkinin olup olmadığı belirlenmekte ve bu ilişkinin her zaman maddi dünyada bir yer işgal etmesine ise gerek bulunmamaktadır.

---

[83] Akil, **Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti**, s.8-9.

[84] Akil, **Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti**, s.9; Nilüfer Boran Güneysu, **Medeni Usul Hukukunda Karar**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s.169. Doktrinde, delil tespiti kararının dava öncesinde verilmesi halinde geçici nihai karar niteliğinde olduğu, dava açıldıktan sonra talep edilmesinde ise ara karar olarak kabul edilmesinin zorunlu olduğu ileri sürülmektedir. Tuna Acar, **Türk ve Mukayeseli Medeni Yargılama Hukuku Açısından Ara Karar**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022, s.115.

[85] Akyol Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti**, s.41.

[86] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**, 50; Akyol Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti**, s.41. Yazar aynı zamanda kesin delil teşkil etmekle birlikte tespit davasına ilişkin kesin hükmün cebri icraya konu olamayacağını da belirtmektedir.

[87] *"Delil tespitinin konusunu maddi vakıalar oluşturur ve bilirkişi raporunda belirtilen zarar miktarı davacı lehine kazanılmış hak oluşturmaz. Yani delil tespiti kesin delil niteliğinde değildir."* Yargıtay 3. HD. E, 2015/19084, K, 2015/4422, 03.04.2017(e-uyar)

[88] *"dava konusu Komisyon kararında davacının Anadolu Memurlar Derneğinde üyelik kaydının bulunduğu ve denetim kurulu asil üyesi olarak görev aldığının belirtildiği, davacı tarafından bilgisi dışında derneğe üye yapıldığını, dernek üyesi olduğundan haberi olmadığının ileri sürüldüğü, bu kapsamda* ***davacı tarafından, iradesi dışında derneğe üye yapıldığı, dernek üyesi olmadığı ve denetim kurulunda yer almadığı, var ise üyelik ve denetim kurulu üyeliklerinin sahte imzaya müstenit olduğunun tespit edilmesinin İstanbul Anadolu 18. Sulh Hukuk Mahkemesinden istenildiği****, anılan Mahkemenin 29.05.2019 tarih ve E:2019/67, D.İş., K:2019/67 sayılı kararıyla, talep edilen hususların* ***delil tespitinin konusu olmadığı ve yargılamayı gerektiren hususlardan olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar verildiği****, İdare Mahkemesi tarafından bu bilgiye ilişkin olarak İçişleri Bakanlığı ve İstanbul Valiliğinden bilgi ve belge istenildiği, İstanbul Valiliğinin 19.01.2021 tarih*

Görüldüğü üzere delil tespiti ile tespit davası birbirinden farklı müesseseler olup idari yargı mercilerinin bu delil tespiti talebi yerine tespit davası kavramını kullanma hatasına düştükleri oldukça çok örnek bulunmaktadır[89].

---

ve 5685 sayılı yazısında "...Anadolu Memurlar Derneğinde 29.09.2011 -16.02.2014 tarihleri arasında denetim kurulu üyeliği görevinde bulunduğu... OHAL KHK'sı ile kapatılan Derneklerin defter ve belgeleri üzerinde yapılan inceleme sonucunda, oluşturulan kayıtlarda şahsın üyeliği ile ilgili tespitin yapılamadığının..." belirtildiği de dikkate alındığında" Ankara Bölge İdare Mahkemesi 14. İDD E. 2021/16657, K. 2023/1438, 15.03.20(Karar yayınlanmamıştır.) Bu kararda mahkemenin gerekçesi sadece taleplerin yargılamayı gerektirmesi argümanıyla sınırlıdır. Fakat talebin bir kişinin dernek üyesi olup olmadığının yani bir tüzel kişi ile arasında bir hukuki ilişkinin var olup olmadığının tespiti istendiğinden dolayı bu talebin bir tespit davasının konusunu oluşturacağı değerlendirmesi yapılarak sulh hukuk mahkemesinin talebi reddetmesinin yerinde olduğu ifade edilebilecektir.

Fakat Danıştay'ın verdiği ve konusu itibarıyla büyük benzerlik taşıyan bir başka karara konu uyuşmazlıkta davacı hakkındaki FETÖ ile irtibat ve iltisak değerlendirmesine, ilgili dernekte yönetici üye olarak bulunması ve dernek tüzüğünde imzasının yer alması gerekçe gösterilmiştir. Buna karşın davacı, hem ana tüzükteki hem de karar defterindeki imzaların kendisine ait olmadığını ileri sürerek bir tespit davası ikame ettiği karşı oyda zikredilmektedir. Halbuki davacı Kocaeli 1. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin delil tespiti talebinde bulunmuş, mahkemenin 27.02.2019 tarih ve E:2019/8D.İş, K:2019/9 sayılı kararı ile somut olayda delil tespitine ilişkin istem, talep edenin hukuki yararı bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir[88]. Davanın yine bir tespit davası olduğundan dolayı reddinin de mümkün olacağı düşünülebilirse de adli makamlarca kayıt altına alınmış belgelerin delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dahilinde görülmemesi de yerinde bir gerekçe olarak zikredilebilir. Danıştay 5. Dairesi E. 2025/10456, K. 2025/10160, 02.10.2025(Karar yayınlanmamıştır.)

[89] Örnekler vermek gerekirse: *"Hatay ili, Antakya İlçesi, Odabaşı, 2334 parsel sayılı taşınmazdaki bina ile birlikte bu binada bulunan davacının maliki olduğu dairenin de yıkıldığı, zararın tespiti amacı ile davacının da aralarında bulunduğu 16 kişi tarafından imzalanmış olan 25.05.2001 tarihli dilekçe ile Hatay 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde 2001/193* ***D.İŞ sayılı tespit davasının açıldığı****,"* Danıştay 6. D., E. 2008/11172 K. 2010/9641, 20.10.2010(Lexpera); *"Van 1. İdare Mahkemesince; olay sonrası Hakkari Sulh Hukuk Mahkemesi eliyle yaptırılan bilirkişi raporunda, davacıya ait ağaçların yol yapım çalışmaları esnasında kopan kaya parçaları ile zarar gördüğünün belirtildiğini ve davacının uğradığı zararın 35.105 TL olarak tespit edildiğini, buna göre idarenin hizmet kusuru sonucu oluşan zararın ve yine Sulh Hukuk Mahkemesindeki tespit davasında yapılan 176,12 TL gider olmak üzere toplam 35.281,12 TL'nin idareye başvuru tarihinden itibaren hesaplanacak kanuni faiziyle birlikte davalı idarece davacıya ödenmesi, davacının fazlaya ilişkin faiz talebinin ise reddi suretiyle davanın kısmen kabulüne kısmen davanın reddine karar verilmiştir."* Danıştay 10. D., E. 2014/3613 K. 2016/1536, 18.03.2016(Lexpera); *"davacı tarafından zararın tespitine yönelik olarak Giresun Sulh Hukuk Mahkemesinden* ***2005/6 Değişik İş*** *esasına kayıtlı dosyasında* ***açılan tespit davasında*** *Mahkemece yaptırılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenen raporda"* Danıştay 6. D., E. 2007/5769 K. 2009/8796, 29.9.2009(Lexpera) *"İdare Mahkemesince, dosyanın incelenmesinden, dava konusu işlemin 29.7.2002 tarihinde davacı şirkete tebliğ*

edildiği, ayrıca davacı şirket tarafından Adana 7.Asliye Hukuk Mahkemesinde 25.7.2006 tarihinde ***2006/43 D.İş sayılı tespit davası açıldığı****, öğrenme tarihi en son tespit davasının açıldığı 25.7.2006 tarihi olarak kabul edilse bile bu tarihten en geç 60 gün içinde dava açılması veya 2577 sayılı Kanun'un 11.maddesi uyarınca idareye müracaatta bulunulması gerekirken bu süreler geçirildikten sonra 17.8.2007 tarihinde açılan davanın süreaşımı nedeniyle esasının incelenme olanağı bulunmadığı gerekçesiyle davanın süreaşımı nedeniyle reddine karar verilmiş"* Danıştay 6. D., E. 2008/3966 K. 2010/2033, 03.03.2010(Lexpera) *"İstanbul 7. Asliye Hukuk Mahkemesinin* ***2012/29 D. İş*** *ve İstanbul 9. Sulh Hukuk* ***Mahkemesinin 2013/30 D. İş sayılı****, İdare Mahkemesi karar tarihinden sonra da İstanbul 6. Sulh Hukuk Mahkemesinin* ***2014/1444 D. İş sayılı*** *dosyalarında, uyuşmazlığa konu taşınmaz üzerinde yapılan binanın oturduğu zeminin kil, çamur ve dolgu malzemesinde oluştuğu, proje aşamasında yapılan zemin etüdünün fiili duruma uygun olmadığı iddialarıyla* ***tespit davalarının açıldığı****, İstanbul 7. Asliye Hukuk Mahkemesinin 2012/29* ***D. İş*** *sayılı dosyasında yerinde yaptırılan keşif ve bilirkişi incelemesi düzenlenen raporda"* Danıştay 6. D., E. 2015/1322 K. 2020/993, 4.2.2020(Lexpera)

Ayrıca idari yargılama pratiğinde tespit davasının varlığı kabul edilmemekte[90], tespit davasının idari yargılama usulünde de olması gerektiği ise bazı yazarlarca savunulmaktadır[91].

---

[90] 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2. maddesinde idari dava türleri sayılmış olup bunlar: *"a) İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan iptal davaları,*

b) İdari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan tam yargı davaları,

*c) Tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan her türlü idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davalar."*dır.

Kanunda dava türlerinin tahdidi olarak sayılması yorumundan yola çıkılarak idari yargıda tespit davasının açılmayacağı görüşü uygulamada yerleşmiştir. *"Aynı Yasanın ""İdari Davalarda Delillerin Tespiti"" başlıklı 58. maddesinde yer alan ""Taraflar, idari dava açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tespitini ancak davaya bakan Danıştay, İdare ve Vergi Mahkemelerinden isteyebilirler"" yolundaki hüküm ise, 2. maddede sayılan idari davalardan birinin açılması halinde bu davayla ilgili ""delillerin"" tespitinin de yine idari yargı mercilerinden istenebileceğini düzenlemektedir.*

Dosyanın incelenmesinden, davacının 01.08.2003 tarihli 2. dilekçesinde açıkça belirtildiği üzere, kendisinin dava dilekçesinde adı geçen Yönetmelik maddelerinin iptalini değil tespit ve yorumunu istediğini, idare hukukumuza göre davacıların tespit ve yorum davası açabileceklerini, bu yolla idarenin yanlış uygulamalarının önüne geçilebileceğini öne sürdüğü anlaşılmaktadır.

İdari yargıda ""tespit"" veya ""yorum"" davası adı altında dava türleri bulunmadığından, herhangi bir iptal talebi bulunmaksızın sadece sözkonusu yönetmelik değişikliğinin, Anayasa'ya, Yasalara ve yargı kararlarına uygun olup olmadığının tespitinin ve yorumunun yapılması isteminin incelenmesine olanak bulunmamaktadır." Danıştay 13. Daire E. 2005/208, K. 2005/1561, 16.3.2005(Lexpera). İdari yargı mercilerinin bir işlemin tesisine dayanak teşkil etmesi bakımında talep edilen belgeye ilişkin açılan davayı tespit davası olarak gördüğü örnekler de bulunmaktadır. Kişinin 18 yaşını doldurana kadar erkek yetiştirme yurdunda kaldığının tespiti istemiyle açılan davanın idari yargı yerinde çözümlenmesi gerektiği hakkında verilen Uyuşmazlık Mahkemesi kararına konu olayda çocuk mahkemesinin, bu talebin mahkemenin görev alınına girmediği gerekçesiyle reddetmesi üzerine kişi idare mahkemesinde dava açmıştır. İdare mahkemesi söz konusu davanın tespit davası hüviyetinde olduğu, idari yargılama usulünde ise tespit davasının olmadığından bahisle görev yönünden davayı reddetmiş ve uyuşmazlık, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin önüne gelmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından yapılan değerlendirmede, davacı tarafın tespit talebinin, temelde bir idari işlem tesisine dayanak teşkil edecek belgeyi elde etme amacına matuf olduğu ifade edilmiştir. Somut olayda talebin, bir eda davasının öncülü mahiyetindeki özel hukuk ilişkisinin tespitiyle ilgili olmadığı; aksine davacının reşit olana dek yetiştirme yurdunda barındığına dair maddi vakıanın tespiti amacı taşıdığı belirtilerek, uyuşmazlığın çözümünde idari yargı merciinin görevli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. UM, E. 2020/614 K. 2020/703, 23.11.2020

(3) Noterlerin Yaptığı Tespit İşlemleri ile Farkı

"6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 'Delil Tespiti ve Diğer Geçici Hukuki Korumalar' başlıklı bölümünde yer alan 401. maddesinde "*henüz dava açılmamış olan hâllerde delil tespiti, esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden veya üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden"* isteneceği hüküm altına alınmıştır. Maddenin ikinci fıkrasında ise "*Noterlerin, 18/1/1972 tarihli ve 1512 sayılı Noterlik Kanunu uyarınca yapacağı vakıa tespitine ilişkin hükümler saklıdır*." hükmü yer almaktadır. Bu başlık altında 6100 sayılı Kanun'un 401/3 maddesinde yer alan ve 1512 sayılı Noterlik Kanunu[92] 61. madde uyarınca yapılacak olan tespitlerin delil tespiti niteliğinde olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

Noterler, hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek amacıyla belge ve işlemlere resmiyet kazandıran resmi sıfatı bulunan görevlilerdir[93]. Noterlik bir kamu hizmetidir[94]. 1512 sayılı Kanunun sekizinci kısmında noterlerin görevleri genel görevler ve özel görevler olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Noterlerin genel görevleri Noterlik Kanunu m.60'ta düzenlenmiştir[95].

---

[91] Celal Erkut, "Tespit Davasının İdari Bir Dava Türü Olarak Kabul Edilip Edilemiyeceği Sorununa Uyuşmazlık Mahkemesinin Yaklaşımı", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 11, No: 1-3, 1990, s. 6-17.; Onur Kaplan, Gül Üstün, "Tespit Edici İşlemlerle Bağlantılı Olarak İdari Yargılama Hukukunda Tespit Davalarının Uygulama Alanı ve Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 26, No: 1, 2020, s. 131-145.; Ayşe Almıla Tanrıverdi, **İdari Yargılama Hukuku Açısından Tespit Davasının Uygulanabilirliği**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

[92] RG: T. 5/2/1972 S.14090.

[93] Ömer Ulukapı, Murat Atalı, **Noterlik Hukuku,** 3. Bs, Konya, Mimoza yayıncılık, 2013, s.5.

[94] 1512 sayılı Noterlik Kanunu m.1.

[95] *"Noterlerin görevleri:*

1. Yapılması kanunla başka bir makam, merci veya şahsa verilmemiş olan her nevi hukuki işlemleri düzenlemek,

2. Kanunlarda resmi olarak yapılmaları emredilen ve mercileri belirtilmemiş olan bütün hukuki işlemleri bu kanun hükümlerine göre yapmak,

1512 sayılı Kanun'un sekizinci kısmının ikinci bölümünde [96] ise noterlerin özel görevleri yer almaktadır. Bunlardan birisi de 61. madde de yer alan tespit işleridir. Hükme göre; "*noterler bir şeyin veya bir yerin hal ve şeklini, kıymetini, ilgili şahısların kimlik ve ifadelerini tespit ederler ve davet edildiklerinde piyango ve özel kuruluşların kur'a, seçim ve toplantılarında hazır bulunarak durumu belgelendirirler*." Noterlik Kanunu'nun 102. maddesi ise, noterlerin Noterlik Kanunu'nun 61. maddesinde gösterilen tespit işlemlerini "tutanak" şeklinde yerine getireceklerine dair hüküm içermektedir.

Noterler hem hukuki hem cezai hem de idari konularda tespit işlemleri yapabilirler[97]. Öncelikle belirtmek gerekir ki, noterler ancak bir davaya konu olmamış konularda tespit işlemleri yapabilirler[98]. Zira 6100 sayılı Kanun'un 401/3 maddesine göre, davanın ikamesinden sonraki süreçte delil tespiti yetkisi münhasıran asıl davaya bakan mahkemeye aittir. Bir davanın açılmasından sonra, davaya bakan mahkemeden başka bir mahkeme, o davaya ilişkin delillerin

---

3. (Değişik: 23/6/2022-7413/11 md.) Taşınmaz satış vaadi sözleşmesi yapmak ve bu sözleşmeyi taraflardan birinin talep etmesi, harç ve giderleri ödemesi hâlinde tapu bilişim sistemi vasıtasıyla tapu siciline şerh vermek, taşınmaz satış sözleşmesi yapmak,

4. Bu kanuna uygun olarak dışarda yazılıp getirilen kağıtların üzerindeki imza, mühür veya herhangi bir işareti veya tarihi onaylamak,

5. Bu kanun hükümlerine göre yapılan işlemlerin dairede kalan asıl veya örneklerinden veya getirilen kağıtlardan örnek çıkarıp vermek,

6. Belgeleri bir dilden diğer dile veya bir yazıdan başka bir yazıya çevirmek,

7. Protesto, ihbarname ve ihtarname göndermek,

8. Kanunen tescili gereken işlemleri tescil etmek,

9. Bu ve diğer kanunlarla verilmiş sair işleri yapmak."

[96] Noterlerin Kanunda sayılan diğer özel görevleri ise şunlardır: tespit işleri (NK m. 61), emanet işleri (NK m. 62-67), defter onaylama (NK m. 68), ölüme bağlı tasarruflar: vasiyetname ve benzeri işlemler (NK m. 69), tebligat işleri (NK m. 70).

[97] Süha Tanrıver, "İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler", Türk Alman ve İsviçre Hukukunda İflas, Konkordato ve Noterlik Alanındaki Gelişmeler**, MİHBİR Toplantı VIII**, (9-10 Ekim 2009) Abant, s.495-540, s. 512-513; Ahmet Başözen, "Noter Tespitlerinin Delil Niteliği" **Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi**, S.137, 2008, s.30-48, s.41.

[98] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler,** s. 512.

tespitine karar veremez ve delil tespiti yapamayacak; yaparsa öyle bir delil tespiti geçersizdir ve mahkemece alınacak olan hükme esas tutulamayacaktır.[99] Bu evrede başka bir mahkemece yapılan tespitler dahi geçersiz sayıldığından, yargı yetkisi bulunmayan noterlerin gerçekleştireceği tespitlerin hükme esas alınması evleviyetle mümkün değildir[100]. Ancak bu durum doktrinde bazı yazarlarca eleştirilmekte ve olması gereken hukuk bakımından dava dosyasına giren ve hukuka aykırı bir yönü bulunmayan noter tespitleri göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir[101].

Noterlik Kanunu 61. maddesi çerçevesinde noterler tarafından gerçekleştirilen tespit işlemleri teknik anlamda bir delil tespiti mahiyetinde değildir[102]. Zira noterler tarafından yapılan işlemler yargısal bir faaliyet olmayıp, mevcut durumun saptanmasına yönelik bir durum tespiti niteliği taşımaktadır[103]. Delil tespiti ise davanın taraflarına delillerin zamanından önce toplanıp güvence altına alınması imkanının sağlayan yargısal bir faaliyettir[104]. Teknik olarak delil tespiti talebi ancak mahkemelere yöneltilebilmekte ve mahkeme kararı ile delil tespiti yapılabilmektedir[105]. Noterlerin idari nitelikteki tespit işlemlerinden farklı olarak 6100 sayılı

---

[99] Kuru, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, C. IV, s.4435.

[100] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler,** s. 512.

[101] Başözen, **Noter Tespitlerinin Delil Niteliği**, s.42. Yazara göre söz konusu tespitin maddi vakıaları gerçeğe uygun ve güvenilir bir biçimde yansıtması durumunda, bu işlemin hükme esas alınamayacağını savunmak medeni yargılama hukukunun temel amacı olan 'maddi gerçeğe ulaşma' ilkesiyle bağdaşmayacaktır. Dolayısıyla, noter tutanaklarının aksi ispatlanıncaya kadar geçerli resmî belge niteliği ve ispat gücü, usul ekonomisi bakımından yargılamada dikkate alınmalıdır.

[102] Süha Tanrıver, "Noterlerin Tespit İşleri" **Makalelerim 2006**, Asil Yayınları, Ankara 2007, (s. 85-98), s. 87; Ejder Yılmaz, **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, Cilt 2, Ankara 2001, s.1375; Ulukapı, Atalı, **Noterlik Hukuku,** s. 193; Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler**, s.509.

[103] Tanrıver, **Noterlerin Tespit İşleri**, s. 87; Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler**, s.509.

[104] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler**, s. 509.

[105] Ejder Yılmaz, **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, C. 1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s.35-36.

Kanun'un 400 vd. maddelerinde yer alan delil tespiti doğrudan yargı organları eliyle yürütülen, usuli güvencelere bağlanan ve yargılamaya münhasır bir durumdur[106].

Delil tespiti talebinde bulunma hakkı, hukuki yararla sınırlıdır. Talepte bulunanın, açtığı veya ileride açacağı davada kullanacağı delillerin hemen güvence altına alınmaması halinde kaybolacağını ya da gösterilmesinin çok güçleşeceğini ortaya koyması şarttır[107]. Noterler tarafından gerçekleştirilen tespit işlemlerinde ise böyle bir inceleme gerçekleştirilmez[108].

Öte yandan 6100 sayılı Kanun'un 402. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkrasına göre acele haller dışında delil tespiti talebi haklı bulunursa bu kararın karşı tarafa tebliğ edilmesi gerekmektedir[109]. Noter tarafından gerçekleştirilen tespitlerde ise anılan yasal düzenleme çerçevesinde hareket edilmemekte; sadece talepte bulunanın huzuruyla tespit işlemi gerçekleştirilmektedir[110].

Mahkemelerce yapılan teknik anlamda delil tespiti ile noterlerin yaptığı tespit işlemlerinin diğer farkları olarak mahkemeler zor kullanma yetkisine sahip iken noterlerin bu yetkiye haiz olmaması ile mahkemeler bilirkişi ve tanıklara yemin verdirebilirken, istisnai hükümleri dışında noterin bunu yapamaması sayılabilir. Bu farklılıklar zikredilmekle ve noterlerin tespit işlemlerinin teknik olarak delil tespiti olmadığını ifade etmekle birlikte noterlerce yapılan tespit işlemlerinin hiçbir değeri olmadığı kastedilmemekte, sadece bir vakıa ve maddi durum tespiti olarak nitelendirilebilecektir.[111] Fakat yargı reformu strateji belgesine göre noterlere de çekişmesiz yargı işleri ile delil tespiti yapma yetkisinin verilmesi

---

[106] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler**, s.509.

[107] HMK m.400/2.

[108] Tanrıver, **Noterlerin Tespit İşlemleri**, s.87.

[109] "Hükme göre; 3*) Tespit talebi mahkemece haklı bulunursa karar, dilekçeyle birlikte karşı tarafa tebliğ edilir. Kararda ayrıca, delil tespitinin nasıl ve ne zaman yapılacağı, tespitin icrası esnasında karşı tarafın da hazır bulunabileceği, varsa itiraz ve ilave soruların bir hafta içinde bildirilmesi gerektiği belirtilir.*

(4) (Ek:22/7/2020-7251/44 md.) Tespitin yapılmasından sonra, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece karşı tarafa resen tebliğ olunur."

[110] Tanrıver, **Noterlerin Tespit İşlemleri**, s.88.

[111] Tanrıver, a.y, s.88.

planlanmaktadır [112]. Belgede bu hedefin nasıl somutlaşacağı hususunda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Doktrinde olması gereken hukuk bakımından dava derdest hale gelmeden önce noterler tarafından gerçekleştirilen vakıa tespitlerinin, yargılamanın hızı ve ekonomisi gözetilerek, gerekli yasal altyapının tesisiyle birlikte delil tespitiyle eş değer hukuki sonuçlar doğuracak bir statüye kavuşturulması isabetli olacağı savunulmuştur.[113]

Belirtmek gerekir ki noterler tarafından gerçekleştirilen tespitlerin teknik anlamda delil tespiti sayılmaması, bu tutanakların ispat hukuku düzleminde hukuki değerden yoksun olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır[114]. Bilakis, Noterlik Kanunu m. 82 uyarınca noterler tarafından tanzim edilen tutanaklar, sahteliği sabit oluncaya kadar resmi belge olarak kabul edilmektedir[115]. Bu kanuni karine dolayısıyla, noterler tarafından gerçekleştirilen tespitler mahkemelerce serbestçe değerlendirilse de diğer takdiri delillere nispeten daha yüksek bir ispat kuvvetine haizdir[116].

---

[112] Noterlik sistemine ilişkin çalışmalar da yargının iş yükünü hafifletmek ve sürelerin hızlandırılmasını sağlamak adına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu hedef çerçevesinde bazı çekişmesiz yargı işleri ve henüz davanın açılmamış olduğu dönemle sınırlı olmak üzere delil tespiti gibi işlemlerin noterler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır." Bkz. Yargı Reformu Stratejisi 2025-2029, Ankara, Adalet Bakanlığı, 2025, s.31.

[113] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler**, s.511.

[114] Tanrıver, **Noterlerin Tespit İşleri**, s. 87.

[115] Hükme göre; "*Noterlik işlemlerinin hükümleri:*

Bu kanun hükümlerine göre belgelendirilen işlemler resmi sayılır.

Noterler tarafından bu kısmın ikinci bölümünün hükümlerine göre düzenlenmiş olan hukuki işlemler, sahteliği sabit oluncaya kadar geçerlidir.

Bu kısmın üçüncü bölümü hükümlerine göre noter tarafından yapılan imza onaylaması, onaylanan imzanın ilgiliye ait oluşunu belgelendirme niteliğinde bulunup, hukuki işlemlerin içindekileri kapsamaz. Bu işlemlerde imza ve tarih, sahteliği sabit oluncaya kadar geçerlidir.

İkinci ve üçüncü fıkra hükümleri dışında kalan noterlik işlemleri aksi sabit oluncaya kadar geçerlidir."

[116] Tanrıver, **İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler** s.510; Kuru, **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, C. IV, s. 4478; Akyol Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delillerin Tespiti**, s. 39- 40.

(4) Delil Tespiti Bir Geçici Hukuki Koruma Tedbiridir

Bilindiği üzere Roma hukukundan beri gelen kamu-özel hukuk ayrımı yapılmakta ve kıta Avrupa'sında genel olarak bu ayrım benimsenmektedir. Yargılama hukuku kurallarının alt disiplinlere inmeksizin genel olarak emredici olduğu, bağımsız ve tarafsız mahkemeler eliyle yürütülmekte olup bu mahkemelerin devletin yargı erkinin içinde yer alışı gibi hususlar göz önünde bulundurularak bu alanın kamu hukukuna dahil olduğu ileri sürülmüş; bu görüşün temelinde usul hukuku kurallarının hukuki emniyeti tesis etmek gibi bir fonksiyonunun olduğu vurgulanmıştır[117]. Her ne kadar adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak makul sürede yargılama yapılması gerekse ve Anayasa'da da "davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevi" olarak belirtilse de yargılama usulü kurallarının hukuk güvenliğini de sağlayacak şekilde bir uyuşmazlığı kesin olarak çözüme kavuşturması zaman alabilmekte ve bu zaman zarfında dava ile elde edilmek istenen sonuç ortadan kalkabilmektedir. Bu sebeple dava öncesinde ya da dava sürerken dava ile hedeflenen hak ya da menfaatin korunabilmesi için bir takım usuli müesseselerin var olması gerekmektedir.

Delil tespitinin de bir taraf usuli işlemi olduğu ve ancak hakim kararıyla etkili olacağı ifade edilmiş olup yukarıda belirtilen sakıncaları bertaraf etme amacına yönelik bir geçici hukuki koruma tedbiri olduğu görüşü serdedilmiştir[118]. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun yollama yaptığı 6100 sayılı Kanun'da ise 'Geçici Hukuki Korumalar' şeklinde bir kategori oluşturulmuş ve delil tespiti de bu bahis altında düzenlenmiştir. İdari yargılama usulünde böyle bir kategori olmamakla birlikte idari yargılama usulünde delil tespiti, geçici hukuki koruma tedbirinin manası ve muhtevasıyla örtüşen bir işleve sahiptir.

---

[117] *"**Amme hukukunun bir diğer dalı olan usul hukuku**, yalnız **hukuk emniyetine hizmet** eder. Bu kısım şimdiye kadar bahsedilen hukuk şubelerinden doğan iddia(taleb) haklarının tatbik ve fiil sahasına çıkmasına yardım eder… Hüküm ve kararın aynı zamanda adil olması mecburiyetine dair olan dilek, insanı bundan yani usul hukukunun hukuk emniyetine hizmet ettiği bilgisinden saptırmamalıdır. Çünkü kararın muhtevasını tayin eden yalnız ve münhasıran hususiye, ceza, yahud idare hukukudur. Usul hukuku için mahfuz kalan kısım, sadece adil kararlara götürülecek yolu tayin eden hükümlerdir."* Richard Honig, **Hukuk Başlangıcı ve Tarihi**, çev. M. Yavuz, 2. bs., İstanbul, İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1935, s. 49 vd. Medeni usul hukukunun kamu hukuku-özel hukuk ayrımı içerisinde hangi kategoride yer aldığı/almasına gerektiğine ilişkin tartışmalar için bkz. Alangoya, Yıldırım, Deren Yıldırım, **Medeni Usul Hukuku Esasları**. s. 10.

[118] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti,** s.65.

Şöyle ki geçici hukuki koruma tedbiri *"kesin hukuki himaye(dava) sonucunun ortaya çıkmasına kadar yargılama öncesinde veya sonrasında doğabilecek risklerden (tehlikelerden, sakıncalardan) davacı veya davalıyı korumak için yargı organınca verilen geniş ya da dar kapsamlı hukuki himaye"* olarak tanımlanmıştır[119]. Bir başka tanıma göre ise *"gecikmesinde tehlike olan bir halin engellenmesi ya da durdurulması amacıyla, iddia edilen talebe hukuki dinlenilme hakkının ertelenmesi yolu açılarak prensip itibariyle yaklaşık ispat seviyesinde ispat ölçüsü ile yetinilerek geçici olarak yürürlük kazandıran, karşı tarafın menfaatlerini çeşitli usuli araçlarla dengeleyen, ivedi bir yargısal hukuki korumadır."*[120]

Bu tanımlarda yer alan unsurları da ihtiva edecek şekilde geçici hukuki koruma tedbirlerinin temel özellikleri olarak yargı organlarınca verilmesi, geçici nitelikte olması, incelemenin basit ve hızlı bir şekilde yapılması, kararların bağlayıcı ve zorlayıcı niteliğe haiz olması, kararın verilebilmesi için yaklaşık ispatın yeterli olması, acele bir hal söz konusu olduğunda karşı taraf dinlenmeden de karar verilebilmesi zikredilmiştir[121].

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda özel olarak geçici hukuki koruma tedbiri kategorisi öngörülmemiştir. İdari uyuşmazlıklar için geçici hukuki güvencelerin yer almasının bir gereklilik olduğu ileri sürülmektedir.[122] Bu amacı karşılamaya yönelik bazı müesseselerin

---

[119] Yılmaz, **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, s.32.

[120] Evrim Erişir, **Geçici Hukuki Korumanın Temelleri Ve İhtiyati Tedbir Türleri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s.5.

[121] Muhammet Özekes, **Pekcanıtez Medeni Usûl Hukuku**, C. 5, 16. bs, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2025, s.4480.

[122] *"İdari makamların birçok alanda faal olduğunu ve faaliyetlerinin bireysel hakları, özgürlükleri ve çıkarları etkileme olasılığı olduğunu dikkate alarak;*

İtiraz edilen veya itiraz edilmek üzere olan idari işlemlerin tam olarak derhâl yerine getirilmesinin, belirli koşullar altında, adil olma adına mümkün olduğunca kaçınılması gereken bir tarzda, kişilerin çıkarlarına onarılamaz şekilde zarar verebileceği dikkate alınarak;

Etkili idari işleme duyulan ihtiyacı göz ardı etmeden, gerektiği durumlarda, mahkemeler tarafından geçici korumanın güvence altına alınmasının arzu edildiğini dikkate alarak;

(77) 31 sayılı Karar'da belirtilen idari makamların işlemleri ile ilgili olarak bireyin korunmasına ilişkin genel ilkeler ile R (80) 2 Sayılı Tavsiye Kararı'nda yer alan idari makamlar tarafından takdir yetkilerinin kullanılmasına ilişkin ilkeleri hatırlatarak;

hukukumuzda mevcut olduğu ifade edilmelidir. Delil tespitine idari yargıda duyulan ihtiyaç ile geçici hukuki koruma tedbirleri için yapılan tanım ve özelliklerin doğrudan örtüştüğü müşahede edilebilecektir. Delil tespiti müessesesi bakımından idari yargı ile hukuk muhakemeleri arasındaki yapısal farklılıklara rağmen karşıladığı ihtiyaç ve gördüğü işlev yönü ile bir özellik arz etmemektedir. Yargı faaliyetine konu edilen birçok uyuşmazlığın maddi gerçekliğin doğru bir şekilde tespitine ihtiyaç duyduğu, ispatın yargılama faaliyetinin mütemmim bir cüzü olduğu rahatlıkla teslim edilecek, uyuşmazlığı çözmek için ihtiyaç duyulan maddi gerçekliğin bilgisinin doğru bir şekilde elde edilmesi ihtiyacının yargı yolları arasında ayrıca zikredilmeye değer bir farkının olmadığı söylenebilecektir.

İdari yargılama usulünde geçici hukuki koruma tedbiri olarak nitelendirilebilecek bir müessese daha zikredilebilir. Yürütmenin durdurulması müessesesi de keza doktrinde bir geçici hukuki tedbir olarak değerlendirilmiştir[123]. İdari yargıda yürütmenin durdurulması müessesesi incelendiğinde geçici hukuki koruma tedbirinin özelliklerini taşıdığı rahatlıkla müşahade edilebilecektir[124]. Yürütmenin durdurulması kararı yargı organı tarafından verilmekte, geçici nitelikte olmakta, inceleme basit ve hızlı bir şekilde yapılmaktadır. Yürütmenin durdurulması

Üye devletlerin hükûmetlerine, kanun ve uygulamalarında bu tavsiye kararında belirtilen ilkelere göre hareket etmelerini tavsiye eder." 13 Eylül 1989 Çarşamba tarihinde Delegeler Komitesinin 428. toplantısında Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen İdari Konularda Geçici Mahkeme Korumasına İlişkin Üye Devletlere Yönelik Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi R (89) 8 Sayılı Tavsiye Kararı.

[123] Yılmaz, **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, s.1429-1600.

[124] 2577 sayılı Kanun'un 27. maddesine göre:

"1. Danıştayda veya idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmaz.

2. Danıştay veya idari mahkemeler, idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, davalı idarenin savunması alındıktan veya savunma süresi geçtikten sonra gerekçe göstererek yürütmenin durdurulmasına karar verebilirler. Uygulanmakla etkisi tükenecek olan idari işlemlerin yürütülmesi, savunma alındıktan sonra yeniden karar verilmek üzere, idarenin savunması alınmaksızın da durdurulabilir….

5. Yürütmenin durdurulması istemli davalarda 16 ncı maddede yazılı süreler kısaltılabileceği gibi, tebliğin memur eliyle yapılmasına da karar verilebilir…

8. Yürütmenin durdurulması kararı verilen dava dosyaları öncelikle incelenir ve karara bağlanır.

9. Yürütmenin durdurulmasına dair verilen kararlar onbeş gün içinde yazılır ve imzalanır."

kararları bağlayıcı ve zorlayıcı nitelikleri bakımından iptal kararları ile aynı güce sahip olmakta, kararın verilebilmesi için yaklaşık ispat yeterlidir. Acele bir hal söz konusu olduğunda ise davalı idarenin savunması beklenmeden yürütmenin durdurulması kararı verilebilmektedir.

Yürütmenin durdurulması örneğini özel olarak incelememizin sebebi, idari yargılama usulünün varlığını anlamlı kılmaya yönelik en temel müesseselerden birinin karşıladığı ihtiyaç ve gördüğü işlev bakımından geçici hukuki koruma tedbiri özelliklerine haiz olduğunu göstermek, dolayısıyla bu kavramsallaştırmanın idari yargıya uygun olacağını daha sarih bir şekilde ifade etmektir. Yine bu noktada geçici bir hukuki koruma tedbiri olmakla birlikte yürütmenin durdurulmasının yargılanma hakkının köşe taşı olduğu, idare edilenler bakımından yargısal bir hak boyutuna ulaştığı da ifade edilmiştir[125]. Delil tespiti müessesesi de aynı özelliklere haiz olup geçici hukuki koruma tedbiri olarak nitelendirilmesinde bir beis bulunmamaktadır.

Bu noktada, delil tespitinin geçici hukuki koruma tedbiri olarak nitelendirilmesinin somut bir hukuki sonuca yol açıp açmadığı sorusu gündeme gelebilir. Bu soruya verilecek cevap gerek yürütmenin durdurulması gerekse delil tespiti kurumlarının geçici hukuki koruma tedbiri olarak kabul edilmesinin, bu müesseselerin hukuki niteliklerini belirlerken yalnızca "ne olmadıklarını" değil, aynı zamanda "ne olduklarını" da ortaya koymaya imkân tanıyan daha kuşatıcı bir kavramsal çerçeve sunduğu yönündedir. Nitekim, bu bölümün ilk başlığında da açıkça belirtildiği üzere, delil tespitinin bir dava olmadığı ya da tespit davası niteliği taşımadığı şeklindeki olumsuz tanımlamalar yerine, kurumun olumlu içerik ve işlevinin ortaya konulmasının daha isabetli olacağı kanaati, söz konusu nitelendirmenin temel gerekçesini oluşturmaktadır.

4. Delil Tespitinin Fonksiyonları

Delil tespiti müessesesiyle mevcut ya da gelecekte açılacak bir dava için delillerin kanunda öngörülen vaktin önce toplanıp güvence altına alınmasını sağlanması hedeflenmektedir. Delil tespiti müessesesinin öncelikli amacı budur[126]. Müessesenin amaçları ve dolayısıyla müessesenin sağlayabileceği imkanlar bağlamında çeşitli fonksiyonlar

[125] Nuri Yaşar, "Fransız İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 12, No: 1-3, 2011, s. 359.

[126] Akyol Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti**, s.30.

zikredilmiştir. Alman hukukunda delillerin tespit edilmesinde temel amaçların son değişikliklerle delillerin güvence altına alınması ile birlikte hukuki ihtilafın dava dışında çözümü, mahkemelerin iş yükünün hafifletilmesi ve hukuki uyuşmazlıkların çözümünün hızlandırılması olarak zikredilmiştir[127]. Bu konuya özgü bir monografide ise delil tespitinin fonksiyonları dava açılmadan önce ve dava açıldıktan sonra olmak üzere iki ayrı kategoriye ayrılmış, dava açılmadan önce yapılan delil tespiti işlemlerinin delillerin önceden muhafaza edilmesi, tarafların hukuki yararlarının korunması, dava açılmasının önlenmesi olarak ifade edilmiş; dava açıldıktan sonra ise tarafların iddialarını ispata yardım etmesi, davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması, mahkemelerin iş yükünün azaltılması ile usul ekonomisi zikredilmiştir[128]. Bu çalışmada ise delil tespitinin temel amacı olan delilleri muhafaza fonksiyonu ile uyuşmazlığı önleme, sulha teşvik ve ekonomik fayda fonksiyonu olarak ikili bir ayrıma gidilecektir. Zira doktrinde zikredilen diğer fonksiyonların bu iki fonksiyonun uzantıları olduğu kanaati taşınmaktadır.

a. Delilleri Muhafaza, İspat Güvenliğini Sağlama ve Hukuki Durumu Netleştirme Fonksiyonu

Delil tespiti müessesesinin en geleneksel ve temel fonksiyonunu maddi vakıaları muhafaza ve delillerin ispat gücünü koruma fonksiyonu oluşturmaktadır ve hukuki faydalar sağlamaktadır. Zira kişiler bir uyuşmazlık halinde dava yolu ile talep ettikleri hukuki himayeyi iddialarının ispatlanması ile elde edebilmektedirler. İspatın vasıtası olan delillerin muhafazası ve ispat gücünü koruması da yargılama faaliyeti ile sağlamak istenen amaca birinci derecede hizmet etmektedir. Nitekim 6100 Sayılı Kanun'un 400. maddesinde delil tespiti talebinde bulunulabilmesi için hukuki yararın varlığının şart koşulmuş, hukuki yararın varlığının kabulü için ise 'delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulun'ması yeterli görülmüştür.

Dava öncesinde delil tespiti müessesine başvurulması halinde ilgili kişiler yapılan tespit işlemleri neticesinde maddi gerçekliğe daha fazla hakim olarak bunların hukuki

---

[127] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**., s.5; Akil, Medeni Yargılamalama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delillerin Tespiti, s.6 ve s.54.

[128] Bizzat bu konuya özgülenmiş bir monografi için bkz. Sinem Turan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti Kurumunun Fonksiyonları**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s.69-92.

nitelendirmelerini daha sağlıklı yapabilme imkanına kavuşurlar. Bir mala ilişkin hasarın miktarı ve nedenlerinin tespiti, bir malın mevcut durumunun tespiti, ayıplı bir ifanın olup olmadığının gibi maddi vakıalara ilişkin delil tespiti vasıtasıyla toplanan bilgilerle açacağı davanın hukuki nitelendirmesini daha iyi yapabilmenin yanında dava ile talep edeceğinin çerçevesinin de daha iyi çizebilme imkanı sağlamaktadır. Kişiler davaya açarken sahip oldukları maddi bilgilerin ışığında daha davalarını dayandıracakları hukuki temelleri ve taleplerini daha iyi belirleyebileceklerdir.

b. Uyuşmazlığı Önleme, Sulhe Teşvik ve Ekonomik Fayda Fonksiyonu

Bu başlık altında delil tespitinin ekonomik faydalar sağladığı fonksiyonu ele alınacaktır. Bilhassa vurgulamak istediğimiz husus kişinin uyuşmazlığa ilişkin maddi olay hakkında bilgisi nasıl hukuki çerçeveyi çizmek noktasında daha fazla imkan tanıyorsa dava için başarı şansını da bu suretle daha iyi değerlendirebilecek, ve bu suretle dava açmaktan vazgeçebilecektir. Özel hukuk uyuşmazlıklarında bir alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olan arabuluculuk giderek yaygınlaşmakta olup arabuluculuk öncesinde tarafların maddi gerçeklik hakkında nitelikli bir bilgiye sahip olmaları uyuşmazlığın gerçekçi bir orta yolun bulunması ile sona erdirilmesi ile neticelenme imkanını artırmaktadır. Açılması düşünülen davaya ilişkin öngörülebilirliğin artması ile haksız olduğunu veya iddiasını ispatlayamayacağını anlayan taraf dava açmaktan sarfınazar edebilirken, kusurlu olduğu ortaya çıkan taraf ise yüklü yargılama giderlerinden kaçınmak amacıyla sulh yolunu tercih edebilir. Hukuki ihtilafların davaya dönüşmeden önce çözülmeleri ise mahkemelerin iş yükünü azaltacaktır.

İdari uyuşmazlıklar bakımından kişiler kazanma ihtimalini zayıf olarak görerek yargılama giderlerine ve vekalet ücretine katlanmak istemeyebilecektir. Bununla birlikte idarelerin sulh yapabilmelerini ve bu sulhu hangi usulde yapabileceklerini düzenleyen bir mevzuat bulunmaktadır. 659 sayılı Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname'nin 12. maddesinde 'İdari uyuşmazlıkların sulh yoluyla halli ve vazgeçme yetkileri' düzenlenmiştir. Maddeye göre: *"İdari işlemler dolayısıyla haklarının ihlal edildiğini iddia edenler idareye başvurarak, uğramış oldukları zararın sulh yoluyla giderilmesini dava açma süresi içinde isteyebilirler. İdari eylemler nedeniyle hakları ihlal edilenlerce, idari dava açmadan önce 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 13 üncü maddesinin birinci fıkrası uyarınca yapılan başvurular da sulh başvurusu olarak kabul edilir ve bu maddede yer*

alan hükümler çerçevesinde" incelenecektir. Dava açma süresini durduran[129], altmış gün içinde neticelendirilmesi zorunlu[130] bu sulh başvurusunun değerlendirme konumuz bakımından hususiyet arz eden mesele ise bilirkişi incelemesi de dahil olmak üzere her türlü incelemenin yapılabileceği hatta olayla ilgili kişilerin de dinlenebileceğidir[131]. Dolayısıyla maddi vakıa hakkında nitelikli bilginin delil tespiti haricinde sulh yolunda da sağlanabileceğine ilişkin düzenlemeler öngörülmüştür. Fakat uyuşmazlığın çözümüne katkı sağlayacak delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunması halinde yine delil tespiti kurumuna başvurulması sulh için mevzuatta bu imkanların tanınmasına rağmen yine de elzem olacaktır. İdari uyuşmazlıkların çözümü için gerek delil tespiti gerekse delillerin kaybolma ihtimalinin belirmediği haller için mevzuatta öngörülen düzenlemeler, uyuşmazlığın mahkeme dışında çözülebilmesi için makul bir çerçeve oluşturmaktadır.

Fakat bu çerçeve tek başına yeterli olmamaktadır. Bu durumun nedenleri olarak ise Türkiye'de idari yargılamada alternatif uyuşmazlık çözümlerinin yaygınlaştırılmasına ilişkin hazırlanan bir raporda:

- İdari yargıda alternatif uyuşmazlık çözümü yöntemleri için en uygun konuların, tarafların üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğu ve parasal meseleleri içeren uyuşmazlıklar olduğu
- Özellikle tam yargı davaları (tazminat talepleri), idari para cezaları, kamulaştırmasız el atma, harcırah ve disiplin gibi konulardan doğan uyuşmazlıkların sulh ve müzakere yoluyla çözüme en yatkın alanlar olduğu

---

[129] Md. 12/2: Sulh istemine ilişkin başvuru, işlemeye başlamış olan dava açma süresini durdurur. Başvuru sonuçlanmadan dava açılamaz.

[130] Md. 12/3: Sulh başvurularının altmış gün içinde sonuçlandırılması zorunludur. Sulh başvurusu altmış gün içinde sonuçlandırılmamışsa istek reddedilmiş sayılır.

[131] Md. 12/5: Sulh başvurularının incelenmesinde, başvurunun konusu, zarara yol açan olay ve nedenleri, zararın idari eylem veya işlemden doğup doğmadığı ve meydana geliş şekli, idarenin tazmin sorumluluğunun olup olmadığı, zararın miktarı ve ödenecek tazminat tutarı tespit edilir. Hukuki uyuşmazlık değerlendirme komisyonu tarafından, bilirkişi incelemesi dahil olmak üzere gerekli her türlü araştırma ve inceleme yapılır, olayla ilgili bilgisi bulunan kişiler dinlenebilir.

- Mevcut uygulamada sulh görüşmelerinin, tarafların eşit şekilde masaya oturduğu bir süreçten ziyade, idare bünyesindeki bir komisyonun karar verdiği bir yapı olduğu
- Uyuşmazlığın bir tarafı olan idarenin (hakkı ihlal ettiği iddia edilen tarafın), aynı zamanda karar verici konumda olması doğru bulunmadığı
- Özellikle idarenin sorumluluğunun belirlenmesi gereken durumlarda, idare içindeki birimler yerine tarafsız bir üçüncü kişinin veya komisyonun sürece dahil olması gerektiği
- İdarelerin genellikle bir mahkeme kararı olmadan ödeme yapma (tazmin etme) konusundaki isteksizlikleri nedeniyle, mevcut isteğe bağlı uygulamaların sınırlı kaldığı
- Bu nedenle, sulh ve benzeri yargı dışı yöntemlerin, dava açılmadan önce başvurulması gereken zorunlu bir aşama haline getirilmesinin süreci daha işlevsel kılacağı

bulguları paylaşılmıştır[132].

Ayrıca mevcut bir davada ya da açılacak bir davada kullanılacak bir delilin muhafazasının dava ile elde edilmesi beklenen faydayı anlamsız kıldığı, o andaki zararın da hesaplanarak zararın büyümesinin engellenmesi de delil tespitinin ekonomik faydaları bakımından ele alınabilecektir. Hukuki yarar olarak delilin kaybolmasına ilişkin tehlike delili muhafaza etmenin katlanılamaz ekonomik maliyeti gösterilebilecektir.

C. İdari Yargılama Usulünü Düzenleyen Kanunlarda Delil Tespiti

1. Yargılama Usullerinin Kanuniliği

Cumhuriyet döneminin ilk anayasal metni olarak kabul edeceğimiz 23 maddeden teşekkül eden 1921 Anayasası'nda sadece yargılama usullerine değil yargıya ilişkin herhangi bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Günün siyasi koşulları altında kuvvetler birliğine dayalı ve detaylı düzenlemelerin yer almadığı 1921 Anayasası karşısında 1924 Anayasası ile daha geniş bir alan düzenlenmiş ve 'Yargı' da bu düzenlemelerin konularından biri olarak tercih

[132] Sarah Nason, Nilay Arat, "Türkiye'de İdari Yargıda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Diğer Yargı Yetkisi Alanlarından Edinilen Bilgiler Raporu", İdari Yargının Etkinliğinin Artırılması ve Danıştayın Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi, Avrupa Konseyi, 2023, s.74-85.

edilmiştir. Konumuzu ilgilendirmesi bakımından sadece yargı erkine ilişkin düzenlemeler zikredilmekle iktifa edilecektir.

1924 Anayasası'nın 8. maddesinde *"Hakkı kaza, Millet namına, usulü ve kanunu dairesinde müstakil mahakim tarafından istimal olunur*" şeklinde düzenlenmiştir. Burada kanunilik şartına özel bir atıf olmaksızın bir usul zikredilmektedir. 'Kuvvet-i Kazaiye' başlıklı Dördüncü Fasıl'da yer alan ilk madde olan 53. maddede *"Mahkemelerin teşkilatı, vazife ve salahiyetleri kanunla muayyendir."* düzenlemesi yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu hükümde teşkilat, görev ve yetki bahisleri haricinde yargılama usulü kurallarına ilişkin bir kanunilik şartı hüküm altına alınmamıştır.

1961 Anayasası'nın 'Yargı' başlıklı Üçüncü Bölüm'ünde yer alan 136. maddesinde ise "*Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usûlleri kanunla düzenlenir"* hükmü ile yargılama usullerinin ancak kanunla düzenlenebileceği anayasal güvence altına alınmıştır.

1961 Anayasası'nda yapılan 1971 tarihli değişiklik ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tesis edilmiştir. Bu yeniliğin hüküm altına alındığı 1961 Anayasası'nın 140. maddesinde mahkemenin yargılama usullerinin kanunla düzenleneceği açıkça hüküm altına alınmıştır[133].

1961 Anayasası'nın 136. maddesinde yargılama usullerinin kanunla düzenleneceğine dair hüküm 1982 Anayasası'nın 142. maddesinde aynı ifadelerle korunmuştur: *"Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir."* Buna hükme göre yargılama usulü kurallarının mutlaka kanunda düzenlenmiş olması gerekmektedir[134]. Bu

---

[133] Madde 140/6: *"Asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetimi Askerî Yüksek İdare Mahkemesince yapılır. Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, başkan ve üyelerinin nitelikleri ile atanmaları, disiplin ve özlük işleri; hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir."*

[134] *"Yöntem kuralları, maddi hukukun uygulanmasını sağlayan araçlardır. Yargı çalışmalarıyla ilgili yöntem hükümleri bu alandaki çalışma ve ilişkileri düzenledikleri için başlı başına bir hukuk dalı oluşturmakta, bu bakımdan salt bir biçim ve araç sayılmamaktadırlar. Yargılamanın işlerliği ve etkinliği yöntem kurallarıyla geçerli olmaktadır.*

Bu önemi nedeniyle Anayasa'nın 142. maddesi yargılama yöntemlerinin yasayla düzenleneceğini öngörmekte, bu alanlarda takdiri yasama organına bırakmaktaysa da Yasakoyucu, bu konuda tam bir takdir ve seçim yetkisine sahip olmayıp, Anayasa'nın konuya ilişkin öbür kurallarına uymak zorundadır." AYM, E.1990/40, K.1991/33, 01.10.1991(AYM Kararlar Bilgi Bankası)

sebeple bir yargılama usulü müessesesi olan delil tespiti kanunlardaki düzenlemeleri üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde idari yargılama hukukumuza ilişkin geçmiş düzenlemeleri kısaca ele alıp hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atıflar bakımından bir izlek sürmeye gayret edeceğiz.

2. İdari Yargılamaya İlişkin Düzenlemelerde Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atıflar ve Delil Tespiti

Delillerin tespit edilmesi bir yargılama usulü müessesi olması bakımından kanuni düzenlemelerde nasıl yer aldığı ve nasıl yorumlandığı hakkında kısa bilgilere yer vermek yerinde olacaktır. Zira konuya ilişkin ele alınacak yargılama usulü kuralları ve bu kuralların yargı yerlerince nasıl yorumlandığı hususlarının bütünlük içerisinde olarak ele alınması, geçmiş düzenlemeleri ve yorumlamaları da değerlendirmek suretiyle mümkün olacaktır. Bugün yürürlükte olan kanun ve içtihatların geçmişe doğru izini sürmek, konuya ilişkin kanun koyucu ve yargı organlarının yorumlarının nasıl bir gelişim/dönüşüm sergilediğini görmek/göstermek, daha sağlıklı bir muhakeme imkanını bizlere verecektir.

Fakat çalışmanın konusu bakımından yargılama usulü kapsamındaki tüm konular doğal olarak ele alınmayacaktır. Konumuzu ilgilendirmesi bakımından yargılama usulü kurallarının başında gelen görev, yetki, dava dilekçeleri, idari davaların açılmasında süre gibi kurumlar üzerinde durulmayacaktır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde yer alan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'na yapılan atıf gereği konumuzun açıklığa kavuşturulması için bir başka yargılama usulüne kanunla açıkça atıf yapılan haller ya da bizzat idari yargı mercilerinin farklı yargılama usullerine ilişkin müesseselerden doğrudan bir kanuni temele dayanmaksızın yararlandığı hususlar özellikle gözden geçirilecektir. Kanuni düzenlemelerde delil tespiti olarak bu başlık ifade edilse de mevzuat düzenlemelerinde yer almasa dahi delil tespiti ihtiyacının nasıl giderileceğine ilişkin yargı mercilerince başvurulan çareler ve gerekçeleri çalışmamız bakımından önem arz etmektedir.

c. 669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu Dönemi

669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu[135] Şurayı Devlet'in teşekkülü, daireleri, vazifeleri, idari davaların usulü muhakemesi olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. 669 sayılı Kanun'un 24 vd. maddelerinin yer aldığı 'İdari Davaların Usulü Muhakemesi' başlıklı Dördüncü Faslında hukuk muhakemeleri kanunlarına[136] atıf yapılan bahisler bulunmaktadır[137]. Kanun maddelerinde görüleceği üzere hukuk muhakemelerini düzenleyen kanunlara atıf yoluyla idari yargıda bazı müesseselerin düzenlenmesi bakımından cumhuriyet dönemi idari yargılama usulü kurallarının bir süreklilik arz ettiği rahatlıkla müşahede edilecektir. 669 sayılı

---

[135] 07.12.1925 tarih ve 238 sayılı R.G.'de yayımlanmış, 02.08.1931 tarih ve 1862 sayılı R.G.'de yayımlanan 1859 sayılı Kanun'la ciddi değişiklikler yapılmış 669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu. Çalışmamızda 669 sayılı Kanun bakımından zikredilecek hususlar 1859 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerden sonraki hali baz alınarak değerlendirilecektir. Kanun metninin bu çalışmada alıntılanan ve faydalanılan latin harfleri ile transkripsiyonu için bkz. Türkiye Cumhuriyeti, Charles Crozat, Ferit Hakkı Saymen (ed.), **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Şurası Kanunları (1925-1938) Etüt Metni**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1939.

[136] 669 sayılı Kanun'un yürürlükte olduğu dönemde hukuk muhakemelerine ilişkin biri diğerini ilga eden iki ayrı kanunun bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin 22 Haziran 1879 tarihli Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye Kanun-u Muvakkati ve bu kanunu ilga eden ikinci kanun ise 2, 3, 4.07.1927 tarih ve 622, 623, 624 sayılı R.G.'de yayımlanan 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'dur.

[137] Örnek olarak konumuzu ilgilendirdiği ölçüde ilgili kanunun bazı maddeleri şöyledir: *"Madde 30- Müddeialeyh bir şahsın dahili dava edilmesini taleb eylediği halde Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu ahkamı tatbik olunur…*

Madde 35- İsbatı müddea zımnında ibraz olunan evrak veya mühür ve imza diğer taraftan kabul olunmaz veya inkar olunur veya sahteliği iddia edilirse Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu ahkamı tatbik olunur.

Madde 36- Esnayi muhakematta keşif ve muayeneye lüzum görüldüğü halde Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu mucibince muamele olunur. Keşif ve muayeneye dair verilen kararlar ile neticei keşif ve muayeneyi havi tanzim kılınan raporların müddeiye ve müdafaatı tahririyede bulunmuş olan müddeialeyhe tebliği lazımdır.

Madde 37- Usulü Muhakemei Hukukiye Kanununun 62 nci maddesinde muayyen esbaba binaen, Deavi Daire ve heyeti aleniye azasile keşif ve muayeneye memur olacak ehlihibre ve vukuf reddolunabilir…

Madde 39- Hükümler tarafeyne Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu dairesinde tebliğ olunur…

Madde 42- Deavi Dairelerinden veya Umumi Heyetten sadir olan kararlar hakkında Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yazılı sebeplere göre iadei mahkeme talep olunabilir.

Madde 43- Esnayı muhakemede veya badelhüküm efraddan olan tarafın vefatı veyahut zat ve sıfatça tebeddülü halinde Usulü Muhakemei Hukukiye Kanunu ahkamı tatbik olunur…

Madde 47- Deavi Heyeti aleniyesinde sükun ve inzibatı muhil ahval ve harekat vukuunda Usulü Muhakemei Hukukiye Kanununun 38 inci ve 39 uncu ve 40 ıncı maddeleri mucibince muamele olunur."

Kanun döneminde delillerin tespiti bir kavram ve müessese olarak kendine bir yer bulamasa da keşif, muayene ve bilirkişi(ehlihibre) müesseselerine yer verildiği bu bahiste zikredilmelidir.

Fakat bu kanun döneminde zikredilmesi gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. O da Kanun'un 19. maddesinde Şurayı Devlet'in görev alanına ilişkin şu hüküm yer almaktadır:

> *"Mevadı atiye, doğrudan doğruya sureti kat'iyede Şurayi Devletçe tedıkik ve rüyet olunur :*
>
> *a) Rüyeti, muhakimi adliyenin vazifesi haricinde bulunan mesail hakkındaki idari muamelat ve mukarrerattan dolayı hukuku muhtel olanlar tarafından ikame olunan davalar,"*

Adli-idari yargı ayrımının anayasal olarak belirlenmediği bu dönemde 669 sayılı Şurayı Devlet Kanunu'nda yer alan bu hüküm adli yargı yerinin genel görevli olarak tayin etmekte, adli yargı yerlerine bırakılmayan idari karar ve eylemler hakkında görülecek davalar için ise Şurayı Devlet'i işaret etmektedir. Bu dönem Cumhuriyet dönemindeki hukukumuzun izleğini sürmek amacıyla zikredilmiştir[138].

Bu dönemde Şurayı Devlet idari yargılama usulünde bir boşluk bulunması halinde farklı yargılama usullerinden kıyas yapılmasını genelin kabul ettiği bir doğru olarak ele almaktadır:

> *"aslan hususî hukuk münasebetlerine mütenazır olan tahkim hakkında İdarî kazanın mahkeme usulleri bir hüküm sevketmemiş olmakla beraber inşa ve binası adlî kazadan farklı olan idari kazada hâkimin adlî esaslardan ilham alması umumen kabul edilmiş hukuk kaidelerindendir. Bu itibar ile Hükümet ile Fenerler İdaresi arasında bir âmme hizmetinin ifası maksadile mün'a'kid imtiyaz mukavelenamesinin derpiş ettiği, Hükümetin Fenerlerin idaresini deruhde etmek hak ve salâhiyetini istimal için İdareye*

---

[138] Fakat henüz ülkemizde modern manada emekleme döneminde sayılabilecek idari yargı düzenimizin 669 sayılı Kanun dönemindeki hakimlerinin yaklaşımını göstermesi bakımından Duran'ın 3546 sayılı Kanun dönemine kadar olan dönemi incelediği ve M. Reşit Mimaroğlu'nun Şurayı Devlet'te 1927 yılında göreve başladığı ve 1931-1938 yılları arasında başkanlık görevini yürüttüğü dönem hakkında 1945 yılında kaleme aldığı "*Cumhuriyet Devrinde Danıştay ve İdare Davaları" başlıklı yazısı etrafında argümanlarını serdettiği makalesinde Başkan Mimaroğlu'nun davalardaki gecikme ve birikmeye ilişkin öne sürdüğü gerekçelerin ilki olarak "hakimlerin usul kurallarına ve hatta HMUK hükümlerine sıkı suretle uyma eğilimi yüzünden çabukluğunun sağlanamaması ve "yeni bir zihniyetle ve sırf hukuk ve kanun bakımından karar vermekte tereddüt" edilmesi"*ni zikretmiştir. Lütfi Duran, "Atatürk Döneminde Danıştay", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergis**i, C. 2, No: 3, 2011, s. 24.

verilecek tazminat miktarında, arzuhalde bahsedildiği veçhile evvel ce vaki konuşmalarda uyuşulamamış olmasına binaen, tahaddüs ve 1879 tarihli mukavelenamenin 7 nci maddesi mucibince hakem vasıtasile hal ledilmesi iktiza eden ihtilâfda işi hakeme tevdi etmek üzere Maliye Vekâletince müzakere ve anlaşmaya davet edilen Fenerler İdaresinin gön dermiş olduğu salâhiyetli mümessilin hakem tayininde teallül göstermesi ***vakiasında Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun 520 nci madde sinin hükmü dairesinde muamele olunması muktazi bulunduğu da zahirdir****."*[139]

Alıntılanan karar henüz yargılama usullerinin kanunda düzenlenmesi gerektiğine ilişkin anayasal bir kural olmadığı bir dönemde verilmiştir. Yargılamanın amacına uygun bir şekilde ilerleyebilmesi için 669 sayılı Kanun'un kapsamı ve biriken içtihadı tecrübe de göz önüne alınarak, boşluk bulunan alanlarda idari yargıcın yargılama usulleri ilişkin bu kıyası yapması isabetli olarak karşılanabilecektir. Zira hem anayasal bir kısıtlama yoktur hem de dönemin idari yargılama hukukunu düzenleyen mevzuatta önüne gelen somut uyuşmazlığı çözebilmek için uygun müesseseler bulunmayabilmektedir. Çok yeni bir hukuk dalına ilişkin düzenlemelerin eksik olması da o dönem için tabiidir. Bugün cari olan mevzuatta da hukuk muhakemelerine açık atıflar bulunmasına rağmen atıf yapılan müesseseler idari yargının doğasına uygun düştüğü ölçüde kullanılmaktadır. Zikredilen kararın çerçevesinde ise şu yorumu yapmak mümkün olabilecektir, anayasal bir kısıt olmaksızın idari yargı hakimi de idari yargının doğasına uygun bir şekilde yorumlamak suretiyle ihtiyaç duyduğu usul hukuku müessesesine bir ihtiyaç halinde başvurabilecektir. Fakat bu görüşümüzün kararın verildiği tarihteki şartlar göz önünde bulundurularak ileri sürüldüğünü tekrar ifade etmeliyiz.

d. 3546 sayılı Devlet Şurası Kanunu Dönemi

62 maddeden müteşekkil olan 3546 sayılı Devlet Şurası Kanunu[140] yürürlüğe girdiği 1938 yılında 521 sayılı Danıştay Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1964 yılına kadar 26 sene yürürlükte kalmıştır. Teşkilat, vazife, idari dairelerin vazifeleri, Devlet Şurası Umumi Heyeti,

[139] Şurayı Devlet Umumi Heyeti Kararı E.1937/238, Danıştay Kararları Dergisi, Sayı 1, s.32.

[140] 30.12.1938 tarih ve 4098 sayılı R.G.

idari davalar, dava daireleri umumi heyeti muhakeme usulü, kanun yolları ve müteferrik hükümler olmak üzere 12 faslı ihtiva etmektedir.

Yukarıda 669 sayılı Kanun'un adli yargı yerlerinin genel görevli olduğu ifadesini taşıyan 19. maddesinde paralel bir hüküm de 3546 sayılı Kanun'un 23. Maddesinde öngörülmüştür:

"Kanunlarda ayrı bir idari kaza mercii gösterilmemiş olan aşağıda yazılı hususlar doğrudan doğruya ve kat'i surette Devlet Şuırası Dava Dairelerinde rüyet ve hallolunur:

A - Rüyeti, adli mahkemelerin vazifesi dışında bulunan meseleler hakkındaki idari fiil ve ·kararlardan dolayı hukuku muhtel olanlar tarafından açılacak davalar;"

3546 sayılı Kanun'da da 669 sayılı Kanun'da olduğu gibi bazı müesseseler hakkında hukuk muhakemeleri kanunlarına atıf yapma yolu Kanunkoyucu tarafından tercih edilmiştir. 3546 sayılı Kanun'da 669 sayılı Kanun'un aksine ve tabi bazı müeesseler dışarıda bırakılmak kaydıyla[141] Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılan müesseseler büyük ölçüde tek bir maddede toplanmıştır:

"Madde 44- Tebliğat işlerile hakimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehli vukuf tedkikatı, keşif ve muayene, üçüncü şahısların davaya müdahalesi, adli müzaheret hallerinde ve duruşmanın icrası sırasında tarafların sükunu ve inzibatı bozacak hareıketlerine karşı yapılacak muamelelerde, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun umumi hükümleri tatbik olunur."

Düzenlemeden görüleceği üzere 3546 sayılı Kanun döneminde de delillerin tespiti bir kavram ve müessese olarak bu Kanun'da kendine bir yer bulamamıştır.

Bu kanun döneminde Danıştay hukuk muhakemeleri usulüne atıf yapan 3546 sayılı Kanun'a ilişkin bu atfın nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin kararlar vermiştir:

"Her nekadar Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 15 inci maddesinde bir dava münasebetiyle iki taraf vekillerinin ücret ve masraf iddiaları miktarı her neye baliğ olursa olsun o davaya bakan mahkemede görüleceğine ve aynı kanunun 12 inci faslında

---

[141] *"Madde 49- Muhakemenin iadesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 447 nci maddesinin müddete aid hükmü kıyas yolile tatbik olunur…*

Madde 51- …Kararın tashihi ve muhakemenin iadesi taleplerinin reddi halinde müstedi hakkında Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 442 ve 454 üncü maddelerinde yazılı ceza hükümleri tatbik olunur."

münderiç olup mesarifi muhakemeye taallûk eden 413 üncü ve müteakip maddelerinde Vekâlet ücretini de şumulü içine alan mesarifi muhakemenin haksız çıkan tarafa tahmiline ve bunlara müteferri sair hususlara ait esaslı hükümler mevcut ise de bu kanunun Devlet Şûrasında görülmekte olan davalar dolayısiyle ve hangi mevzularda tatbik kabiliyeti olduğu ***3546 sayılı kanunun 44 üncü maddesinde hasren tayin ve tadat edilmiş bulunduğuna ve yukarıda zikrolunan usul kanununun gerek 15 inci maddesi ne ve gerek mesarifi muhakemeden bahis olan 12 inci fasıl hükümlerine sarih bir atıfda mevcut olmadığına göre adı geçen kanunun mevzuumuzla ilgili hükümlerinin kıyas yoluyla tatbikine cevaz görülememiştir****.”*[142]

Bu kararla 3546 sayılı Kanun'un hukuk muhakemeleri usulüne atıf yapan 44. maddesinde sayılanlarla sınırlı olduğu, 'hasren tayin ve tadat' edildiği ileri sürülerek idari yargılama hukukunda bir boşluk görülmesi halinde başka yargılama usulü kurallarından kıyas yoluyla bu boşluğun doldurulmayacağı içtihadı birleştirme müessesiyle hüküm altına alınmıştır.

Bu karar, verildiği dönemde de henüz anayasal olarak yargılama usullerinin kanunda düzenlenmesine ilişkin bir hüküm bulunmamakta olduğu gözetilerek, yargılama hukukunda kanuniliğin içtihadi olarak benimsendiğinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilecektir.

Bu tevhidi içtihad kararına rağmen karardan sonraki dönemde Kanun'da hüküm bulunmaması halinde hukuk muhakemeleri usulünde düzenlenmiş kuralların uyuşmazlığın çözümünde kullanılabileceği hatta bu usul riayet edilmemesi bir bozma sebebi olarak değerlendirilmiştir:

"Delil ve vesika mahiyetindeki evrak üzerindeki imzaların sahiplerince inkâr edilmesi halinde bu imzaların mevsukiyetini temin için nasıl bir usul takip edileceği Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun 308 ve 309 uncu maddelerinde gösterilmiş olup Vergi Usul Kanununda bu hususa dair özel bir usul gösterilmiş olmadığına göre bu gibi ihtilâflarda Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin uygulanması gerekir. Hadisede bu usule riayet edilmeksizin verilen kararda isabet görülmemiştir. Bu sebeplere binaen dâvanın kabulü ile Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri

[142] Devlet Şurası D. D. Umumi Heyeti Tevhidi İçtihad Kararı E.1952/154, K. 1954/33, Devlet Şurası Kararlar Dergisi, Sayı: 64-65, Ankara, 1955, s.62.

dairesinde yaptırılacak tetkikat sonucuna göre bir karar verilmek üzere komisyon kararının bozulmasına,"[143]

e. 521 sayılı Danıştay Kanunu Dönemi

521 sayılı Danıştay Kanunu[144] dönemine ilişkin öncelikle zikredilmesi gereken husus 669 ve 3546 sayılı Kanun'lardaki düzenlemelerin aksine idari uyuşmazlıklar bakımından adli yargı yerlerini genel görevli olduğu yönünde bir yoruma imkan vermeyecek şekilde görev alanının düzenlenmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. 521 sayılı Kanun'un 30. Maddesinde Danıştay'ın yargısal görevleri şu şekilde hüküm altına alınmıştır:

"MADDE 30. — Kanunlarda ayrı bir idari yargı mercii gösterilmemiş olan aşağıda yazılı idari uyuşmazlıklar ve dâvalar doğrudan doğruya ve kesin olarak Danıştayda çözümlenir.

A) idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile kanuna aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılacak dâvalar;

B) idari eylem ve işlemlerden dolayı hakları muhtel olanlar tarafından açılacak tam yargı dâvaları;"

521 sayılı Kanun'da da 3546 sayılı Kanun'da olduğu gibi 1086 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'na yapılan atıfla istisnaları[145] olsa da tek bir maddede toplanmıştır:

"MADDE 88 - Bu kanunda hüküm bulunmıyan hususlarda; hâkimin dâvaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahsın dâvaya müdahalesi, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dâva, bilirkişi, keşif, delillerin tesbiti, adlî

---

[143] Devlet Şurası 4. Daire, E.960/4394, K.961/3823. Danıştay Kararlar Dergisi, sayı: 85-86, Ankara, 1963, s. 118.

[144] 31.12.1964 tarih ve 11896 sayılı R.G.

[145] *"MADDE 97 - Muhakemenin iadesinde, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun, süreye ait hükümleri kıyas yolu ile uygulanır.*

MADDE 99 - ... Muhakemenin iadesi ve kararın düzeltilmesi istekleri; kanunda yazılı sebeplere dayanmıyor ise isteğin reddine karar verilir ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun bu hususstaki hükümlerine göre para cezasına da hükmolunur."

müzaharet hallerinde ve duruşmanın icrası sırasında tarafların sükûnu ve inzibatı bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun umumi hükümleri uygulanır."

521 sayılı Kanun'un zikredilen 88. maddesinin gerekçesi ise şöyledir:

"Danıştayın yargılama usulleri tasarıda yer almıştır. Ancak bu konuda sadece idari kazanın özelliğinin gerektirdiği kurallar tesbit edilmiştir. Bunlar dışında kalan hususlarda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan faydalanılması mümkün olduğundan tasarıda bunların tekrarlanması fuzuli olacağı düşünülmüş ve 88 inci maddede adı geçen kanuna atıfta bulunmakla yetinilmiştir. Ancak yürürlükteki Danıştay Kanununda (Madde 44) yapılan atıf ihtiyacı karşılayamadığından, tasarının bu maddesinde daha geniş bir atıf yapılmak yoluna gidilmiştir."[146]

Bu kanun döneminde de hukuk muhakemelerine yapılan atıflar korunmuş ve atıf yapılan müesseselerin sayıları artırılmıştır. Yeni eklenen müesseselerden birisi de delil tespitidir. Hukuk muhakemeleri usulüne bu konuda atıf yapılsa da deliller ve delil tespitine ilişkin 521 sayılı Kanun'da öngörülen başka düzenlemeler de bulunmaktadır.

521 sayılı Kanun'un 'Yargılama Usulleri' başlıklı Beşinci Bölümü'nde 'idari davaların açılması başlıklı 63/1/B maddesinde dilekçelerde yer alması gereken hususlardan biri olarak 'deliller' zikredilmiş; 'Duruşmalı işlerde kanun sözcülerinin istekleri' başlıklı 80. maddede *"kanun sözcüleri, keşif, bilirkişi incelemesi veya delil tesbiti yapılmasını yahut işlem dosyasının getirtilmesini istedikleri takdirde, bu istekleri görevli daire veya kurul tarafından kabul edilmezse, işin esası hakkında ayrıca yazılı olarak düşünce bildirirler"* hükmüne yer verilmiştir.

'Delillerin tesbiti' başlıklı 90. Maddesinde ise:

"Taraflar, Danıştaya idari dâva açtıktan sonra bu dâvalara ilişkin delillerin tesbitini ancak Danıştaydan istiyebilirler.

Görevli daire veya kurul, isteği uygun gördüğü takdirde üyelerden birini bu işle görevlendire bileceği gibi, tesbitin mahallî adlî veya idari yargı mercilerine yaptırılmasına da karar verebilir. Delillerin tesbiti istekleri, ivedilikle karara bağlanır."

---

[146] Aktaran: Hakkı Müderrisoğlu, **Danıştay Kanunu ve Danıştay Yargılama Usulü**, Ankara, Yeni Doruk Yayınları, 1978, s.569.

hükmü yer almaktadır. Buna göre dava açıldıktan sonra delillerin ancak Danıştay'dan istenebileceği hüküm altına alınmıştır. Maddenin gerekçesinde ise şöyledir:

> *"Danıştayda açılmış veya açılacak davalarda delillerin tesbiti lüzumu hasıl olmaktadır. Danıştayca delil tesbiti yapılması, usulü dairesinde dava açıldıktan ve bu davanın, Danıştayın görevine girdiği anlaşıldıktan sonra mümkün olabilir. Nitekim yürütmenin durdurulmasında da usul böyledir. Bu itibarla, tasarıda dava açılmadan önce Danıştaya delil tesbiti görevi verilmemiştir. Buna mukabil dava açıldıktan sonra, delil tesbitide bunun bir safhası olduğundan Danıştayca yapılmak asıl olmakla beraber Danıştay'ın kadrosu dar olduğundan, memleketin çeşitli yerlerinden gelebilecek delil tesbiti işinin mahalli mahkemelerce yapılması zaruri olur. Bu düşüncelerle tasarının 89 uncu maddesi kaleme alınmış ve delil tesbitinin ancak Danıştaydan istenebileceği ve dairesi bunu uygun görürse, üyelerden birini bu işle görevlendirebileceği gibi, tesbitin mahalli adli ve idari yargı mercilerine yaptırılmasına da karar verilebileceği belirtilmiştir."*[147]

Kanun metninde dava açıldıktan sonra delil tespitinin ancak Danıştay'dan istenebileceğini öngörülürken dava açılmadan önce de delil tespiti yapılabilmesinin mümkün olduğuna açık bir ifade kullanılmıştır. Peki dava açılmadan önce delil tespiti talebi nereye yapılacaktır sorusuna cevaben kanunun lafzında bir cevaba rastlanılmamakla birlikte kanun gerekçesinde açıkça bu sorunun cevabı verilmiştir. Bu bahsin 521 sayılı Kanun dönemini incelediğimiz bu bölümde zikredilmesinin sebebi ise aynı hükmün 2577 sayılı ve hala yürürlükte olan Kanun'da da aynı şekilde yer alması fakat oluşan soru işaretine bu kanunun gerekçesinde yer verilmemesidir. Dolayısıyla bu hususu özellikle dava açılmadan önce delil tespiti taleplerinin yapılması sorunu bakımından tekrar vurgulamak istiyoruz, kanun bu haliyle ilk derece mahkemelerinin kurulmadığı dönemde Danıştay'ın fiziki kapasiteleri de göz önünde bulundurularak dava açılmadan önce delil tespitinin adli yargıda da yapılabileceğini[148] hüküm

---

[147] Müderrisoğlu, **a.y.**, s.574.

[148] Örnek olarak: *"davacının ibraz ettiği Sulh Hukuk Hakimliğince yaptırılan bilir kişi raporuna nazaran, belediye tarafından tanzim olunan fen heyeti kararı daha fazla fen elemanını ihtiva etmekte isede, 6785 sayılı kanunun 50 nci maddesi uyarınca verilen yıkma kararlarının Danıştaya intikal etmiş olanlarından fen heyeti raporlarındaki ifadelerin mahiyeti itibariyle birbirlerinin aynı olmaları iyi inceleme yapılmadan karar verildiği kanaatını uyandırmaktadır.*

altına almıştır. İlk derece mahkemelerinin kurulması ve yaygınlaşmasından sonra hukuk muhakemelerinde müessesenin düzenlenmesine ilişkin kurallar bir yana bırakılarak bu talebin yöneltileceği görevli ve yetkili mahkemenin neresi olduğu sorusuna yeni bir cevap getirecek ve daha açılmadan önce de delil tespiti taleplerinin idari yargı mercilerine yöneltilmesini sağlayabilecek bir düzenleme yapılmasının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu düzenleme haricinde Kanun'un 103. maddesinde delil tespiti giderleri 'muhakeme masrafları' arasında sayılmış; 'Nöbetçi dairenin göreceği işler' başlıklı 162. maddede çalışmaya ara verme süresi içinde görülecek işlerden yürütmenin durdurulmasına ve delil tespitine ait işler olarak zikredilmiştir.

Kanun döneminde artık 1961 Anayasası yürürlüğe girmiş ve yargılama usullerinin kanuniliği benimsenmiş, Danıştay da atıf yapılan müesseseler dışında hukuk muhakemeleri müesseselerinin kullanılamayacağı yönünde kararlar vermeye devam etmiştir[149].

521 sayılı Kanun'un kabul edildiği bu dönemden itibaren artık idari yargıda yargılama usullerinin kanuniliğinin ve hukuk muhakemelerine yapılan atıfların sayma yolu ile yapıldığının ve atıf yapılmayan bir müesseseye ilişkin hukuk muhakemeleri usulünde öngörülmüş kuralların uygulanamayacağının artık yargı kararlarında istikrara kavuştuğu söylenebilecektir[150].

Bu sebeple noksan inceleme suretiyle ve maili indiham olduğu gerekçesiyle verilen yıkım kararının iptaline karar verilmiştir. Danıştay 6. Dairesi, E.1973/2381, K. 1974/2301, 15.05.1074(aktaran: Müderrisoğlu, **a.y.** s.571.

[149] *"Danıştay'da açılan davalarda ise 521 sayılı Danıştay Yasası ile belirlenen yargılama usulü uygulanır ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundaki müesseselerin Danıştay'da uygulanması Danıştay Yasasının bu kanuna atıfta bulunduğu hallerde mümkün olur. Danıştay Yasasının 88 inci maddesi hangi hallerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun uygulanabileceğini açıkça belirtmiş olup bu müesseseler dışında uygulama yapılamayacağı açıktır.*

Yukarıda belirtilen nedenlerle Danıştay Yargılama Usulünde eski hale iade müessesesi bulunmadığından bu yoldaki davacı isteğinin reddine…" Danıştay 12. Dairesi E.1977/2349, K.1977/2097, 19.10.1977, Danıştay Dergisi, Sayı:30-31, Ankara, 1978, s. 497

[150] Bununla birlikte idari yargılama hukukunda esas itibariyle içtihada dayandığı, fakat gelinen noktada idare hukukunda olduğu gibi içtihadi karakterinin uygulama alanının usul kurallarının kanuna bağlanma temayülü neticesinde daha dar olduğu, ancak kanunda açık ya da hukuk muhakemeleri usulüne atıf bulunmayan hallerde içtihada yer verilebileceği de ileri sürülmüştür. Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, C. 3, 3.

f. 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu

1961 Anayasası'nın 140. maddesinde 1488 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle askeri kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetiminin Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından yapılacağı öngörülmüş ve yeni bir yüksek mahkeme tesis edilmiştir. 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun[151] 1972 tarihli ilk metninde yer alan "Danıştay Kanunu ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tatbik edileceği haller" başlıklı 56. maddesinde: *"Bu kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde Danıştay Kanunu ile Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri kıyasen uygulanır."* hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre Askeri Yüksek İdare Mahkemesi boşlukları Danıştay Kanunu ve HMUK hükümlerine yapılan atıflar için sınırlama getirilen tek husus o konuyla ilgili 1602 sayılı Kanun'da hüküm bulunması olmuştur. 1981 yılına gelindiğinde ise 2568 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle birlikte değişikliği yapan kanunun hemen akabinde kabul edilecek olan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda benimsenecek olan düzenlemeye paralel bir düzenleme yapılmıştır:

> *"Bu Kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde; İdari Yargılama Usulü Kanunu ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun hâkimin davaya bakmak tan memnuiyetini gerektiren haller, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması da davanın ihbarı, bağlılığı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım ve duruşmanın inzibatına ilişkin hükümleri uygulanır."*

Bu düzenlemelerin özel olarak zikredilme sebebi ise 1602 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 1972 yılından 2568 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 1982 yılına kadar geçen 10 yıllık süre içerisinde Askeri Yüksek İdare Mahkemesi yargılama usulü kuralları bakımından Danıştay Kanunu'nda ve HMUK'ta yer alan hükümleri kıyasen kullanabilme olanağına sahip olmuş ve yargılama usullerine dair kuralları bu çerçevede kullanmıştır[152].

---

bs, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s.1941; Aydın H. Tuncay, Orhan Özdeş, Recep Başpınar, "İdari Yargılama Usulü", **Yüzyıl Boyunca Danıştay**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968., s.621.

[151] 20.07.1972 tarih ve 14251 sayılı R.G.

[152] Fazıl Kerem Anadolu, "Usûl Hükümleri Yönünden Askerî Yüksek İdare Mahkemesi", **Prof. Dr. Osman F.Berki'ye Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.48.

g. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu Dönemi

521 sayılı Danıştay Kanunu ve öncesindeki dönemde idari yargıda mahkeme olarak sadece Danıştay yer almakta ve bu sebeple idari yargılama usulüne ilişkin kuralları da sadece 521 sayılı Kanun ihtiva etmekte iken[153] 1982 Anayasası kabul edilmeden önce idari yargıyı düzenleyen kanunlar çıkarılmıştır. Aynı gün kabul edilen ve aynı tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan bu kanunlar 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'dur. 2576 sayılı Kanun'la artık idari yargı içerisinde ilk derece mahkemelerinin kurulması da öngörülmüş ve gerek ilk derece mahkemelerinde gerekse Danıştay'da kendilerine özgü bazı kurallar barındırmakla birlikte aynı yargılama usulü kurallarının uygulanacağı öngörülmüştür[154].

Bu kanunlarla birlikte 521 sayılı Kanun'daki ilgili hükümlerin büyük ölçüde tekrarı mahiyetinde olan idari yargılama usulüne ilişkin kurallar müstakil olarak 2577 sayılı Kanun'da toplanmaya çalışılmıştır. İlk derece mahkemelerinin de kurulmasıyla birlikte 2577 sayılı Kanun'un hazırlanmasında idari yargının artık daha geniş bir sahada faaliyet yürüteceği

---

[153] Hatta idari yargılama usulü ya da hukuku yerine 'Danıştay yargılama usulü' ifadesi de 2577 sayılı Kanun'un öncesindeki dönemde tercih edilebilmekte olduğuna ilişkin bkz. Müderrisoğlu, **Danıştay Kanunu ve Danıştay Yargılama Usulü**.

[154] *"Halen, adlî teşkilatta, bidayet mahkemesi olarak hukuk ve ceza mahkemeleri ve nilhaî mahkeme, temyiz mahkemesi olarak da Yargıtay bulunmaktadır. Gerek (bidayet mahkemelerinde, gerekse Yargıtayda tek usulü muhakeme uygulanır. Yani, bidayet mahkemesin deki ceza mahkemeleriyle, Danıştayda bulunan ceza daireleri, tek yargılama usulünü, ceza muhakemeleri usulünü; yine, bidayet mahkemesi bulunan hukuk mahkemeleri ile, Yargıtayın hukuk daireleri, yine tek usulü uygularlar; yani, tek bir usul hukuku yasasını uygularlar. Daha önce kabul buyurduğunuz kanunlarla, (Danıştay Kanunu ve İdare Mahkemeleri Kanunu) idare mahkemeleri, yine adalet mahkemelerinde olduğu gibi, bidayet mahkemesi ve nilhaî mahkeme olmak üzere (Danıştay olmak üzere) ikiye bölünmüştür. Bu nedenle, adalet mekanizmasında, var olan, tek usulü muhakemenin carî olması gerekmektedir. Bundan önce, Danıştayın işleyişi, kuruluşu, yargılama usulleri, yetkileri ve görevleri, sade ve sade Danıştay Kanununda vardı. Zaten Danıştay, hem bidayet mahkemesi olarak, hem nihaî mahkeme olarak görev yapmakta idi. Halbuki, bundan önce kabul buyurduğunuz iki metinle, konuyu ikiye bölmüş bulunuyoruz."* 2577 sayılı Kanun'un genel kurul görüşmelerinde Adalet Komisyonu Başkanı Hakim Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak'ın konuşmasından alıntılanmıştır. **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, 1. Dönem, 6. Cilt, 06.01.1982 tarihli 91. Birleşim, s. 4.

öngörülerek hukuk muhakemeleri usulü ile çelişki barındırmamasının gözetilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir[155].

2577 sayılı Kanun'un 1086 sayılı HMUK'a atıf yaptığı haller 521 sayılı Kanun'daki istisnalar da yer almaksızın tek bir maddede toplanmıştır:

> *"MADDE 31. 1. Bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda; hâkimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükûnunu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu[156] hükümleri uygulanır.*

---

[155] *"Yüksek huzurunuza gelen İdarî Yargılama Usulü Kanunu, Hükümet tarafından hazırlanarak, sunulmuştu. Bu konuyu Komisyonumuz, Hükümetten, tatbikatçı olan Danıştaydan, idarî mahkemelerde görev alabilecek: Maliye mensuplarından ve vergi itiraz ve temyiz komisyonu üyelerinden oluşan ihtisas ekibiyle ele almış; ilkelerde hiçbir değişiklik yapmamış; ancak, bundan üç-dört ay önce kabul buyurduğunuz hukuk muhakemelerindeki ilke ve prensipleri benimsemek koşuluyla yeni bir metin düzenlenmiştir. Konuyu yüksek huzurunuza bu açıdan getirmiş bulunuyoruz….*

Biraz önce arz etmiş olduğum gibi, idare mahkemeleri, ***normal bir hukuk mahkemesi olarak da görev yapacağı için****, konu, ihtiyacı karşılayacak ölçüde Hükümet tarafından kaleme alınmış ve yine Komisyonumuz,* ***hukuk muhakemeleri usulü ile herhangi bir çelişme olmamasına da itina ederek*** *kanun metnini yeni baştan düzenlemiş, yüksek huzurunuza ilke olarak getirmiş bulunmaktadır.."* 2577 sayılı Kanun'un genel kurul görüşmelerinde Adalet Komisyonu Başkanı Hakim Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak'ın konuşmasından alıntılanmıştır. **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, 1. Dönem, 6. Cilt, 06.01.1982 tarihli 91. Birleşim, s. 4-5. Alıntılanan metinde Adalet Komisyonu Başkanı Hakim Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak'ın idare mahkemelerinin *'normal bir hukuk mahkemesi olarak da görev yapacağı'* ifadesiyle artık idari yargıda ilk derece mahkemelerinin de olduğunu kastettiği çıkarımı tarafımızca yapılmıştır. Tutanak Dergisi'nin genel kurul görüşmelerinde söylenen her sözün aynen yazıya aktarılmasıyla teşekkül ettiği, kişilerin konuşma dilinde yazı yazarken olduğu gibi düşünsel süreçleri disiplin bir şekilde işletemeyebileceği, her kelimeyi ve kavramı yerli yerinde kullanma kabiliyetinin daha düşük olduğu gözetilebilirse de idare mahkemelerinin bir hukuk mahkemesi hüviyetine sahip olacağına dair ifadenin düzenlenmek istenen alana dair hakimiyetin sorgulanmasına yol açabilecektir.

[156] 6100 sayılı Kanun'un 'diğer kanunlardaki yargılama usulü ile ilgili hükümler' başlıklı 447/2 maddesinde yer alan *"Mevzuatta, yürürlükten kaldırılan 18/6/1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa yapılan yollamalar, Hukuk Muhakemeleri Kanununun bu hükümlerin karşılığını oluşturan maddelerine*

2. Bu Kanun ve yukarıdaki fıkra uyarınca Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa atıfta bulunulan haller saklı kalmak üzere, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde Vergi Usul Kanununun ilgili hükümleri uygulanır."

Ayrıca 521 sayılı Danıştay Kanunu'nun 90. Maddesinde delillerin tespitinin dava açıldıktan sonra ancak Danıştay'dan istenebileceğine ilişkin kural ilke derece mahkemelerinin kurulduğu yeni dönemde uyarlanarak 2577 sayılı Kanun'un 'İdari davalarda delillerin tespiti' başlıklı 58. maddesi ile muhafaza edilmiştir:

"1. Taraflar, idari dava açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tespitini ancak davaya bakan Danıştay, idare ve vergi mahkemelerinden isteyebilirler.

2. Davaya bakan Danıştay, İdare ve Vergi Mahkemeleri istemi uygun gördüğü takdirde üyelerden birini bu işle görevlendirebileceği gibi, tespitin mahalli idari veya adli yargı mercilerince yaptırılmasına da karar verebilir.

3. Delillerin tespiti istemi, ivedilikle karara bağlanır.

Bu hususta 521 sayılı Kanun'da da aynı hükmün yer aldığı zikredilmişti. 2577 sayılı Kanun'un gerekçesinde bu konuya ilişkin özel bir gerekçeye rastlanmamaktadır. 521 sayılı Kanun'un ilgili maddesi hakkında yaptığımız açıklamalarda zikredildiği üzere dava açılmadan önce delil tespitinin adli yargı mercilerinden istenebilmesi Danıştay'ın fiziki kapasitesi ile gerekçelendirilmiştir. 2577 sayılı Kanun'un çıkarıldığı vakit ilk derece mahkemelerinin kurulması öngörülmüş olsa da o dönem için de belki kurulması planlanan idare mahkemelerinin sayısı ve verilecek kadroların bu faaliyeti yürütmekte yeterli olmayacağı düşünülebilir. Fakat bugün idare mahkemelerinin sayısı ve kapasitesi bir arada düşünüldüğünde artık dava açılmadan önce delil tespiti taleplerinin idari yargı mercilerine yaptırılmasına ilişkin imkan düşünülmelidir.

2577 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesine müteakiben de hukuk muhakemeleri usulünü yapılan atıfların kapsamı ve hukuk muhakemeleri usulünden bir müessesenin kıyas yoluyla uygulanması hakkında Danıştay 521 sayılı Kanun dönemiyle aynı yönde kararlar vermeye devam etmiştir:

---

yapılmış sayılır." hüküm mucibince 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesinde 1086 sayılı Kanun'a yapılan atıflar 6100 sayılı Kanun'a yapılmış sayılacaktır.

" İdari Yargılama Usulü Kanununun İdari Davalarda Delillerin tespitine ilişkin 58 inci maddesinde tarafların, idari dava açıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tesbitini ancak davaya bakan Danıştay, idari ve Vergi Mahkemelerinden isteyebileceği, davaya bakan Danıştay, idare ve Vergi Mahkemesi istemi uygun gördüğü takdirde üyelerden birini bu işle görevlendirebileceği gibi, tesbitin mahalli idari veya adli yargı mercilerince yaptırılmasına da karar verebileceği, delilleri tesbiti isteminin ivedilikle karara bağlanacağı hükmüne yer verilmiştir.

Diğer taraftan, aynı Kanunun 1. maddesinin 2. fıkrasında; Danıştay Bölge idare Mahkemeleri, idari Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinde yazılı yargılama usulünün uygulanacağı ve incelemenin evrak üzerinde yapılacağı belirtilmiştir.

Yukarıda açıklandığı üzere idari Yargılama Usulü Kanununda, yazılı yargılama usulü esas alındığına ve esasen idari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesinde ***Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun şahadete ilişkin hükümlerine atıfta bulunmadığına göre****, yükümlüden canlı hayvan satın alan kasap .....'ın Vergi Mahkemesince duruşmada* ***şahit olarak dinlenmesinde, şahide yemin teklif edilmesinde ve yemine icabet etmediği nedeniyle yemin teklif edilen hususun ikrar edildiğinin kabulü suretiyle delil olarak değerlendirilerek karar verilmesinde Kanun ve usul hükümlerin uyarlık bulunmamaktadır****."*[157]

---

[157] Danıştay 3. Dairesi E.1986/1201, K.1986/2706, 24.12.1986 (Lexpera); aynı yönde bir başka karar *"Diğer yandan, 2577 sayılı yasanın 31. maddesiyle 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa yollamada bulunulan hususlar belirtilmiş ve hakimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tesbiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükununu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde* ***HUMK hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlanmıştır****.*

Görüldüğü gibi 31. maddeyle 1086 sayılı yasanın, dava ile ilgili olmayan evrakın davacıya iade edilebileceği yolunda düzenleme getiren 78. maddesine ***yollamada bulunulmadığı gibi****, böyle bir durumda idari yargıya has olan ve 2577 sayılı yasada yer alan dilekçenin reddi hükümlerinin uygulanması gerekeceği kuşkusuzdur. Davacının ikinci dilekçesinde "dilekçenin reddini" gerektiren bir hususun görülmemesi nedeniyle davalı tarafca bu belgenin iadesi isteminin mahkemece karara bağlanmamış olması kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte görülmemiştir."* Danıştay 5. Daire E. 1986/538, K. 1988/1774, 31.5.1988, Danıştay Dergisi, sayı:72-73, s.315-316. Kararda açıkça atıf yapılan hususlar haricinde hukuk usulü muhakemelerinin

Bu kararlarda da görüldüğü üzere ancak atıf bulunulan müesseseler uygulanabilecek, atıf yapılmamış müesseselere ilişkin hukuk muhakemeleri usulüne başvurulamayacaktır. Fakat atıfta bulunulan müesseseler doğrudan uygulanabilecek midir, yoksa idari yargının bünyesine uymaları için yorum yapmak suretiyle mi uygulanacaktır sorusu önem arz etmektedir. Hem hukuk muhakemelerinde düzenlenmiş bir müessesenin idari yargıya uygunluğu hem de idari uyuşmazlıklar için dava açılmadan önce hukuk mahkemelerinde yani adli yargıda yapılabilecek delil tespitlerinin tartışılabileceğine zemin teşkil etmesi bakımından maddi hukuk-yargılama hukuku ilişkisi, yargı ayrılığı ve hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atfın bağdaşması sorunu çalışmanın ikinci bölümünde bir arada ele alınacaktır.

---

uygulanamayacağını belirttiği bu bölümde ceza muhakemesine ilişkin bir düzenleme ile mahkeme, talebin reddini gerekçelendirmiştir:

"Kaldı ki, Türk Ceza Kanunu`nun değişik 486. maddesinde yer alan "Tarafların veya vekil, müdafi, müşavir yahut kanuni mümessillerinin bir dava hakkında kaza mercilerine verdikleri dilekçe, layiha veya sair evrakın yahut yaptıkları iddia ve müdafaaların ihtiva ettiği hakareti mutazammın yazı ve sözlerinden dolayı takibat yapılmaz.

Dava ile ilgili olmayan ve ilgili olduğu takdirde dahi iddia ve müdafaa hududunu aşan hakareti mutazammın yazı ve sözler yukarıdaki fıkra hükmünden hariçtir.

Birinci fıkrada yazılı hallerde selahiyetli kaza mercilerince kanunen muayyen olan inzibati tedbirlerden maada tecavüze uğrayanın talebi üzerine tazminata hükmedilebileceği gibi, hakareti mutazammın yazı ve sözlerin evrak ve zabıtlardan kısmen veya tamamen kaldırılmasına da karar verilebilir" yolundaki hükümden de anlaşılacağı gibi, dilekçelerde yer almakla birlikte dava ile ilgili olmayan kısımların kısmen veya tamamen kaldırılması hususu hakimin takdirine bırakılmış olup, hakimin takdirini şu ya da bu yönde kullanmış olması bozmayı gerektiren bir neden olarak kabul edilemez.";

"Diğer taraftan 2577 sayılı Kanunun 31 inci maddesinde, H.U.M. Kanunu`nun uygulanacağı haller arasında, duruşmalar yer almamıştır. İdari Yargıdaki duruşmalara ilişkin esaslar 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda düzenlenmiş olup, taraf vekillerinin duruşmanın ertelenmesi isteminde öne sürdükleri erteleme sebeplerinin takdiri münhasıran mahkemeye aittir." Danıştay 7. Daire E. 1988/894, K. 1992/1608, 20.5.1992(Kazancı); *"2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda hüküm bulunmayan hususlarda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı haller 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesinde belirtilmiş olup; Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na gönderme yapılan hususlar arasında, 2577 sayılı Kanunla düzenlenmiş olan idari yargıda dava açma, itiraz, temyiz ve karar düzeltme süreleri yer almadığından, 2577 sayılı Kanun'da öngörülen 15 günlük karar düzeltme süresinin geçirilmesi nedeniyle, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 166. ve devamı maddelerinde yer alan eski duruma getirme (hali sabıka irca) ile ilgili hükümlerin olaya uygulanarak geçirilmiş olan karar düzeltme süresinin tekrar canlandırılmasına hukuken olanak bulunmamaktadır."* Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E.2010/3538, K.2011/1, T.27.01.2011 (Legalbank)

h. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delil Tespitine İlişkin Hükümlerinin Kıyaslanması

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 'Deliller ve ikamesi' başlıklı sekizinci faslının sekizinci kısmında 'Delillerin Tesbiti' müessesesi düzenlenmiştir. 368 ile 374. maddeleri arasında yer alan delillerin tespitine ilişkin düzenlemelere ilişkin ilk zikredilmesi gereken husus bu müessesenin deliller ve ikamesi üst başlığı altında nitelendirilmiş olmasıdır.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ise 'Geçici Hukuki Korumalar' başlıklı onuncu kısmın ikinci bölümünde 'Delil Tespiti ve Diğer Geçici Hukuki Korumalar' düzenlenmiştir. Dolayısıyla delillerin tespiti kurumu bir geçici hukuki koruma tedbiri olarak kanun sistematiğinde yerini bulmuştur.

Her iki kanunun delillerin tespitine ilişkin hükümlerinin kıyaslamasına geçmek gerekirse ise 6100 sayılı Kanun'da yer alan hükümlerin[158] büyük ölçüde 1086 sayılı Kanun'da

---

[158] **Delil tespitinin istenebileceği hâller**

MADDE 400- (1) Taraflardan her biri, görülmekte olan bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş yahut ileride açacağı davada ileri süreceği bir vakıanın tespiti amacıyla keşif yapılması, bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık ifadelerinin alınması gibi işlemlerin yapılmasını talep edebilir.

(2) Delil tespiti istenebilmesi için hukuki yararın varlığı gerekir. Kanunda açıkça öngörülen hâller dışında, delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunuyorsa hukuki yarar var sayılır.

Görev ve yetki

MADDE 401- (1) Henüz dava açılmamış olan hâllerde delil tespiti, esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden veya üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden istenir.

(2) Noterlerin, 18/1/1972 tarihli ve 1512 sayılı Noterlik Kanunu uyarınca yapacağı vakıa tespitine ilişkin hükümler saklıdır.

(3) Esas hakkında açılan davada, delil tespiti yapan mahkemenin yetkisiz ve görevsiz olduğu ileri sürülemez.

(4) Dava açıldıktan sonra yapılan her türlü delil tespiti talebi hakkında sadece davanın görülmekte olduğu mahkeme yetkili ve görevlidir.

Delil tespiti talebi ve karar

öngörülmüş hükümlerin[159] dilinin sadeleştirilmesi niteliğinde olduğu görülecektir. Bu sebeple sadece değişiklik getirilen konulara değinilmekle yetinilecektir.

MADDE 402- (1) Delil tespiti talebi dilekçeyle yapılır. Dilekçede tespiti istenen vakıa, tanıklara veya bilirkişilere sorulması istenen sorular, delillerin kaybolacağı veya gösterilmesinde zorlukla karşılaşılacağı kuşkusunu uyandıran sebepler ile aleyhine delil tespiti istenen kişinin ad, soyad ve adresi yer alır. Tespit talebinde bulunan, durum ve koşulların imkân vermemesi nedeniyle, aleyhine tespit yapılacak kişiyi gösteremiyorsa talebi geçerli sayılır.

(2) Mahkeme tarafından belirlenen tespit giderleri avans olarak ödenmedikçe sonraki işlemler yapılmaz.

(3) Tespit talebi mahkemece haklı bulunursa karar, dilekçeyle birlikte karşı tarafa tebliğ edilir. Kararda ayrıca, delil tespitinin nasıl ve ne zaman yapılacağı, tespitin icrası esnasında karşı tarafın da hazır bulunabileceği, varsa itiraz ve ilave soruların bir hafta içinde bildirilmesi gerektiği belirtilir.

(4) (Ek:22/7/2020-7251/44 md.) Tespitin yapılmasından sonra, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece karşı tarafa resen tebliğ olunur.

Acele hâllerde tespit

MADDE 403- (1) Talep sahibinin haklarının korunması bakımından zorunluluk bulunan hâllerde, karşı tarafa tebligat yapılmaksızın da delil tespiti yapılabilir. Tespitin yapılmasından sonra, tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece kendiliğinden diğer tarafa tebliğ olunur. Karşı taraf tebliğden itibaren bir hafta içinde delil tespiti kararına itiraz edebilir.

Delil tespiti kararında uygulanacak hükümler

MADDE 404- (1) Tespiti istenen vakıanın hangi delille tespit edileceğine karar verilmişse, bu kararın yerine getirilmesinde o delilin toplanmasına ilişkin hükümler uygulanır.

Tutanak ve diğer belgeler

MADDE 405- (1) Delil tespiti dosyası, asıl dava dosyasının eki sayılır ve onunla birleştirilir. Asıl davanın taraflarından her biri, iddia veya savunmasını ispat için bu tutanak ve raporlara dayanabilir.

[159] **Madde 368 –** İki taraftan her biri, derdesti rüyet bulunan davada henüz tahkik ve tetkikına sıra gelmemiş bulunan veyahut ileride ikame edeceği davada dermeyan edilecek olan hususun şahit, keşif, ehlihibre veya diğer deliller ile tesbitini talep edebilir.

Madde 369 – Kanunu Medeni hükmü mahfuz kalmak şartiyle ancak şimdiden zabıt ve tesbit olunmazsa ileride zayi olacağı veya ikamesinde çok müşkülat çıkacağı melhuz olan deliller bu fasıl hükmüne tevfikan tesbit olunabilir.

Madde 370 – Delillerin tesbiti için salahiyettar olan mahkeme, davanın rüyet edildiği veyahut dava ikame olunmamış ise en seri ve en az masrafla delilin tesbiti kabil bulunduğu mahkeme veya sulh hakimidir.

Bu noktada delil tespitinde dava açılmadan önce yapılacak delil tespiti için görevli ve yetkili mahkeme bahsini özel olarak zikretmek gerekmektedir. 1086 sayılı Kanun'da esas hakkında davaya bakacak mahkeme ya da en hızlı ve en az masrafla çözülebilecek mahkeme ya da sulh hakimi görevli ve yetkili olarak gösterilmiş iken yeni düzenlemede bu keşif ya da bilirkişi incelemesine konu olacak ya da tanık dinletilecekse tanığın bulunduğu yer sulh hukuk mahkemesine bu talebin yöneltileceği öngörülmek suretiyle görev ve yetki bahsine açıklık getirilmiştir. Bu şekilde uygulamada rastlanan bir mahkemeden istenilen neticenin elde edilememesi halinde bir diğer mahkemeden delil tespiti talebinde bulunulması ve bağdaşmayan delil tespitlerinin olmasına ilişkin sakıncanın bertaraf edilmek istendiği ifade edilmektedir[160].

Bu başlık altında zikredilmesi gereken bir başka değişiklik ise 1086 sayılı Kanun'da delillerin tespitinde vaki olan itirazların hakim tarafından hallolunacağı hükme bağlanmış iken 6100 sayılı Kanun'da delil tespiti kararına karşı bir hafta içerisinde itiraz edilebileceği hükme bağlanmıştır[161].

Bu bölümde, idari yargılama hukukunda delil tespiti müessesesinin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışmış, delil tespitinin hukuki niteliği, tarihsel gelişimi ve pozitif hukuktaki yeri ortaya konulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde, delil tespitinin bağımsız bir dava

---

Madde 371 – Delillerin tesbiti, ispat olunacak vaka ile şahitlere ve ehlihibreye sorulacak sualleri muhtevi ve üç nüshadan ibaret, arzuhal ile talep olunur. Arzuhal mahkemece şayanı kabul görülürse delillerin tesbiti için bir gün tayin edilir.

Madde 372 – Arzuhal ve mahkemenin kararı sureti diğer tarafa tebliğ olunur. Bu taraf da sorulacak diğer sualleri hakime göndermek ve muamele esnasında hazır bulunmak salahiyetini haizdir. Müstedinin hukukunu muhafaza için zaruri görüldüğü veyahut müstacel esbap bulunduğu surette istisnaen tebligattan sarfınazar olunabilir. Ancak bu suretle mahkeme tesbit eylediği delaili mutazammın tanzim edeceği zabıt varakası suretini derhal diğer tarafa tebliğe mecburdur.

Madde 373 – Delillerin tesbiti hakkında sebkeden itirazlar delilleri tesbit eden hakim tarafından hallolunur. Delillerin tesbiti hususunda bu faslın 2, 3, 4 üncü kısımları hükümlerine riayet olunur.

Madde 374 – Delillerin tesbiti için ifa ve tanzim edilmiş bilümum muamelat ve evrak esas dava dosyasının merbutu addolunur.

[160] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**., s.169

[161] Bu bağlamında acele hallerde verilen delil tespiti kararına tespite ilişkin evrakın karşı tarafa tebliğine müteakiben bir hafta içinde yapılması ile ilgili delile itiraz sürelerinin farklı olmasının nasıl yorumlanması gerektiği hakkında bir tartışma için bkz. Arslandoğan, **a.y.**, s.225-226.

olmadığı, yargılamanın selametini ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını hedefleyen geçici bir hukuki koruma tedbiri olduğu sonucuna varılmıştır. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan yasal düzenlemeler incelendiğinde, idari yargının bu ihtiyacı karşılamak adına sürekli olarak hukuk muhakemeleri usulüne atıf yapma yolunu tercih ettiği, ancak bu atıfların kapsamının ve sınırlarının bir gelişim seyri içerisinde farklı yorumlandığı görülmüştür.

Tezin bütünlüğü içerisinde bu bölüm, delil tespitinin ne olduğu ve nerede durduğu sorularına cevap vermeye çalışarak, müessesenin teorik zemini gösterilmek istenmiştir. Ancak bir yargılama usulü kurumunun tanımının yapılması ve yasal dayanağının gösterilmesi, onun işleyişindeki sorunları çözmek için tek başına yeterli değildir. Özellikle idari yargının kendine özgü karakteri karşısında, kökenini özel hukuk yargılamasından alan bir kurumun (HMK kaynaklı delil tespiti) idari yargı bünyesine doğrudan monte edilmesinin doğurduğu "doku uyuşmazlığı" riski, meselenin sadece normatif değil, aynı zamanda teorik bir tartışmayı da gerektirdiğini göstermektedir.

Bu itibarla, delil tespitinin şekli varlığının ötesine geçerek, bu usulün idari yargının ruhuna uygunluğunu sorgulamak önem arz etmektedir. Usul kurallarının, hizmet ettikleri maddi hukuktan bağımsız düşünülemeyeceği gerçeğinden hareketle; hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atfın, idari rejimin gerekleri ve yargı ayrılığı ilkesi ile ne ölçüde bağdaştığı sorunu bu konunun tartışılmasına katkı sunacaktır. Bu bağlamda, idari yargılamaya hakim olan re’sen araştırma ilkesi ile medeni yargılamanın temelini oluşturan taraflarca getirilme (tasarruf) ilkesi gibi temel ilkelerin karşılaştırılması ve bu ilkeler arasındaki etkileşimin delil tespiti kurumuna yansımaları, bir sonraki bölümün inceleme konusunu oluşturacaktır.

BÖLÜM 2: HUKUK MUHAKEMELERİ USULÜNE YAPILAN ATFIN İDARİ YARGILAMA USULÜYLE BAĞDAŞMASININ İNCELENMESİ

Çalışmamız idari yargılama hukukunda delil tespiti müessesesini ele almayı hedeflemektedir. İdari yargılama hukukunu düzenleyen temel kanun olan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda delil tespiti özel olarak düzenlenmemiş, Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde delillerin tespitinin nasıl yapılacağına ilişkin 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümlerine atıf yapılmıştır. Özellik ve ilkeler bakımından farklılık arz eden iki ayrı yargılama usulünden birinin, diğeri için öngörülmüş olan müesseselere ne kadar uygun olduğunun öncelikle irdelenmesi gerekmektedir. Nitekim Danıştay da kararlarında hukuk muhakemeleri müesseselerine yapılan atıfların idari yargılama usulüyle bağdaştığı ölçüde uygulanacağını bir şekilde belirtmektedir[162].

Bu bağdaşma meselesini iki yargılama usulü arasındaki ayrımın maddi hukuk-yargılama hukuku ilişkisinden başlamaktadır. Öncelikle bu konuya kısaca değineceğiz. Sonrasında ise ülkemizde de benimsenen yargı ayrılığı ilkesi genel çerçevesi ile incelendikten sonra idari bir uyuşmazlığın kanun koyucu tarafından adli yargıda görülmesine ilişkin anayasal çerçeve incelenecektir. Zira 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesi idari bir uyuşmazlığı çözümünde hukuk muhakemeleri usulü için düzenlenmiş bir müesseseye atıf yapmaktadır. Bu atfa daha geniş bir perspektiften bakılabilmesi için irdeleyeceğimiz idari uyuşmazlıkların adli yargıda görülmesi bahsi bize delil tespiti için hukuk muhakemeleri atfı hakkında bazı tartışma imkanları verecektir.

Hukuk muhakemelerine ilişkin öngörülen müesseselerin idari yargılama usulüyle bağdaşabilirliğinin değerlendirilebilmesi için farklı yargılama usulü kurallarının neden var olduğu bağlamında, bu bölümde son olarak, yargılama usullerinin temel amaçlarını, birbirlerinden farklı olarak düzenlenme sebeplerini, yargılama usullerine hakim olan ilkeleri ele alarak hukuk muhakemeleri için düzenlenmiş bir yargılama usulü müessesesinin idari yargılama usulünde tatbikinin ne derece mümkün olup olmadığını irdelenecektir. Bu sebeple

---

[162] *"2577 Sayılı Kanunun 31. maddesiyle idari davalarda feragat istemleri üzerine Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Ancak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun feragata ilişkin hükümlerinin ancak idari davaların türleri, nitelikleri ve idari yargılama usulüyle bağdaştığı ölçüde uygulanması mümkündür."* Danıştay 10. Dairesi E. 2010/16395, K. 2011/5749, 20.12.2011(Hukuktürk)

idari yargılama usulü ile hukuk muhakemeleri usulü bu zaviyelerden kısaca karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

A. Maddi Hukuk-Yargılama Hukuku İlişkisi

Maddi hukuk(esas) [163] yaşam ilişkilerini ve hukuki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür [164]. Maddi hukuk kuralları kişilere haklar tanımakta ve bazı yükümlükler yüklemektedir[165]. Yargılama usulü hukuku (şekli hukuk) kuralları ise maddi hukuk kurallarının gerçekleştirilmesine hizmet eden kurallardır [166]. Yargılama usulü kuralları, maddi hukuk tarafından düzenlenen kuralların ihlal edilmesi sonucu yargı yahut icra mercilerine başvurulması sırasında uygulama alanı bulan kurallar olarak ifade edilebilir. [167] Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse yargılama usulü kuralları, maddi hukukun tesis ettiği hakların tespitini, himayesini ve icrasını konu almaktadır[168]. Zira maddi hukuk kuralları bir hak yahut hukuk ilişkiyi tesis eder ancak tesis edilen hakların yahut yükümlülüklerin ihlal edilmesi sonucunda bu hakların nasıl himaye edileceği hususuyla ilgilenmez. Doktrinde yargılama hukuku kuralları için genel olarak bu açıklamalar yapılmakla birlikte idari yargılama usulünde iptal davası açabilmek için hak sahibi olmak şart koşulmamış menfaati ihlal edilenlerin de bu davayı açabilecekleri hüküm altına alınmış olduğu bu bahiste özel olarak belirtilmelidir[169].

---

[163] Postacıoğlu, Altay, **Medeni Usul Hukuku Dersleri**.s.5 vd.

[164] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**. s.5; Şanal Görgün, Levent Börü, Mehmet Kodakoğlu, Medeni usul Hukuku, 14. Bs, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025, s.54.

[165] Saim Üstündağ, **Medeni Yargılama Hukuku**, 7. bs., İstanbul, Nesil Matbaacılık, 2000. s.41; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.23.

[166] Hakan Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usul**, C.1, 16. Bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2024, s.35; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku,** s.5.

[167] Üstündağ, **Medeni Yargılama Hukuku**, s.41; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku,** s.5; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.23; Pekcanıtez, **Pekcanıtez Usul**, s.35; Görgün, Börü, Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.55.

[168] Üstündağ, **Medeni Yargılama Hukuku** s.41; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku,** s.23-25.

[169] 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 'İdari dava türleri ve idari yargı yetkisinin sınırı' başlıklı 2. maddesi: *"İdari dava türleri şunlardır: a) İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için* ***menfaatleri ihlâl edilenler*** *tarafından açılan iptal davaları"* Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Turan Yıldırım, Gül Üstün, **Açıklamalı Notlu İdari Yargılama**

Özel hukuk alanında yer alan medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku ve iş hukuku kuralları yahut kamu hukukunda yer alan ceza, idare ve vergi hukukuna ilişkin hükümler maddi hukuk kuralları arasında yer almaktadır. Medeni usul hukuku, icra ve iflas hukuku, ceza muhakemesi hukuku ve idari yargılama usulü hukuku alanları ise yargılama usulü(şekli hukuk) kuralları içeren hukuk alanları olarak nitelendirilebilir[170].

Maddi hukuk ve yargılama hukuku özellikle amaçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır[171]. Maddi hukuk kuralları kişilere hak tanırken, yükümlülükler yüklerken, hukuki ilişkileri düzenlerken şekli hukuk kuralları ise maddi hukuk kurallarının ihlal edilmesi, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi yahut taraflar arasında taraflar arasında yükümlülüklerin yerine getirilmesi ile ilgili zaman, şekil, miktar gibi konularda uyuşmazlık çıkması durumunda yargılama hukuku kuralları uygulama alanı bulacaktır[172]. Maddi hukukun amacı hak ve yükümlüklerinin tesisi ve belirlenmesi iken, yargılama hukukunun amacı ise maddi hukuk kurallarının himayesi, tespiti veya icrasının sağlanmasıdır[173].

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bu konudaki görüşlerini bir kararında şöyle özetlemiştir:

> "*Bilindiği gibi, usul hükümleri, daha geniş bir deyimle şekli hukuk, maddi hukukça belirlenen hak ve yükümlülüklerin nasıl gerçekleştirileceği konusunu düzenleyen, bunun şartlarını, şekillerini ve yöntemini belirleyen çok önemli bir hukuk dalıdır. Şekil hukukunun başlıca fonksiyonu, hakların gerçekleşmesini ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini mümkün olan en kısa sürede ve bir düzen*

Usulü Kanunu, 3. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025, s.17-83.; Eyüp Özdemir, **İdari Yargıda Dilekçeler Üzerine İlk İnceleme**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.30-41.; F. Ebru Gündüz, **İdari Davalarda Ehliyet ve Husumet**, Ankara ; Astana, Yetkin Yayınları, 2016.; Ayşe Aslı Yücesoy, **İdari Yargılama Hukukunda İptal Davalarında Menfaat**, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2016. Onur Karahanoğulları, "Birel İşlemlere Karşı Açılan İptal Davalarında İlgi Bağı Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62, No: 03, 2007, s. 201-232.

[170] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku,** s. 6.

[171] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**, s.10; Görgün, Börü, Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.54-55.

[172] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**, s.24.

[173]İbrahim Ermenek, "Medeni Usul Hukukunda Şekilcilik", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, No: 2, 2000, s.1.

içerisinde en az masrafla sağlamaktır. Şekli hukukun bir dalı olan Medeni Yargılama Hukuku da kişiler arasındaki özel hukuk uyuşmazlıklarının, Devletin yargı organları önünde çözümlenmesine, haklı ve haksızın belirlenmesine ve adlı gerçeğin sağlanmasına ilişkin yolları, usulü düzenleyen kurallardan ibarettir"[174].

ifadelerine yer vermiştir.

Bu sebeplerle maddi hukuk kurallarının himayesi, tespiti ve icrasını temin eden yargılama hukuku kuralları maddi hukuk kuralları ile bir bütün oluşturmakta, uygulanmasını temin ettiği maddi hukuk kurallarının nitelik ve amaçlarına göre farklı yargılama hukuku kuralları benimsenebilmektedir.

Yargılama hukuku kurallarının maddi hukuk kurallarının tamamlayıcısı olduğu, bunların bir birlik/bütünlük arz ettiği, dava hakkının tek başına olamayacağı, bir hakka ya da menfaat mevcut olduktan sonra ancak kullanılabileceği, bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda hakkın gerçekleşebilmesi için yargı mercilerinin verdiği kesin kararlara ihtiyaç duyulacağı görüşü ileri sürülmüştür. Bunun haricinde maddi hukuk kuralları ile yargılama hukuku kuralları arasında bir bütünlük değil de ilişkinin bulunduğu, maddi hukuka göre hak ya da menfaat sahibinin hukuki korumayı talep edip etmeme noktasında bir serbestisinin olduğu, sübjektif hakkın ortaya çıkmasının bir mahkeme kararına muhtaç olmadığı, fakat hak sahibi olmanın bu hakkı tanımayanlara karşı hakkını ileri sürebilme imkanını doğal olarak ihtiva ettiği görüşü bulunmaktadır. Bu görüşler birlikte değerlendirilmiş, maddi hukukta kişinin sahip olduğu hak lehine her zaman mahkemede bir karar alamayacağı, bunun davasını doğru bir şekilde yürütmesiyle de alakalı olduğu, dava lehine sonuçlanmasa dahi kesin hükmün sonuçlarına katlanmak zorunda olduğu, bu sebeplerle maddi hukuk kuralları ile yargılama hukuku kurallarının bir bütün oluşturmadığı fakat aralarındaki sıkı ilişkinin de göz ardı edilemeyeceği kanaati paylaşılmıştır.[175]

Gerek maddi hukuk kuralları ile yargılama hukuku kurallarının bir bütün oluşturduğu gerekse bütün oluşturmamakla birlikte aralarında sıkı bir bağın olduğu savunulsun asgari olarak maddi hukuk kurallarının dayandığı esas ve özellikler yargılama hukuku kurallarında da farklılaşmalar getirmekte, bu farklılıklar da ülkelerin tercihlerine göre idari rejimin benimsenip benimsenmemesi göre yargı yolları bakımından daha keskin ayrımları ihtiva etmektedir. Maddi

---

[174] Yargıtay HGK., E.1979/11-214, K.1981/710, 04.11.1981, **Yargıtay Kararları Dergisi**, 1982/5, s.620.

[175] Ramazan Arslan, **Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı**, Ankara, S Yayınları, 1989, s.37-46.

hukuk kuralları ile yargılama hukuku kuralları arasındaki ilişkinin kısaca ele alındığı bu bahsin ardından yargı ayrılığı konusu incelenecektir.

B. Türk Hukukunda Yargı Ayrılığı

3. Yargı Ayrılığının Genel Çerçevesi

İdari rejim, *"idari işlem ve eylemlerin hukukilik denetiminin bir takım temel ilke ve kabullerle adliye mahkemelerinden ayrı ve özgün yargı yerinde yapılmasını"* ifade etmektedir[176]. Yargı birliğinde (adli idare[177]) ise yargı bir bütün olarak örgütlenmiş, hem kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklar hem de kişiler ile idare arasında çıkan uyuşmazlıklar aynı yargı yolunda görülmektedir[178]. Bu sisteme göre idare ile birey aynı düzeyde tutulmakta ve taraflara aynı hukuk kuralları uygulanmaktadır[179].

Anayasanın 125. maddesinde "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*." hükmü yer almakta, fakat bu hüküm ve anayasanın ilgili diğer hükümleri göz önünde bulundurulduğunda idarenin işlem ve eylemlerine karşı açılacak davalarda mutlaka idari yargının görevli olduğu yorumu yapılamamaktadır. Fakat kural olarak idari uyuşmazlıklar için idari yargı mercilerinin görevli olduğu ifade edilebilecektir. Buna dayanak olarak da Anayasada Danıştay'ın düzenlendiği 155. madde referans alınmaktadır: *"Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar."* Bu hüküm uyarınca kanunla idari uyuşmazlıklar için başka bir mercii görevlendirilmemişse kural olarak idari yargı mercilerinin görevli olduğu yorumu yapılmaktadır.

Uzmanlaşma zorunluluğu, özel hukukun kişilerin hak ve menfaatlerde eşitliği üzerine kurulmasına karşılık idare hukukunda idare ile kişilerin ilişkisinin asimetrik bir nitelik taşıması, adli yargıda kişilerin haklarının teslimi ya da haksız müdahalelerin men'i amaçlanırken idare

---

[176] Yaşar, **İdare Hukuku**, s.116.

[177] Yaşar, **a.y.**, s111-116.

[178] Gözübüyük, Tan, **İdari Yargılama Hukuku,** s.28.

[179] Gözübüyük, Tan, **a.y.**, s.30.

hukukunda idareyi hukuk kuralları içerisinde kalmaya zorlamak gibi bir amacın güdülmesi idari ve adli yargı yollarının ayrılığı bakımından en temelde zikredilen argümanlardır[180].

Anayasada öngörülen yargı ayrılığının (idari rejim) somutlaşmasını buna ilişkin verilen Anayasa Mahkemesi kararları üzerinden okumak yerinde olacaktır. Zira kanunların bu kurala uygun olup olmadığı tartışması ve yargı ayrılığının çerçevesinin daha belirgin bir şekilde çizilmesi Anayasa Mahkemesi kararları aracılığıyla olmaktadır.

Anayasa Mahkemesi 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun adli yargıda görevli hakim ve savcıların, idarî yargıda hakim ve savcılık; idarî Yargıda görevli hakim ve savcılardan adli yargı adaylığı için aranan şartları taşıyanların adli yargıda hakim ve savcılık görevlerine nakledilebilmelerine imkan tanıyan düzenlemeyi incelediği uyuşmazlıkta [181] Anayasanın kurduğu yargı sisteminin saptanmasının öncelikle yapılması gerektiği, Anayasanın 140. maddesinde hakim ve savcıların adli ve idari yargı hakim ve savcıları olduğu, Anayasanın 154. Maddesinde Yargıtay'ı adliye mahkemelerinin, 155. Maddesinde ise Danıştay'ı idare mahkemelerinin son inceleme mercii olarak görevlendirildiğini, kuruluş ve teşkilatlanma bakımından adli ve idari yargı ayrımının benimsendiğini, 158. Maddede düzenlenen Uyuşmazlık Mahkemesini 'nin kuruluşunda ve 1 Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu başlıklı 159. Maddede yer alan düzenlemede adli ve idari yargı hakim ve savcıları açıklığa kavuştuğunu, bütün bunların adli yargı ve idari yargı ayrımının benimsendiğini gösterdiğini ifade ettikten sonra şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

> *"Adlî ve idarî yargı ayrımı, bu alanlarda yetişerek deneyim kazanmış, uzmanlaşmış hâkim ve savcıları gerekli kılmaktadır. Adlî ve idarî yargı ayrımı, yasalardaki birlikteliğin etkisiz kılamayacağı biçimde köklü ve yaygındır. İşlevleri kapsamındaki konuların ayrılığı, yargılama düzenlerinin dayandığı esasların değişikliği, kimi özgün kuralların varlığı, bu ayrımı zorunlu kılmış, tarihsel gelişimin sonucu olarak ortaya çıkmış ve Anayasal ilke durumuna gelmiştir. Bu anlayışın Yasa koyucu tarafından da paylaşıldığı yukarda belirtilen 2575 ve 2576 sayılı kuruluş yasalarının içeriklerinden de anlaşılmaktadır. Adlî ve idarî yargı hakim ve savcılarının birbirleri yerine görevlendirilmesi uygun bulunsaydı Anayasa'da bu olanağı tanıyan*

[180] Turan Yıldırım, **İdari Yargı**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 2008, s.18-19.

[181] AYM, E.1988/32, K.1989/10, 28.02.1989. (AYM Kararlar Bilgi Bankası)

kurallara yer verilirdi. Bu olgular gözetildiğinde ***yargı ayrılığı ilkesinin Anayasa'ca benimsendiğinde duraksanamaz****...*

Dava konusu kural bakımından 140. maddenin yukarda değinilen hükümleriyle öngördüğü konum, yargı ayrılığı ilkesinin doğal sonucu olarak adlî ve idarî yargı görevlerinin bu alanlarda yetişmiş Hakim ve savcılar eliyle yürütülmesi, bunun için de bağımsızlık ve güvencenin sağlanmasıdır. Adlî ve idarî yargı ayrımı benimsenince onun gereklerine de uymak zorunluluğundan kaçınılamaz. Anayasa'nın "Yargı yolu" başlıklı 125. maddesinin birinci fıkrasındaki "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır." hükmüyle başlayıp yukarda ele alman maddelerin hükümleriyle tamamlanan yargısal düzenlemeler adlî-idarî yargı ayrılığının kurumlaştığının kanıtlarıdır. ***Adlî ve idarî yargı yolu ayrımı, uyuşmazlıklara uygulanan kurallardan değil, anlaşmazlığın kaynaklandığı esaslardaki ayrılıktan ileri gelmektedir. Bu nedenle adlî-yargı alanındaki bir uyuşmazlığın idarî yargı Hakimine, idarî yargı alanındaki bir uyuşmazlığın da adlî yargı Hakimine gördürülmesi sonucunu doğuracak, savcıları da aynı biçimde görevlendirmeye elverişli bir düzenleme Anayasa'nın öngördüğü yargı ayrılığı ilkesiyle çelişecektir****. Bu tür düzenleme, Anayasa'nın 140. maddesiyle bağdaşmaz…"*[182]

Anayasa Mahkemesi de ülkemizde yargı ayrılığının benimsendiğini bu ve ilgili diğer kararlarında sıklıkla ifade ve tasdik etmiştir. Yargı ayrılığı benimsenmekle birlikte kanun koyucu bazı uyuşmazlıklar için adli yargıyı görevlendirebilmektedir.

---

[182] AYM, E.1988/32, K.1989/10, 28.02.1989 (AYM Kararlar Bilgi Bankası). Aynı yönde bkz. AYM, E.2006/75, K.2006/99, 04.10.2006(AYM Kararlar Bilgi Bankası); Anayasa Mahkemesi'nin bu kapsamda olmasa da benzer gerekçelerle verilen bir kararında bu argümanlara ek olarak idari uyuşmazlıklar için kural olarak idari yargı mercilerinin görevli olduğunu şöyle ifade etmiştir: *"Bu nedenlerle kural olarak idarenin kamu gücü kullandığı ve kamu hukuku alanına giren işlem ve eylemleri idari yargı denetimine tabi olacaktır. Anayasa'nın değişik maddelerinde kurumsallaşan ve 125. maddesinde belirtilen idari-adli yargı ayrımına ilişkin düzenlemeler nedeniyle, idari yargının görev alanına giren her uyuşmazlığın çözümünde adli yargının görevlendirilmesi konusunda yasa koyucunun geniş takdir hakkı bulunmamaktadır. İtiraz başvurusuna konu olan idari para cezası kamu gücünün kullanılması ile ilgili ve yasada belirtilen kurallara uymayanlara idari bir yaptırımın uygulanması niteliğinde olduğundan çıkacak uyuşmazlıkların çözümünde de idari yargının yetkili olması gerekir."* AYM, E.2006/125, K.2006/84, 05.09.2006. (AYM Kararlar Bilgi Bankası)

4. Adli Yargının İdari Uyuşmazlıklarda Görevlendirilmesi

Kural olarak idari uyuşmazlıklar için idari yargı mercilerinin görevli olduğu söylenebilecekse de kanunla bazı uyuşmazlıkların çözümü için adli yargıy görevlendirilebilmektedir[183]. Anayasa Mahkemesi önceki tarihli kararlarında idari işlem ve eylemlere karşı adli yargının görevlendirilemeyeceği yönünde hükümler kursa da[184] zaman içerisinde bu görüşünü değiştirmiştir. Fakat idari uyuşmazlıklar için adli yargı görevlendirilse de bu görevlendirme neticesinde uyuşmazlığın idari karakterinin kaybolmadığı [185] söylenebilecektir ve kanunlarda idari nitelikteki uyuşmazlıklar için adli yargıda gerek ceza mahkemelerini gerekse hukuk mahkemelerini görevlendirdiği uyuşmazlıklar bakımından ilgili muhakeme usulleri uygulanacağından dolayı bu uyuşmazlıkların çalışmamızın konusu dışında kaldığını ifade etmek gerekmektedir.

Yine bu noktada konumuz idari yargının görev alanını tartışmayı ihtiva etmemekle birlikte idari uyuşmazlıkların adli yargıda görülmesine olanak tanıyan düzenlemelere ilişkin ileri sürülen görüşlere yer verilmesinin çalışmamıza ilişkin bazı sorunların üzerinde daha iyi düşünebilme imkanı vereceği kanaatindeyiz. Fakat bu noktada idari nitelikte bir uyuşmazlığın çözümü için adli yargının görevlendirildiği durumları kastettiğimizi özellikle vurgulamak

---

[183] İdari nitelikte olmalarına rağmen Kanun koyucunun tercihi neticesinde idari yargının görev alanı dışında tutulan uyuşmazlıklar için bkz. A. Vahap Darendeli, **Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi İçtihatları Işığında Adli Yargı Yerlerinde Görülen İdari Uyuşmazlıklar ve Davalar**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004, s.153 vd.; Halil Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Güncellenmiş ve gözden geçirilmiş 18. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2025, s.140-159.

[184] Bu sürecin nasıl geliştiğinin daha ayrıntılı incelemesi için bkz. Yıldırım, **İdari Yargı**, İstanbul, s.17 vd.

[185] *"Yasal düzenlemeleri yapanlar, herhangi bir nedenle, aslında idare alanında kalması gereken bir uyuşmazlığın çözümlenmesinin adliye mahkemeleri önünde görülecek bir dava ile olmasını arzu etmiş bulunabilirler. Bu demek değildir ki o uyuşmazlığın gerçek niteliği yasa ile idari olmaktan çıkmıştır. Yasa1 düzenlemeler uyuşmazlıkların maddi nitelikleri üzerinde herhangi bir "metamorfosis/değişim" yaratamazlar, ancak çözüm alanını birinden diğerine aktarabilirler."* İl Han Özay, "Türkiye'de İdari Yargının İşlev ve Kapsamı", **İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu**, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu yayınları, No : 33, Ankara, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu, 1982, s.29.

gerekmektedir. İdari olarak nitelendirilmeyen bir uyuşmazlık için görevli yargı yerinin idari yargı olmayacağı hususunda bir duraksama yaşanmamaktadır.

Dava açılmadan önce delillerin tespitinin hukuk mahkemeleri marifetiyle yapılması uygulaması, yani idari yargı faaliyeti kapsamında değerlendirilebilecek bir işin hukuk mahkemeleri eliyle yapılması, yukarıda zikredilen meseleyle paralellik arz etmektedir. Bu sebeple kural olarak idari yargının görev alanına girmesi gereken fakat kanun koyucunun tercihi ile adli yargının görevli kılındığı uyuşmazlıklara ve kanun koyucu tarafından yapılan/yapılabilecek bu görevlendirmelerin hangi ölçütlere göre yapılabileceği konusunun üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Kanunla hangi idari uyuşmazlıklar ve davalarda adli yargının görevlendirildiği/görevlendirebileceğine ilişkin birtakım ölçütler zikredilmiştir. Bu ölçütlerden bazıları bizzat Anayasa Mahkemesinin soyut ve somut norm denetimi yaptığı kararlarda zikredilirken, diğer birtakım bazıları ise Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarında ve doktrinde ileri sürülmüştür.

Maddi hukuk ile usul hukuku arasındaki bu organik bağ, sadece teorik bir sınıflandırma olmanın ötesinde, Türk hukuk sisteminin omurgasını oluşturan yargı ayrılığı rejiminin de temel gerekçesidir. Özel hukuk ve idare hukuku alanlarının kendilerine has maddi hukuk karakterleri, bu alanlardaki uyuşmazlıkların çözümünde farklı yargılama usullerini ve nihayetinde ayrı yargı kollarını zorunlu kılmıştır. Ancak bu ayrılık, hukuk sisteminin bütünlüğü içinde mutlak bir kopuş anlamına gelmemekte; kanun koyucunun takdiriyle bazı idari uyuşmazlıkların adli yargıya bırakılması veya usul kurallarının yargı kolları arasında geçişkenliği gibi durumlar, yargı ayrılığının sınırlarını ve esnekliğini tartışmaya açmaktadır. Dolayısıyla, usul hükümlerinin (özellikle delil tespiti bağlamında) diğer yargı kolundan iktibas edilip edilemeyeceğini değerlendirebilmek için, öncelikle Türk hukukunda yargı ayrılığı ilkesinin kapsamını, istisnalarını ve anayasal dayanaklarını incelemek, konunun zemini açısından önem taşımaktadır.

a. Hukuki ve Normatif Ölçütler

(1) Kamu Yararı ve Haklı Neden Ölçütleri

Anayasa Mahkemesi öncelikle bir idari uyuşmazlığın kanun koyucu tarafından adli yargı yerlerine görev olarak verilmesi için kamu yararı ve haklı bir nedenin varlığını aramaktadır[186]:

> *"Tarihsel gelişime paralel olarak Anayasa'da adlî ve idarî yargı ayrımına gidilmiş ve idarî uyuşmazlıkların çözümünde idare ve vergi mahkemeleriyle Danıştay yetkili kılınmıştır. Bu nedenle, kural olarak idare hukuku alanına giren konularda idarî yargı, özel hukuk alanına giren konularda adlî yargı görevli olacaktır. Bu durumda idarî yargının görev alanına giren bir uyuşmazlığın çözümünde adlî yargının görevlendirilmesi konusunda yasa koyucunun mutlak bir takdir hakkının bulunduğunu söylemek olanaklı değildir. İdarî yargının denetimine bağlı olması gereken idarî bir uyuşmazlığın çözümü,* ***haklı neden ve kamu yararının bulunması halin****de yasa koyucu tarafından adlî yargıya bırakılabilir."*

Kamu yararı ve haklı neden kavramlarının içeriğinin nasıl doldurulacağı hususu ise bu durumda ayrıca önem arz etmektedir.

Bir faaliyete idari/kamusal niteliğini kazandırmakta[187], idari işlevin amacını teşkil etmekte[188] olan kamu yararı kavramının herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir kavram sayılamayacağı[189]; içeriğinin, konusunun ya da maddesinin belirli olmadığı; çok işlevli olduğu, bu sebeple bir tanım yerine her somut olayda koşullara göre belirlenmesi gerektiği, bu özelliğin kavrama esneklik kazandırdığı ileri sürülmektedir[190]. Bu durumda biçimsel tanımın önem

---

[186] AYM, E.1996/72, K.1997/51, T.15.05.1997. Aynı yönde bkz. AYM, E.2011/35, K.2012/23, 16.02.2012(AYM Kararlar Bilgi Bankası)

[187] Yıldırım, **Kamu Yararı ve Disiplin Cezalarının Affı**, s.440.

[188] Yaşar, **İdare Hukuku,** s.49.

[189] Duran, **İdare Hukuku : Ders Notları**, s. 25. Yaşar, **İdare Hukuku**, s.49-52. Ayrıca kavramı tanımlamayı güçleştiren etkenler olarak şunlar zikredilmiştir: tanımlayanların farklılığı, çoklu gerçeklik-farklı görünüm durumu, kavramın kurgusallığının olumsuz etkileri, çok yönlü ve birden çok disiplinin içinde yer alan bir kavram olması. Çakmak, **İdare Hukukunda Kuramsal Olarak Kamu Yararı**, s.57-61.

[190] Akıllıoğlu, **Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler,** s. 11. *"'"kamu yararı" kavramının, Anayasa'da tanımı yapılmadığı gibi, bu kavramdan ne anlaşılması gerektiği konusunda öğretide de görüş birliği bulunmamaktadır. Bu durumun, böyle kavramların belirgin bir norm alanlarının bulunmamasından kaynaklanması, önceden yapılan bir tanımlama yerine, her olayda somut koşulları yansıtan bir belirlemeye gidilmesini gerekli kılmaktadır. Yasalar, sonuçta kamu yararını gerçekleştirmek amacıyla çıkarılır. Bir yasa*

kazandığı[191], bazı hallerde anayasada tespit edilmiş olabileceği fakat kamu yararını tespit yetkisinin yasama organına ait olduğu ifade edilmektedir[192]. Anayasa Mahkemesi kamu yararını tespit yetkisinin kanun koyucuda olduğunu ifade etse de[193] kanunların bir hukuk devletinde kamu yararına uygun olması gerektiğini[194] ileri sürerken açık bir şekilde kamu yararının dışına çıkılıp çıkılmadığını denetleyeceğine de kararlarında yer vermiştir[195].

"Anayasa'nın 2. maddesinde cumhuriyetin nitelikleri arasında 'hukuk devleti' ilkesi de yer almaktadır. Hukuk devletinde diğer tüm kamusal yetkilerde olduğu gibi

---

kuralının konulmasında kamu yararının bulunduğunun kabulü için de yasanın yalnızca özel çıkar veya belli kişilere yarar sağlamayı değil, toplumun geneline yönelik yararlar sağlamayı amaçlaması gerekir." AYM, E.2003/36, K.2003/91, 15.10.2003. (AYM Kararlar Bilgi Bankası)

[191] Akıllıoğlu, **a.y.**, s.11.

[192] Yaşar, **İdare Hukuku,** s.52-53. *"Hukuk devleti ilkesi gereğince kanunların kamu yararı amacını gerçekleştirmek amacıyla yapılması gerekir. Anayasa Mahkemesince kamu yararı konusunda yapılacak inceleme, kanunun kamu yararı amacıyla yapılıp yapılmadığının araştırılmasıyla sınırlıdır. Anayasa'nın çeşitli hükümlerinde yer alan kamu yararı kavramının Anayasa'da bir tanımı yapılmamıştır. Ancak Anayasa Mahkemesinin kararlarında da belirtildiği gibi kamu yararı; bireysel, özel çıkarlardan ayrı ve bunlara üstün olan toplumsal yarardır. Kamu yararı düşüncesi olmaksızın yalnız özel çıkarlar için veya sadece belli kişilerin yararına kanun hükmü konulamaz. Böyle bir durumun açık bir biçimde ve kesin olarak saptanması hâlinde söz konusu kanun hükmü Anayasa'nın 2. maddesine aykırı düşer. Açıklanan istisnai hâl dışında bir kanun hükmünün gereksinimlere uygun olup olmadığı, hangi araç ve yöntemlerle kamu yararının sağlanabileceği kanun koyucunun takdirinde olduğundan bu kapsamda* ***kamu yararı değerlendirmesi yapmak anayasa yargısıyla bağdaşmaz.*** *(AYM, E.2018/99, K.2021/14, 3/3/2021, § 102; E.2018/138, K.2019/94, 24/12/2019, § 7)."* AYM, E.2023/181, K.2024/128, 27/06/2024, § 17. (

[193] *"Kamu yararının takdiri ise Yasama Organının yetkisindedir."* AYM, E.1991/39, K.1991/39, 24.10.1991; *"Öte yandan, Anayasa'nın 169. maddesiyle ormanların özel olarak korunduğu gözetilerek bu maddede geçen "kamu yararı" kavramının hangi durumları kapsadığının yasayla belirlenmesi gerekirken, bu yola gidilmeyerek söz konusu kavramın kapsam ve içeriğinin tespitinin idareye bırakılması, yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle de bağdaşmamaktadır."* AYM, E.2000/75, K.2002/200, 17.12.2002.

[194] *"Yasaların kamu yararının sağlanması amacına yönelik olması, genel, objektif, adil kurallar içermesi ve hakkaniyet ölçütlerini gözetmesi de hukuk devleti olmanın gereğidir. Bu nedenle yasakoyucunun hukuki düzenlemelerde kendisine tanınan takdir yetkisini anayasal sınırlar içinde adalet, hakkaniyet ve kamu yararı ölçütlerini göz önünde tutarak kullanması gerekir."* AYM, E.2008/105, K.2010/123, T.30.12.2010

[195] AYM, E.2008/79, K.2011/74, 12.05.2011. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin kamu yararı kavramına ilişkin çeşitli yönleriyle tasnif edilmiş kararları için bkz. Çakmak, **İdare Hukukunda Kuramsal Olarak Kamu Yararı**, s.410-424.

yasama işlemlerinin de kişisel yararları değil kamu yararını gerçekleştirmek amacıyla yapılması zorunludur.

Kamu yararı, toplumun genel ve ortak çıkarlarının ne olduğu ve nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin bir kavram olup içeriği farklı siyasî ve felsefi görüşlere ve kişisel tercihlere göre değişeceğinden sübjektif bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle amaç yönünden yasaların Anayasa'ya uygunluğunun denetiminde Anayasa Mahkemesinin sınırlı bir yetkisi olup, sadece yasanın ***açık bir şekilde kamu yararı dışında başka bir amaç gözettiğinin ortaya çıktığı durumlarda*** *söz konusu olabilir….*

Kuralın kamu yararının gereklerine uygun olup olmadığının incelenmesi ise yukarıda açıklanan nedenlerle anayasallık denetimi kapsamı dışındadır."

Fakat 'açık bir şekilde' olarak ifade edilen ölçüte hiç başvurmaksızın Anayasa Mahkemesi önüne gelen uyuşmazlıkları kamu yararı bakımından da incelemektedir[196]. Yasama organının takdir yetkisinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesinin meydana getirdiği soruna işaret edilmiş [197] , bu yaklaşım 'yerine geçme yasağı'/ 'yasama yetkisinin devredilemezliği' ve 'ekonomik hukuk' anlayışı bağlamında tartışılmış, kamu yararı ölçütünün kullanılmasının bir dereceye kadar Anayasa Mahkemesini kamu yararının belirleyicisi yaptığı ileri sürülmüştür[198]. Bu konuda yine Anayasanın 5. maddesi[199] bağlamında bir kamu yararı

---

[196] AYM, E.1996/72, K.1997/51, T.15.05.1997; AYM, E.2011/35, K.2012/23, 16.02.2012; AYM, E.2008/105, K.2010/123, T.30.12.2010. *"Kanun koyucunun hukuki düzenlemelerde kendisine tanınan takdir yetkisini anayasal sınırlar içinde* ***adalet, hakkaniyet ve kamu yararı ölçütlerini göz önünde tutarak*** *kullanması ve keyfi davranmaması gerekir…. Ancak eldeki işte olduğu gibi, belli bir gerekçeyle görev ve seçilme açısından süreli bir sınırlama getirilmişse, Anayasa Mahkemesi konulan gerekçenin anayasallık denetimini yapacak ve yasa koyucunun takdir yetkisini Anayasa'da belirtilen ilkeler çerçevesinde kullanıp kullanmadığını denetleyecektir. Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak, kamu yararı amacıyla da olsa, bireyler aleyhine yapılacak düzenlemelerde, adalet ve hakkaniyet ölçütleri göz önünde tutulmalıdır."* AYM, E.2013/150, K.2014/132, T.23.07.2014.

[197] Yaşar, **İdare Hukuku**, s.53.

[198] Akıllıoğlu, **Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler,** s. 17-18.

[199] *"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."*

değerlendirmesinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılıp yapılamayacağı hususunda Mahkemenin kamu yararını yasama işleminin amaç unsurunda aradığı, aralarında anlaşılabilir, makul, adil ve amaçla ilgili bir ilişki kurulabildiği takdirde varlığına karar verdiği; mahkemenin yapması gerekenin zorlama bir şekilde teknik bir yapmak yerine anayasanın genel esaslarının felsefesini bütüncül olarak değerlendirmesi gerektiği ileri sürülmüştür[200]. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesinin görevinin kanunların anayasaya uygun olup olmadığını denetlemek olduğu, bu sebeple anayasanın 'devletin temel amaç ve görevleri' başlıklı 5. maddesinde yer alan unsurlar üzerinden kamu yararının gerçekleşip gerçekleşmediğinin denetiminin yapılabileceği ifade edilmiş[201] ve Mahkeme tarafından da bu ölçüt yapılan Anayasaya uygunluk denetimlerinde kullanılmıştır[202].

Anayasa Mahkemesi yukarıda zikredilen kararlarında kamu yararı ve haklı nedeni kavramlarını bir arada kullanmış olsa da 'veya' bağlacı ile birbirine alternatif teşkil edecek şekilde ve hatta kamu yararını haklı bir neden olarak ya da aksine haklı nedenin bir kamu yararı

---

[200] Yaşar, **İdare Hukuku**, s.53.

[201] Yıldırım, **Kamu Yararı ve Disiplin Cezalarının Affı**, s. 442.

[202] *"Bu itibarla Anayasa'ya uygunluk denetiminde kuralın öngörülmesindeki kamu yararı anlayışının isabetli olup olmadığı değil incelenen kuralın kamu yararı dışında belirli bireylerin ya da grupların çıkarları gözetilerek yasalaştırılmış olup olmadığı incelenir. Başka bir ifadeyle bir kuralın Anayasa'ya aykırılık sorunu çözümlenirken kamu yararı konusunda Anayasa Mahkemesinin yapacağı inceleme, yalnızca* ***kuralın kamu yararı amacıyla çıkarılıp çıkarılmadığının denetimiyle*** *sınırlıdır (AYM, E.2016/140, K.2017/92, 12/4/2017, §§ 6,7; E.2017/33, K.2019/20, 10/4/2019, §§ 10, 11; E.2022/50, K.2022/107, 28/9/2022, § 28)*

Anayasa'nın 5. maddesinde *"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır." denilmektedir…..*

Anayasa'nın devlete yüklemiş olduğu, ülke kaynaklarının verimli kullanılması ve sanayinin yurt çapında dengeli dağılımının sağlanması görevi ile özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alma görevi çerçevesinde sanayi kuruluşlarının alt yapı gereksiniminin hızlı ve etkili bir şekilde karşılanması ve sanayi yatırımlarına kolaylıklar sağlanması amacıyla ihdas edildiği anlaşılan kuralda ***kamu yararı dışında bir amacın gözetilmediği*** *sonucuna varılmıştır."* AYM, E.2023/97, K.2023/192, 08/11/2023, § 27, 28 ve 35.

teşkil edeceği anlamlarına gelecek ifadeler kullanmaktadır[203]. Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlar bütüncül bir perspektifle okunduğunda kamu yararı ve haklı nedenin birbirlerinin yerine ikame edilebilen en azından tamamlayıcı nitelikte kullanımlarının olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu sebeple bu konu özelinde kamu yararına ilişkin açıklamalarımızın haklı neden bakımından bir yönüyle geçerli olduğu ifade edilebilir. İfadenin kamu yararı teşkil eden bir haklı neden bulunması olarak güncellenmesi daha yerinde olabilecektir.

Anayasa Mahkemesi, kararlarında, kamu yararı ve haklı nedeni, kavramlara soyutluğunu ve dinamizmini kaybettiremeyecek şekilde biraz daha somutlaştırma yoluna gitmiştir. Kuralların bu niteliği taşıyabilmesi için "anlaşılabilir, amaçla ilgili, adil ve makul olması"[204], "hizmet gereklerinin göz önünde tutulması" ve "istenen nitelik ve kısıtlamalarla hizmet arasında gerçeklere uygun nesnel ve zorunlu bir neden-sonuç bağı kurulması"[205] gerektiğini aramaktadır.

(2) İhtisaslaşma Ölçütü

---

[203] *"Herhangi bir kamu yararına veya haklı nedene dayanması gerekmektedir"* AYM, E. 1968/9, K 1968/67, T.26.12.1968; *"Bundan dolayıdır ki, eşitliği bozan bir kuralın varlığı, ancak o kuralın* ***kamu yararına veya başka haklı bir nedene*** *dayanmamış olması hallerinde ileri sürülebilecektir."* AYM, E.1981/13, K.1983/8, T. 28.04.1983. Aynı kararın Mahkeme üyeleri Mahmut C. Cuhruk, Necdet Darıcıoğlu ve Servet Tüzün tarafından kaleme alınan karşıoy yazısında şu ifadeler yer almaktadır: *"Yasa koyucunun getirdiği bir kuralın istisnasını oluşturan hâlleri belli ederken k****amu yararıyla ilişkili haklı bir nedene*** *dayanmak durumundadır. Aksi hâlde hukuk devleti ve dolaylı olarak da yasa önünde eşitlik ilkelerini ihlal etmiş duruma düşer."*; *"Eşitlik ilkesine aykırı olduğu düşünülen bir kural haklı bir nedene dayandığında ya da kamu yararı amacıyla yürürlüğe konulduğunda eşitlik ilkesine aykırılık olmayacaktır."* AYM, E.1999/10, K. 1999/22, T.07.06.1999.

[204] *"Kamu yararı veya haklı nedenle getirilen farklı düzenlemelerin;* ***anlaşılabilir, amaçla ilgili, âdil ve makûl olması*** *gerekir. Kamu yararı veya haklı nedene dayanılarak yapıldığı öne sürülen farklı düzenlemelerin bu üç ölçütten birine uymaması durumunda eşitlik ilkesinin korunduğu söylenemez."* AYM, E.1993/29, K.1994/1, 11.01.1994. Aynı yönde bkz. AYM, E. 1999/16, K. 1999/24, 07.06.1999, AYM, E.2011/37, K.2012/69, 17.05.2012.

[205] *"Kamu yararının gerektirdiği düzenlemeleri yapmak, çareleri düşünüp önlemleri almak, yasa koyucunun en doğal hakkı ve görevidir. Yeterki düzenlemeler yapılırken doğrudan doğruya amaçlanan hizmetin gerekleri gözönünde tutulmuş, istenen nitelik ve kısıtlamalarla hizmet arasında gerçeklere uygun nesnel ve zorunlu bir neden-sonuç bağı kurulmuş olabilsin."* AYM, E.1992/40, K.1992/55, 31.12.1992.

Çalışmamızda geldiğimiz bu noktada kamu yararı teşkil eden bir haklı nedenin neler olabileceğini somutlaştırmak gerekirse Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı yorumlarda ilk olarak zikretme ihtiyacı duyduğumuz argüman 'ihtisaslaşma'dır[206].

"Ülkemizde, 5521 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile, işçi ve işveren arasında iş akdinden veya İş Kanunu'na dayanan her türlü hak iddialarından doğan hukuk uyuşmazlıklarına bakmak üzere iş mahkemeleri kurulmuştur. Sosyal güvenlik kurumlarının prim ve diğer alacaklarının hesaplanması, sigortalı olma hakkının kazanılması ya da kaybedilmesi, ihbar, kıdem ve kötü niyet tazminatlarından doğan uyuşmazlıklar sonucunda hükmolunan miktarların ve bunlara uygulanacak faiz oranlarının hesaplanması gibi konuların kendi içinde bütünlük ve ihtisas gerektirmeleri yanında, iş hukuku ile de yakından ilişkili olduğu açıktır… İhtisaslaşmayı esas alan bu düzenlemelerin kamu yararı amacıyla getirildikleri anlaşılmakla, yargı ayrılığı ilkesine aykırı olmadıkları sonucuna varılmıştır."

Bir konuya ilişkin uzmanlık kazanmış hakimler eliyle yürütülmesinin daha etkin olacağı hususu izahtan vareste olup bu noktada ihtisaslaşmanın ne düzeyde olması gerektiği hakkında bazı düşünceler ileri sürülebilecektir. Ayrıca bizzat idare mahkemeleri de bir ihtisaslaşma olarak değerlendirilebilecek, adli yargıda da hukuk ve ceza mahkemeleri ayrımlarının ötesinde kendi içerisinde ağır ceza, asliye ceza, asliye hukuk, sulh hukuk, ticaret mahkemeleri gibi ayrı ayrı mahkemelerin kurulduğu da bu gözle okunabilecektir.

Fakat bu ihtisaslaşmanın idari yargı kendi içindeki ihtisaslaşmayı göz ardı ederek yapılmaması gerekmektedir. İdari rejimin gereklilikleri ve özellikleri hususunda gerek bir bütün olarak idari yargının gerekse idari yargı hakimlerinin yıllara sari getirdikleri birikimin de farkında olarak bir denge gözetilmesi yerinde olacaktır[207].

Aşırı uzmanlaşmanın etkili bir yargısal denetime hizmet etmeyebileceğine ve aşırı parçalı bir yapı oluşturulması halinde bu durumun yargılamanın bütünlüğünü ve insicamını bozabileceğine dair risklere işaret edilmektedir[208]. Benzer şekilde çok parçalı bir yargısal görev

---

[206] AYM, E.2003/75, K.2006/114, 21.12.2006. Mahkeme kararı ile aynı yönde, Yıldırım, **İdari Yargı**, s.17.

[207] Aynı yönde ve bu konuda daha detaylı açıklamalar için bkz. Serdar Yılmaz, ""İdari Yargının Görev Alanının Daraltılmasına Yönelik Yeni Bir Girişim Olarak 'İnsan Zararları Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun Teklifi' Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 3, 2015, s. 159-167.

[208] Yılmaz, **a.y.**, s.160-161.

dağılımında görev uyuşmazlıkları sorunlarının artabileceği, bu sorunun ise yargılama sürelerinin çok uzamasına sebep olabileceği, yargılama alanına ilişkin bütüncül bir bakışın kaybedilip detaylarda kaybolunabileceği, ihtisas mahkemeleri tesis edilmesi halinde gerçekten o alanda uzman hakimlerin görevlendirilmesinin mevcut insan kaynağımızın yetkinlik seviyesi düşünüldüğünde pek kolay olmayacağı sorunlarına da bu bahiste işaret edilmiştir[209].

(3) Yargılamanın Bütünlüğünün Korunması Ölçütü

Anayasa Mahkemesi ihtisaslaşmayı zikrettiği kararında aynı zamanda uyuşmazlıkların ilgili olduğu konuların kendi içerisindeki bütünlük de zikredilmiştir. Burada benzer bir yaklaşımı idari uyuşmazlıklarda adli yargının görevlendirilmesine ilişkin düzenlemelere yönelik Anayasa Mahkemesinin incelemesinde belki kamu yararı ve haklı neden kavramlarından bağımsız olmayan fakat onlarla birlikte zikredilen bir başka ölçüt olarak görmekteyiz: yargılama bütünlüğünün bozulmaması. Kanun koyucu aynı konuya ilişkin birtakım uyuşmazlıkların idari yargıda görülürken diğer birtakım uyuşmazlıklar için adli yargıyı görevlendirme yoluna gitmektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 42. Maddesi uyarınca verilecek idari para cezalarına ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 3. maddesinde öngörülen *"'Her türlü idarî eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerin yol açtığı vücut bütünlüğünün kısmen veya tamamen yitirilmesine yahut kişinin ölümüne bağlı maddî ve manevî zararların tazminine ilişkin davalara asliye hukuk mahkemeleri bakar."* hükmünü incelediği kararlarda bu argümana gerekçelerinde yer vermiştir[210]:

---

[209] Süha Tanrıver, "Madencilik Alanında Bir İhtisas Mahkemesinin Oluşturulmasına Gerek Olup Olmadığı Üzerine Bazı Düşünceler", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 4, 2010, s. 202-204.

[210] AYM, E.1996/72, K.1997/51, 15.05.1997; *"Dava konusu kuralla, sadece kişinin vücut bütünlüğüne verilen maddi zararlar ile buna bağlı manevi zararların ve ölüm nedeniyle oluşan maddi ve manevi zararların tazmini konusu kapsama alınmakta ve bu tazminat davalarına bakma görevi asliye hukuk mahkemelerine verilmektedir. Buna göre, aynı idari eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerden kaynaklanan zararlar kapsama alınmadığından, sorumluluk sebebi aynı olsa da bu zararların tazmini davaları idari yargıda görülmeye devam edecek, bu durumda, idarenin aynı yapı içinde aldığı kararın bir bölümünün idarî yargıda bir bölümünün adlî yargıda görülmesi* ***yargılamanın bütünlüğünü bozacaktır****. Ayrıca iki ayrı yargı kolunda görülen davalarda, idarenin sorumluluğu, bu sorumluluğun kapsamı, idarenin tazmin yükümlülüğü konularında farklı sonuçlara ulaşılabilecektir. Esasen idare hukukunda var olan hizmet kusuru ve kusursuz sorumluluk kavramları, kişilerin gördüğü zararların tazmininde kullanılan ve kişilerin idare karşısında korunma kapsamını genişleten*

"3194 sayılı Yasa'daki düzenlenen biçimiyle yıkım kararına karşı idarî yargıya başvurulacak ancak, 42. maddenin beşinci fıkrasının birinci tümcesi kuralı uyarınca para cezasına karşı, cezanın tebliğinden başlayarak yedi gün içinde Sulh Ceza Mahkemesi'ne itiraz edilebilecektir. Oysa yıkım kararının da, para cezasının da konusunu ruhsat alınmadan ya da ruhsata aykırı olarak yapılan yapı oluşturmaktadır. Her iki kararı alan da idaredir. İdarenin aynı yapı için aldığı kararın bir bölümünün idarî yargıda bir bölümünün adlî yargıda görülmesi ***yargılamanın bütünlüğünü bozar****. İşlemin idarî işlem olduğunda duraksanamayacağına ve bu konuda hizmetin gereği haklı bir neden ve kamu yararı da bulunmadığına göre, idarî bir işlemin bölünerek bir bölümünün idarî yargının bir bölümünün de adlî yargının denetimine bırakılmasında isabet yoktur."*

Adli yargının idari uyuşmazlıklar için görevlendirilmesi halleri için Mahkeme'nin bu kararlarından yola çıkarak yapılan düzenlemenin kamu yararı ve haklı nedenden ayrı olarak yargılamanın bütünlüğünün bozmaması gerektiği bir başka koşul olarak ifade edilmelidir[211].

b. Yargı Teşkilatı ve Uygulama Kolaylığına Dayalı İleri Sürülen Gerekçeler

---

kavramlardır. İdare hukukunda, idarenin hiçbir kusuru olmasa da sosyal risk, terör eylemleri, fedakârlığın denkleştirilmesi gibi kusursuz sorumluluğa ilişkin kavramlara dayanılarak kişilerin uğradığı zararların tazmin edilmesi mümkündür. Özel hukuk alanındaki kusursuz sorumluluk halleri ise belirli konular için düzenlenmiş olup sınırlıdır. İdarenin idare hukuku esaslarına dayanarak tesis ettiği tartışmasız bulunan eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerden kaynaklanan zararlara ilişkin davaların idarî yargı yerlerinde görülmesi gerektiği kuşkusuzdur. Bu nedenle, yukarıda belirtildiği gibi aynı idari eylem, işlem veya sorumluluk sebebinden kaynaklanan zararların tazminine ilişkin davaların farklı yargı yerlerinde görülmesinde ***kamu yararı ve haklı neden olduğu söylenemez****."* AYM, E.2011/35, K.2012/23, T.16.02.2012.

[211] Aynı yönde bkz. Melikşah Yasin, "Anayasa Mahkemesinin İdari Yargının Görev Alanı Sorununa Yaklaşımı", **Yıldızhan Yayla'ya Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları. Armağan Serisi ; No. 4, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2003, s.573. Bu ölçütün 'bölünmezlik kriteri' olarak ifade edilerek değerlendirilmesi için bkz. Hüseyin Melih Çakır, "Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde HMK m.3 ün İdari Yargının Görev Alanı Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 85, No: 2011/6, 2011, s. 199.

(1) Adli Yargı Teşkilatının Ülke Genelinde Daha Yaygın Olması

Adli yargı teşkilatının yaygın oluşu Uyuşmazlık Mahkemesi'nin birçok kararında kanunla açıkça öngörülmek koşuluyla ilgililerin bilhassa bazı idari yaptırımlara ilişkin yapılan tespitlerin gerçeğe aykırılığı ve maddi ağır yanlışlıkların bulunduğunun ileri sürüldüğü itirazlarda adli yargının görevlendirilebileceğine ilişkin bir gerekçe olarak zikredilmiştir. Mahkeme ayrıca kanunla öngörülmek koşuluyla maddi vakıanın gerçeğe uygun bir şekilde tespitini, bu tespitin yaygın bir teşkilata sahip olan yargı yolu tarafından yapılmasını, basit bir usulle muhakeme yapılmasını, hızlı bir şekilde kararla uyuşmazlığın sonlandırılabilmesini gerekçelerini kararlarında dile getirmiştir. [212] Doktrinde de adli yargı yerlerinin görevlendirildiği idari uyuşmazlıklar için çok yaygın olmaları dolayısıyla yargısal denetimin artabileceği değerlendirmeleriyle bu tercihin kanun koyucu tarafından yapıldığı ileri sürülmüştür[213].

Dile getirilen bu gerekçe gerçeklikle ciddi bir şekilde örtüşmektedir. Hatta adli yargının idari yargıdan daha yaygın olduğu ifade edilirken bu cümlenin mevcut durumu ifade etmeye tam olarak yetmediği kanaatindeyiz. Zira yaygınlık üzerinden ifade edilmek istenen bu karşılaştırma, belki de kıyasa konu olmayacak derecede ciddi bir niceliksel farklılığı ifade etmekten aciz kalmaktadır. Hakim ve Savcılar Kurulu tarafından yayınlanan 'İlk Derece Yargı Birimlerinin 2024 Yılı Ortalama İş Verileri ile Tür Bazlı Mahkemeler Raporu'nda yer alan 'İlk

---

[212] *"İdarenin organları eliyle idari usullere göre uygulanması ve idare hukukunun bir müeyyidesi olması nedeniyle, idari işlem niteliğini taşıyan ve bu yönüyle adli cezalardan ayrılan idari cezaların yargısal denetiminde, kural olarak, idari yargı yerleri görevli bulunmaktadır.*

Ancak, yasakoyucu tarafından, idari cezalara karşı ilgilerin sadece yapılan tespitin gerçeğe aykırılığı ile maddi ağır yanlışlıklar bulunduğunu ileri sürerek yapacakları itirazlarda, ülke genelinde yaygın teşkilata sahip olması ve sade bir usulle incelenerek kesin kararlarla süratle sonuçlandırılması gibi pratik düşüncelerle, adli yargı yerinin görevli kılınması olanaklı olup; bu halde, yetkili mahkemenin adli yargı yeri olduğunun ilgili yasada açıkça belirtilmesi gerekir." UM HB E.1998/10, K.1998/12, 08.05.1998; UM HB E.1998/13, K.1998/16, 06.07.1998; UM HB E.1999/44, K. 1999/45, 06.12.1999; UM HB E.2001/6, K.2001/23, 14.05.2001 UM HB E.2001/13, K.2001/25, 14.05.2001; UM HB 2001/104, K.2001/112, 24.12.2001; UM HB E.2006/292, K. 2007/36, 02.04.2007. (Burada bahsedilen tüm kararlar uyusmazlik.gov.tr sitesinden alınmıştır.)

[213] Özay, **İdari Yaptırımlar: Kuramsal Bir Deneme**, s.140.; Darendeli, **Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi İçtihatları Işığında Adli Yargı Yerlerinde Görülen İdari Uyuşmazlıklar ve Davalar**, s.285.; Yasin, **Anayasa Mahkemesinin İdari Yargının Görev Alanı Sorununa Yaklaşımı**, s. 573.

Derece Adli ve İdari Yargı 2024 Yılı İş Sayıları'na[214] göre Türkiye'de ağır ceza, çocuk ağır ceza, asliye ceza, çocuk, infaz hakimliği, fikri ve sınai haklar ceza ile sulh ceza mahkemelerinin toplam sayısı 3944; asliye hukuk, icra hukuk ve ceza, aile, asliye ticaret, iş, tüketici, fikri ve sınai haklar hukuk, sulh hukuk ve kadastro mahkemelerinin toplam sayısı 4455 olup adli yargıda toplam mahkemesi sayısı 8399'dur. Buna karşılık yine paylaşılan aynı verilerde ülkemiz genelinde 165 adet idare mahkemesi ve 68 adet de vergi mahkemesi bulunmakta, bunların toplamı ise 233 olmaktadır. Hukuk ve ceza mahkemeleri tüm ülkede teşkilatlanmış bir halde iken yine hali hazırda faal durumda 63 ilimizde idare ya da vergi mahkemesi[215], 12 adet de bölge idare mahkemesi bulunmaktadır[216]. Adalet Bakanlığı'nın yayınladığı Adalet İstatistikleri'nde ise 2024 yılı için adli yargı ilk derece mahkemelerinde 10413 hakim görev yaparken idare ve vergi mahkemelerinde bu sayı 1300'dür[217].

2577 sayılı Kanun'un 'Taşınmaz mallara ilişkin davalarda yetki' başlıklı 34. maddesinde yer alan *"İmar, kamulaştırma, yıkım, işgal, tahsis, ruhsat ve iskan gibi taşınmaz mallarla ilgili mevzuatın uygulanmasında veya bunlara bağlı her türlü haklara veya kamu mallarına ilişkin idari davalarda yetkili mahkeme taşınmaz malların bulunduğu yer idare mahkemesidir."* hükmü de bu zaviyeden ele alınabilecektir. Zira taşınmaz mallara ilişkin bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda mahkeme ile taşınmaz arasında olabilecek en kısa mesafenin tercih edildiği, bu mesafenin delil tespiti, keşif gibi ihtiyaçlar halinde yargılama süresine müspet yönde etki edeceği değerlendirmesi yapılabilecektir.

Netice olarak idari yargının 20.01.1982 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi

---

[214] Yargının Etkinliği Bürosu, "İlk Derece Yargı Birimlerinin 2024 Yılı Ortalama İş Verileri ile Tür Bazlı Mahkemeler Raporu", Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2025, (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/ilk-derece-yargi-birimlerinin-2024-yili-ortalama-is-verileri-ile-tur-bazli-mahkemeler-raporu, 25.08.2025.

[215] "İdari Yargı Rehber", Hakim ve Savcılar Kurulu, (25.08.2025), (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/130820251324idari-rehberpdf.pdf, 25.08.2025.

[216] https://www.adalet.gov.tr/yeni-bolge-idare-ve-vergi-mahkemeleri-kurulmasina-iliskin-karar-resmi-gazetede yayimlandi#:~:text=REPUBLIC%20OF%20TÜRKİYE%20MINISTRY%20OF%20JUSTICE&text=Yeni%20düzenlemeyle%20birlikte%20Türkiye%20genelindeki,'dan%2012'ye%20yükseldi. (Çevrimiçi), 25.08.2025.

[217] Adalet Bakanlığı (ed.), **Adalet İstatistikleri 2024**, 1.basım, Ankara, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2025, s.10.

Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'dan önceki dönemde sadece başkentte yer alan Danıştay görevli olup bu tarihten sonra ilk derece idare mahkemelerinin kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Fakat bu yaygınlığın adli yargının yaygınlığına ulaşması mümkün olmayacaktır. Bu sebeple yaygınlık farkının oranları değişebilse de bu değişikliğin aradaki farkı ciddi bir şekilde etkilemesi beklenmemektedir.

Fiilen hangi tercihin daha müspet sonuçlar vereceğini öngörmenin kolay olmamasından dolayı bu hususta kat'i bir kanaat bildirmemeyi tercih etsek de konuya ilişkin tartışmalara bir katkı sunmak gayesi ile bu konuyu nihayetlendirirken birkaç meseleye daha işaret etmek faydalı olacaktır. Adli yargının görevlendirilmesine ilişkin paylaşılan kararların zikredildiği dönemlerde ve halen kanun metinlerinde de yer aldığı üzere mahkemelere başvurular yazılı/fiziki dilekçeler yolu ile yapılmakta idi. Bu durumda mahkemelere fiziki erişim çok önem arz etmekte idi. Fakat UYAP'ın[218] kullanımına başlanması ve yaygınlaşması ile bu durumun etkisini yitirdiği, son yıllarda devreye alınan e-duruşma[219] uygulaması ile teşkilatların fiziki yaygınlığının eski önemini korumadığı da bu bahiste zikredilmeye değerdir. Adli yargının görevlendirildiği idari uyuşmazlıkların idari yargının uhdesine alınması düşünüldüğünde bunun idari yargı mercilerinin iş yükünü ciddi bir şekilde artırabileceği ve davaların karara bağlanma sürelerinin oldukça uzayacağı da ileri sürülebilecektir. Fakat bir planlama yapılmak ve yıllara yayılmak suretiyle idari yargıda görev yapan mahkeme ve hakim sayılarının artırılması ile bu sakınca da bertaraf edilebilecektir.

(2) Adli Yargının Daha Basit ve Pratik Muhakeme Usullerine Sahip Olması, Davaların Süratle Sonuçlandırılması

İdari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirilmesine gerekçe olarak ileri sürülen bu argüman da Uyuşmazlık Mahkemesi'nin yukarıda zikredilen kararlarında yer almaktadır[220].

---

[218] https://uyap.gov.tr/Tarihce

[219] https://www.adalet.gov.tr/e-durusma-81-ilde-2-bin-678-mahkemede-uygulaniyor#:~:text=Yarg%C4%B1lamalarda%20emek%20ve%20zaman%20tasarrufu,salg%C4%B1n%20s%C3%BCrecinde%20yo%C4%9Fun%20ilgi%20g%C3%B6rd%C3%BC.

[220] *"**Sade bir usulle** incelenerek **kesin kararlarla süratle sonuçlandırılması gibi pratik düşüncelerle**, adli yargı yerinin görevli kılınması olanaklı olup; bu halde, yetkili mahkemenin adli yargı yeri olduğunun ilgili yasada açıkça belirtilmesi gerekir."* UM HB E.1998/10, K.1998/12, 08.05.1998.(kararlar.uyusmazlik.gov.tr)

Sulh ceza hakimliklerinde görülen idari yaptırımlar bakımından bu argümanın haklılık payının olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Örneğin 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda verilen idari yaptırım kararlarına karşı başvuru yolu ve başvuruların incelenmesine ilişkin hükümlere[221] bakıldığında tüm sürelerin idari yargıya nazaran oldukça kısa olduğu görülecektir. Tekrar belirtmek gerekir ki bu uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirilmiş olması uyuşmazlıkların idari niteliğini etkilememektedir. Bu noktada yaygınlık bakımından yapılan tercihin kamu yararına olduğu söylenebilecekse de usulün basitleştirilmesi ve sürelerin kısaltılmasına ilişkin Kabahatler Kanunu'nda ya da İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yapılacak bir değişiklikle bu idari yaptırımlar için idari yargı hem görevli kılınabilecektir hem de aynı sürelerin ve usulün benimsenmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Davaların süratle sonuçlandırılabilmesi bakımından ise Anayasanın 141. maddesinde öngörüldüğü gibi "davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması" yargı mercilerine verilmiş bir görevdir. Usul ekonomisi ilkesi olarak adlandırabileceğimiz bu hüküm Anayasa Mahkemesi üyelerince de idari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirildiği düzenlemelere karşı açılan davalarda bir kıstas olarak dile getirilmiştir[222]. Bu konuyu bu başlık altında zikretmemizin temel sebebi adli yargıdaki

---

[221] *"Madde 27- (1) İdarî para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin idarî yaptırım kararına karşı, kararın tebliği veya tefhimi tarihinden itibaren en geç onbeş gün içinde, sulh ceza mahkemesine başvurulabilir. Bu süre içinde başvurunun yapılmamış olması halinde idarî yaptırım kararı kesinleşir.*

Madde 28- (2) Başvurunun usulden kabulü halinde mahkeme dilekçenin bir örneğini ilgili kamu kurum ve kuruluşuna tebliğ eder."

(3) İlgili kamu kurum ve kuruluşu, başvuru dilekçesinin tebliği tarihinden itibaren en geç onbeş gün içinde mahkemeye cevap verir."

[222] Anayasa Mahkemesi üyeleri Güven Dinçer ve Haşim Kılıç'ın kaleme aldıkları karşıoy yazısından: *"Adlî ve idarî yargının görev ayrımındaki temel esaslara bağlı kalınarak ayrıntılı sınırın yasayla konulması, konunun anayasal sınırlarının belirsizliği nedeniyle doğaldır. Nitekim yasakoyucu, şimdiye kadar bu genel ayrımı korumaya özen göstererek adlî ve idarî yargı arasındaki ayrımı, **adalete daha kolay ve daha az masrafla ulaşılmasına önem** vererek yapmıştır. Burada da uygulamaya yön gösteren adlî yargının yaygınlığı ve olaylara fiziksel mekan olarak yakınlığıdır. Uygulamada öz ve biçim olarak idarî yargıya ait görülen sınırlı sayıda uyuşmazlık türlerinin çözümünün adlî yargıya verilmesinin nedeni de budur. Anayasa'nın 141. maddesinin son fıkrasında, davaların en az giderle mümkün olan süratle sonuçlandırılması öngörülmektedir. Bu kural yargı ile ilgili **anayasal ve yasal bütün kuralların yorumunda göz önünde bulundurulmalıdır**. İptal edilen kural bir*

muhakeme usullerinin basit, sadece ve hızlı olması ölçüt alınarak usul ekonomisi ilkesine atıf yapılmasıdır. Bu değerlendirmelere göre adli yargıya atfedilen bu özelliklerin kamu yararı ve haklı neden teşkil ettiği düşünülebilecektir.

(3) İleri Sürülen Diğer Gerekçeler

Bazı idari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirileceğine ilişkin diğer görüşlerden bir diğeri ise adli yargının temel hakların güvencesi olarak görüldüğü İtalya'daki bakış üzerinden örneklendirilmiştir.[223] İlgili ülkenin hukuk kültürüne göre sübjektif olarak değerlendirilebilecek bu ölçütü kabul etmek mümkün değildir. İdari yargıya temel hakları korumak bakımından güvensizlik üzerine inşa edilecek bir sistemde idari yargının manasının kalmayacağı kanaatindeyiz.

Bu bahiste zikredilecek bir diğer görüş ise idari yaptırımlara konu olan eylemlerin suç benzeri nitelik taşıması sebebiyle bunlara karşı açılacak davaların adli yargıda ceza mahkemelerinde görülmesinin daha uygun olacağı [224] görüşüdür. Ceza hukukunda suç teorisinin merkezinde fiilin teşkil ettiği önem açık olup ceza hukukunun bir fiilin irdelenmesine ilişkin geliştirdiği araçların kabiliyeti teslim edilmelidir. Bu bakımında merkezinde fiil olan bir işlemin bazı yönleri ile ceza mahkemeleri tarafından yapılmasının böyle bir etkinlik sağlayacağı da ifade edilebilir. Fakat bu konuda yargılaması yapılan hukuki işlem bir idari işlem olup, işlemin maddi bakımından sebep unsurunun denetimi ile muhakeme hitama ermemekte

---

*anlamda **dava ekonomisinin gereğidir** ve yurttaşlara kolay hak arama yolunun açılmasıdır."* AYM, E.1996/72, K.1997/51, 15.05.1997

Anayasa Mahkemesi üyesi Ahmet Necdet Sezer'in karşıoy yazısından: *"Yasakoyucu, adli ve idari yargı yerlerinin görev alanlarını yasa ile belirlerken görevin gerektirdiği temel ayrımları gözeteceği kuşkusuzdur. Kamu yararının zorunlu kıldığı kimi durum ve konumlarda ise farklı düzenleme yapılabilir. İmar Kanunu'nun 42. maddesinde öngörülen para cezalarına karşı sulh ceza mahkemelerine itiraz edebilme olanağı getiren itiraz konusu kuralın benimsenmesi, **adli yargının idari yargıya göre daha yaygın ve kolay ulaşılabilir olması** nedeniyledir. Anayasa'da **"davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması"** öngörüldüğüne göre, belli sınırlar içindeki para cezalarına karşı sulh ceza mahkemelerine başvurulmasında kamu yararının olmadığından sözedilemez."* AYM, E.1996/72, K.1997/51, 15.05.1997

[223] Özay, **İdari Yaptırımlar: Kuramsal Bir Deneme**, s.140.

[224] Fatih Mahmutoğlu, "İdari Para Yaptırımını Gerektiren Eylemler Yönünden Yargılama Rejimi", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, No: 1-2, 2011, s. 170.

idari yaptırım niteliğindeki idari işlemi bütün unsurlarını denetlemek gerekmekte olup bu hususta idari yargı mercilerinin hakimiyetini ayrıca vurgulamak gerekmektedir[225].

Bu konuda bir başka dile getirilen görüş ise adli yargı-idari yargı ayrımından kullanılan ölçütlerin tam olarak belirlenmemiş olmasıdır[226]. Bu argümanın bir yönüyle doğruluğu teslim edilmelidir[227]. Bu durum bilhassa Uyuşmazlık Mahkemesi'nin bakmakla görevli olduğu görev uyuşmazlığı meselesine ilişkindir[228]. Fakat bu ayrımda kullanılan ölçütlerin belirsiz olmasının idari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirilmesine ilişkin bir gerekçe teşkil etmediği kanaatindeyiz.

Bir diğer görüş ise idari işlem ve eylemlere ilişkin olmakla birlikte yapılacak yargılama faaliyetinde eylem ve işlemlerin hukuka uygunluk denetimleri söz konusu değilse buna ilişkin uyuşmazlıkların adli yargıya bırakılabileceği ileri sürülmüştür[229]. Bu görüş savunulabilmekle birlikte yazar tarafından verilen kamulaştırma bedelinden doğan davalara ilişkin örnekte olduğu gibi yapılan görevlendirmenin yargılama bütünlüğü bakımından her somut durumda incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

---

[225] İdari yargının yaygınlaşması ile birlikte idari yaptırımların idari yargıda görülmesi gerektiği yönünde bkz. Yücel Oğurlu, **İdari Yaptırımlar Karşısında Yargısal Korunma: İdari Ceza Hukuku ve İdari Cezalara Karşı Yargısal Başvuru Yolları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001, s.149.

[226] Darendeli, **Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi İçtihatları Işığında Adli Yargı Yerlerinde Görülen İdari Uyuşmazlıklar ve Davalar,** s.287.

[227] Yüksel Esin, **Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları: Birinci Kitap : Usul**, 2. bs., Ankara, 1976, s.20.

[228] *"Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından çözümleninceye kadar bazen yıllar geçmekte ve sonuçta adaletin gerçekleşmesi gecikmektedir. Bunun önüne geçilebilmesinin yolu, adli-idari yargı ayırımındaki kıstasların gözden geçirilerek netleştirilmesinden geçmektedir."* Ejder Yılmaz, "Adalet İstatistikleri-2023'ün Düşündürdükleri", C. 4, **Prof. Dr. Baki Kuru Anısına Armağan**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025, s.3630.

[229] *"İdarî işlem ve eylemlerin, belirttiğimiz anlamda, hukuka uygunluğunun denetleneceği davaların kanunla adlî yargının görev atanma sokulması Anayasayla bağdaşmaz. Buna karşılık, İdari işlem ve eylemlerle uzaktan ya da yakından ilgili olmakla beraber, bu işlem ve eylemlerin hukuka uygunluk denetimlerinin yapılmadığı davaların adlî yargının görev alanına sokulmasına anayasal bir engel yoktur. Örneğin kamulaştırma işlemi ile ilgili bulunmakla beraber, kamulaştırma bedelinden doğan davaların 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 14/1. maddesi ile adlî yargının görev alanı içine sokulmuş olması Anayasaya aykırılık oluşturmaz."* Metin Günday, "İdari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 14, 1997, s. 354.

Bu bahiste son olarak zikretme ihtiyacı hissettiğimiz bir husus ise adli yargıdaki muhakeme usulü imkanlarının idari yargıya nazaran daha fazla imkan vermesinin bir kamu yararı teşkil eden bir haklı neden olarak nitelendirilebilmesidir. 12.01.2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 3 üncü maddesinde yer alan "*'Her türlü idarî eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerin yol açtığı vücut bütünlüğünün kısmen veya tamamen yitirilmesine yahut kişinin ölümüne bağlı maddî ve manevî zararların tazminine ilişkin davalara asliye hukuk mahkemeleri bakar."* hükmünün incelendiği sayılı karara[230] değişik gerekçe ile katılan üye Recep Kömürcü o tarihte henüz 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda ıslah müessesesine yer verilmediği buna karşın hukuk muhakemeleri usulünde ıslah müessesesinin yer aldığı, davacıya sağlanan bu imkanın kamu yararı ve haklı neden teşkil edebileceğini ileri sürmüştür[231].

Islah müessesesinin idari yargıda henüz kabul görmediği ve var olmadığı zamanlarda hukuk mahkemelerinde davacıların bu imkana sahip olmasının idari bir uyuşmazlık için kanun koyucunun adli yargıyı görevli kılabilmesi için yeterli kılması kamu yararı ve haklı neden olarak Mahkeme üyesi tarafından değerlendirilmiştir. Bu yorum idari yargılama usulünün hukuk usulü muhakemeleri kadar bireysel hakları korumaya yetmediği, adli yargıda hakkaniyete daha uygun bir netice almanın bazı durumlarda olanağının daha fazla olduğu görüşünün bir Anayasa Mahkemesi üyesi tarafından dile getirilmesidir. Anayasa Mahkemesi üyeliğinin getirdiği kısıtların farkında olmakla birlikte idari yargılama usulü kurallarının hak

---

[230] AYM, E.2011/35, K.2012/23,16.02.2012.

[231] *"İdari yargıda idari eylem ya da işlemlerden doğan zararın tazmini ancak süresinde açılacak davalarla işlenebileceğinden, fazlaya ilişkin haklar saklı tutularak süresi geçirildikten sonra yeniden tam yargı davası açılamaz.*

Adli yargıda ise; alacaklı alacağının tümü hakkında dava açmak zorunda olmayıp fazlaya ilişkin hakkını saklı tutmak kayıt ve şartıyla alacağının önce bir bölümünü, sonra kalan bölümünü talep edebilir.

***Böylece aynı nitelikli davalardan bir kısmı idari yargıda, bir kısmı da adli yargıda görüldüğü zaman idari yargıda dava açanlar 'ıslah kurumundan yararlanmazken, adli yargıda dava açanlar bu kurumdan yararlanabilmektedir**.*

...

Yasakoyucu tarafından haklı neden ve kamu yararı bulunduğu gözetilerek iptali istenilen kuralın düzenlendiği, Anayasa kurallarına aykırı olmadığı, bu nedenle çoğunluğun Anayasa'nın 125. ve 155. maddelerine aykırı olduğuna ilişkin iptal gerekçesine katılmıyorum. Talebin bu maddeler yönünden reddi gerekir."

arama özgürlüğü bakımından sahip olduğu eksikliklerin giderilmesi için adli yargının görevlendirmesinin makul bir gerekçe olmayacağı kanaatindeyiz. Bu durumlarda yapılması gereken Kanunkoyucu'nun gereken yasal düzenlemeleri yaparak meselelere bir çözüm üretmesidir. Nitekim 2013 yılında 6459 sayılı Kanun'un 4. maddesi ile yapılan değişiklikle 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 16. maddesinin 4. fıkrasına bir cümle eklenerek[232] bu sorun kanun koyucu tarafından çözülmüştür.

Adli yargının idari uyuşmazlıklarda görevlendirilmesi meselesi, idari rejim ve yargı ayrılığı ilkesinin mutlak bir kural olmadığını, kanun koyucunun belirli şartlar altında idari nitelikteki uyuşmazlıkları adli yargı mercilerine bırakabileceğini göstermektedir. Bu görevlendirme yetkisi sınırsız olmayıp, Anayasa Mahkemesi içtihatlarıyla geliştirilen hukuki ve normatif ölçütler (kamu yararı, haklı neden, özel ihtisaslaşma gereği ve yargılamanın bütünlüğünün korunması) ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, adli yargı teşkilatının ülke genelindeki yaygınlığı, ulaşılabilirliği ve bazı durumlarda usul kurallarının sağladığı pratik kolaylıklar gibi fiili ve pratik gerekçeler de bu tercihte etkili olmaktadır. Sonuç olarak, idari bir uyuşmazlığın adli yargıda görülmesi, idari yargılama usulünün yetersizliğinden değil, hizmetin gerekleri, uyuşmazlığın özel hukukla olan sıkı bağı veya kamu yararı gibi somut zorunluluklardan kaynaklanmaktadır.

Bu başlık altında idari uyuşmazlıkların adli yargıya bırakılma kriterlerinin incelenmesinin temel amacı, usul kurallarının geçişkenliği tartışmasına anayasal bir zemin kazandırmaktır. Zira kanun koyucunun, bir uyuşmazlığın esasını çözme görevini adli yargıya bırakırken gözettiği 'kamu yararı', 'haklı neden' ve 'yargılamanın bütünlüğü' gibi kriterler, bir yargılama usulü müessesesi olan delil tespitinin hukuk muhakemeleri usulüne göre yapılması veya bizzat adli yargı mercilerince yerine getirilmesi durumunda da tartışılabilmelidir.

Eğer kanun koyucu, 'adalete erişimin kolaylaştırılması' (adli yargının yaygınlığı) gerekçesiyle idari bir davanın tamamını adli yargıya bırakabiliyorsa, dava açılmadan önceki delil tespiti taleplerinin de benzer bir 'haklı neden' (örneğin acelelik veya mahkemeye erişim) ile adli yargı mercilerince (Sulh Hukuk Mahkemeleri) yapılmasına cevaz verip vermeyeceği bu bağlamda değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, yargı ayrılığının bu "istisnai" alanı, 6100 sayılı

[232] Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na yapılan atfın sınırlarını ve yerindeliğini belirlemede bizlere bir düşünme imkanı sunmaktadır. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan idari yargılama usulü ile hukuk muhakemeleri usulünün bağdaşabilirliği sorunu, tam da bu 'görevlendirme' mantığının usul hükümlerine yansıması üzerinden şekillenecektir.

C. İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemelerinin Bağdaşabilirliği

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılan müesseseler idari yargıyla bağdaşabildiği ölçüde uygulanabilecektir. Bağdaşabilirliğin daha doğru bir çerçevede yorumlanabilmesi için öncelikle her iki yargılama hukukunun amaç ve özellikleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bu iki yargılama usulüne bütüncül bir şekilde bakabilmek amacıyla yargılamaya ilişkin temel ilkeler, idari yargılama ve hukuk muhakemelerinde ortak kullanılabilen ilkeler ile her iki alana özgü olan ilkeler ayrı ayrı ele alınacak ve değerlendirilecektir.

1. Amaçları ve Özellikleri Bakımından İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemeleri Usulünün İncelenmesi

Bizim de aralarında bulunduğumuz bazı ülkelerde hukuk devletinin gelişimine paralel bir şekilde özel hukuk kurallarının kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılmış ve kamu yararına yönelik idare tarafından yürütülen faaliyetlere uygulanmasının oluşturacağı sorunlar üzerine ayrı bir idari rejim benimsenmiştir[233]. İdari rejimin benimsenmesi adli yargıdan ayrı bir idari yargının da teşekkülünü beraberinde getirmektedir[234]. Dolayısıyla idari yargılama hukukunun özellik ve amaçlarının idare hukukunun özelliklerinden bağımsız düşünmek de mümkün olmayacaktır.

Bu noktada idare hukuku ile özel hukukun farklarının özellikle vurgulanması faydalı olacaktır. Özel hukukta kişilerin hak ve menfaatlerinin eşitliği ve irade serbestisi temel kural

---

[233] Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, C. 1, 3. bs, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s.249 vd..

[234] Orhan Özdeş, "İdari Yargı ve Yargılama Usulünün Özellikleri", **Danıştay Dergisi**, No: 12-13, 1974, s. 10.

iken idare ile bireylerin karşılaşmasında idare başka bir iradenin onayına ihtiyaç duymaksızın tek taraflı işlemleri ile kişilerin hukuki durumlarında değişiklik meydana getirebilmekte, fakat elinde olan bu gücüne karşın ancak kanunlarla yetkilendirildiği konular ve zamanlarda bu yetkilerini kullanabilmektedir[235]. Takdir yetkisine sahip olduğu durumlar mevcut olsa da bu bir keyfilik içerememekte, takdir yetkisini de hukukun çizdiği sınırlar dahilinde hukuka uygun olarak kullanması gerekmektedir.

Maddi hukuk kurallarının farklılığının yargılama hukuku kurallarının da farklılığına etki ettiği söylenebilecektir. Fakat burada vurgulanması gereken husus sadece maddi hukuk kurallarının farklı olması değil, maddi hukuk kurallarının dayandığı esasların farklı olmasıdır[236]. Bu görüş Anayasa Mahkemesi tarafından da benimsenmiştir:

> *"idari yargının, yani adli yargıdan ayrı ve bağımsız bir idari yargı sisteminin Anayasaca ve idare hukukunca kabul edilmiş olmasının nedeni, kamu hizmetlerinde doğan anlaşmazlıkların **yapılarındaki özellikler**; bunlara uygulanacak kuralların hukuki ve teknik bir nitelik taşıması; özel hukuk dalı ile idare hukuku arasında **büyük bir bünye, esas ve prensip farkının var olması**; idari işlemlerin, idare hukuku dalında uzmanlaşmış ve kamu hukuku alanında **bilgi ve tecrübe edinmiş Hakimlerce denetlenmesinin zorunlu** sayılmış olmasıdır. Adli yargı ile idari yargının birbirinden ayrılmasının temelinde, özel hukukla idare hukukunun **ayrı ilke ve kurallara oturmuş bulunmaları**; uyuşmazlık alanlarının ve bu uyuşmazlıklara uygulanacak **hukuk kurallarının değişik olması** yatmaktadır. Gerçekten özel hukuka egemen olan temel ilke, kişiler arasında hak ve menfaat eşitliğinin ve irade hürriyetinin bulunmasıdır. Adli yargının amacı, taraflar arasındaki uyuşmazlığın hak ve nasafet kurallarına göre çözülerek haksızlığın giderilmesi ve varsa zararın tazmin ettirilmesi olduğu halde idari yargı denetiminin ana ereği, idarenin, idare hukuku alanı ye kanun çerçevesi içinde kalmasını sağlamaktır. "*[237]

Doktrinde, dayanılan esasların farklılığını daha berraklaştırmak için idari rejim her ülkede farklı şekillerde benimsenebilmekle birlikte idari rejimlerin yaslandığı ortak unsurlar

---

[235] Naci Münci Çakmak, "İdare Hukukunun Anlamı ve Önemi", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 69, No: 1-2, 2011, s. 709.

[236] Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, s.1825.; Gözübüyük, t Tan, **İdare Hukuku,** s. 25.

[237] AYM, E.1976/1, K.1976/28, 25.05.1976.

bakımından bir yaklaşım sergilenmiş nesnel boyutları ve sonuçları olduğu ileri sürülmüştür[238]. Bu yaklaşıma göre özel hukukta taraflar dışındaki etkenler pek nazara alınmazken idare hukuku bağlamındaki hukuki ilişkilerde tarafları aşan ve onların dışında nesnel bir takım unsurlar bulunmaktadır. Örneğin idari yargıda davacı olabilecek 'ilgili' kavramı çok geniş tutulmuş, esas olarak idarenin hukuka bağlılığının sağlanması amaçlanmıştır[239]. İdari yargıda tarafların en fazla öznelleştiği idari sözleşmelerde dahi taraflarca açıkça düzenlenen hususların bile nesnel hukuki durumlar(tarafların dışında kamu yararı, kamu hizmetinin gerekleri, kamu düzeni gibi kurallar) tarafından doğrulanması gerekmekte olduğu idari yargının temel özelliği olarak ifade edilmiştir.[240] Bu özelliğin yargılama usulü kuralları bakımından yansımasına örnek olarak hukuk muhakemeleri usulü kurallarına atıf yapılan hallerde bu kurallara riayetin idare hukukunun özellik ve ihtiyaçları ile sınırlı olduğu zikredilmiştir[241].

Netice olarak özel hukukta taraflar daha merkezi bir noktada iken idare hukukunda tarafları aşacak şekilde nesnel hukuki durumların yargılamanın merkezinde olduğu görüşü savunulmuştur. Adli yargıda kişiler yargılanırken idari yargıda her ne kadar taraflar var olsa da idarenin eylemi ya da işlemi yargılanmaktadır[242].

Bunun haricinde amaç bakımından da idari yargılama ile hukuk mahkemeleri arasında farklar bulunmaktadır. Ortak özellikleri hukuk düzenini korumak olmakla birlikte idari yargıda

---

[238] *"Oldukça farklı amaçlar ve siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle ve ayrı ortamlarda ortaya çıkan idari yargılama usullerini, bu farklılıklara dayanarak, her toplum için ayrı ayrı değerlendirmek mümkün ve doğru ise de, söz konusu usulleri yaratan ortak ve evrensel unsur ya da unsurları, kısacası, bu yargılamanın konusu olan uyuşmazlıkların ve ilişkilerin ortak noktası yapmak herhalde daha uygun olacaktır."* Yıldızhan Yayla, "İdari Yargılamanın Özelliği", **Atatürk'ün 100. Doğum Yılını Kutlama Sempozyumu, Ankara, 15-16 Mayıs 1981**, Ankara, Danıştay Başkanlığı, 1981.s.130-131.

[239] Ali Ülkü Azrak, "İptal Davalarının Objektif Niteliği Üzerine Düşünceler", **Onar'a Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s.146.; Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**., s.1944.

[240] Yayla, **İdari Yargılamanın Özelliği,** s. 129-140., s.131-135. Bu özelliğin/nesnel hukuki durumların idari yargıya yansıması ise şu başlıklarla açıklanmaya çalışılmıştır: siyasi değişkenlik idari devamlılık çelişkisi ve dengesi, hukukun siyasi amaçlı sınırlama aracı olması- hukuki ihtiyaçlar gerektirdiğinde siyasetin hukuku genişletme amacıyla dikkate alınması, yargının pasifliği ilkesi ve gereği- hukukiliğin denetimi ihtiyaç ve görevi, yetkileri denetleme- bizzat kendi denetimini yapma. Yayla, **a.y.** s.135-139.

[241] Yayla, **İdari Yargılamanın Özelliği**, s. 140.

[242] Ender Ethem Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2024, s.45.

idarenin faaliyetlerini, kamu mallarını, temel hak ve özgürlükleri korumak amacıyla yargılama yapılırken hukuk yargılamasında hak çatışmasını önleme ve eğer çatışma meydana gelmiş ise zararı izale etmek ya tazmin etmek olarak dile getirilmiştir [243] . Doktrinde hukuku muhakemelerinin amacı için sübjektif hakların korunması ve gerçekleştirilmesini sağlamak olduğu ilk amaç olarak zikredilmiştir[244]. Bunların dışında hukuk muhakemelerinin amacı kendiliğinden hak almayı ikame etmek, hukuk barışını gerçekleştirmek ve korumak, maddi gerçeğe ulaşmak, adalete ulaşmak, hukuk düzenini gerçekleştirmek, hakları korumak, tespit etmek veya gerçekleştirmek olarak sayılmıştır[245].

Maddi hukuk kurallarının farklılığı ile birlikte Hukuk mahkemelerinde verilen kararın niteliği ile idari yargıda verilen kararların nitelikleri de birbirinden oldukça farklıdır. Birinde hakim yeni bir hukuki durum yaratırken idari yargı mercilerince verilen mahkeme kararları idarenin bu kararları uygulamasıyla somutlaşmaktadır[246].

Hukuk devletinin en önemli araçlarından biri idari yargı olmakla birlikte idari yargının ise en temel amacının hukuk devletini gerçekleştirmek olduğu ve hukuk devletinde idari işlem ve eylemlere karşı yargı yolunun açık olmasının bir zorunluluk olduğu ifade edilebilecektir[247].

---

[243] Cem Ayaydın, "İdari Yargı'nın Sahip Olduğu İşlevler ve Tabi Olduğu Sınırlamalar Hakkında Bazı Tespitler ve Değerlendirmeler", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, No: 1-2, 2011, s. 506.

[244] Hakan Pekcanıtez, Pekcanıtez Medeni Usul Hukuku, C.1, 16. Bs, Oniki Levha Yayıncılık,İstanbul, 2025,s. 29.

[245] Sema Taşpınar, "Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu", **Av. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB, yayın no. 8, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 1999. Ozan Tok, **Medeni Usul Hukukunda Delil Başlangıcı**, Ankara, Seçkin, 2016, s.38-43.

[246] Turgut Candan, "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Hükümlerinin İdari Davalarda Uygulanabilirliği", 08.04.2021, (Çevrimiçi) https://turgutcandan.com/2021/04/08/hukuk-muhakemeleri-kanununun-hukumlerinin-idari-davalarda-uygulanabilirligi/, 13.08.2025.

[247] Hasan Nuri Yaşar, **İdari Yargı İdari Yargıç Yargısal Emir**, 2. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2024, s.121. İdari yargı denetiminin dayandığı temel ilkeler hakkında yapılan bir sınıflandırma şöyledir: hukuk devletinin sağlanması, yürütmenin sınırlandırılması ile temel hak ve özgürlüklerin korunması hakkında bkz. Züleyha Keskin, **İdari Yargı Denetimin Yoğunluğu**, 1. Baskı, Ankara, Seçkin, 2022, s.24-33. Anayasa Mahkemesi de idari yargı denetiminin hukuk devleti bakımından önemini kararlarında vurgulamıştır: *"Anayasa'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin **demokratik hukuk devleti niteliği vurgulanırken, devletin tüm eylem ve işlemlerinin yargı denetimine bağlı olması amaçlanmıştır**. Çünkü yargı denetimi, hukuk devletinin "olmazsa olmaz" koşuludur. Anayasa'nın "Hak arama hürriyeti" başlıklı 36. maddesinde, herkesin gerekli araç ve yollardan yararlanarak*

İdari yargıda sadece sübjektif hak ya da menfaatlerin korunması amaçlanmaz, temel amaçlardan biri idarenin hukuk sınırları içerisinde hareket etmesinin temin edilmesidir[248].

---

yargı organları önünde davacı ya da davalı olarak sav ve savunma hakkı bulunduğu belirtilmektedir. İtiraz konusu yasa kuralıyla, idarî işlemlere karşı iptal davası açabilmek için, idare hukukunun genel esaslarına aykırı biçimde idarî işlemin davacının "kişisel hakkını ihlâl" etmiş olması koşulu getirilerek hak arama özgürlüğü kısıtlanmış ve birçok işleme karşı dava yolu kapatılmıştır." AYM, E.1995/27, K.1995/47, 21.09.1995; "***Hukuk devletinin başlıca amacı**, kamu gücü karşısında kişinin hak ve özgürlüklerini korumaktır. Bu âmâca ulaşabilmek için kullanılan araçlar aynı zamanda hukuk devleti kavramının öğeleridir. Bunlardan en önemlileri, devletin değişik işlevlerinin ayrı organlar eliyle gördürülmesi anlamına gelen "kuvvetler ayrılığı" ilkesi bağlamında idarenin hukuka bağlılığı ile zarar verici işlem ve eylemlerinden sorumlu tutulması ve yargı güvencesidir. Hukuk devletinde, yönetimin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğu zorunludur. Bu nedenle hukuk devletinin vazgeçilmez koşullarından birisi, "idarenin yargısal denetimi" dir. Yönetsel işlemlerin hukuka uygunluğunun denetiminde iptal davası yolu asıldır. İptal davaları, kişilerin kendi yararlarına sonuç almalarını amaçlamakla birlikte genelde hukuka uygunluğu sağlayarak kamu yararını gerçekleştirir."* AYM E.1990/40, K.1991/33, 01.10.1991.

[248] Onur Karahanoğulları, **İdari Yargı : İdarenin Hukuku Zorlanması (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s.7-8. *"Hak, hukukun koruduğu menfaattir. Özel hukukta her menfaat korunmaz. Kamu hukukunda ise iptal dâvaları yoluyla her menfaatin korunması zorunludur. Tam yargı dâvalarının aksine iptal dâvalarında dâvacı olabilmek için menfaat ihlâlinin yeterli sayılması, **idarenin hukuka uygun davranmasını sağlamak amacına** yöneliktir. Her ne kadar bu amacın tam olarak gerçekleşebilmesi için menfaat ihlâli koşulunun aranmaması düşünülebilirse de, bu durumda, idarî işlemlerle ilgisi bulunmayan kişilerin dâva açması sonucu idare devamlı dâva tehdidi altında kalır ve böylece idarenin işleyişi olumsuz yönde etkilenir."* AYM, E.1995/27, K.1995/47, 21.09.1995; *"2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2 nci maddesinin 1 inci bendinin (a) alt bendinde iptal davasının sübjektif ehliyet koşulu "menfaat ihlali" olarak yer almışken; bu koşul, 4001 sayılı Kanunla; çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve İmar Uygulamaları gibi Kamu yararını yakından ilgilendiren hususlar hariç olmak üzere "kişisel hak ihlali" olarak değiştirilmiş; ancak, 2. maddenin 1. bendinin (a) alt bendi; 10.4.1996 günlü, 22607 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Anayasa Mahkemesinin 21.9.1995 günlü, E: 1995/27, K: 1995/47 sayılı kararıyla, idari işlemlere karşı iptal davası açabilmek için, idare hukukunun genel esaslarına aykırı biçimde, idari işlemin davacının "kişisel hakkını ihlal" etmiş olması koşulu getirilmesinin hak arama özgürlüğünü kısıtladığı ve birçok işleme karşı dava yolunu kapattığı, bu haliyle hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle Anayasanın 2. ve 36. maddelerine aykırı bulunarak iptal edilmiş, iptal nedeniyle doğan hukuksal boşluğun giderilmesi için iptal kararının Resmi Gazetede yayımından itibaren üç ay sonra yürürlüğe girmesine karar verilmiştir.*

Anayasa Mahkemesinin yukarıda belirtilen iptal kararında öngörülen sürede, söz konusu hukuksal boşluğu dolduracak bir yasal düzenleme getirilmemiş olmakla birlikte idari yargı yerleri içtihat yoluyla iptal davalarını açabilmek için menfaat ilgisini aramışlardır. Ancak daha sonra bu yasal boşluk giderilmiş ve 2577 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin 1 inci bendinin (a) alt bendi 4577 sayılı Kanunla yeniden düzenlenerek, iptal

İncelenen hususlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, hukuk muhakemeleri usulü ile idari yargılama hukukunun, 'hukuk devletini gerçekleştirme' ve 'hukuki barışı sağlama' gibi nihai ve evrensel amaçlarda birleştiği görülmektedir. Her iki yargı kolu da, normatif düzenin korunmasını ve adaletin tecellisini hedeflemektedir. Ancak bu ortak nihai amaca ulaşmak için kurgulanan araçlar ve yargılamanın dayandığı zemin, iki usul hukuku arasında derin ve yapısal farklılıkları göstermektedir.

Hukuk muhakemeleri usulü, tarafların eşitliği ve irade serbestisi üzerinde kurularak, temel olarak 'sübjektif hakların korunmasını' ve taraflar arasındaki menfaat çatışmasının giderilmesini amaçlamaktadır. Buna karşılık idari yargılama usulü, kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılmış idare ile birey arasındaki eşitsiz ilişkide dengeyi sağlama gayesi güderken, sadece bireysel menfaati değil, 'idarenin hukuka uygunluğunun denetimini' ve 'kamu yararını' merkeze alan nesnel (objektif) bir karakter arz etmektedir.

Bu itibarla, idari yargılamanın 'işlemi yargılayan' yapısı ile medeni yargılamanın 'tarafları yargılayan' yapısı arasındaki bu temel fark, usul kurallarının işleyişini doğrudan etkilemektedir. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na yapılan atıflar, iki sistem arasındaki bu amaç ve özellik farkı gözetilmeksizin, mekanik bir uygulama olarak değil, ancak idari yargının karakteri ve nesnel denetim ihtiyacı ile bağdaştığı ölçüde uygulanmalıdır. Dolayısıyla iki yargılama usulünün amaçlarındaki bu ayrışma, usul hükümlerinin (delil tespiti

---

davaları "idari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan" davalar olarak tanımlanmıştır.

Dolayısıyla iptal davasının gerek anılan maddede gerekse içtihat ve doktrinde belirlenen hukuki nitelikleri gözönüne alındığında, idare hukuku alanında tek taraflı irade açıklamasıyla kesin ve yürütülmesi zorunlu nitelikte tesis edilen idari işlemlerin ancak bu idari işlemle meşru, kişisel ve güncel bir menfaat ilgisi kurabilenler tarafından iptal davasına konu edilebileceğinin kabulü zorunlu bulunmaktadır.

Taraf ilişkisinin kurulması için gerekli olan kişisel, meşru ve güncel bir menfaat alakasının varlığı, davanın niteliğine ve özelliğine göre idari yargı yerlerince belirlenmekte, davacının idari işlemle ciddi ve makul, maddi ve manevi bir ilişkisinin bulunduğunun anlaşılması, dava açma ehliyeti için yeterli sayılmaktadır.

Ayrıca, iptal davaları ile; idari işlemlerin hukuka uygun olup olmadığının saptanmasına, hukukun üstünlüğünün sağlanmasına, böylece de idarenin hukuka bağlılığının belirlenmesine, ***sonuçta hukuk devleti ilkesinin gerçekleştirilebilmesine*** *olanak sağlandığından bu davalarda menfaat ilişkisinin bu amaç doğrultusunda yorumlanması gerekmektedir."* Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2004/3, K. 2005/2371, 6.10.2005. (Lexpera)

gibi) uygulanış biçiminin ve sınırlarının belirlenmesinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Yargılamaya Hakim Olan İlkeler Bakımından İdari Yargılama Hukuku ile Hukuk Muhakemeleri Usulünün İncelemesi

Yargılamaya hakim olan ilkelerden bazıları aynı yoğunluk ve içerikte olmasa da tüm yargılama usulleri için geçerli olup bazı ilkeler ise yargılama usullerine karakteristiklerini vermektedir.[249] Bu bölümde yargılamaya hakim olan genel ilkeler hakkında bilgi verildikten sonra her iki yargılama usulüne de karakteristiğini kazandıran ilkeleri ele alacağız. Ele alırken ilkeler bakımından yargılamaya ilişkin temel ilkeler bahsinde ele aldıklarımızı tekrar düşmemek için ikinci kısımda yer vermeyeceğiz. Sonrasında ise 6100 sayılı Kanun'da yer alan sıra ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na hakim olan ilkeleri müşterekleştiği ve farklılaştığı ölçülerle idari yargılama hukukuna hakim olan yazılılık, tasarruf ve re'sen araştırma ilkeleri ile beraber açıklamaya çalışacağız.

a. Yargılamaya İlişkin Temel İlkeler

Anayasa'da yargılamaya ilişkin bazı temel ilkeler düzenlenmiş ve teminat altına alınmıştır. Aynı zamanda yargısal temel haklar olarak da nitelendirilebilecek bu ilkeler: adil yargılanma hakkı[250], aleniyet ilkesi[251], usul ekonomisi ilkesi[252], eşitlik ilkesi[253], kanuni hakim

---

[249] Kamile Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s.36 vd.

[250] *"Madde 36 – Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz."

[251] *"Madde 141 – Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir."*

[252] *"Madde 141/4 – Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir."*

[253] *"Madde 10 – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*

ilkesidir[254]. Bu ilkelerden yargılama sürecine özel olarak etki edenleri üzerinde konumuzu ilgilendirdiği yönleri ile kısaca inceleyeceğiz.

(1) Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı ya da anayasamızda düzenlenen madde başlığı itibariyle hak arama hürriyeti yargılamaya ilişkin temel bir hak ve ilkedir. Adil yargılanma hakkı aynı zamanda Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde[255] düzenlenmiş olup iç

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."

[254] *"Madde 37 – Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.*

Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz."

[255] *"1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.*

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak."

hukukumuzun bir parçasını da teşkil etmektedir. Adil yargılama hakkı ile yargılamaya ilişkin usuli ilkeler belirlenerek mahkemelerin adil bir karar vermesi güvence altına alınmak istenmekte ve bu yönüyle hukuk devletinin temel unsurlarından bir olmaktadır[256]. Adil yargılanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yorumlarına açık ve zımni olarak birçok alt unsurdan meydana gelmektedir. Madde metninde yer alan açık unsurlar: yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, aleni yargılama ve aleni hüküm hakkı, makul sürede yargılanma hakkı olup zımni unsurları ise mahkemeye erişim hakkı, silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılanma hakkı, duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, gerekçeli karar hakkı olarak sayılabilir[257].

Adil yargılanma hakkı bu alt unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde "içerik olarak adil bir karar verilip verilmediği değil, adil bir karar verilmesi için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığı"na ilişkindir[258]. Adil yargılanma hakkının alt unsurlarıyla birlikte içeriği diğer ilkeler içinde büyük ölçüde mevcut olduğundan dolayı burada ayrıca incelemeye gidilmeyecektir.

(2) Aleniyet ilkesi

Anayasamızın 141. Maddesinde mahkemelerde duruşmaların herkese açık olarak yapılacağı hüküm altına alınmış olup aynı zamanda açıkça 6100 sayılı Kanun'da da düzenlenmiştir.

Medeni usul hukukunda kural olarak duruşma ve kararların bildirilmesi alenidir. Yargılamaların aleni bir şekilde yürütülmesi yargıya güveni sağlayan önemli faktörlerden

---

[256] Sibel İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı : Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 4**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2018, s. 1.

[257] Açık ve zımni unsurları ihtiva eden liste ve ayrıntılı bilgi için bkz. Nurcan Yılmaz Özel, **Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel Ve Gerçekleşen Etkileri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016. Ayrıca muhteva bakımından farklar olmasa da isimlendirmelere ilişkin küçük farklarla aynı liste kamu ve özel hukuk alanına ilişkin ortak hak ve ilkeler olarak sayılmasına ilişkin bkz. İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı,** s.21 vd.

[258] İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı,** s.1.

biridir[259]. Duruşmaların ve kararların bildirilmesinin aleni olması yargılamanın bağımsız ve tarafsız bir şekilde gerçekleştirildiğinin en önemli göstergeleri olarak ifade edilmektedir[260]. Belirtmek gerekir ki duruşmalar ve kararların bildirilmesi aleni olmakla birlikte 6100 sayılı Kanun'un 295. maddesi uyarınca mahkeme üyelerince hükmün müzakeresi gizli yapılır.

Medeni usul hukukunda kural olarak aleniyet ilkesi geçerli olmakla birlikte bazı hallerde duruşmaların bir kısmının yahut tamamının gizli yapılmasına karar verilebilir. 22/7/2020 tarihli 7251 sayılı Kanun ile değişiklik yapılan 6100 sayılı Kanun'un HMK 28/2 maddesi hükmüne göre "*duruşmaların gizli yapılabilmesi ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin **yahut yargılama ile ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde**, ilgilinin talebi üzerine yahut resen mahkemece karar verilebilir*" şeklinde değişiklik yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu değişikliğin anayasaya aykırı olduğu ve kişilerin korunmaya değer üstün menfaatinin anayasada düzenlenen aleniyeti sınırlandıran özel sebeplerden yer almadığı gerekçesiyle hükmün bu kısmını iptal etmiştir[261]. Gerçekten de konuya ilişkin Anayasanın 141. maddesinde "*Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir."* hükmü yer almaktadır. Hükmün iptalden sonraki güncel hali "*genel ahlakın ve kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, ilgilinin talebi üzerine yahut resen mahkemece duruşmaların bir kısmının veya tamamının gizli olarak yapılmasına karar verilebilir*" şeklindedir.

HMK m.28/3 ve 4 hükümleri ise şu şekildedir;

---

[259] Hakan Pekcanıtez, Oğuz Atalay, Muhammed Özekes, **Medenî Usûl Hukuku: Ders Kitabı**, 13. Bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025, s. 204.

[260]Nesibe Kurt Konca, **Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s.32.

[261] *"Dava konusu kuralla Anayasa'nın söz konusu maddesinde özel sınırlama sebebi olarak sayılmayan yargılamayla ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı hâl de yargılamanın aleniliği ilkesinin sınırlanabileceği durumlar arasına dâhil edilmiştir. Bu itibarla anayasal özel sınırlama sebepleri dışında bir nedenle aleni yargılanma ilkesinin sınırlanabileceğini öngören kuralın temel hak ve özgürlüklerin yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceğine ilişkin anayasal ilkeye aykırı olduğu anlaşılmıştır."* AYM E.2020/73. K.2023/181 26.10.2023. Bu karara ilişkin görüşler için bkz. Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**,s.82; Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, s. 205.

"(3) Tarafların gizlilik talebi ön sorunlar hakkındaki hükümler çerçevesinde gizli duruşmada incelenir ve karara bağlanır. Hakim, bu kararının gerekçelerini, esas hakkındaki kararı ile birlikte açıklar.

(4) Hakim, gizli yargılama işlemleri sırasında hazır bulunanları o yargılamayla ilgili edindikleri bilgileri açıklamamaları hususunda uyarır ve 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun gizliliğin ihlaline ilişkin hükmünün uygulanacağını ihtar ederek bu hususu tutanağa geçirir."

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda da duruşma öngörülmüş ve duruşmaları düzenleyen 18/1 maddesinde 6100 sayılı Kanuna benzer bir düzenleme yer almıştır: *"Duruşmalar açık olarak yapılır. Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin gerekli kıldığı hallerde, görevli daire veya mahkemenin kararı ile, duruşmanın bir kısmı veya tamamı gizli olarak yapılır."*

Fakat idari yargıda duruşma yapılabilse dahi istisnai olduğu, kararların duruşmada verilmediği[262], karar verildikten sonra taraflara yazılı olarak tebliğ edildiği dolayısıyla aleniyet bağlamında kararların aleniliğinden bu yönüyle söz edilemeyecektir. Aleniyet ilkesi duruşmalara yönelik olduğu için delil tespiti müesssesi bakımından önem arz etmemektedir.

(3) Usul Ekonomisi ilkesi

Usul ekonomisi ilkesi yargılamanın makul süre içinde, düzenli ve gereksiz masraf yapılmadan tamamlamasını amaçlayan bir ilkedir. 6100 sayılı Kanun'un 30. maddesine göre; *"Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür."* Anayasanın 141. madde hükmünde de benzer şekilde "*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevi"* olduğu ifade edilmektedir. Davaların en az masraf ve mümkün olan süratle sonuçlanması bireylerin hukuka ve yargıya olan güvenlerini artıracak en önemli araçlardan biridir. Davaların yıllarca sürmesi, yargılama masraflarının dava ile elde edilecek sonuca kıyasla oldukça fazla olması durumları bireyleri haklarını aramaktan caydırabilecek, ya da lehine görünen kararın faydası kalmayabilecek veya önemli ölçüde azalabilecektir.

[262] 2577 sayılı Kanun md.19: "*Duruşma yapıldıktan sonra en geç onbeş gün içinde karar verilir…*"

Usul ekonomisi ilkesi basitlik, ucuzluk ve makul sürede yargılanma olmak üzere üç yönü bulunmaktadır[263]. Usul ekonomisi ilkesinin unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı aynı zamanda AİHS 6. maddesinde ve Anayasanın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının bir parçasıdır[264]. Bununla birlikte adil yargılanma hakkının hak arama hürriyetinin sınırlanması için bir neden olarak görüldüğü Anayasa Mahkemesi kararlarına da rastlanmaktadır[265]. Kararın gerekçesi okunduğunda ileri adil yargılanma hakkının bir parçası olduğuna dair ileri sürülen görüşün zıddına olmadığı da görülmektedir.

Yargılamalarının makul sürede tamamlanması etkin bir hukuki korumanın sağlanabilmesi bakımından elzemdir.[266] Makul süreden ne anlaşılması gerektiği konusunda Yargıtay makul sürenin her davandaki somut duruma göre değişeceğini ifade etmektedir.

---

[263] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**, s.136; Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**, s.441-442.

[264] Güray Erdönmez, Nur Bolayır, **Pekcanıtez Medeni Usul Hukuku**, C.2, 16. bs., On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2025, s.1361; Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku,** s.441; Sezin Aktepe Artık, **Adil Yargılanma Hakkı**, 1. bs, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014., s.259.

[265] *"Adil yargılanma hakkının ulusal üstü düzeyde genel kabul görmüş ölçütleri arasında önemli bir yer* ***tutan silahların eşitliği ilkesi****, davanın taraflarının yargılama sırasında usul hükümleri yönünden eşit konumda bulunmasını, taraflardan birine dezavantaj diğerine avantaj sağlayacak kurallara yer vermeme esasını öngörmekte, diğer bir deyişle davanın tarafları arasında hakkaniyete* ***uygun bir dengenin varlığını gerekli*** *kılmaktadır.* ***Çelişmeli yargılama*** *ilkesi ise taraflara, dosyaya giren görüşler ile diğer tarafça sunulan deliller hakkında bilgi sahibi olma ve karşı iddialarını sunma hususunda uygun olanakların sağlanması anlamına gelir.*

Bu kapsamda, yargılama sürecinde hak sahibinin öğrendiği isnat ve iddialara karşı yazılı veya sözlü şekilde açıklama yapabilmesi, karşı isnat ve beyanlarda bulunabilmesi gerekmektedir. Ancak bu hak, davanın taraflarına her konuda sınırsız konuşabilme veya açıklama yapabilme hakkının tanındığı anlamına gelmemelidir. Zira hak arama hürriyetinin mutlak ve sınırsız bir biçimde uygulanması mümkün değildir.

Anayasa'nın tüm maddeleri aynı etki ve değerde olup, aralarında bir üstünlük sıralaması bulunmadığından, uygulamada bunlardan birine öncelik tanımak olanaklı değildir. Bu nedenle, ***kimi zaman zorunlu olarak birlikte uygulanan iki Anayasa kuralından biri, diğerinin sınırını oluşturabilmektedir.*** *Anayasa'nın 36. maddesinde hak arama hürriyeti için herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiş ise de mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin kanunla düzenleneceğini öngören Anayasa'nın 142. ve davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılmasını ifade eden* ***Anayasa'nın 141. maddelerinin, hak arama hürriyetinin kapsamının belirlenmesinde gözetilmesi gerektiği açıktır****."* AYM, E.2014/189, K.2015/32, 19.03.2015.

[266] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.86; Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1300.

Davanın dayanağı olan vakıaların karmaşıklığı, tarafların sayısı, tarafların yargılama sürecindeki yükümlülüklerini yerine getirip getirmemeleri makul sürenin belirlenmesi bakımından önemli araçlardır[267]. Sadece ilk derece mahkemeleri değil kanun yolu mahkemeleri de makul süreyi göz önünde bulundurmalıdır[268].

Makul sürede ve en az masrafla yargılamanın tamamlanması etkili hukuki koruma ve adil kararlar verilebilmesinin en önemli araçlarındandır[269]. Bu sebeple hakimlerin her ne pahasına olursa olsun yargılamayı süratla tamamlamayı amaçlaması da doğru olmayacaktır[270]. Mahkemeler adil ve etkin bir hukuki koruma için yapılması gereken incelemelerden ve masraflardan kaçınılmamalıdır. Zira gerekli inceleme ve değerlendirmelerin yapılmasına imkân tanımayan kısalık ve ucuzlukta yapılan bir yargılamada usul ekonomisi ilkesine riayet edilmiş olmayacaktır[271]. Yargılamanın kalite standartlarına uygun bir hizmetle ve düzenli bir biçimde görülmesi gerekmektedir[272].

Delil tespitinin davaları hızlıca ve makul sürede sonuçlandırmak fonksiyonundan birinci bölümde bahsedilmişti. Bununla birlikte konumuzu ilgilendiren yönü ile dava açılmadan önce yapılan delil tespitine konu bilirkişi ve keşif incelemelerinin düzenli yapılması usul ekonomisi bakımından olumlu sonuçlar vermekle birlikte; bu incelemelerin eksik ve yanlış yapılması durumunda ise ilke bakımından tam tersi bir netice meydana gelmektedir.

---

[267] Aktepe Artık, **Adil Yargılanma Hakkı**., s.261; İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı**., s.380; Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1300.

[268] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1300.

[269] Ejder Yılmaz, "Usul Ekonomisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 57, No: 1, 2008, s. 243-274., s.246.

[270] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usul Hukuku**, s. 203; Varol Karaaslan, **Medenî Usûl Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2019., s.91.

[271] Muhammet Özekes, **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003., s.74; Karaaslan, **Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.91.

[272] Cumhur Rüzgaresen, **Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s.193 vd..

Dava açılmadan önce delillerin kaybolma ya da ispat gücünü koruyamaması tehlikesinin bulunması halinde yapılacak olan delil tespiti idare yargı mercileri tarafından da usul ekonomisi ilkesi bizzat gerekçe olarak zikredilerek değerlendirilmektedir[273].

(4) Hukuki Dinlenilme hakkı

Hukuki dinlenilme hakkı HMK m.27'de hüküm altına alınmıştır. Hükme göre;

"(1) Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler.

(2) Bu hak;

a) Yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını,

b) Açıklama ve ispat hakkını,

---

[273] *"Bakılan davada, davacının talebi üzerine Malatya İli, Battalgazi İlçesi, Bahri (Erenli) Mahallesi, 1022 parsel sayılı taşınmazın bulunduğu alanda Malatya 1. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2023/640 D.İş sayılı dosyasından yapılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenen 24.09.2023 tarihli bilirkişi raporunda özetle, "..taşınmaz kapama kayısı bahçesi niteliğindedir. Taşınmaz tabanın da su taşkını nedeniyle 2.150.00 m² alanda zarar meydana gelmiştir. Bu taşınmazdaki toprağın eski haline getirilmesi için 25.000,00 TL olması gerekmektedir.." tespitine yer verildiği görülmektedir.*

Buna göre; davacının talebinin 2023 yılında meydana gelen zarara ilişkin olması karşısında 12.02.2024 tarihinde açılan işbu davada dosyanın tekemmülü de göz önüne alındığında mahallinde keşif ve bilirkişi incelemesinin talebe konu zararın tespiti bakımından etkili sonuç vermeyeceği değerlendirilmiş olup, ***usul ekonomisi ilkesi de gözetildiğinde*** *talep tarihine daha yakın bir zamanda Malatya 1. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2023/640 D.İş sayılı dosyasında yapılan keşif sonucunda düzenlenen bilirkişi raporunun, kusur ve zarar miktarının tespiti bakımından elverişli olduğu, bu suretle, işbu taraflara tebliğ edilen bilirkişi raporuna itiraz da edilmediğinden, raporda yer alan analiz ve ulaşılan sonuçlar ile yukarıda aktarılan mevzuat hükümleri dikkate alınarak söz konusu raporun hükme esas alınabilecek yeterlilikte olduğu kanaatine varılmıştır…."* Malatya 3. İdare Mahkemesi E. 2024/404, K.2025/442, 27.03.2025(Karar yayınlanmamıştır.)

"Mahkememizce, Ankara 2. Sulh Hukuk Mahkemesinin 2024/3 D.iş. Sayılı dosyasında aldırılan bilirkişi raporunda maddi zarar ve hizmet kusuru hususlarında incelemeye yer verildiği görüldüğünden, yargılama sürecinin uzamaması noktasında ***usul ekonomisi ilkesi*** *ve uyuşmazlıklar arasında koordinasyon sağlanarak uygulama birliğinin sağlanması açısından, aynı taşınmazla ilgili olarak yeniden keşif yapılmasına gerek görülmeyerek, bilirkişilerce bilimsel ve teknik açıdan yapılan tespit ve değerlendirmelerin hükme esas alınabilecek nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır."* Ankara 7. İdare Mahkemesi E. 2024/1501, K.2025/999, 10.09.2025. (Karar yayınlanmamıştır.)

c) Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini,

içerir."

Hukuki dinlenilme hakkı AHİS m.6'da ve AY m.36'da düzenlenen adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçasıdır[274]. Kanuni hakim ilkesi, silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılama hakkı, gerekçeli karar hakkı gibi unsurlar da hukuki dinlenilme hakkı ile birlikte değerlendirilebilir. Yargılamayla hukuki durumu etkilenecek kişilerin, yargılama konusu ve süreç hakkında bilgilenmeleri, açıklama yapabilmeleri ve yargı mercilerinin bunları dikkate almaları yargılamanın adil bir şekilde tamamlanması sağlayan etmenlerdir [275] .Hukuki dinlenilme hakkı bilgilenme hakkı, açılama ve ispat hakkı ve dikkate alma ve değerlendirme yükümlülüğünü bünyesinde barındırır[276]. Bilgilenme hakkı, yargılama sürecinde tarafların hem mahkeme tarafından hem de karşı tarafça yapılan işlemlerden haberdar edilmesi gerekliliğini ifade eden bir haktır[277]. Bu çoğu durumda usule uygun tebligat yapılmasını zorunlu kılar. Açıklama ve ispat hakkı ise tarafların davaya ilişkin görüşlerini açıklama, iddia ve savunmalarını ileri sürme ve delil göstermeye ilişkin hakkı olarak tanımlanabilir [278] . Değerlendirme ve dikkate alma yükümlülüğü ise mahkemenin tarafların sunduğu tüm iddia, savunma ve delilleri dikkate alarak değerlendirmesi ve kararlarını açık, somut ve tatmin edici gerekçelerle ortaya koyması gerekliliğidir[279].

b. Hukuk Muhakemelerine ve İdari Yargılama Hukukuna Hâkim Olan İlkeler

---

[274]Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usul Hukuku**,200, Aktepe Artık, **Adil Yargılanma Hakkı**., s.363; Özekes, **Hukuki Dinlenilme Hakkı**., s.56; Karaaslan, **Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.71.

[275] Karaaslan, **Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.71.

[276] Ayrıntı için bkz. Özekes, **Hukuki Dinlenilme Hakkı**., s.86-186.

[277] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1322; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**, s.127; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s. 266.

[278] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku,** s.202; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku,** s.127; Özekes, **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, s**.69.

[279] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, s.202; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**, s.127; Karaaslan, **Medenî Usul Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.77.

Medeni usul hukukuna hakim olan ilkeler, kapsamlı ve sistematik bir bölüm olarak ilk defa 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenmiştir. Kanunun ikinci bölümünde "yargılamaya Hakim olan ilkeler" başlığı altında m.24 ve 33 arasında yer alan bu ilkeler şunlardır:

- Tasarruf İlkesi (HMK m.24)
- Taraflarca Getirilme İlkesi (HMK m.25)
- Taleple Bağlılık İlkesi (HMK m.26)
- Hukuki Dinlenilme Hakkı (HMK m.27)
- Aleniyet İlkesi (HMK m.28)
- Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü (HMK m.29)
- Usul Ekonomisi İlkesi (HMK m.30)
- Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi (HMK m.31)
- Yargılamanın Sevk ve İdaresi (HMK m.32)
- Hukukun Uygulanması (HMK m.33)

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda açıkça düzenlenmeyen ancak medeni usul hukukuna ait olan bazı ilkelerden bahsedilebilir. Teksif ilkesi ve medeni usul hukukunda daha dar geçerliliği olan re 'sen harekete geçme ilkesi ve re 'sen araştırma ilkeleri ise Hukuk Muhakemeleri Kanununda sayılmayan ilkeler arasındadır. Aşağıda Kanun'daki sistematik sıra takip edilerek hukuk muhakemelerine hakim olan ilkeler ortak ilkeler dışında açıklanmaya çalışılacaktır. İdari yargılama hukukuna hakim olan yazılılık, tasarruf ve re'sen araştırma ilkeleri de bu ilkelerle ismen ya da muhteva olarak örtüştüğü ve ayrıştığı ölçüde birarada ele alınacaktır.

i. Tasarruf ilkesi

1. Hukuk Muhakemelerinde Tasarruf İlkesi

6100 sayılı Kanun'un 24. madde hükmüne göre;

"(1) Hakim, iki taraftan birinin talebi olmaksızın, kendiliğinden bir davayı inceleyemez ve karara bağlayamaz.

(2) Kanunda açıkça belirtilmedikçe, hiç kimse kendi lehine olan davayı açmaya veya hakkını talep etmeye zorlanamaz.

(3) Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri dava konusu hakkında, dava açıldıktan sonra da tasarruf yetkisi devam eder."

Tasarruf ilkesi, tarafların yargılamanın başlangıcını, konusunu ve sona ermesini belirleyebilmeleri diğer bir ifade ile dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf edebilmeleri anlamına gelmektedir[280]. Tasarruf ilkesi özel hukuktaki irade serbestisinin medeni usul hukukuna yansımış hali olarak ifade edilmiştir[281]. Bu ilkeye göre taraflar davayı açmakta, devam ettirmekte ve üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri bir konuya ilişkin ise sonlandırma yetkisini sahiptirler.

Medeni usul hukukunda, kural olarak tasarruf ilkesi geçerlidir[282]. Kanun'un 24/1 maddesine göre; her iki taraftan biri talebi olmaksızın hakim davayı inceleyememekte ve karara bağlayamamaktadır. Anılan fıkradan medeni usul hukukunda tarafların aralarındaki bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıma noktasında tasarruf yetkisini haiz oldukları anlaşılmaktadır. Medeni usul hukukunda dava kendiliğinden açılmamaktadır[283]. Davayı açıp açmamak tarafların iradesine bırakılmıştır. Hakim ancak uyuşmazlık mahkeme önüne getirilmiş ve mahkemeden hukuki koruma talep edilmiş ise davayı inceleme yükümlülüğü altına girecektir[284]. Taraflar uyuşmazlığın çözümü noktasında mahkemeye başvurmadan,

---

[280]Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1204; Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku,** s.409; Nedim Meriç, **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011., s.63.

[281] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku,** s.107.; Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s. 409; Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.88; Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usul Hukuku**., s.189.

[282] Tasarruf ilkesinin karşıtı olan ilke re'sen araştırma ilkesi olup, bu ilkeden aşağıda detaylıca bahsedilecektir.

[283] Erdönmez, Bolayır, Pekcanıtez Usul, s.1205.

[284] Üstündağ, **Medeni Yargılama Hukuku**., s. 239; Meriç, **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**., s. 74-78 vd.; Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1205.

hakim kendiliğinden harekete geçip yargılamayı başlatamaz. Bu durum doktrinde "davacının olmadığı yerde dava ve hakim de olmaz" şeklinde ifade edilmektedir[285].

Medeni usul hukukunda taraflar mahkemeye başvurmadan hakimin kendiliğinden yargılamayı başlatamayacağı yukarıda ifade edilmişti. İstisnai bazı durumlarda kanun koyucu kamu düzeni gerekçesiyle bazı uyuşmazlıklar bakımından taraflar dışında üçüncü bir kişi konumunda olan cumhuriyet savcısına dava açma ödevi[286] yüklemiştir[287]. Örneğin, 4721 sayılı Kanun'un 146. Maddesinde yer alan hükme göre evliliğin butlanını eşler yanında savcı da dava edebilir. Burada taraflar evliliğin butlanı için mahkemeye başvurmasalar dahi cumhuriyet savcısının butlan sebebiyle evliliğin iptali için dava açabilmesi mümkündür. Bu istisnai durumlarda dava, taraflar dışında üçüncü bir kişi olan cumhuriyet savcısı tarafından açılmış olsa dahi, mahkemenin kendiliğinden bir uyuşmazlığı çözdüğü anlamına gelmez. Zira mahkeme kendiliğinden değil, savcının talebiyle davaya bakmaktadır. Hakimin davayı kendiliğinden açması ve çözmesi, medeni usul hukuku sistemine aykırıdır[288]. Örneğin hakim evliliğin butlan sebeplerinden haberdar olsa bile tarafların yahut cumhuriyet savcısının talebi

---

[285] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s. 240; Meriç, **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**., s. 74- 77; Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1205.

[286] Cumhuriyet savcısına bazı hallerde dava açma yükümlülüğü 6100 sayılı Kanun'un 70. maddesinde düzenlenmiştir. Hükme göre;

"(*1) Cumhuriyet savcısı, kanunda açıkça öngörüleni hukuk davası açar veya açılmış olan hukuk davasında taraf olarak yer alır.*

(2) Cumhuriyet savcısı, resmî dairenin bildirimine rağmen dava açmaz ise ihbar eden resmî daire, Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza merkezine en yakın kıdemli asliye hukuk mahkemesi Hakimine itiraz edebilir. Bu hususta 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 172 ve 173 üncü maddeleri kıyasen uygulanır.

(3) Cumhuriyet savcısının yer aldığı dava ve işler üzerinde taraflar serbestçe tasarruf edemezler."

[287] Bu duruma örnek olarak 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 89, 138,146,294, 298. maddelerinde yer alan hükümler gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güray Erdönmez, "Medeni Usul Hukukuna Hakim Olan İlkeler"., s.787.

[288] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1205.

olmaksızın bu durumu resen dikkate alıp davayı yürütememektedir.[289] Belirtmek gerekir ki cumhuriyet savcısının dava açma ödevi ancak kanunda açıkça öngörülen davalarda söz konusudur. Cumhuriyet savcısının açmış olduğu davalarda taraflar serbestçe tasarruf edememektedirler[290]. Bu sebeple bu davalar kabul yahut sulh yoluyla sona erdirilemezler.

6100 sayılı Kanunun 24/2 maddesinde yer alan hükme göre ise kanunda açıkça belirtilmedikçe, hiç kimse kendi lehine olan davayı açmaya veya hakkını talep etmeye zorlanamaz. Zikredilen hükümden tarafların aralarındaki uyuşmazlığı mahkemeye taşıma yahut bir kimsenin dava açma yetkisini kullanma zorunluğu olmadığı ifade edilmektedir. Belirtmek gerekir ki bir kimsenin kendi lehine olan davayı açmaması yahut hakkını talep etmemesi dürüstlük kuralına aykırılık teşkil etmemekte ve hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirilememektedir [291] . Hiç kimsenin kendi lehine dahi olsa bir davayı açmaya zorlanamayacağı ve bu durumun dürüstlük kuralına aykırılık teşkil etmeyeceği hususuna kısmi dava açılması güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Zira kısmi dava talep konusunun niteliği itibarıyla bölünebilir olduğu durumlarda, sadece bir kısmı da dava yoluyla ileri sürülebilmesidir[292]. Kişi dava açmak yahut hakkını talep etmek zorunda olmadığı gibi talep konusunun yahut hakkının bir kısmını dahi talep etmekten imtina edebilmektedir.

Tasarruf yetkisinin bir sonucu olarak davacı dava konusunu belirleyebilmektedir[293]. Hakim belirlenen dava konusu üzerinde yargılama yapmakta ve buna göre hüküm kurmaktadır[294]. 6100 sayılı Kanun'un 119/1-ğ madde hükmüne göre davacı talep sonucunu açık bir şekilde belirtmelidir. Taleple bağlılık ilkesinin düzenlendiği 26. madde hükmüne göre ise mahkeme kural olarak davacının talep sonucu ile bağlıdır. Hakim talep sonucundan fazlasına veya başka bir şeye karar verememekte, fakat duruma göre, talep sonucundan daha azına karar

---

[289] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.108.

[290] 6100 sayılı Kanun madde 70/3: *"Cumhuriyet savcısının yer aldığı dava ve işler üzerinde taraflar serbestçe tasarruf edemezler."*

[291] Bilge Umar, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014., s. 111.; Kuru, Aydın, **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**. , s. 882.

[292] 6100 sayılı Kanun madde 109/1: *"Talep konusunun niteliği itibarıyla bölünebilir olduğu durumlarda, sadece bir kısmı da dava yoluyla ileri sürülebilir."*

[293] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1208.

[294] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1205.

verebilmektedir. Tasarruf ilkesinin gereği olarak davacının dava açarken dava konusunu ve miktarını belirleyebilmesi hakimin vereceği hüküm sonucunu taleple bağlılık ilkesinin bir sonucu olarak etkilemektedir[295].

Tarafların davanın başlaması ve konusunun belirlenmesinde sahip oldukları tasarruf yetkisi dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri bir konu ise dava açıldıktan sonra da devam etmekte[296], taraflar davaya takip edip etmemekte, davayı sona erdirmekte (davanın geri alınması- kabul-sulh- feragat gibi) yahut uyuşmazlığın alternatif uyuşmazlık çözümünde (uzlaşma-arabuculuk- sulh) nihayete erdirilmesi konusunda söz sahibidirler[297].

Tasarruf ilkesi davanın yalnızca ilk derece mahkemesinde görülen kısmı bakımından değil kanun yolu aşaması bakımından da geçerliliğini korumaktadır[298]. Mahkemece verilen hükme karşı taraflar kanun yoluna başvurmadıkça, mahkeme resen dava dosyasını bölge adliye mahkemesine veya Yargıtay'a gönderememektedir. Aynı şekilde Yargıtay da kanun yoluna başvuru yapılmadan dosyaya el koyarak kendiliğinden yerel mahkemenin hükmünü inceleme imkanına sahip değildir[299].

2. İdari Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi

Tasarruf ilkesine ilişkin temel bu açıklamalardan sonra idari yargılama usulüne ilişkin özellik arz eden hususlar ele alınmaya çalışılacaktır. İdari yargılama usulünde de davanın açılması noktasında kişilerin tasarrufu söz konusu olup mahkemeler kendiliğinden bir idari işlemi ya da idari eylemi dava edememektedirler.

Aynı şekilde kişiler dava konusunu da serbestçe belirleyebileceklerdir. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 3. Maddesinde dilekçelerde yer alması gereken hususlar

---

[295] Meriç, **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**., s. 98- 99; Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**, s. 411-412.

[296] 6100 sayılı Kanun madde 24/3: *"Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri dava konusu hakkında, dava açıldıktan sonra da tasarruf yetkisi devam eder."*

[297] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku, s**.109-110; Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**., s.189. Ancak belirtmek gerekir ki maddi hukuktan kaynaklanan bazı hallerde taraflar ikrar, kabul, sulh olamaz. Bu konuda bkz. Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.90.

[298] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.190.

[299] Ejder Yılmaz, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, C. 1, 4. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 272; Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1206.

sayılırken *"Vergi, resim, harç, benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezalarına ilişkin davalarla tam yargı davalarında uyuşmazlık konusu miktar"* da zikredilmiş ve kişi açtığı idari davada ne kadar tazminata hükmedilmesini talep ettiğini kendi belirlemekte ve mahkemeler de davacıların taleplerinin üzerinde bir miktara hükmedememektedirler.

Gerek iptal gerekse tam yargı davaları bakımından mahkemelerin davacının netice-i talebiyle bağlı olduğu burada ifade edilmelidir. İptal davaları bakımından ilkeyi incelemek gerekirse iptal davalarında ilgililer bir işlemi iptalini talep etmekle birlikte onun dayanağı olan düzenleyici işlemin iptalini talep etmemişlerse artık mahkemeler düzenleyici işlemin iptaline hükmedemeyeceklerdir[300].

Tarafların davayı devam ettirmeleri bakımından ise gerek davanın başında gerekse dava devam ederken eksik posta ücreti ve harç gibi dava masraflarının vaktinde ödenmemesi haricinde[301][302] ve tarafların kişilik ve niteliğinde bir değişiklik olmamışsa ya da davasının

---

[300] Tasarruf ilkesinden kaynaklanan bu durumun oluşturabileceği sorunlar ve tartışmalar hakkından bkz. Melikşah Yasin, "İdari Yargılama Usülünde Düzenleyici İdari İşlemlerin İhmali Meselesi", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 16, No: 1, 2013, s. 9-27.; Turgut Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s.440-442.

[301] 2577 sayılı Kanun m.6/4-5: *"4. Herhangi bir sebeple harcı veya posta ücreti verilmeden veya eksik harç veya posta ücreti ile dava açılmış olması halinde, otuz gün içinde harcın ve posta ücretinin verilmesi ve tamamlanması hususu daire başkanı veya görevlendireceği tetkik hakimi, mahkeme başkanı veya hakim tarafından ilgiliye tebliğ olunur. Tebligata rağmen gereği yerine getirilmediği takdirde bildirim aynı şekilde bir daha tekrarlanır. Harç veya posta ücreti süresi içinde verilmez veya tamamlanmazsa davanın açılmamış sayılmasına karar verilir ve davacıya tebliğ olunur.*

5. Dava açıldıktan sonra posta ücretinde tebliğ işlemlerinin yapılmasını engelleyecek şekilde azalma olması halinde, otuz gün içinde posta ücretinin tamamlanması daire başkanı veya görevlendireceği tetkik hakimi, mahkeme başkanı veya hakim tarafından ilgiliye tebliğ olunur. Tebligata rağmen gereği yerine getirilmediği takdirde bildirim aynı şekilde bir daha tekrarlanır. Posta ücreti süresi içinde tamamlanmazsa dosyanın işlemden kaldırılmasına karar verilir. Bu kararın tebliği tarihinden başlayarak üç ay içinde, noksanı tamamlanmak suretiyle yeniden işleme konulması istenmediği takdirde davanın açılmamış sayılmasına karar verilir ve davacıya tebliğ olunur."

[302] Bu hususta bir noktaya ise özel olarak değinmek gerekmektedir. İdari bir davada davanın çözümlenmesi için keşif ya da bilirkişi incelemesi gerektiği durumda davacı tarafın avans ve harç ücretini ödememesi durumunda dava dosyasının işlemden kaldırılmasına karar verilemeyeceği ve her durumda bu incelemenin yapılması gerektiği hakkında: *"Bu itibarla, çözümü teknik bilgi ve mahallinde inceleme yapılmasını gerektiren dava konusu uyuşmazlıkta keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması zorunlu olup, yukarıda yer verilen*

gösterdiği adrese tebligat yapılamaması söz konusu değilse[303] davacı sadece ilk dava dilekçesi ile de dava hakkında bir karar alma imkanına sahiptir fakat süresi içinde vermediği dilekçeye dayanarak hak iddia edemezler, fakat tam yargı davalarında nihai karar verilmeden önce bir defaya mahsus olarak davacıya ıslah ederek dava dilekçesinde belirtilen miktarın artırılması imkanı tanınmıştır[304].

İdari yargılama hukuku tasarruf ilkesi bağlamında zikredilmesi gereken en önemli müesseselerden biri ise 'feragat'tir. Feragat müessesi doğrudan 2577 sayılı Kanun'da düzenlenmemiş, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılmıştır. 6100 sayılı Kanun'un 307 maddesinde şöyle tanımlanmıştır: *"Feragat, davacının, talep sonucundan*

---

mevzuat uyarınca keşif ve bilirkişi incelemesi için gereken ve yargılama giderleri kapsamında bulunan harç ve avansın yargılama sonucunda haksız çıkan taraftan alınmak şartıyla, öncelikle davalı idareden istenilmesi, davalı idarece yatırılmaması halinde Hazineden karşılanarak keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılması gerekirken, bu husus gözetilmeksizin davacıya verilen süre içerisinde bilirkişi ücretinin ödenmediği gerekçesiyle salt dava dosyasında yer alan bilgi ve belgelere dayanılarak keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılmaksızın eksik inceleme sonucu verilen İdare Mahkemesi kararında ve bu karara karşı yapılan istinaf başvurusunun reddine dair temyiz konu kararda hukuka ve usul hükümlerine uyarlık görülmemiştir." Danıştay 10. DAİRE E. 2021/2144, K. 2024/3398, 25.9.2024 (Lexpera)

[303] 2577 sayılı Kanun m.26: *"1. Dava esnasında ölüm veya herhangi bir sebeple tarafların kişilik veya niteliğinde değişiklik olursa, davayı takip hakkı kendisine geçenin başvurmasına kadar; gerçek kişilerden olan tarafın ölümü halinde, idarenin mirasçılar aleyhine takibi yenilemesine kadar dosyanın işlemden kaldırılmasına ilgili mahkemece karar verilir. Dört ay içinde yenileme dilekçesi verilmemiş ise, varsa yürütmenin durdurulması kararı kendiliğinden hükümsüz kalır.*

2 Yalnız öleni ilgilendiren davalara ait dilekçeler iptal edilir.

3. Davacının gösterdiği adrese tebligat yapılamaması halinde, yeni adresin bildirilmesine kadar dava dosyası işlemden kaldırılır ve varsa yürütmenin durdurulması kararı kendiliğinden hükümsüz kalır. Dosyanın işlemden kaldırıldığı tarihten başlayarak bir yıl içinde yeni adres bildirilmek suretiyle yeniden işleme konulması istenmediği takdirde, davanın açılmamış sayılmasına karar verilir.

4. Dosyaların işlemden kaldırılmasına ve davanın açılmamış sayılmasına dair kararlar diğer tarafa tebliğ edilir."

[304] 2577 sayılı Kanun m.16/4: *"Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler. (Ek cümle: 11/4/2013-6459/4 md.) Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir."*

kısmen veya tamamen vazgeçmesidir." Maddede vurgulanan tamamen ifadesi ile anlatılmak istenen ise davacının talep ettiği haktan ileride talep edemeyeceği şekilde vazgeçilme anlatılmıştır[305]. Feragatin şekli, zamanı, sonuçları, feragat halinde yargılama giderleri 6100 sayılı Kanun'da ayrıntılı düzenlenmiş olsa da burada idari yargılama bakımından hususiyet arz etmesi yönünden incelenecektir.

İdari yargıda iptal davaları sadece hakları ihlal edilenler tarafından değil menfaatleri ihlal edilenler tarafından da açılabilmektedir. Bu menfaatin dava konusu işlem ile davacı arasında kişisel, meşru, güncel olması aranmakla birlikte kişisellik geniş yorumlanmamakta, bu şekilde idarenin hukuka uygun bir şekilde hareket etmesi ve hukuk devleti ilkesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır[306]. Tam yargı davalarını ise doğrudan kişisel hakları ihlal edilen açabilmektedir[307].

---

[305] 6100 sayılı Kanun m.311: *"(1) Feragat ve kabul, kesin hüküm gibi hukuki sonuç doğurur. İrade bozukluğu hâllerinde, feragat ve kabulün iptali istenebilir."* Yılmaz Arslan vd., **Medeni Usul Hukuku**, s.621.

[306] *"İptal davası açılabilmesi için gerekli olan **menfaat ilişkisi kişisel, meşru, güncel bir menfaatin bulunması halinde** gerçekleşecektir. Başka bir anlatımla, iptal davasına konu olan işlemin davacının menfaatini ihlal ettiğinden söz edilebilmesi için, davacıyı etkilemesi, yani davacının kişisel menfaatini ihlal etmesi, işlem ile davacı arasında ciddi ve makul bir ilişkinin bulunması, doğmuş menfaatlerin de dava sonuçlanana kadar devam etmesi gerekmektedir.*

*İptal davalarındaki subjektif ehliyet koşulu, doğrudan doğruya hukuk devletinin yapılandırılmasına ve sürdürülmesine ilişkin bir husus olup **kişisel menfaat ihlali kavramının, idari işlemlerin hukuka uygunluğunun iptal davası yoluyla denetlenmesini engellemeyecek bir biçimde anlaşılması gerekmektedir**.*

Danıştayın istikrar bulan kararlarına göre, davacının subjektif dava açma ehliyetinin bulunduğunun kabulü için idari kararın davacının meşru, şahsi ve güncel bir menfaatini ihlal etmesi gerekmektedir. İptal davalarında, dava konusu işlemin davacının menfaatini ihlal ettiğinin saptanması davacının bu davada ehliyetinin (subjektif ehliyetinin) bulunduğu, dolayısıyla davanın esasının incelenmesine geçilebileceği sonucunu doğurmaktadır." Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurul E. 2024/1844, K. 2025/421, 26.2.2025. (Lexpera)

[307] 2577 sayılı Kanun m.3: *""İdari dava türleri şunlardır:*

*a) (İptal: Anayasa Mahkemesinin 21/9/1995 tarihli ve E:1995/27, K:1995/47 sayılı kararı ile; Yeniden Düzenleme: 8/6/2000-4577/5 md.) İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri **için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan iptal davaları**,*

*b) İdari eylem ve işlemlerden dolayı **kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan tam yargı davaları**,"*

Tam yargı davaları bakımından zikredildiği üzere doğrudan kişisel hakları ihlal edenler açabilecekleri bir dava türü olması bakımından bu davaların bireysel yönünün merkezde olduğu öncelikle ifade edilmelidir. Tam yargı davaları neticesinde kişiler idari işlem ya da eylemler sebebiyle uğramış oldukları zararın tazminlerini istemektedirler. Bu sebeple tam yargı davalarından feragat etmek noktasında bir duraksama bulunmamaktadır.

Danıştay iptal davalarında feragat bakımından ikili bir ayrıma gitmekte, dava edilen işlemin kişisel mi yoksa kamusal bir menfaati mi ilgilendirdiğini sorgulamaktadır[308]. Sadece kişiyi ilgilendiren bir hak söz konusu ise feragatin yapılabileceğini bir duraksama olmaksızın kabul etmekte iken, çevre, imar, kültür varlıkları gibi kamu yararını ilgilendiren davalarda[309] feragat edilemeyeceğine dair kararlar vermekte ve davayı açmak ve konusunu belirlemekte olan tasarruf yetkisini kısıtlanmaktadır[310].

> *"2577 sayılı Yasanın 31. maddesiyle idari davalarda feragat istemleri üzerine Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı kurala bağlanmıştır Ancak, Hukuk Muhakemeleri Kanununun feragata ilişkin hükümlerinin* ***ancak idari davaların türleri, nitelikleri ve idari yargılama usulüyle bağdaştığı ölçüde uygulanması mümkündür****.*
>
> *İdari dava türlerinden olan iptal davaları; bireysel hakları ihlal eden, somut, sübjektif nitelikteki idari işlemlere veya ortada herhangi bir hak ihlali olmaksızın bireyin menfaat ilgisinin kurulabildiği kamu yararını yakından ilgilendiren işlemlere karşı açılabilmektedir. Bireysel hakkın ihlaline dayanmayan kamu yararını yakından ilgilendiren konularda açılan iptal davaları, objektif ve somut nitelikte olup; bütünüyle kamu yararını amaçlamaktadır. Dolayısıyla iptal davalarında feragat isteminin de kamu yararı ölçütü kullanılarak karara bağlanması gerekmektedir.* ***Bireysel hakların***

---

[308] Melikşah Yasin, "İdari Yargılama Usulünde Davadan Feragat ve Davayı Kabul", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, No: 3-4, 2004, s. 171.; Halil Altındağ, **Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku**, ed. Zehreddin Aslan, Güncellenmiş 5. baskı, Ekim 2024, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2024, s.384.

[309] Düzenleyici işlemlere ilişkin hiçbir davada feragatin mümkün olmaması gerektiği yönünde bkz. Münci N. Çakmak, "İdarî Yargıda Davadan Feragat", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 53, No: 1, 2004, s.193.

[310] Danıştay 10. Daire E. 2011/7268, K. 2012/3343, 5.7.2012. (Lexpera)

ihlaline dayanan iptal davalarında davacının herhangi bir kısıtlama olmaksızın davasından feragat edebileceğinde duraksama bulunmamaktadır*.*

Buna karşılık, düzenleyici işlemlere karşı ve kamu yararını yakından ilgilendiren konularda açılan iptal davalarında, işlemin yürütmesinin durdurulması veya iptali kararı verildikten sonra davacıya davadan feragat etme hakkının tanınması, kamu yararıyla ve idarenin yargısal denetimi yoluyla hukukun üstünlüğünü sağlama amacıyla bağdaşmamaktadır*."*

Hukuk muhakemelerinin temelinde birbirine eşit olan kişiler ve irade serbestisi yer almakta olduğundan dolayı hukuk muhakemelerinin kamu yararını korumakta yetersiz kaldığı düşüncesiyle hareket edilmiş, idari yargılama usulünün esaslarına uygun bir yorum yapılmak istenmiştir[311].

Danıştay'ın istikrarlı kararları bu yönde olmakla birlikte yakın tarihli sayabileceğimiz bir kararında feragate ilişkin 6100 sayılı Kanun'un hükümlerini herhangi bir yoruma uğratmaksızın doğrudan uygulanması yönünde verdiği kararda zikredilen gerekçeleri burada paylaşmak istiyoruz.

Uyuşmazlık, Antalya Serik'te bazı parsellerin imar planında "konut ve yeşil alan" iken "depolama alanı ve soğuk hava deposu"na dönüştürülmesine dair belediye meclisi kararlarının iptali talebinden kaynaklanmıştır. İlk derece mahkemesi, bilirkişi raporu ve belgeler ışığında plan değişikliğinin şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve imar mevzuatına aykırı olduğunu belirterek işlemleri iptal etmiştir. Ancak Danıştay Altıncı Dairesi, davacıların davadan feragat ettiğini tespit ederek, mahkemenin uyuşmazlık hakkında yeniden karar vermesi gerektiği gerekçesiyle kararı bozmuştur. İlk derece mahkemesi ise ısrar kararında, iptal davalarının yalnız bireysel menfaatleri değil aynı zamanda kamu yararını ve hukuk devletini koruma amacına hizmet ettiğini, bu nedenle kamu düzenini ilgilendiren davalarda davacıların feragatinin kabul edilemeyeceğini vurgulamış ve iptal yönündeki önceki kararında direnmiştir:

"Uyuşmazlık, iptal davalarının objektif niteliği dikkate alındığında, bu davalarda ***6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun feragate ilişkin hükümlerinin nasıl yorumlanması gerektiği noktasında*** *toplanmaktadır.*

---

[311] Çakmak, İ**darî Yargıda Davadan Feragat,** s. 187.

Hak arama hürriyeti, dava açma hakkı nasıl evrensel temel hak ve hürriyetlerdense, bu hakkın kullanılması, kullanılmaması veya önce kullanıp sonra vazgeçilmesi de kişinin doğal temel haklarındandır. ***İptal davaları da tam yargı davaları gibi kişinin üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği nitelikteki haklarındandır****.*

Buna göre, bu hakkın kullanımı tek taraflı irade beyanı ile yapılıp tamamlandığına, ayrıca mahkemenin veya davalının kabulüne de gerek bulunmadığına göre, ***feragat beyanından sonra davaya bakmakta olan mahkemece bu beyanın sadece gerçekten feragat anlamında olduğu ve kanunen belirlenen şekilde yapılıp yapılmadığının saptanmasıyla yetinilmesi ve bu saptamadan sonra feragat nedeniyle uyuşmazlığın sona erdiğine ilişkin hüküm kurulması zorunludur****.*

Nitekim, yukarıda metinlerine yer verilen hükümlerde, feragat ve kabulün karşı tarafın ve mahkemenin muvafakatine bağlı olmadığı, feragat ve kabulün hüküm kesinleşinceye kadar her zaman yapılabileceği, feragat ve kabul, kesin hüküm gibi hukuki sonuç doğuracağı hiçbir yoruma ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta ifade edilmiştir.

Öte yandan, ***iptal davalarının objektif dava türü olması, bir kişinin açtığı iptal davasından feragat etme hakkını ortadan kaldıran bir özellik değildir****. Çünkü o işlemden etkilenen herkesin dava açabilmesi mümkün olup, başkalarının açmadığı davalar nedeniyle dava açan kişinin doğal ve yasal bir hakkının yorum yoluyla hukuken elinden alınma olanağı bulunmamaktadır. Aksi halde objektif nitelikteki iptal davası açıldıktan sonra feragat hakkının tanınmaması,* ***mahkemelere adeta kamu savcılığı görevi verilmesi sonucunu doğurur****. Oysa ki Anayasa'da ve yasalarımızda mahkemelere böyle bir görev verilmemiştir.*

Bu durumda, davadan ***feragatin idari yargıda görülen bütün davalarda uygulanabilmesinin mümkün olması****, bu hakkın yorum yoluyla kısıtlanma olanağının bulunmaması, davacının yasal şekle ve esasa uygun olarak davasından feragat etmiş olması karşısında temyize konu ısrar kararında hukuka uyarlık görülmemiştir."*[312]

Kararda feragat bağlamında hiçbir istisna tanımadan kullanılan dil oldukça dikkat çekici olup hukuk muhakemelerinde dahi tarafların feragat edemeyeceği davalar bulunmakta iken

[312] Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2017/2224, K. 2019/4015, 3.10.2019. (Lexpera)

karar metninin bu şekilde gerekçelendirilmesini isabetli olmamış, idari yargının istikrarlı ve doğru bir şekilde feragat bahsinde yaptığı yorumlardan bu şekilde ayrılan bir dil kullanılmasına anlam verilememiştir. Bu şekilde istikrarlı olan içtihattan ayrılmak söz konusu ise bunun daha iyi gerekçelendirilmesi, geçmişteki Danıştay uygulamasındaki argümanları tek tek tartışmak daha doğru olurdu. Fakat Danıştay 2021 tarihli bir içtihadı birleştirme kararında bu karardaki görüşe benzer görüşler serdetse de feragatin uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin şerhi düşmüştür:

> *"Başka bir anlatımla, feragate ilişkin 6100 sayılı Kanun hükümlerinin bir kısmının uygulanıp bir kısmının idari yargının bünyesine uymadığından bahisle uygulanmaması hukuken mümkün değildir. Zira, feragat ve kabul beyanı üzerine verilecek ek karar, feragat ve kabul hususunda 6100 sayılı Kanun'a yapılan atfın kapsamı içerisinde yer almakta olup, bu atfın idari yargılamanın işleyiş ve özelliğine aykırı olup olmadığı hususu, Anayasa'nın 87. maddesi uyarınca kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmakla görevli ve yetkili olan Türkiye Büyük Millet Meclisince yasama faaliyeti sırasında gözetilebileceğinden, idari yargı mercilerinin idari yargının bünyesine uymadığından bahisle Kanun hükmünü* ***uygulamama yetkisi bulunmamaktadır****….*
>
> *Feragat beyanı üzerine ek karar verecek olan mahkemenin,* ***feragat edilebilecek bir dava olup olmadığı hususunda değerlendirme yapabileceği açık olup****, yeni düzenleme bu değerlendirmeyi engelleyici bir nitelik taşımamaktadır."*[313]

Bu ilke bağlamında zikredeceğimiz bir diğer müessese ise 'kabul'dür. Kabul de doğrudan 2577 sayılı Kanun'da düzenlenmemiş, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 308. maddesinde *"Kabul, davacının talep sonucuna, davalının kısmen veya tamamen muvafakat etmesidir."* olarak tanımlanmış, *"ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri davalarda hüküm"* doğuracağı maddenin devamında öngörülmüştür. Kabulün de feragat de olduğu gibi kesin hüküm niteliğinde sonuç doğuracağı öngörülmüştür.

[313] Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu E.2021/3, K.2024/1, 28.06.2024 (Kazancı)

Tasarruf ilkesiyle bağlantılı olan bu müessese ile davalı tarafa netice-i talebi kabul etme imkanı tanıyarak aynı zaman usul ekonomisi ilkesi bakımından bir imkan tanındığı ifade edilmiştir[314].

ii. Taraflarca getirilme ilkesi

Taraflarca getirilme ilkesi mahkemenin hüküm verebilmesi için gerekli olan dava malzemesinin taraflarca toplanması gerekliliğini ifade eden bir ilkedir[315]. Dava malzemesinden kastedilen ise hakimin o dava hakkında bir hüküm kurabilmesi için gerekli olan vakıalar (hayat olayı) ve ileri sürülen bu vakıaların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda hakimde kanaat uyandıracak olan delillerdir[316]. Taraflarca getirilme ilkesi, vakıaları kimin getireceği, kimin araştıracağı ve delillerin ikamesinden kimin sorumlu olacağı konuları ile ilgili bir ilkedir[317]. Taraflarca getirilme ilkesinin düzenlendiği Kanun'un 25. madde hükmüne göre;

> *"(1) Kanunda öngörülen istisnalar dışında, Hakim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz.*
>
> *(2) Kanunla belirtilen durumlar dışında, Hakim, kendiliğinden delil toplayamaz."*

Medeni usul hukukunda kural olarak taraflarca getirilme ilkesi geçerli olup taraflar ileri sürdükleri vakıaları ve delilleri mahkemeye sunmakla yükümlüdür[318]. Medeni yargılama usulüne en fazla karakteristiğini veren hükmün bu olduğu söylenebilecektir. Hakim taraflarca ileri sürülmeyen vakıaların dava dosyasına getirilmesini talep edememekte ve bu konuda

---

[314] Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Açıklamalı - İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019, s.1521.

[315] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s.233; Fatih Tahiroğlu, **Medenî Usûl Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.,s.200.

[316] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.113.

[317]Ekkehard Becker-Eberhard, "Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esas ve Sınırları", **İlkeler Işığı Altında Medeni Yargılama Hukuku**, ed. Kamil Yıldırım, 8. bs., İstanbul, Beta Basım, 2016., s.21.

[318] Baki Kuru, **Nizasız Kaza**, Ankara, 1961., s.159-160; Ömer Ulukapı, "Yargıtay Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Yargılamaya Hakim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1-2 (Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan), 1998, s. 713-732. s.714.

araştırmalara girememektedir[319]. Öte yandan taraflarca ileri sürülmemiş vakıalar hakim şahsi bilgisi dahilinde olsa bile Hakim o vakıaları yargılamaya taşıyamamaktadır[320]. Örneğin hakim önüne gelen trafik kazasından doğan maddi ve manevi zararların tazminine ilişkin bir uyuşmazlıkta, dava konusu kazayı görmüş olduğu ve davacı tarafın davalı sürücünün hız sınırını aştığını yahut kırmızı ışıkta geçtiğini ileri sürmediği varsayımında hakim bu durumu davaya taşıyamamakta ve hükme esas alamamaktadır. Aynı şekilde taraflar bir vakıayı ileri sürmüş ancak buna ilişkin bir delil sunmamışlar ise hakim kendiliğinden delil toplayamamaktadır[321]. Zira taraflarca getirilme ilkesinin bir sonucu da hakimin kanunda belirtilen durumlar hariç kendiliğinden delil toplayamamasıdır. Medeni usul hukukunda hakimin resen başvurabileceği deliller bilirkişi ve keşif delilleri olup bu deliller dışında resen başka delillere başvurama imkanına sahip değildir[322].

Tüm bu açıklamalardan hareketle medeni usul hukukunda kural olarak vakıaların ve delillerin mahkemeye getirilmesi hususlarının tarafların sorumluluğunda olduğu mahkemenin bir dahilinin olmadığı ve olmaması gerektiği söylenebilecektir[323]. Taraflarca getirilme ilkesinin karşıtı olan ilke ise resen araştırma ilkesidir. Resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu yargılamalarda tarafların yanında mahkeme de davanın temelini aydınlatmak bunun için gerekli olan maddi vakıaları ve delilleri araştırmakla yükümlüdür[324] .

---

[319] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.191.

[320] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.113; **Ekkehard Becker-Eberhard, Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esas ve Sınırları**., s. 20.

[321] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.91.

[322] Hakimin resen bilirkişi ve keşif delillerine başvurabileceği 6100 sayılı Kanun'un 266/1 ve 288/2 maddelerinde açıkça ifade edilmiştir. Madde 266/1'e göre; "*Mahkeme, çözümü hukuk dışında, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde, taraflardan birinin talebi üzerine yahut kendiliğinden, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir*."

Madde 288/2'ye göre; "*Keşif kararı, mahkemece, sözlü yargılamaya kadar taraflardan birinin talebi üzerine veya resen alınır."*

[323] Volkan Özçelik, **Türk Medeni Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.,s.23.

[324] Özçelik, **a.y.**, s.23.

Doktrinde taraflarca getirilme ilkesi, maddi hukuktaki sözleşme serbestisinin medeni usul hukukuna bir yansıması olarak ifade edilmiştir[325]. Yukarıda detaylıca bahsedildiği üzere tasarruf ilkesinin sonucu olarak davayı açmakta yürütmekte ve sonlandırma yetkisini haiz olan taraflar taraflarca getirilme ilkesi gereği açtıkları davadaki taleplerin haklılığı ve bunun ispatı konusunda da yetkilidir[326].

Geçici hukuki korumalarda uygulanacak yargılama kuralları ve ilkeler ile ilgili kanunda özel bir düzenleme olmadıkça, esas davaya ilişkin yargılama kuralları ve ilkeleri uygulanacaktır[327]. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda geçici hukukî koruma yargılamalarında vakıaların ileri sürülmesi ve delillerin gösterilmesi hususunda özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle geçici hukukî koruma yargılamasında da taraflarca getirilme ilkesi geçerlidir[328].

iii. Taleple bağlılık ilkesi

Taleple bağlılık ilkesi özellikle dava dilekçesinde yer alan talep sonucu ile hakimin bağlı olmasına ilişkin bir ilkedir. 6100 sayılı Kanun'un 26. madde hükmüne göre; *"(1) Hakim, tarafların talep sonuçlarıyla bağlıdır; ondan fazlasına veya başka bir şeye karar veremez. Duruma göre, talep sonucundan daha azına karar verebilir. (2) Hakimin, tarafların talebiyle bağlı olmadığına ilişkin kanun hükümleri saklıdır."*

Medeni usul hukukunda kural olarak hakim tarafların dilekçelerinde belirtikleri talep sonucu ile bağlı olup tarafların talep ettiklerinden fazlasına yahut talep ettiklerinden başka bir şeye karar veremez. Örneğin davacı dilekçesinde meydana gelen trafik kazasından oluşan maddi zararları için 300.000 TL talep etmişse, hakim, bilirkişi raporunda zararın 500.000 TL tespit edildiği gerekçesiyle davacıya 500.000 TL tazminat ödenmesi yönünde hüküm kuramayacaktır. Ancak yargılama sonucunda alacağın miktarının talep edilen miktardan daha az olduğu tespit edilirse tabii ki talepten daha azına hüküm verilebilecektir.

---

[325] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s.324

[326] Karslı, **a.y.**, s.324; **Ekkehard Becker-Eberhard, Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esas ve Sınırları**.,s.21.

[327] Erişir, **Geçici Hukuki Korumanın Temelleri ve İhtiyati Tedbir Türleri**., s. 507.

[328] Özçelik, **Türk Medeni Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi**., s.26.

6100 sayılı Kanun'un 119/1-ğ ve 129/1-g maddelerine göre taraflar dava ve cevap dilekçelerinde açık bir şekilde talep sonuçlarına yer vermelidirler. Taraflar mahkemeden istedikleri hukuki korumayı açık ve tereddüte yer bırakmayacak netlikte talep sonucunda somutlaştırmalıdırlar. Hakimin tarafların talep sonucuyla bağlı olması aslında tasarruf ilkesinin bir gereğidir. Taleple bağlılık ilkesi tasarruf ilkesinin dava konusu üzerindeki bir sonucu olduğu söylenebilecektir[329]. Yukarıda daha detaylı değinildiği üzere tasarruf ilkesi gereği taraflar aralarındaki uyuşmazlığı mahkemeye taşıyıp taşımama konusunda yetkili oldukları gibi uyuşmazlık miktarını ve konusunu belirleme konusunda ehildirler.

Taleple bağlılık ilkesinin bazı istisnaları mevcuttur. Bunlardan biri hakimin talepten başka bir şeye karar verememesi kuralı ile ilgilidir. Örneğin 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 170/1 maddesine göre boşanma davasında, kural olarak, hakim eşlerin talepleriyle bağlı olmayıp bu davalarda, talepten başka bir şeye karar verilebilir. Eşler boşanma talep etseler bile, hakim tarafların ayrılığına karar verebilir. Ancak belirtmek gerekir ki eşler ayrılık talebinde bulunmuşsa hakim boşanmaya karar veremeyecektir[330]. Benzer şekilde 6103 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 531 maddesinde yer alan hükme göre anonim şirketin feshinin istendiği hallerde mahkemenin fesih yerine, davacı pay sahiplerine, paylarının karar tarihine en yakın tarihteki gerçek değerlerinin ödenip davacı pay sahiplerinin şirketten çıkarılmalarına veya duruma uygun düşen ve kabul edilebilir diğer bir çözüme karar verebileceği hüküm altına alınmıştır. Taleple bağlılık ilkesinin bir diğer istisnası ise yargılama giderlerine ilişkindir. Taraflar açıkça talep etmese dahi hakim resen yargılama giderlerine mahkûm etmekle yükümlüdür. Bu durum 6100 sayılı Kanunun 332/1 maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Manevi tazminat davalarında da hakim 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 58. maddesi hükmü mucibince "*tazminat yerine başka bir giderim biçimi kararlaştırabilir veya bu tazminata ekleyebilir; özellikle saldırıyı kınayan bir karar verebilir ve bu kararın yayımlanmasına hükmedebilir*." Görüldüğü üzere medeni usul hukukunda kural olarak taleple bağlılık ilkesi geçerli olup ancak açık bir kanun hükmü varsa hakim talep edilenden başka bir şeye karar verebilmektedir.

---

[329] Yılmaz, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**.,s.281,; Meriç, **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**., s. 92 vd.

[330] 4721 sayılı Medeni Kanun 170/2.

Taleple bağlılık ilkesi kanun yolları aşaması bakımından da geçerlidir[331]. Kanun yoluna yalnızca taraflardan biri başvurmuşsa alt derece mahkemesince verilen karar, kural olarak onun daha aleyhine olarak kaldırılamaz/bozulamaz.[332] Bu durum doktrinde aleyhe karar verme/bozma yasağı olarak ifade edilmektedir.

iv. Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü

6100 sayılı Kanun'un 29. maddesinde düzenlenen[333] taraflara dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğü 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan ve genel bir ilke olan dürüstlük kuralının medeni usul hukukuna yansımış halidir[334]. Buna göre taraflar davanın açılması, yürütülmesi ve usuli işlemlerin yapılması sırasında dürüstlük kuralına uygun davranmalı ve vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir şekilde yapmakla yükümlüdürler. Maddenin lafzında dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğü yalnızca taraflara yüklenmiş gibi gözükse de diğer yargılama ilgilileri (müdahil, tanık, bilirkişi, temsilci) ve mahkeme açısından da geçerlilik taşımaktadır.[335]

Dürüstlük kuralına aykırı olarak yapılan işlem ve davranışlara hakim izin vermeyebilecek yahut dinlenebilir olmadıkları gerekçesiyle reddedebilecektir[336]. Bunların yanısıra 6100 sayılı Kanun'un 327. maddesinde[337] dürüstlük kuralına aykırılık sebebiyle yargılama giderlerinden

---

[331] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.113.

[332] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **a.y.**, s. 107.

[333] *"(1) Taraflar, dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadırlar.*

(2) Taraflar, davanın dayanağı olan vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde yapmakla yükümlüdürler."

[334] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.207-208.

[335] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.134.

[336] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1399.

[337] 'Dürüstlük kuralına aykırılık sebebiyle yargılama giderlerinden sorumluluk' başlıklı 6100 sayılı Kanun'un 327. maddesi hükmüne göre; *"(1) Gereksiz yere davanın uzamasına veya gider yapılmasına sebebiyet vermiş olan taraf, davada lehine karar verilmiş olsa bile, karar ve ilam harcı dışında kalan yargılama giderlerinin tamamını veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir.*

sorumluluk, 329. maddesinde ise[338] ise kötü niyetli ve haksız dava açılmasının sonuçları düzenlenmiştir.

Doğruyu söyleme yükümlülüğü bakımından ise belirtmek gerekir ki taraflar aleyhlerine olan hususları belirtmekle yükümlü değillerdir[339]. Ancak tarafların bilinçli olarak gerçeğe aykırı beyanda bulunmaları doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırılık teşkil edecektir[340]. Burada taraflardan beklenen yargılama sırasında sadece lehlerine olan durumları yargılamaya dahil etmesi aleyhine olan hususlarda ise susmalarıdır[341].

v. Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi:

Medeni usul hukukunda tasarruf ilkesi ve taraflarca getirilme ilkelerinin geçerli olması sebebiyle davayı oluşturan vakıalar ve talep sonucu taraflarca getirilmekte ve akim davayı bu doğrultuda yürütmektedir. Ancak taraflar her zaman açıklamalarını ve taleplerini yeterince iyi ifade edemeyebilir. Zira medeni usul hukukunda vekil ile temsil zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu sebeple tarafların açıklamaları veya talepleri kendi içinde belirsizlik veya çelişkiler taşıyabilir. İşte bu gibi durumlar için 6100 sayılı Kanun'un 31. maddesinde hakime davayı aydınlatma ödevi yüklenmiştir. Hükme göre; "*Hakim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir, delil gösterilmesini isteyebilir."*

---

(2) Bir kişi davada sıfatı olmadığı hâlde, davacıyı, davalı sıfatı kendisine aitmiş gibi yanıltıp, kendisine karşı dava açılmasına sebebiyet verirse, davanın sıfat yokluğu nedeniyle reddi hâlinde, davalı yararına yargılama giderlerine hükmedilemez."

[338] Kötüniyetle veya haksız dava açılmasının sonuçları ise 6100 sayılı Kanun'un 329. maddesinde düzenlenmiştir. Hükme göre; " (*1) Kötüniyetli davalı veya hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf, yargılama giderlerinden başka,diğer tarafın vekiliyle aralarında kararlaştırılan vekâlet ücretinin tamamı veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir. Vekâlet ücretinin miktarı hakkında uyuşmazlık çıkması veya mahkemece miktarının fahiş bulunması hâlinde, bu miktar doğrudan mahkemece takdir olunur.*

(2) Kötüniyet sahibi davalı veya hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf, bundan başka beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar disiplin para cezası ile mahkûm edilebilir. Bu hâllere vekil sebebiyet vermiş ise disiplin para cezası vekil hakkında uygulanır."

[339] Özekes, **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**., s.80.

[340] Özekes, **a.y.**, s.80.

[341] Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1405.

Belirtmek gerekir ki kanun lafzında yaptırabilir, sorabilir, isteyebilir gibi hakimin inisiyatifine bırakılan bir durum var gibi gözükse de tüm bunlar aslında hakime yüklenen bir ödevdir[342]. Hakimin davayı aydınlatma ödevi yargılamada maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını ve bu şekilde adil bir yargılamanın ortaya çıkmasını sağlayan bir işleve sahiptir.[343] Doktrinde Hakime yüklenen bu ödevin aynı zamanda hukuki dinlenilme hakkı ve usul ekonomisi ilkelerinin de gerçekleşmesine hizmet ettiği ifade edilmektedir[344].

Hakim davayı aydınlatma ödevinin gereğini yerine getirirken taraflarca getirilme ilkesinin sınırları dışına çıkmamalı, taraflarca davaya getirilmeyen iddia ve savunmaların davaya getirilmesine imkân tanımamalıdır[345]. Zira Kanun'un 25/1 maddesinde hakimin tarafların söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamayacağı ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Hakim bu ödevini yerine getirirken tarafsızlığına gölge düşürecek şekilde tarafların yardımcısı yahut danışmanı gibi hareket etmemelidir[346]. Aksi halde bu durum Hakimin reddi sebebi sayılabilecektir[347].

31. maddenin son cümlesinde ise hakimin belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesi için taraflardan delil gösterilmesini isteyebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu durum ilk bakışta yukarıda bahsedilen durumun aksine taraflarca getirilme ilkesine aykırılık teşkil eder vaziyette olsa da burada kastedilen dava dosyasında hiç gösterilmemiş ve dayanılmamış bir delil değildir. Burada kastedilen daha önce kullanılacağı beyan edilen ancak henüz inceleme sırası gelmemiş yahut mahkemeye ibraz edilmemiş delillerdir.[348]

---

[342] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.195; Yavuz Alangoya, **Medeni Usul Hukukunda Vakıaların Ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979.,s.135.

[343] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.93; Alangoya, **Medeni Usul Hukukunda Vakıaların Ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler**., s.288.

[344] Ayrıntılı bilgi için bkz. Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.93.

[345] Karaaslan, **Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.3; Nedim Meriç, "Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan Sayısı, 2010, s.399.

[346] Karaaslan, **Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi**., s.3.

[347] bkz. Karaaslan, **a.y.**, s.82-83.

[348] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.139.

vi. Re'sen Harekete Geçme İlkesi

Hukuk muhakemelerinde kural olarak tasarruf İlkesinin geçerli olduğu yukarıda zikredilmişti. Tasarruf ilkesinin karşıtı olan ilke ise resen (kendiliğinden) harekete geçme ilkesidir [349] . Resen harekete geçme ilkesinin uygulandığı davalarda yargılama resen başlatılmakta, sürdürülmekte ve karara bağlanmaktadır[350]. Resen hareket geçme ilkesinin uygulandığı dava yahut işlerde mahkeme tarafların yahut ilgilerin bir talebi olmaksızın yargılamayı başlatma ve sürdürmektedir[351].

Re'sen harekete geçme ilkesi, medeni usul hukukunda özellikle çekişmeli yargı alanında çok istisnai hallerde uygulama alanına sahiptir. Çekişmesiz yargı işlerinde ise çekişmeli yargıya nazaran daha geniş bir uygulama alanı mevcuttur[352]. 6100 sayılı Kanun'un 382/1-c maddesine göre "Hakimin re 'sen harekete geçtiği haller" çekişmesiz yargı işi olmanın ölçütleri arasında sayılmıştır[353] . Belirtmek gerekir ki, her çekişmesiz yargı işinde değil ancak kanun tarafından açıkça öngörülmüş çekişmesiz yargı işlerinde resen harekete geçme ilkesi geçerlidir.[354] Örnek vermek gerekirse 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 183. maddesinde *"Ana veya babanın başkasıyla evlenmesi, başka bir yere gitmesi veya ölmesi gibi yeni olguların zorunlu kılması hâlinde hâkim, re'sen veya ana ve babadan birinin istemi üzerine gerekli önlemleri al"*acağı; 254/2. maddesinde *" Eşlerin aile konutunda kimin kalmaya ve ev eşyasını kimin kullanmaya devam edeceği konusunda anlaşamamaları hâlinde, hakkaniyet gerektiriyorsa hâkim, olayın özelliklerini, eşlerin ekonomik ve sosyal durumlarını ve varsa çocukların menfaatlerini göz önünde bulundurarak bu hakka hangisinin sahip olacağına iptal veya boşanma kararıyla birlikte re'sen karar* vereceği"; 346. maddesinde *"Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri* alacağı"; 347. maddesinde ise *"Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş*

---

[349] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1204.

[350] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.109.

[351] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s.414.

[352] Tanrıver, **a.y.**, s.413.

[353] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.109.

[354] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medeni Usul Hukuku**., s.190.

hâlde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebileceği" ve *"Çocuğun aile içinde kalması ailenin huzurunu onlardan katlanmaları beklenemeyecek derecede bozuyorsa ve durumun gereklerine göre başka çare de kalmamışsa, ana ve baba veya çocuğun istemi üzerine hâkim aynı önlemleri alabileceği*" hüküm altına alınmıştır.

vii. Resen Araştırma ilkesi

1. Hukuk Muhakemelerinde Resen Araştırma İlkesi

Dava malzemesi olan vakıa ve delillerin tarafların yanısıra hakim tarafından da araştırılması ve yargılamaya getirilmesi resen araştırma ilkesi olarak adlandırılmaktadır. [355] Taraflarca getirilme ilkesinin karşıtı olan resen araştırma ilkesi medeni usul hukukunda oldukça kısıtlı bir uygulama alanı bulmaktadır [356]. Taraflarca getirilme ilkesinin düzenlendiği 6100 sayılı Kanun'un 25. madde hükmünde kanunda öngörülen istisnalar dışında hakimin tarafların getirdikleri dava malzemesi ile bağlı oldukları, onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamayacağı ve kural olarak kendiliğinden delil toplayamayacağı kuralları düzenlenmiştir. İşte hükümde bahsedilen **kanunda öngörülen istisnalar**dan kastedilen ise resen araştırma ilkesinin uygulama alanı bulduğu dava ve işlerdir.

Medeni usul hukukunda resen araştırma ilkesinin uygulanabilmesi için bu konuda açık bir kanun hükmünün bulunması gerekir[357]. Örneğin çekişmesiz yargıda[358] resen araştırma ilkesi geçerlidir[359]. Bu husus Kanun'un 385/2 maddesinde "*çekişmesiz yargı işlerinde aksine bir hüküm bulunmadıkça resen araştırma ilkesi geçerlidir*" şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

---

[355] Özçelik, **Türk Medeni Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi**., s. 23.

[356] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s. 251.

[357] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.115.

[358] Burada yeri gelmişken çekişmeli yargı ve çekişmesiz yargı ayrımından bahsetmek de faydalı olacaktır. Çekişmeli yargı aralarında çekişme yahut uyuşmazlık bulunan iki tarafın bulunduğu bir yargılamadır. Buna karşın çekişmesiz yargıda ilgililer arası uyuşmazlık bulunmadığı gibi ilgililerin ileri sürebileceği herhangi bir sübjektif hak da bulunmamaktadır.

[359] Kuru, **Nizasız Kaza**., s. 160; Ali Cem Budak, "Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı", **Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı-IV**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006., s. 170. Çekişmesiz

Bir yargılamada resen araştırma ilkesinin geçerli olması o yargılamada tarafın/tarafların vakıa ve delillerini ileri süremeyecekleri anlamına gelmez[360]. Taraflar hukukî dinlenilme hakkının bir gereği olarak vakıa getirebilir ve delil ileri sürebilme imkanlarına sahiptirler[361]. Bu ilkenin geçerli olduğu yargılamalarda hakim, taraflardan bağımsız olarak resen vakıa araştırma ve gerekli gördüğü delillere resen müracaat edebilme görev ve yetkileriyle donatılmıştır.

Taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda hakim daha pasif konumdadır ve yargılamayı tarafların getirdiği dava malzemesi doğrultusunda yürütür. Buna karşın resen araştırma ilkesinin uygulandığı yargılamalarda ise hakim daha aktif bir konumda olup tarafların getirdikleri dava malzemesinin yanı sıra getirmedikleri dava malzemesini de dikkate almak ve bunları hükme esas almakla görevlidir[362]. Hakim iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları onlara hatırlatabilecek; resen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda her türlü delile, kendiliğinden müracaat edebilecektir[363]. Resen araştırma ilkesinin uygulandığı yargılamalarda teksif ilkesi uygulama alanı bulamayacak, belli bir usul kesitine bağlı olmaksızın hakim tarafların getirdikleri dava malzemesini dikkate alabilecektir[364]. İddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı da bu ilkenin geçerli olduğu davalarda uygulama alanı bulamamakta, ilkenin geçerli olduğu uyuşmazlıklarda ikrar ve yemin hakimi bağlamamamakta, isticvap hükümlerine başvurma imkanı bulunmamaktadır.[365]

---

yargıya ilişkin bu kural, gerek "takibi talebe bağlı çekişmesiz yargı işlerinde" gerekse "re'sen harekete geçilen çekişmesiz yargı işlerinde geçerlidir. Kuru, **Nizasız Kaza**., s.160.

[360]Seda Özmumcu, "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, No: 2, 2016, s. 145-171., s. 49.

[361] Yargıtay 2. HD, E. 2012/20967, K. 2013/13433, 13.05.2013 (Lexpera); Yargıtay 2. HD, E. 2012/16368, K. 2013/8164, 25.03.2013(Lexpera);; Yargıtay 18. HD, E. 2014/10637, K. 2015/296 13.01.2015(Lexpera); Yargıtay 18. HD, , E. 2012/13613, K. 2012/14737, 17.12.2012 (Lexpera);; İzmir BAM, 2. HD, , E. 2017/383, K. 2017/681, 18.04.2017. (Lexpera);

[362] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s.249.

[363] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**.,s.422.

[364] Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s.251.

[365] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**.,s.422.

Medeni usul hukukunda resen araştırma ilkesi çekişmeli yargıda çoğunlukla kamu düzenini ilgilendiren uyuşmazlıklarda uygulama alanı bulduğu görülmektedir[366]. Bu davalar kamu düzeni ilgilendirmeleri sebebiyle tarafların dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf etmeleri de mümkün değildir[367]. Bu sebeple tarafların davayı kabul etmesi ve sulh olmalarına da imkan tanınmamaktadır[368].Bu davalara örnek olarak, kişilik haklarını koruyan davalar, babalık davaları, evlenmenin butlanı, nüfus kayıt düzeltme davaları gösterilebilir[369].

2. İdari Yargılama Hukukunda Resen Araştırma İlkesi

İdari yargılama hukukunda da resen araştırma ilkesi uygulama alanı bulmaktadır[370]. Hukuk muhakemeleri usulünü en fazla karakterize eden ilke taraflarca getirilme olmasına karşılık resen araştırma ilkesi idari yargılama usulünün en karakteristik özelliğini teşkil etmektedir[371]. İdari yargıya böyle üstün geniş yetkilerin tanınması ise idarenin kişilere nazaran çok daha fazla yetkiye sahip olmasıdır[372]. Zira idari uyuşmazlıklarda çoğu zaman davacının

---

366 Alangoya, **Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına ilişkin ilkeler**,s.130.

367 Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku,** .s.422.

368 Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**.,s.250.

369 Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usul Hukuku**., s.190.

370 Zehreddin Aslan, "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, 2011, s. 53-58., s.53; Çağdaş Evrim Ergün, "Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 55, No: 2, 2006, s. 65-89., s.70.

371 *"İtiraza konu kuralla yargılama sürecinde uygulanacak bazı usul kurumlarına ilişkin olarak Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na yollama yapılmıştır. İdari Yargılamanın özellikleri gözetilerek sınırlı bir şekilde sayılan bu konular 2577 sayılı Yasa'da hüküm bulunmayan hususlarda uygulanacaktır. Başvuruya neden olan konu ise, hukuk usulüne yapılan yollamalar arasında ıslah kurumuna yer verilmemesidir.*

İdari Yargılamanın kendiliğinden inceleme özelliğine karşın, hukuk yargılamasındaki tarafların talebine dayanan inceleme yetkisi bağlamında *usule ilişkin taraf işlemlerinin tamamen veya kısmen düzeltilmesini amaçlayan ıslah kurumuna 2577 sayılı Yasa'da yer verilmemesi, yasa koyucunun usul yasalarını belirlemedeki takdir yetkisi içinde kalmaktadır. Gerçekten hukuk yargılamasında bulunmasına karşın tanık, yemin, hali sabıka irca gibi kurumlara da yer vermeyen idari yargılama usulünün Anayasa'ya göre yasayla düzenlenen diğer usul yasaları gibi ilgili olduğu yargı yerinin özelliği ve gelişen yargılama koşullarına göre belirlenen bir sistem olduğu gözetildiğinde,* ***her iki yargı sisteminde davacı ve davalı durumunda bulunanların aynı durumda bulunmadıkları ve bu nedenle de aynı yasa kurallarına tabi tutulmalarının gerekmediği anlaşılmaktadır.****"* AYM, E. 2004/106, K. 2008/121, 12.06.2008.

372 Yıldırım, **İdari Yargı**., s.428.

dava malzemesine erişimi dava açtıktan sonra mahkemenin davaya ilişkin tüm belge ve bilgileri temin etmesinden sonra mümkün olabilmektedir. İdare ile kişiler arasındaki bu asimetrik ilişkinin dava söz konusu olduğunda dengelenebilmesi ancak resen araştırma ilkesi sayesinde mümkün olmaktadır. Bunun temelinde de kamu yararı ve kamu düzeni düşüncesi yatmaktadır[373].

Resen araştırma ilkesi özel olarak kavram olarak yasada yer almasa da 2577 sayılı Kanun'un 'dosyaların incelenmesi' başlıklı 20/1. Maddesinde içeriği açıkça ifade edilmiştir:

> *"Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler. Bu hususlaki kararların, ilgililerce, süresi içinde yerine getirilmesi mecburidir. Haklı sebeplerin bulunması halinde bu süre, bir defaya mahsus olmak üzere uzatılabilir."*

Bu düzenlemenin bir gereği olarak hakimin geniş yetkilere sahip olmasının yanında idari yargıda hakimin resen dava malzemesini toplamakla yükümlü/zorunlu olduğunu ifade edebiliriz[374]. Resen araştırma ilkesi kapsamının daha somutlaştırıldığı Danıştay kararlarında şu ifadeler yer almaktadır:

> *"Re'sen araştırma ilkesine göre, davanın açılmasından nihai karar verilmesine kadar,* ***davanın sevk ve idaresi, maddi olayın varlığının araştırılması ve delillerin elde edilmesi, maddi olayın hukuki tavsifi, olaya uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi, iddia ve savunmada ortaya konan maddi bulguların gerçeğe uygun olup olmadığının araştırılması, delillerin takdiri ile tarafların hiç değinmediği olayların tespiti görevi hakime aittir. Hakim uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahiptir****. Gerçeğe ulaşmak için yapılan bu*

[373] Yücel Oğurlu, "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re'sen Araştırma İlkesi", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 1998., s.122.

[374] Aslan, **Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi.**, s.54.

tür araştırma ve incelemelerin sonucuna göre hüküm tesisinin mahkemelerin idarenin yerine geçmesi gibi bir sonuç doğurması da söz konusu değildir."[375]

Zikredilen kararda resen araştırma ilkesinin kapsamında

- *davanın sevk ve idaresi,*
- *maddi olayın varlığının araştırılması ve delillerin elde edilmesi,*
- *maddi olayın hukuki tavsifi,*
- *olaya uygulanacak hukuk kuralının belirlenmesi,*
- *iddia ve savunmada ortaya konan maddi bulguların gerçeğe uygun olup olmadığının araştırılması,*
- *delillerin takdiri ile tarafların hiç değinmediği olayların tespiti olayın hukuki nitelendirmesinin yapılması,*
- *olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta hukuki çözüme varılması*

re' sen araştırma ilkesinin kapsamı olarak zikredilmiştir. Bunların haricinde idarenin sorumluluk esasının tespiti[376], taraflarca hiç ileri sürülmese de ilk incelemede göz önünde

---

[375] *Danıştay 12. Daire E. 2011/2498, K. 2015/6238, 26.11.2015; 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu`nun 20 nci maddesinin 1 inci bendinde, Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinin, bakmakta oldukları davalara ait her çeşit incelemeleri kendiliklerinden yapacakları hükme bağlanmakla idari yargılama hukukunda re`sen araştırma ilkesi benimsenmiştir*. (Lexpera)

Bu ilke uyarınca idari yargı yerleri, uyuşmazlık konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapmak, olaya uygulanması gereken hukuk kurallarını belirlemek ve sonuçta ***hukuki çözüme varmak yönlerinden tam bir yetkiye sahip oldukları gibi*** *maddi olayı belirleme yönünden de her türlü inceleme ve araştırmayı kendiliklerinden yaparak* ***iddia ve savunmalarda ortaya konan maddi durumun gerçeğe uygun olup olmadığını serbestçe araştırabilir, tarafların hiç değinmedikleri olayları ve maddi unsurları araştırıp, maddi olayın çözümü için gerektiğinde bilirkişi incelemesi de yaptırabilirler. Bu tür inceleme ve araştırmaların re`sen inceleme yetkisinin gereği olarak yapılması, idari yargı yetkisinin kullanımına 2577 sayılı Yasanın 2 nci maddesinin ikinci fıkrasıyla getirilen sınırlamaya aykırı değildir****."*Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu E. 1995/209, K. 1997/124, 21.2.1997. (Lexpera)

[376] Sunay, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İsbat ve Delil Hususları**., s.12.

bulundurulacak görev, yetki, ehliyet, süre gibi hususlar[377]; tarafların hiç değinmedikleri hatta üzerinde uzlaştıkları vakıalar[378] doktrinde dile getirilmiştir.

Fakat gerek Danıştay kararlarında gerekse doktrinde yer alan resen araştırma ilkesinin kapsamına ilişkin değerlendirmelerin hatalı olduğu ileri sürülmüş, resen araştırma ilkesi kapsamında hukukun uygulanmasının zikredilmesi hatalı görülmüş, hukuk muhakemeleri kanununa hakim olan ilkelerde de ayrı bir ilke olarak zikredilen hakimin hukuku resen uygulaması niteliğinde olduğu ifade edilmiştir.[379] Bunun haricinde ve aynı yönde yargılamanın sevk ve idaresinin ve de hakimin tabii bir görevi olduğu ilk incelemede incelenmesi gereken hususların da bunun resen araştırma ilkesi kapsamında değerlendirilmesinin mümkün olmadığı[380], keza delillerin değerlendirilmesinin de hakim tarafından resen yapılmasının da serbet delil sisteminin benimsenmesi ile alakalı olduğu ve resen araştırma ilkesinin kapsamında zikredilmemesi gerektiği[381] ileri sürülmüştür.

Bu yaklaşım resen araştırma ilkesinin özünde dava malzemesinin toplanmasına ilişkin olması, hukuki nitelendirmelerin mahkemelerin tabii bir görevi olduğu bakımından doğru noktalara temas etse de hukuk davalarında hakimlerin resen göz önünde bulunduramayacakları durumlarla kıyas edilerek idari yargının amacını gerçekleştirmek için gerekli olan resen araştırma ilkesinin hukuki nitelendirmeler bakımından da yetkili olduğu, bu yetkinin vurgulanmasının resen araştırma ilkesi dahilinde yapılması ve dolayısıyla ilkenin kapsamının geniş tutulması gerektiği savunulabilecektir.

---

[377] Oğurlu, **Re'sen Araştırma İlkesi.**, s.125.

[378] Çınar Can Evren, "İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008., s.711.

[379] Miraç Çelik, "Türk İdari Yargılama Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2024., s.41.

[380] Çelik, **a.y.** s.47 vd.

[381] Çelik, **a.y.**, 53.vd.

İlkenin sınırları bahsinde ise Anayasanın 125/4[382] maddesi ile 2577 sayılı Kanun'un 2/2[383] maddesinde yer alan idari yargıya ilişkin genel sınırlar[384]; dilekçede yer alan dava konusu ve talepler[385] zikredilenler arasındadır. Bunun haricinde 2577 sayılı Kanun'un resen araştırma ilkesinin de düzenlendiği 20. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen *"Ancak, istenen bilgi ve belgeler Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatlerine veya Devletin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Cumhurbaşkanı ya da ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan, gerekçesini bildirmek suretiyle, söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebilir."* hükmü bu bahiste zikredilmelidir. Fakat 1994 yılında yapılan bir kanun değişikliği ile fıkraya eklenen *"Verilmeyen bilgi ve belgelere dayanılarak ileri sürülen savunmaya göre karar verilemez."* Cümlesi hükmün doğurduğu ve doğurabileceği birçok sıkıntıyı bertaraf edebilmiştir.

Bir başka sınır olarak ise mahkemenin tanık dinlemesi tartışılmıştır[386]. Her türlü incelemenin mahkeme tarafından yapılması bağlamında mahkemenin tanık da dinleyebileceğinin kabul edilmesi gerektiği doktrinde ileri sürülmüştür[387].

Resen araştırma ilkesinin işlevi, kapsamı ve sınırları kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Netice olarak tarafların eşitliğinin söz konusu olmadığı idari yargıda bu eşitsizliği dava aşamasında giderilmesi için öngörülen resen araştırma ilkesi idari yargılamaya karakterini veren ilke olması bakımından idari yargı nasıl hukuk devleti ilkesini hayata geçirmenin en

---

[382] *"Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez."*

[383] *"İdari yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. İdari mahkemeler; yerindelik denetimi yapamazlar, yürütme görevinin kanunlarda ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya idarenin takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı veremezler."*

[384] Oğurlu, **Re'sen Araştırma İlkesi.**, s.131.

[385] Çelik, **Türk İdari Yargılama Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi**., s.331.

[386] Çelik, **a.y.** s.386 vd.

[387] Yıldırım, **İdari Yargı**., s.428. Mahkemenin lüzumu halinde tanık olarak dinleyebiliyorsa bile davanın çözümü için ilgililerin yazılı beyanlarını talep etmesi de yazar tarafından savunulmuştur.

önemli araçlarından biri ise resen araştırma yetkisi de bu aracın amacına hizmet edebilmesine imkan tanıyan en önemli ilke/mekanizmadır.

viii. Teksif ilkesi

Teksif ilkesi; tarafların bütün iddia ve savunmalarını ve delillerini belli bir usul kesitine kadar ileri sürmek zorunda olmalarını ifade eden bir ilkedir[388]. Diğer bir ifade ile teksif ilkesi dava malzemesi olan vakıa ve delillerin hangi zamana kadar ileri sürülüp getirilebileceğine ilişkin bir ilkedir.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunun 141. maddesinde kanun koyucu tarafların iddia ve savunmalarını cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile serbestçe genişletip yahut değiştirebileceklerini, dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra ise iddia veya savunmaların genişletilip yahut değiştirilemeyeceğini hüküm altına almıştır. İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı olarak adlandırılan bu kurala göre dilekçeler aşaması tamamlandıktan sonra ileri sürülen vakıalar ve deliller mahkeme tarafından kural olarak dikkate alınmayacaktır[389]. Belirtmek gerekir ki teksif ilkesi yalnızca taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda uygulanır[390]. Re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hakim dava malzemesini toplamakla ve yükümlü olduğu için böyle bir sınırlama söz konusu değildir[391].

Deliller bakımından ise 6100 sayılı Kanunun 119 ve 121 maddelerinde tarafların dava ve cevap dilekçelerinde dayandıkları vakıaları ispata elverişli delilleri göstermeleri gerektiği ya da başka yerden gelecek belgeler hakkında bilgi vermeleri gerektiği hüküm altına alınmıştır. HMK 139/1-ç maddesinde ise ön inceleme davetiyesinin tebliğinden itibaren "*iki haftalık kesin süre içinde tarafların dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken*

---

[388] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s.116; Özekes, **Hukuki Dinlenilme Hakkı**., s.75. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alper Tunga Küçük, **Vakıaların Toplanması Açısından Teksif İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.

[389] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**.,s.192.

[390] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s. 116; Özmumcu, **Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkes**i., s.147.

[391] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s. 117.

açıklamayı yapmaları, bu hususların verilen süre içinde yerine getirilmemesi hâlinde o delile dayanmaktan vazgeçmiş sayılacaklarına karar verileceği" hükmü yer almaktadır. Belirtilen bu süreler dışında delil gösterilmesi kural olarak mümkün değildir. Ancak Kanun'un 145. maddesinde "*bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşımıyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebileceğini"* hükmü ile bu kural esnetilmiştir.

Teksif ilkesi yargılamaların gereksiz yere ve kötüniyetli bir şekilde uzamasını engelleyen bir fonksiyona sahiptir. Bu sebeple teksif ilkesinin usul ekonomisi ilkesi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir[392]. Örneğin taraflar iddia ve savunmalarını belli bir usul kesitine kadar ileri sürmek zorunda olmasalardı, davayı kaybedeceğini fark eden taraf yeni iddia ve savunmalar ileri sürerek davayı gereksiz yere uzatmaya gayret edebilirdi.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 141. maddesinin ikinci fıkrasına göre ise iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı ancak karşı tarafın açık muvafakati ya da ıslah ile aşılabilmektedir[393]. Kanun koyucu burada iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının istisnalarını düzenleyerek teksif ilkesinin sınırlarını yumuşatmış, usul ekonomisi ilkesi ve adil yargılanma hakkı arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Zira tarafların dilekçeler aşamasından sonra hiçbir takdirde yeni iddia ve savunma getirememeleri onların hak kaybı yaşamalarına veya hukuki dinlenilme haklarının ihlal edilmesine sebep olabilecektir.[394]

ix. Doğrudanlık İlkesi

---

[392] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.192.

[393] HMK m.141/2: *"İddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesi konusunda ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati hükümleri saklıdır."* Islah ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. Ejder Yılmaz, **Medeni Yargılama Hukukunda Islah**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

[394]Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.192.; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s. 118.

Doğrudanlık ilkesi davanın açılmasından sonuçlanmasına kadar yapılacak olan işlemlerin hükmü verecek olan mahkeme tarafından yapılmasını öngören bir ilkedir[395]. Zira uyuşmazlıkla ilgili hüküm verecek mahkemenin tahkikatı bizzat yapması, dava malzemesini ve delilleri bilfiil incelemesi, tarafları iddia ve taleplerini dinlemesi adil bir yargılamanın gerekliliklerinden olup aksi halde yapılan yargılamadan sağlıklı ve adil bir sonuç alınması mümkün olmayacaktır[396]. Öte yandan doğrudanlık ilkesi yargılamaların daha kısa sürede ve daha az masrafla sonuçlanmasına vesile olacağından usul ekonomisi ilkesi ile de uyum içindedir[397].

Doğrudanlık ilkesi kural olmakla birlikte bazı zorunluluklar sebebiyle bu ilkeye bazı istisnalar getirilmiştir. Örneğin 6100 sayılı Kanun'un 197. madde hükmüne göre "*kanunda belirtilen hâller dışında, deliller davaya bakan mahkeme huzurunda, mümkün olduğu kadar birlikte ve aynı duruşmada inceleneceği hüküm altına alınmıştır."* Hükmünün devam eden ikinci fıkrasında "*başka yerde bulunan ve mahkemeye getirilemeyen deliller, o yerde istinabe yoluyla toplanabilir*" ifadesi yer almaktadır. Mahkemenin yargı çevresi dışında bulunan yahut mahkemeye getirilemeyen delillerin istinabe yoluyla toplanması yargılamanın daha kısa sürede ve daha az masrafla tamamlanmasına hizmet eden bir yoldur. Belirtmek gerekir ki istinabe ile deliller başka bir hakim tarafından toplanmış olsa da bu delillerin değerlendirilip karar etki edip etmemesi yargılamayı yürüten asıl mahkemeye aittir[398]. Doğrudanlık ilkesinin diğer bir istisnası ise 149. maddede düzenlenen ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla veya başka yerde duruşma icra edilmesidir[399]. Doğrudanlık ilkesinin diğer ve konumuz bakımından önemli bir

---

[395] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.83, Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul Hukuku**., s. 143.

[396] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.196.

[397] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.83.

[398] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.197.

[399] Hükme göre; "*(1) Mahkeme, taraflardan birinin talebi üzerine talep eden tarafın veya vekilinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla bulundukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine karar verebilir.*
(2) Mahkeme resen veya taraflardan birinin talebi üzerine; tanığın, bilirkişinin veya uzmanın aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla bulundukları yerden dinlenilmesine karar verebilir.
(3) Mahkeme, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri dava ve işlerde ilgililerin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla bulundukları yerden dinlenilmesine resen karar verebilir.
(4) Mahkeme, fiilî engel veya güvenlik sebebiyle duruşmanın il sınırları içinde başka bir yerde yapılmasına, yargı çevresi içinde yer aldığı bölge adliye mahkemesi adalet komisyonunun uygun görüşünü alarak karar verebilir.

istisnası ise delil tespiti kurumu bakımındandır. HMK m.401 hükmüne göre taraflar henüz dava açılmadığı süreçte delil tespitini "*esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden veya üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden*" isteyebilmektedir. Delil tespitinin sulh hukuk mahkemesi tarafından yapılması durumunda ileride davaya bakan mahkeme delilleri bizzat toplamamış olacak ve daha önce başka bir mahkeme tarafından toplanan deliller o davanın dosya eki sayılacaktır[400]. Bununla birlikte esas davanın görüldüğü mahkeme imkan dahilinde ise bu işlemleri tekrar kendisi yapabilmektedir[401].

i. Yazılılık İlkesi

Yazılık ilkesi doktrin de şöyle tanımlanmıştır: *"Yargılamada sadece yazılı olarak ileri sürülen ve yazılı hale getirilmiş bulunan hususların, hükme esas alınabileceğini öngören yargılama hukuku ilkesine, "yazılılık ilkesi" denir."*[402]

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrasında *"Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır."* hükmü yer almaktadır. Bu hüküm idari yargılama hukukunda yazılılık ilkesinin pozitif temelini oluşturmaktadır. İdari yargılama usulünde duruşma müessesesine yer verilmiş olsa da duruşma yapılma zorunluluğu bulunmamakta ve tarafların istemesi ya da mahkemenin gerekli görmesi halinde resen vereceği bir kararla duruşmalar yapılmaktadır[403]. Bu düzenlemeler beraber okunduğunda idari yargılama

---

(5) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikte belirlenir"

[400] Budak, Karaaslan, **Medenî Usul Hukuku**., s.86.

[401] Erdönmez, Bolayır, **Pekcanıtez Usul**, s.1289.

[402] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku,** s.425.

[403] 2577 sayılı Kanun m.17: *"1. Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan iptal ve yirmibeşbin Türk Lirasını aşan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı yirmibeşbin Türk Lirasını aşan vergi davalarında, taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılır..*

2. Temyiz ve istinaflarda duruşma yapılması tarafların istemine ve Danıştay veya ilgili bölge idare mahkemesi kararına bağlıdır…

hukukunda yazılılık ilkesinin esas olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Nitelikim Anayasa Mahkemesi de kararlarında bunu idari yargılamanın özelliğini de göz önüne alacak gerekçelerle vurgulamıştır:

> *"Mahkemelerin yargılama yöntemlerinin yasayla düzenleneceğini öngören Anayasa kuralı uyarınca Yasakoyucu yargılamanın duruşmalı ya da evrak üzerinde yapılmasını belirleyebilir. Ancak Yasakoyucunun bu konudaki takdir yetkisi, kişinin özgürlük alanını kamu gücü karşısında korumayı ana amaç edinen hukuk devleti ilkesiyle sınırlıdır. Kaldıki, yargılama yöntemlerini, yargı yerine ve uyuşmazlığın tür ve niteliğine göre, daha açık bir anlatımla konulan olan davaların nitelik ve amaçlarına göre saptanır.* ***Hukuk davalarında tarafların istenci; ceza davalarında Mahkemenin serbestçe yürütülmesi ilke iken, kamu yararı amacıyla yürütme ve yönetimin yasalara uygun davranarak hukuka bağlılığını sağlayan idari davalarda yargı yerinin yönlendirdiği kendine özgü yargılama yöntemi söz konusudur****.*
>
> ***Yazılı olması, duruşmaların ayrılık oluşturması, hâkimin gerçeği ortaya çıkarmak için doğrudan araştırma yetkisine sahip bulunması****, ülkemizde uygulanan* ***idari yargılama yönteminin genel ilkelerindendir****. Bu esas, 2577 sayılı idari Yargılama Usulü Yasası'nda yer almaktadır.*
>
> *İdari yargılama yönteminin* ***baskın niteliği yazılı yargılama biçimi olmakla, birlikte****, kimi davalarda* ***karma bir yöntem*** *uygulanmaktadır. 2577 sayılı Yasa'nın 17. maddesine göre; "Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan iptal ve beş milyon lirayı aşan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümlülükler ve bunların zam ve cezalan toplamı beş milyon lirayı aşan vergi davalarında, taraflardan birinin isteği üzerine duruşma" yapılabilmektedir. Görülüyor ki, Yasakoyucu, dava konusunun beş milyon lirayı aşması durumunda kişilere duruşma yapılmasını istemek hakkım vermek gereğini duymuştur. Yargılama işlevinin özünü ve yapısını oluşturan çekişme, idari yargılama yönteminde de bulunduğundan tüm sav ve savunmalarınkarşı tarafa bildirilmesi ve yanıtını verme olanağının tanınması zorunludur. Ayrıca idari yargılama yönteminde hâkimin doğrudan araştırma yapması ilkedir. Bu, mahkemenin, davanın taraflarının ileri sürdükleri sav ve savunmayla bağlı*

---

4. 1 ve 2 nci fıkralarda yer alan kayıtlara bağlı olmaksızın Danıştay, mahkeme ve hakim kendiliğinden duruşma yapılmasına karar verebilir."

kalmaksızın, dava hakkında araştırmayı kendiliğinden yürütmesi demektir. Yâni hâkim, aydınlanmasını istediği noktaları sorarak, dosyaları getirecek, istediği kurum ve kurullardan ya da taraflardan gerekli gördüğü konularda bilgi, belge ve yanıt isteyecektir."[404]

İdari yargılamada dava türleri işlemlere karşı açılan iptal davaları, işlem ya da eylem sebebiyle hakları muhtel olanlara karşı açılan tam yargı davaları ile tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan her türlü idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davalar olarak Kanun'un 2. maddesinde sayılmıştır. Yine dava türlerimizi iptal ve tam yargı davası olarak saymamızda bir beis bulunmamaktadır. Dava türlerinin bu bahiste zikredilmesinin sebebi bir idari eyleme karşı Kanun'un 13. Maddesine göre dava açılacak olsa dahi idareye başvurma zorunluluğu bulunmakta, idarenin açık ya da zımni olarak talebi reddetmesi üzerine dava açma süresi içerisinde dava açılmaktadır. Dolayısıyla idari eylemden kaynaklanan tam yargı davalarında bile uyuşmazlığı dava konusu yapabilmek için açık ya da zımni bir işlemleştirme faaliyeti güdülmekte, bir idari eylem de söz konusu olsa adeta bir idari işlem hüviyetine kavuşturulduktan sonra dava konusu olabilmektedir[405].

Bunun haricinde zımni red haricinde idari işlemlerin ve idari sözleşmelerin zaten yazılı olduğu, dava türleri de nazara alındığında yazılılık ilkesinin idari yargılama hukuku için bir zaruret olduğu ifade edilmiştir[406].

Yazılılık ilkesinin dava malzemesinin daha iyi tespit edilmesi ve korunması, dava sürecini görece kısalttığı, uzun bir zaman dilimine yayılan davanın içeriğini daha iyi kayıt altına aldığı ve bu şekilde hakimin değişmesi ihtimalinde davanın uzamasını engellediği, idari usullere daha uygun olduğu, iddia ve savunmaların yazılı olması sebebiyle sürpriz sonuçlarla karşılaşılmasını engellediği faydaları olarak zikredilmiş; olumsuz yöne olarak ise maddi vakıanın tam ve kapsamlı bir nitelikte açıklığa kavuşturulmasına mani olduğu, gerçeğe aykırı

---

[404] AYM E.1990/40, K.1991/33, 01.10.1991.

[405] Karahanoğulları, **İdari Yargı : İdarenin Hukuku Zorlanması (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, s.19.; Kalabalık, **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, s.42.

[406] Atay, **İdari Yargılama Hukuku**, s.58.

iddiaların daha kolay dile getirilebileceği, belirsiz hususları ve eksiklikleri tamamlatmayı zorlaştırdığı, tarafların mahkeme karşısına çıkamayacaklarından dolayı davalarını ifade etmek bakımından tatmin olmayacağı zikredilmiştir.[407]

Fakat bu sakıncalardan bazılarının izale edilebilemesi amacıyla idari yargılama usulünde zorunlu olmasa da duruşma imkanı getirilmiştir. Zorunlu olmamakla birlikte duruşma talebine rağmen bu talebin karşılanmadan hüküm kurulması durumunda bunun bozma sebebi teşkil edeceği Danıştay kararlarında vurgulanmaktadır[408].

İdari yargılama hukukunda benimsenen yazılılık ilkesinin idari işlemler tesis edilirken de dikkate alınması gerektiği, işlemin sebep unsuru gösteren gerekçelerin yazılı olarak işlem dosyasında yer alması Danıştay tarafından aynı zamanda idari yargılama usulünde benimsenen yazılı yargılama ilkesinin bir gereği olarak zikredilmiştir[409].

---

[407] Türkoğlu Üstün, **İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler**, s.327-328. Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, s.1936. Kaplan, **İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme**, s. 36 vd.

[408] *"Davacı tarafından duruşma isteminde bulunulmasına rağmen duruşma yapılmaksızın karar vermesi, 2577 Sayılı Kanun'un 17. maddesinin açık ve emredici kuralına aykırılık oluşturmaktadır."* Danıştay 13. Daire E. 2024/2709, K. 2025/630, 5.2.2025 (Lexpera)

[409] *"Üniversite görev yapan akademik personelin görev sürelerinin uzatılmamasına ilişkin işlemlerde, gerekçelerin somut bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Aksi durumda sadece davalı idarelerce belirtilen ve soyut iddiaların ötesine geçmeyen beyanlara göre tesis edilen işlemin hukuka uygun olduğuna karar verilmesi idari yargılamadaki* ***yazılı yargılama usulü ilkesine de aykırı olacağı*** *açıktır."* Danıştay 8. Daire ,E. 2021/3464, K. 2023/6878, 6.12.2023 (Lexpera) *"Bu çerçevede aykırılığa konu uyuşmazlıklar incelendiğinde, her ne kadar sınav komisyonunca Yönetmelikte ve sınav duyurusunda belirlenen konular çerçevesinde sorulan sorulara, adayların verdiği cevaplara ilişkin değerlendirme gerekçelerine yer verilerek adayların başarı puanları tutanak altına alınarak sözlü sınavlar gerçekleştirilmiş ise de, yargısal denetiminin yapılmasını sağlayacak biçimde sınav komisyonunca sınavda sorulacak soruların ve cevaplarının önceden hazırlanarak tutanağa bağlanmadığı, adaylara önceden hazırlanan sorulardan hangi soruların sorulduğunun da kayıt altına alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, sözlü sınav öncesinde, sınav komisyonunca sınavda sorulacak soruların önceden hazırlanması ve tutanağa bağlanması, her adaya sorulan soruların kayda geçirilmesi ve adayların verdiği yanıtlara hangi komisyon üyesince, hangi notun takdir edildiğinin tutanakta ayrı ayrı gösterilmesinin****, sözlü sınavın nesnelliği ve yargısal denetimin gerçekleştirilmesini sağlamak için gerekli olduğu sonucuna*** *varılmıştır."* Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E.2025/9, K.2025/17. 14.04.2025. (Hukuktürk)

İdari yargılama usulünde tanık deliline yer verilmemesi de yazılılık ilkesi ile gerekçelendirilmektedir[410]. Tanık delilinin olmaması yazılı yargılama usulünün zorunlu bir sonucu olarak değil aynı zamanda 2577 sayılı Kanun'da tanık deliline yer verilmemesi ile de açıklanmıştır[411].

3. İdari Yargılama Usulünde Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atfın Değerlendirilmesi

Yargılama hukuku kurallarının uyuşmazlıklarda tatbik edilecek maddi hukuk kurallarının farklı olması maddi hukuk kurallarının yargılama hukuku kurallarının özelliklerine etkisi, idari rejimin benimsendiği ülkemizde yargı ayrılığının çerçevesinin çizilmesi, bu

---

[410] *"Anılan Yasa hükümleri ve yerleşmiş idari yargılama usulü ilkelerine göre; yazılı yargılama yapmak zorunda olan idari yargı yerlerinin kendiliğinden yapacakları her çeşit inceleme için, lüzum gördükleri ve taraflar veya ilgili yerlerden isteyebilecekleri evrak ve bilgiler kapsamında, tanık veya şahit dinlenmesi yada ifade alınması şeklinde bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasasına atıfta bulunulan konular arasında da bu yönde bir kural mevcut değildir."* Danıştay 8. Daire E. 2003/3369, K. 2004/917, 25.2.2004. (Hukuktürk)

[411] *"Öte yandan, yukarıda sözü edilen 2577 sayılı Kanunun 17 ve 18. maddelerinde duruşmada tarafların dinlenileceği hükme bağlanmış, şahit dinlenileceğine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Aynı Kanunun 31. maddesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun şahadete ilişkin hükümlerine de yollama yapılmamıştır.*

Yukarıda açıklandığı üzere İdari Yargılama Usulü Kanununda yazılı yargılama usulü esas alındığına ve esasen İdari Yargılama Usulü kanununun Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun şahadete ilişkin hükümlerine atıfta bulunulmadığına göre Vergi Mahkemesince mahallinde keşif yapılmasından sonra Davacı tarafından getirilen ve naylon fatura düzenlediği iddia edilen ... adlı şahısların ifadeleri alınarak düzenlenen tutanakdaki tesbitlere dayanılarak ulaşılan sonuca göre tarhiyatın kaldırılması yolunda karar verilmesinde hukuka uyarlık görülmemiştir." Danıştay 3. Daire E. 1989/3460 K. 1990/3569 T. 25.12.1990 (Hukuktürk); *"Diğer taraftan, aynı Kanunun 1. maddesinin 2. fıkrasında; Danıştay Bölge idare Mahkemeleri, idari Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinde yazılı yargılama usulünün uygulanacağı ve incelemenin evrak üzerinde yapılacağı belirtilmiştir.*

Yukarıda açıklandığı üzere idari Yargılama Usulü Kanununda, yazılı yargılama usulü esas alındığına ve esasen idari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun şahadete ilişkin hükümlerine atıfta bulunmadığına göre, yükümlüden canlı hayvan satın alan kasap .....'ın Vergi Mahkemesince duruşmada şahit olarak dinlenmesinde, şahide yemin teklif edilmesinde ve yemine icabet etmediği nedeniyle yemin teklif edilen hususun ikrar edildiğinin kabulü suretiyle delil olarak değerlendirilerek karar verilmesinde Kanun ve usul hükümlerin uyarlık bulunmamaktadır." T.C. Danıştay 3. Daire E. 1986/1201, K. 1986/2706, 24.12.1986. (Hukuktürk)

bağlamda idari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirilmesine ilişkin anayasal sınırlar ve Anayasa Mahkemesi'nin geliştirdiği içtihatlarla bunların somutlaştırılması ile idari yargıla hukuku ve hukuk muhakemelerinin amaç, özellik ve ilkeler bakımından ayrı ayrı ele alınmasından sonra 2577 sayılı Kanun'un 31. Maddesinde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na yapılan atıflar ise bu bölümde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

a. Hukuk Muhakemeleri Usulüne Yapılan Atfın Tahdidi Olup Olmadığı

Öncelikli soru bu yollamanın tahdidi olup olmadığına ilişkindir. Zira 2577 sayılı Kanun ile 6100 sayılı Kanun karşılaştırıldığında idari yargıla hukuku kurallarının çok daha az olduğu, ve ayrıntılı düzenlemelere yer verilmediği görülecektir. Bu durumun idari yargı bakımından bir nakısa olarak değerlendirilemeyeceği, aksine idari yargılama hukuku kurallarının esnek olma zaruretinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür[412]. Düzenlemelerin az olması ve ayrıntılı olması bazı uyuşmazlıklar için bir takım öngörülmeyen müesseselerin uygulanıp uygulanmayacağı sorusunu da doğal olarak beraberinde getirmektedir. Bu konuda doktrinde farklı görüşler zikredilmiştir[413]. İdari yargılama hukukunda bir eksiklik ve boşluğun bulunduğu, hukuk

---

[412] Yaşar Eroğlu, "Danıştay Kanunuyla Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa Atıf Yapılmayan Hallerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin Danıştay'da Uygulanışı", **Danıştay Dergisi**, No: 8, 1973,. s.24. *"yasa koyucunun tüm olasılıkları önceden tasarlıyarak ayrıntılı bir düzenlemeye gitmesi olası değildir. Bu nedenle maddi hukuk alanında olduğu gibi yargılama hukuku alanında da yargıcın geniş takdir hakkı olması gereklidir. Adalet dağıtmak, verilecek kararın özüyle ve sözüyle adalete uygun olması, başka bir anlatımla tüm yurttaş vicdanında, eski deyimi ile maşeri vicdanda makes bulunması demektir. Bazı alanlarda yargıcın yetkisi kısılır, yahut yargıç kendini öyle kabul ederse istenilen adalete ulaşılamaz"* Recep Başpınar, "Yargılama Hukuku Üzerine", **Danıştay Dergisi**, No: 36-37, 1980, s.9.

[413] *"Bir içtihat mahkemesi olan Danıştayın, yargılama yöntemi ve alanında karşılaştığı boşlukları hukukun genel ilkelerinden ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan yer alan genel hükümlerden yararlanarak doldurması doğaldır…."* A. Şeref Gözübüyük, **Yönetsel Yargı**, 5. bs., Ankara, Sevinç Matbaası, 1982., s.272; *"yargılama alanında rastlanılacak boşlukların, Danıştay'ın bir içtihat mahkemesi olması nedeniyle hukukun genel ilkelerinin daha doğrusu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun hükümlerinden yararlanmak suretiyle doldurulması tabiidir."* Yaşar Eroğlu, "Danıştay Kanunu'yla Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa Atıf Yapılmayan Hallerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin Danıştay'da Uygulanışı", **Danıştay Dergisi**, No: 8, 1973, s.24.; *"H.U.M.K. hükümlerinin uygulanacağını saymakla kalmayıp, genel olarak bu kanunda hüküm bulunmayan hususlarda dahi H.U.M.K.'un uygulanacağını belirlemiştir."* Celal Erkut, "İ.Y.U.K. Çerçevesinde İdari Dava Türleri ve Bazı Usuli Değişiklikler", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 51, No: 1-4, 1985, s. 231.

muhakemeleri usulünün ceza yargılaması dışında bütün yargılamalara uygulanmaya elverişli olduğuna, düzenlemelerin genel ve köklü olduğu gibi gerekçeler zikredilmiştir[414]. İlk bölümde paylaşılan yargı kararlarında açıkça gösterildiği üzere Kanun'un hukuk muhakemeleri usulüne yaptığı yollamanın tahdidi olduğu lafzi olarak kanun metninin okunmasından çıkarılabilmektedir. Fakat bunun bu bölümün ilk kısımlarda değindiğimiz maddi hukuk yargılama hukuku ilişkisi, yargı ayrılığı, yargılama hukuku kurallarının amaç, özellik ve ilkeler bakımından farklılık arz etmesine ilişkin bir zorunluluk olup olmadığı tartışılabilecektir.

Bu durumun Kanunkoyucu'nun yargılama hukuku kurallarını takdir yetkisi dahilinde belirlemesine ilişkin olduğu, Anayasal bir kısıtın da bulunmadığı, zira sayma yoluna gidilmeseydi de ihtiyaç duyulması halinde kanunda öngörülmemiş usul kurallarının hukuk muhakemelerin alınması, bu hususun da kanunla öngörülmüş olması kaydıyla, kanunilik ilkesi bakımından bir ihlal teşkil etmeyeceği ileri sürülebilecektir. Nitekim 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 61. maddesi bizzat böyle bir düzenlemedir: *"Bu Kanunda yargılama usulüne ve kanun yollarına ilişkin hüküm bulunmayan hallerde 18/6/1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümleri uygulanır."* Bu görüş savunulurken Danıştay'ca benimsenen hukuk muhakemelerine yapılan atıfların idari yargının doğasına uygun düştüğü şekilde uygulanmasına ilişkin kriter yine idari yargı mercileri tarafından aynı gerekçelerle savunulabilecektir. Davanın çözümlenmesi noktasında yargılama hukuku kurallarına ilişkin bir boşluk bulunması sorununa nasıl cevap verileceği de önemlidir. Bu görüşün en temel gerekçelerinden bir olarak da bu argüman zikredilebilir[415].

Buna karşı ise yargılama usulü kurallarının kanuniliği ilkesi gereğince açık hüküm bulunmayan hallerde içtihat yoluyla hukuk muhakemelerindeki müesseselerin uygulanamayacağı savunulabilir. Nitekim yargı kararları da bu yöndedir. Biraz evvel zikredildiği üzere idari yargılama hukuku kuralları az sayıdadır ve ayrıntılı değildir. Buna mukabil hukuk muhakemelerinde çok sayıda müessese ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Anayasa kısıt haricinde de serbest bir şekilde boşluk halinde hukuk muhakemeleri kurallarının uygulanabileceğini savunmak bizi başka bir belirsizliğe götürmektedir. Yargılama usulü kurallarında aşırı şekilcilikten kaçınırken bir yandan da aşırı gevşek bir tutum içerisine girilmemesi hususuna Anayasa Mahkemesi kararlarında değinmektedir:

---

[414] Gürsel Kaplan, **İdari Yargılama Hukuku**, 10. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2024. s.6.

[415] Atila Erkal, **İdare Hukukunda Kıyas**, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2022., s.127.

"Mahkemeye erişim hakkı, mahkemeye başvuru konusunda etkili bir sistemin var olmasını ve dava açmak isteyen kişilerin mahkemeye ulaşmada açık, pratik ve yeterli fırsatlara sahip olmasını gerektirir. Özellikle hukuki ya da uygulamadaki belirsizlikler kişilerin mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir (Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2012/855, 26/6/2014, § 34). Bu nedenle mahkemelerin usul kurallarını uygularken yargılamanın ***hakkaniyetine zarar getirecek ölçüde katı şekilcilikten kaçınmaları*** *gerektiği gibi kanunla öngörülmüş usul şartlarının ortadan kalkmasına neden olacak ölçüde aşırı esneklikten de kaçınmaları gerekir (Kamil Koç, B. No: 2012/660, 7/11/2013, § 65)."*[416]

Bir üçüncü yol olarak uyuşmazlığın hakkaniyete uygun bir çözümü için çok ciddi bir ihtiyaç ya da boşluk bulunması durumunda idari yargı mercilerinin hukuk muhakemelerindeki müesseselere açıkça ve makul gerekçelerle başvurabilmesinin mümkün olması gerekmektedir[417].

---

[416] AYM BB, Uğur Ayhan Zor [1. B.], B. No: 2021/5135, 18/4/2024, § 14; aynı yönde bkz. *"Bu durumda, dava açma hakkının doğal olarak kanunlarla belirlenen şartları olmakla birlikte, mahkemelerin yargılama usullerini uygularken bir yandan davanın hakkaniyetine halel getirecek kadar abartılı şekilcilikten, öte yandan, kanunlarla öngörülmüş olan usul şartlarının ortadan kalkmasına neden olacak kadar aşırı geniş yorumlamalardan kaçınmaları gerekmektedir."* Danıştay 14. Daire E. 2011/6523, K. 2012/383, 6.2.2012. (Kazancı)

[417] *""Aşırı şekilciliğin", Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi uyarınca mahkemeye erişim hakkının pratik ve etkili bir şekilde sağlanması gerekliliğine ters düşebileceği Mahkeme'nin içtihadında yer almaktadır. Bu durum genellikle, başvuranın davasının esastan incelenmesini engelleyen ve mahkemelerin etkin korumasından yararlanma hakkının ihlal edilmesi riskini beraberinde getiren usule ilişkin bir kuralın özellikle katı bir şekilde uygulanmasını içeren davalarda ortaya çıkar (aynı yerde § 97). Yerel mahkemelerin kararlarında aşırı şekilciliğe ilişkin bir şikâyete yönelik yapılan her türlü değerlendirme, genellikle, davaya özgü koşullar dikkate alınarak, davanın bir bütün olarak incelenmesinin bir sonucu olacaktır. Mahkeme bu değerlendirmeyi yaparken, aşırı şekilcilik ile usule ilişkin biçimlerin kabul edilebilir bir şekilde uygulanması arasında bir ayrım yapmak için iki temel unsur olarak "hukuki kesinlik" ve "adaletin doğru bir biçimde tecelli etmesi" konularını sıklıkla vurgulamıştır. Özellikle, kurallar daha fazla hukuki kesinlik ve adaletin doğru biçimde tecelli etmesi amaçlarına hizmet etmediğinde ve davacının davasının yetkili mahkeme tarafından esastan karara bağlanmasını engelleyen bir tür bariyer oluşturduğunda mahkemeye erişim hakkının zedelendiğine hükmetmiştir (bk., Gil Sanjuan/İspanya,*

b. Hukuk Muhakemeleri Usulüne Atıf Yapılan Maddelerin Aynen Uygulanıp Uygulanamayacağı

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda tahdidi olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki bazı müesseselere atıf yapıldığı ifade edilmişti. Fakat bu noktada yapılan atıfların aynen uygulanıp uygulanmayacağı noktasında bir soru akıllara gelmektedir. Bu hususta neredeyse her bir müessese üzerinden çok sayıda eserde inceleme yapılmıştır[418]. Genel kanaat de bu müesseselerin idari yargının doğasına uygun düştüğü ölçüde uygulanabileceği yönündedir. Danıştay da bunu idari yargının özelliklerini göz önünde bulundurarak gerekçelendirmektedir:

> *""Ancak, idari yargı ile adli yargı ayrımı sadece kuvvetler ayrılığı prensibi gibi nazari bir esasa dayanmamakta, daha ziyade idare hukuku ile özel hukuk arasında mevcut olan prensip, mahiyet ve bünye farklarından ileri gelmektedir. İdari rejimin ve idari yargının varlık sebebi, kamu gücüne ve idarenin tek yanlı iradesine dayanan işlem ve eylemlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların bünyelerindeki özellik, bunlara uygulanacak kuralların aynı zamanda hem hukuki ve hem de teknik bir mahiyet arz etmesidir. İdari uyuşmazlıkların bu niteliği, idari yargılama usulünde uygulanacak temel ilkeleri, hukuk yargılaması usulünden farklılaştırmaktadır.*
>
> *İdari yargılamanın bu kendine özgü niteliği yanında, kamu gücüne ve idarenin tek yanlı iradesine dayanan işlem ve eylemlerin hukuki denetiminin yapılması, hukuk*

---

no. 48297/15, § 31, 26 Mayıs 2020)." AİHM İkinci Bölüm Efgan Çetin ve Diğerleri vs Türkiye, Başvuru no. 14684/18, 3 Ekim 2023.

[418] Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**., s.847 vd.; Akyılmaz, Sezginer,Kaya, **Açıklamalı - İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku**., s.1425 vd.; Celal Karavelioğlu, **Açıklamalı, İçtihatlı Ve İstinaf Kurumuyla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, 9. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2016., s.1219 vd.; Altındağ, **Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku**.; Yıldırım, Gül Üstün, **Açıklamalı Notlu İdari Yargılama Usulü Kanunu**.,s.447 vd.; Kazım Yenice, Yüksel Esin, **Açıklamalı - İçtihatlı - Notlu İdari Yargılama Usulü**, Ankara, Arısan Matbaacılık, 1983. S. 624 vd.; Melike Özge Çebi Buğdaycı, "İdari Yargılama Usulünde Keşif Delili", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, No: 1, 2021, s. 1-45.; Seçkin Yavuzdoğan, "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi Çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi", İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.; Muhammed Erdal, **İdari Yargıda Fer'i Müdahale : (Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanması Sorunu)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009..

devleti ilkesinin tesisi bakımından da özel bir önem arz ettiğinden, bu farklılaşma kuvvetlenmektedir.

Bu durumun en belirgin sonuçları olarak, Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin asıl olarak taraflarca hazırlama ilkesine göre düzenlenmiş olmasına karşın, idari yargıda re'sen araştırma ilkesi uygulanmakta, ayrıca iptal davaları bakımından bu tür davaların objektif niteliği olduğu kabul görmektedir. Bu temel farklılıklarının tezahürü ise en çok 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesi ile 6100 sayılı Kanun'a atıf yapılan konularda gündeme gelmekte, yerleşik Danıştay içtihatları ile "davanın ihbarı ve davaya katılma", "ehliyet" "feragat ve kabul" gibi konularda idari yargılamanın kendine özgü niteliği dikkate alınarak karar verilmektedir.

Sonuç olarak, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesinde belirli konularda Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlanmış ise de, bu hükmün, idari davaların nitelikleri dikkate alınarak ve idari dava türleriyle bağdaştığı ölçüde uygulanabileceğinin kabulü gerekir.

Bu bağlamda, huzurdaki uyuşmazlıkta davacıların davadan feragat etmeleri üzerine ne şekilde hareket edileceğinin, yukarıda yer verilen ilke ve tespitler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir."[419]

Danıştay kararlarında istikrar kazandığı üzere biz de bu soruya aynı yönde cevap vermekteyiz [420] . İdari yargı mercileri 2577 sayılı Kanun'un 31. Maddesinde hukuk muhakemelerine yapılan atıfların idari yargının doğasına uygun düştüğü ölçüde

---

[419] Danıştay İDDK, E.2020/1094, K.2020/1856, T.14.10.2020.(Lexpera); *"İYUK md. 31 ile HMUK'a genel ve koşulsuz yollamaya rağmen, HMUK'taki kimi müesseselerin aynen uygulanamayacağı sonucunu yaratmıştır."* Yıldızhan Yayla, **İdare Hukuku**, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2010.s.483.

[420] Bu zaruretin başka bir ifadesi hakkında: *"Hukuk Muhakemeleri Kanununun anılan müesseselerine ilişkin hükümlerin bir idari davada uygulanması sırasında, bu hükümlerin, idari yargılama usulünün kendine özgü özelliklerine ve idarenin faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun denetlenmesinin gereklerine aykırı sonuçlar yaratıp yaratmadığının araştırılması gerekmektedir. Bu koşul, fıkranın herhangi bir yerinde yazılı değildir; yazılmasına da gerek bulunmamaktadır; yukarıda, idari yargılama hukukunu biçimlendirdiğini açıklamaya çalıştığımız kural ve ilkelerle idari rejimin özelliklerinde içkindir."*Candan, "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Hükümlerinin İdari Davalarda Uygulanabilirliği".

uygulanacağına ilişkin istikrarlı bir şekilde karar vermelerine rağmen aksi yönde kararlara rastlamak da mümkün olmaktadır[421].

Bilhassa davaya müdahale, feragat [422] , mukabil dava gibi hususlarda bu değerlendirmenin yapılması zorunluluğu artmaktadır. Soru genel olarak cevaplanmak yerine 2577 sayılı Kanun'un 31. Maddesinde sayılan müesseslerden bazılarının kısaca incelenmesiyle rahatlıkla anlaşılabilecek niteliktedir.

Davaya müdahale asli ve feri müdahale olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 6100 sayılı Kanun'un 65 ve 66 maddelerinde sırasıyla düzenlenen bu müesselere ilişkin tanımlar şöyledir:

> *"MADDE 65- (1) Bir yargılamanın konusu olan hak veya şey üzerinde kısmen ya da tamamen hak iddia eden üçüncü kişi, hüküm verilinceye kadar bu durumu ileri sürerek, yargılamanın taraflarına karşı aynı mahkemede dava açabilir.*
>
> *(2) Asli müdahale davası ile asıl yargılama birlikte yürütülür ve karara bağlanır.*
>
> *MADDE 66- (1) Üçüncü kişi, davayı kazanmasında hukuki yararı bulunan taraf yanında ve ona yardımcı olmak amacıyla, tahkikat sona erinceye kadar, fer'î müdahil olarak davada yer alabilir."*

Asli müdahalenin tanımına bakıldığında bir üçüncü kişinin yargılama konusu olan hak veya şey üzerinde davanın taraflarına aynı mahkemede dava açması hüküm altına alınmıştır. Fakat bu hususta şunu belirtmek gerekir ki 6100 sayılı Kanun'un öncesinde yürürlükte olan ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda asli müdahale doğrudan yer almamakta, idi. İdari yargılama hukukunda bir kişinin bir başka özel hukuk gerçek ya da tüzel kişisine dava

---

[421] *Öte yandan, **iptal davalarının objektif dava türü olması, bir kişinin açtığı iptal davasından feragat etme hakkını ortadan kaldıran bir özellik değildir**. Çünkü o işlemden etkilenen herkesin dava açabilmesi mümkün olup, başkalarının açmadığı davalar nedeniyle dava açan kişinin doğal ve yasal bir hakkının yorum yoluyla hukuken elinden alınma olanağı bulunmamaktadır. Aksi halde objektif nitelikteki iptal davası açıldıktan sonra feragat hakkının tanınmaması, **mahkemelere adeta kamu savcılığı görevi verilmesi sonucunu doğurur**. Oysa ki Anayasa'da ve yasalarımızda mahkemelere böyle bir görev verilmemiştir.*

*Bu durumda, davadan **feragatin idari yargıda görülen bütün davalarda uygulanabilmesinin mümkün olması**, bu hakkın yorum yoluyla kısıtlanma olanağının bulunmaması, davacının yasal şekle ve esasa uygun olarak davasından feragat etmiş olması karşısında temyize konu ısrar kararında hukuka uyarlık görülmemiştir."* Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2017/2224, K. 2019/4015, 3.10.2019. (Lexpera)

[422] Bkz. Tasarruf İlkesi bölümünde yapılan açıklamalar.

açması mümkün olamayacağı; davanın konusunun ancak idari işlem ya da eylem olabileceği; dava açma sürelerine ilişkin kuralların buna imkan tanımayacağı ve iptal davalarında yargılama konusunun her zaman bir hak ya da şey olmayıp menfaat olabileceği [423] göz önünde bulundurulduğunda asli müdahaleye ilişkin hükmün uygulanabilme imkanı olmadığı rahatlıkla görülecektir[424].

Eski düzenleme ile kavramsal eşleşme sağlamak amacıyla 'mukabil dava' olarak isimlendirilen müessese 6100 sayılı Kanun'da 'karşı dava' olarak ele alınmış ve Kanun'un 132 ila 134 maddeleri arasında düzenlenmiştir:

"MADDE 132- (1) Karşı dava açılabilmesi için;

a) Asıl davanın açılmış ve hâlen görülmekte olması,

b) Karşı davada ileri sürülecek olan talep ile asıl davada ileri sürülen talep arasında takas veya mahsup ilişkisinin bulunması yahut bu davalar arasında bağlantının mevcut olması,

şarttır.

(2) Belirtilen bu şartlar gerçekleşmeden karşı dava açılacak olursa, mahkeme, talep üzerine yahut resen, karşı davanın asıl davadan ayrılmasına; gerekiyorsa dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar verir.

(3) Karşı davaya karşı, dava açılamaz."

Görüldüğü üzere asıl davadaki talep ile karşı davada sürülecek talep arasında takas ya da mahsup ilişkisi veyahut bağlantı varsa karşı dava açılabilecektir. Fakat idari yargıda davalı tarafın her zaman idare olacak olması karşısında bu müessesenin uygulanabilirliği mümkün olmamaktadır. Nitekim bu müesseseye yönelik atfın 2577 sayılı Kanun'ndan çıkarılması önerilmiştir[425].

---

[423] Yıldırım, **İdari Yargı**., s.440

[424] Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**., s.893 vd.; ayrıca bkz. Melikşah Yasin, "İdari Yargılama Usulünde Davaya Müdahale", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 69, No: 1-2, 2011, s. 441 vd.

[425] Cemil Kaya, Dilşat Yılmaz, Fatma Ebru Gündüz, "2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu – 2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun – 2575 Sayılı Danıştay Kanunu Değişiklik Önerileri Raporu", **İdari Yargının Etkinliğinin Artırılması ve**

Her bir madde ayrı ayrı incelenmeyecek olup burada kifayet ediyoruz. Delillerin tespitine ilişkin değerlendirmelerimiz delil tespitinin yapılış usulüne ilişkin bölümde yeri geldikçe ayrıntılı olarak yapılacaktır.

Netice olarak her ne kadar hukuk muhakemeleri müesseselerine atı yapılmış olsa da düzenlemeler bazen idari yargı ile hiç uyuşmamakta, yargı mercileri de bu durumu gözeterek idari yargılama hukukunun özellikleri ile bağdaşabilecek şekilde maddeleri yorumlamaktadırlar. Fakat bu durum da yargılama usulü kurallarının uygulanması hususunda belirsizlik oluşturmaktadır. Bu sebeple neredeyse 669 sayılı Kanun'dan itibaren hukuk muhakemelerine yapılan atıfların verdiği içtihadi tecrübeyle artık bu müesseselerin 2577 sayılı Kanun'da gerçekten idari yargının özellikleri ile uygun bir şekilde düzenlenmesi gerektiği kanatindeyiz[426].

Danıştayın Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi, Avrupa Konseyi, 2021, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/2577-2576-2575-say-l-kanunlarda-degisiklik-onerileri-raporu/1680a49fa5, 30.08.2025. s.26.

[426] Yıldırım, **İdari Yargı**. S.440-441; M. Ezhan Doğrusöz, "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Yapılan Atıf Düzenlemesi", **Legal Mali Hukuk Dergisi**, No: 20, 2006.

BÖLÜM 3: İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA DELİL TESPİTİNİN YAPILMASI USULÜ

İdari yargılama usulünde delil tespitinin hukuki niteliği ve işlevi üzerine birinci ve ikinci bölümlerde serdedilen teorik temellerden sonra çalışmanın bu üçüncü bölümünde, müessesenin uygulama safhası, yani idari uyuşmazlıklarda delil tespitinin yapılış usulü tüm veçheleriyle irdelenmeye çalışılacaktır. Bir usul hukuku kurumunun teorik çerçevesinin belirlenmiş olması, yargılama uygulaması içerisinde nasıl vücut bulduğunun ve hangi prosedürel basamaklarla işletildiğinin ortaya konulmasıyla tamamlanacaktır.

Üçüncü bölüm kapsamında delil tespiti süreci, uyuşmazlığın içerisinde bulunduğu safhaya göre temel bir ikili ayrım üzerinden incelenecektir. Henüz dava açılmadan önce delil tespitine başvurulması durumunda, yargı mercileri önünde derdest bir uyuşmazlık bulunmadığından, talebin muhatabı ve usulü farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda; dava açılmadan önce 6100 sayılı Kanun hükümleri uyarınca adli yargı mercilerinden, dava açıldıktan sonra ise 2577 Kanunu ve atıf maddeleri çerçevesinde idari yargı mercilerinden (idare veya vergi mahkemeleri) talep edilecek tespit usulleri, gerektiği ölçüde ayrı ayrı irdelenecektir.

Öncelikle, delil tespitinin hangi zaman diliminde talep edilebileceği ve bu talebe konu olabilecek maddi vakıaların (bilirkişi incelemesi, keşif veya tanık dinlenilmesi) kapsamı belirlenecektir. Özellikle idari yargılamada "hukuki yarar" kriterinin, talebin kabul edilebilirliği üzerindeki belirleyici etkisi ve bu şartın somut olaylarda nasıl vücut bulacağı meselesi üzerinde durulacaktır. Buna müteakiben, görev ve yetki kuralları, tespit talebinin şekli, mahkemece verilecek kararlar, acele hallere özgü usuli imkanlar, tebligat süreçleri ve nihayetinde bu kararlara karşı başvurulabilecek hukuki yollar ele alınacaktır. Bölümün sonunda ise, bilirkişi ve keşif delillerine ilişkin özel hükümler ile yargılama giderleri incelenecek olup delil tespitinin yapılış usulü tamamlanacaktır. Bu sistematik çerçevesinde, öncelikle delil tespitinin hangi hallerde ve hangi yasal koşullarla talep edilebileceği hususu ele alınmalıdır.

A. Delil Tespitinin İstenebileceği Haller

2577 sayılı Kanun'un 31. maddesindeki atıf gereği 2577 sayılı Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde delil tespitine ilişkin 6100 sayılı Kanun'un ilgili hükümleri uygulanacaktır.

6100 sayılı Kanun'un 400. maddesinde 'Delil tespitinin istenebileceği hâller' düzenlenmiştir. Madde düzenlemesi şöyledir:

"(1) Taraflardan her biri, görülmekte olan bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş yahut ileride açacağı davada ileri süreceği bir vakıanın tespiti amacıyla keşif yapılması, bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık ifadelerinin alınması gibi işlemlerin yapılmasını talep edebilir.

(2) Delil tespiti istenebilmesi için hukuki yararın varlığı gerekir. Kanunda açıkça öngörülen hâller dışında, delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunuyorsa hukuki yarar var sayılır."

Madde metnindeki delil tespitinin istenebileceği haller şöyledir:

- Zaman bakımından
  - ya görülmekte olan bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş
  - yahut ileride açacağı davada ileri süreceği bir davada kullanılacak bir delil olması
- Davada kullanılacak bir vakıanın tespiti amacının olması
- Bu amaçla keşif, bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık ifadelerinin alınması gibi işlemlerin yapılmasının talep edilmesi
- Hukuki yararın bulunmasıdır.

Kanundaki sıralamaya riayet etmeye çalışılarak bu haller açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Delil Tespitinin İsteneceği Zaman

a. Görülmekte Olan Davada Henüz İncelenmeyen Vakıaların Tespiti

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanun'unda davanın aşamaları dilekçelerin teatisi ve ön inceleme aşamalarından sonra tahkikat aşaması [427] gelmektedir. Deliller hukuk

[427] 6100 sayılı Kanun'un tahkikata ilişkin maddeleri: "***MADDE 143-*** *(1) Tarafların davada ileri sürdükleri bütün iddia ve savunmalar birlikte incelenir.*

muhakemelerinde tahkikat aşamasından önce toplanmakta tahkikat aşamasında ise incelenmektedir[428]. Dolayısıyla delil tespiti talebi tahkikat aşamasından önce inceleme sırası gelmemiş deliller için yapılabilecektir. Hukuk davalarında dava açıldıktan sonra delil tespiti çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. İdari yargılama usulünde ise delillerin tespiti talebi dava açıldıktan sonra ancak davaya bakan mahkemeden istenebilmektedir.

2577 sayılı Kanun'un 58. maddesinde idari yargı mercilerince delil tespiti yapılması düzenlenmiştir:

> *"1. Taraflar, idari dava açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tespitini ancak davaya bakan Danıştay, idare ve vergi mahkemelerinden isteyebilirler.*
>
> *2. Davaya bakan Danıştay, İdare ve Vergi Mahkemeleri istemi uygun gördüğü takdirde üyelerden birini bu işle görevlendirebileceği gibi, tespitin mahalli idari veya adli yargı mercilerince yaptırılmasına da karar verebilir.*
>
> *3. Delillerin tespiti istemi, ivedilikle karara bağlanır."*

İdari yargılama usulünde davanın aşamaların hukuk muhakemeleri usulündeki sıralamaya sahip olmayıp delil tespitinin talep edilmesi bakımından özel bir zaman yargılama aşaması bulunmamaktadır. Fakat delil tespiti müessesesinin karakteri gereği delil tespitinin istenilebilmesi için zaman bakımından bir aciliyet/ivedilik unsurunun bulunması gerekmektedir. Nitelim 2577 sayılı Kanun'un 58/3 maddesinde delil tespiti taleplerinin ivedilikle karara bağlanacağı bu sebeple açıkça öngörülmüştür. Delil tespitinin niteliği gereği ivedilik gerektirmesine ilişkin 2577 sayılı Kanun'da başka hükümler de yer almaktadır. Çalışmaya ara verme zamanları içinde mahkemelerin verecekleri kararlar arasında yürütmenin durdurulması

---

(2) Hâkim, muhakemeyi basitleştirmek veya kısaltmak için resen veya taraflardan birinin talebi üzerine tahkikatın her aşamasında iddia veya savunmalardan birinin veya bir kısmının diğerinden önce incelenmesine karar verebilir. …

***MADDE 145-** (1) Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşımıyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir.*

***MADDE 146-** (1) Mahkeme, taraflarca gösterilmiş olan **delillerin incelenmesinden sonra**, davanın muhakeme ve hüküm için yeterli derecede aydınlandığını anlarsa, tahkikatın bittiğini kendilerine bildirir."*

[428] Arslandoğan, **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**., s.120.

ile birlikte delil tespiti talepleri de yer almaktadır.[429] Resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargılama usulünde delillerin tespiti hukuki yarar şartını sağlaması ve ivedilik gerektirmesi durumunda bunun fark edildiği andan itibaren mahkemeden talep edilebilecektir.

Dava açıldıktan sonra ancak davaya bakan idari yargı merciinden delil tespiti talebinde bulunulabilecektir. Delil tespiti neticesinde elde edilen deliller her ne kadar takdiri nitelikte de olsa Kanun'un emredici hükmü gereği dava açıldıktan sonra bir başka mahkeme marifetiyle yapılan delil tespiti neticesinde elde edilen deliller kabul görmemektedir:

> *"2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun "İdari davalarda delillerin tespiti" başlıklı 58. maddesinin 1 inci fıkrasında, tarafların idari dava açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tespitini ancak davaya bakan Danıştay, idare ve vergi mahkemelerinden isteyebileceği belirtilmiştir.*
>
> *Bu düzenleme uyarınca, idari dava açıldıktan sonra, delillerin tespiti ancak, davaya bakan idari yargı yerinden istenebileceğinden uyuşmazlık konusu olayda, 2003 yılı için yapılan re'sen tarhiyata karşı açılan davada, Sulh Hukuk Mahkemesince yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu yapılan tespitlerin davanın çözümüne esas alınması olanaklı değildir. Bu durumda, Vergi Mahkemesi tarafından vergi ve cezaların kaldırılması yolunda verilen kararın gerekçesinin bu kısmı hukuka uygun bulunmamakla beraber yapılan diğer değerlendirmeler sonucu belirtilen gerekçelerle davanın kabulü yolunda verilen Mahkeme kararında sonucu itibarıyla hukuka aykırılık görülmemiştir."*[430]

Delil tespitinin idari yargı mercileri tarafından yapılması durumunda hukuki yarar bahsinde tespitini istediği maddi vakıanın davanın çözümüyle ilgisinin kurulması ile delilin kaybolması ya da gecikmesi halinde ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağını göstermesi yeterli olacaktır. Görev ve yetki bahisleri bakımından doğal olarak bir sorun meydana gelmeyecektir.

---

[429] **2577 sayılı Kanun, Madde 62 –** *"Nöbetçi mahkeme çalışmaya ara verme süresi içinde aşağıda yazılı işleri görür:*

a) Yürütmenin durdurulmasına ve delillerin tespitine ait işler,

b) Kanunen belli süre içinde karara bağlanması gereken işler."

[430] Danıştay 4. Daire E. 2006/2239, K. 2006/2470, 30.11.2006.(Hukuktürk)

Tespiti istenen maddi vakıanın yargı çevresi dışında olması halinde ise istinabe edilebilecektir. Nitekim 58. maddenin 2. fıkrasında tespitin mahalli idari ya da adli yargı mercilerine yaptırılmasına karar verilebileceği hüküm altına alınmıştır.

İstinabe bir yargı yerinin, yargı çevresi dışında usul işlemleri yapılması ihtiyacı olması halinde, yargı çevresi dışında bir mahkemeden yardım talep etmesi olarak tanımlanmaktadır[431].

İstinabe bahsi delillerin tespiti bakımından dava açmadan önce ve dava açmadan sonra olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilecektir. Dava açılmadan önce delil tespitinin idari yargıda yapılamaması ve tanık delilinin idari yargıda kabul edilmemesi, keşif ve bilirkişi delillerine ilişkin tespit talebinin de maddi vakıa konusu şey ya da taşınmazın bulunduğu yer sulh hukuk mahkemesinden istenecek olması sebebiyle istinabenin dava açılmadan önce ihtiyaç duyulan bir müessese olmadığı ileri sürülebilecektir.

Bununla birlikte dava açılmasından sonra her ne kadar yaygınlaşmış olsa da[432] birçok şehirde idare mahkemesi bulunmamakta olduğundan dolayı yargı çevresinin dışında bir tespitin yapılma ihtiyacı doğması durumunda istinabe etmek suretiyle delil tespiti işlemleri yapılabilecektir[433].

b. İleride Açılacak Dava Delillerin Tespiti

Kanuni düzenleme kişilere henüz bir dava açmadan da delil tespiti talebi yapabilmesi için imkan tanışmıştır. 2577 sayılı Kanun'un 6100 sayılı Kanun'a yaptığı delil tespiti atfı burada özel olarak değerlendirilmelidir. Zira esas hakkında davaya bakmakla yetkili ve görevli mahkemeden delil tespiti talebi istenebilecek ise idari yargı mercilerinden bu talepte bulunup bulunulamayacağı sorusu sorulmalıdır.

Doktrinde bu soruya olumlu cevap verenler bulunmaktadır. Delil tespiti talebinin dava açılmadan önce de idari yargı mercilerinden istenebilmesine ilişkin bir sınırlamanın olmadığı,

---

[431] Dilşat Yılmaz, **İdari Yargılama Hukukunda "İstinabe"**, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022., s.21-22.

[432] Bkz. Adli Yargı Teşkilatının Ülke Genelinde Daha Yaygın Olması.

[433] Yılmaz, **İdari Yargılama Hukukunda "İstinabe"**., s.180-181.

hakimlerin kullandığı bilgi işlem sistemine yerleştirilecek bir pencere ile bu sorunun çözülebileceği ifade edilmiştir[434].

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 'İdari davalarda delillerin tespiti' başlıklı 58. maddesinde *"taraflar, idari dava açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin tespitini ancak davaya bakan Danıştay, idare ve vergi mahkemelerinden isteyebilirler."* hükmü yer almaktadır. Bu hükmün dava açılmasından sonrasına ilişkin kesin bir kural koymakla birlikte dava açılmasından öncesine ilişkin idari yargıdan bu talebin yapılamayacağına ilişkin kısıtlama getirmediği, idari yargı mercileri haricinde de delil tespiti talebinin yapılabileceğine cevaz veren bir manayı ihtiva ettiği de ileri sürülmüştür[435].

521 sayılı Kanun'un gerekçesinde de belirtildiği üzere Danıştay'ın kadrolarının dar olması sebebiyle dava açılmadan önce hukuk mahkemelerinden delil tespiti yaptırılması imkanı getirilmiştir. İdari yargı uygulaması delil tespiti talebinin dava açılmadan önce idari yargı mercilerinden istenemeyeceği yönündedir[436]:

> *"İdari davanın açılmasından sonra delil tespiti ancak, idari davaya bakan yargı yerinden istenebileceği halde, dava açılmadan önce yaptırılacak delil tespitinin idari Yargılama Usulü Kanununun 31'inci maddesinde yapılan gönderme nedeniyle Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümleri uyarınca* ***adli yargıdan talep edilebileceği açıktır****. İhtilaf konusu olayda ise davacı tarafından değil, satıcı firma olan ... Gemicilik*

---

[434] Karahanoğulları, **İdari Yargı : İdarenin Hukuku Zorlanması (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**., s.599.

[435] Candan, **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**., s.946. Fakat yazar, 2575 ve 2576 sayılı Kanun'lar incelendiğinde dava açılmasından önce delil tespiti talebinin incelenebileceğine dair hiçbir hükmün yer almamasından dolayı dava açılmadan önce idari yargı mercilerinde delil tespiti yaptırılamayacağı kanaatini paylaşmıştır.

[436] *"İnşaatın durdurulması kararının Danıştay'ca iptal edilmesi nedeniyle uğradığı zararların tazimini için açacağı davaya esas olarak maddi zararın delil tespiti yoluyla saptanılması isteğinin; 521 sayılı Kanunun 90 ıncı maddesi ile tarafların, Danıştay'a idari dav açtıktan sonra bu davalara ilişkin delillerin saptanılmasını ancak Danıştay'dan isteyebilecekleri hüküm altına alındığı ve olayda ise alınan hükme uygun olarak açılmış(derdest) dava bulunmadığı gerekçesiyle reddine karar verilmiştir."* Danıştay 6. Dairesi E. 1976/3011, K. 1976/3450, Danıştay Altıncı Daire Kararları, 1965-1977, s.639'dan aktaran Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku : İdari Yargılama Hukuku**., s.1074.

Tersanecilik Limited Şirketince tespit istenmiş ve dava açılmadan önce yapılan tespit üzerine düzenlenen bilirkişi raporu dava dilekçesine ek delil olarak ibraz edilmiştir."[437]

Dava açılmadan önce delil tespitinin yapılabilmesi ile ıslah kurumunun varlığı da ilişkilendirilmiştir. Şöyle ki Kanunda hüküm bulunmayan bazı usuli konularda Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağını düzenleyen 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde ıslah müessesine yer verilmemesinin, tam yargı davalarında davacının zararı başlangıçta tam olarak belirleyememesi nedeniyle sorunlar yaşadığı, idari yargıda fazlaya ilişkin hakların saklı tutularak dava açılmasının mümkün olmadığı, bu nedenle, söz konusu düzenlemenin Anayasa'nın 2. ve 10. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen somut norm denetiminde Mahkeme, yargılama usulü kurallarının farklı olabileceği ve kanun koyucunun takdirinde olduğu yönünde gerekçelerle reddetmiş, karara 'ayrışık gerekçe' yazan Şevket Apalak ise dava açılmadan önce delil tespiti yapılabilmesini de bu hususta gerekçe olarak ileri sürmüştür:

"Kararda da belirtildiği gibi yargılama yöntemleri Anayasa gereği yasayla düzenlenirken, ilgili yargı yerinin görevleri, işlevi ve özellikleri gözönünde tutulmakta ve yasa yapıcının yeğleme ve değerlendirmeleri egemen olmaktadır. Yargı yolunun özellikleriyle örtüşen yöntem kuralları kendi içinde bir bütünlük oluşturmakta, diğer yargı yerlerinin uyguladıkları yöntemler bu dizgeye aktarılırken bütünlüğün korunmasına özen gösterilmektedir. Bu düzenlemeler sırasında, yargı yollarının kimi kurumlarının kapsam dışı tutulmasına da sözkonusu bütünlük etken olurken, yasa yapıcının gereklilikleri gözeten seçimi de kendini göstermektedir.

... Yemin, tanık, eski hale getirme, sözlü yargılama gibi bir çok yöntem arasında ıslah kurumunun da idari yargılama usulünde yer almamasının, idari işlem veya eylem nedeniyle hukuksal yararları ve haklarında kayıplar oluşanların yargı yoluna başvurmalarını önlemediğinde kuşku yoktur. İdari işlem nedeniyle açılacak tam yargı davasının, iptal davasının sonuna bırakılma durumunda yıllara yayılan bir süreyi, idari eyleme dayalı tam yargı davasının açılmasının ise bir yılı geçen zaman dilimini kapsadığı ve ***ilgililerin bu süreçte görevli yargı yerlerinde delil tespiti***

[437] Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2010/595, K. 2012/194, 16.5.2012.(Lexpera) Aynı yönde doktrinde Yasin, **İdari Yargılama Usulünde İspat**., s.144; Aslan, **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti : (Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre)**., s.147.

yaptırabilecekleri *ya da gerekli verileri hazırlayabilecekleri gözetildiğinde, uğradıkları zararları nesnellikle saptama ve yargı yoluna götürme olanakları bulunduğu açıktır.*

Belirtilen açıklamalar içinde kalınarak ulaşılacak bir sonuç da, konunun Anayasa yargısı dışında idari yargı ve yasama sorunu olduğu gerçeğidir.

Aktarıla gelen nedenlerle, kararın dayandığı gerekçelere yukarıda değindiğim ayrışık görüşlerle katılıyorum."[438]

2577 sayılı Kanun'un 16/4 maddesinde 2013 yılında yapılan değişiklikle[439] tam yargı davaları için ıslah imkanı getirilmiş olup paylaşılan görüşün bu bağlamda işlevinin kalmadığı söylenebilecektir.

Dava açıldıktan sonra delil tespiti taleplerinin davayı bakan mahkemeden isteneceği hususunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Bilhassa 2577 sayılı Kanun bu konuyu açıkça düzenlemiş ve aksini yasaklamış olduğundan davanın açılmasından sonrasına ilişkin 6100 sayılı Kanun'un görev ve yetkiye ilişkin hükümlerini değerlendirme ihtiyacı bulunmamaktadır.

Burada son olarak dava öncesinde delil tespiti taleplerinin idari yargı mercilerine yöneltilememesinin sebep olduğu bazı sorunlar ifade edilmelidir. Dava açılmadan önce hukuk mahkemelerinden delil tespiti talebinde bulunulmasının elbette kolay ve pratik yönleri bulunmaktadır. Tespit edilmesi gereken maddi vakıa ile tespit kararını alacak gerekirse keşfi bizzat yapacak mahkemenin arasındaki mesafenin kısa olması müessesenin amacını gerçekleştirmek bakımından faydalı olacaktır. Fakat bu söylediklerimiz idare mahkemelerinin bulunmadığı yerler için geçerlidir.

Dava açılmadan önce delil tespitinin hukuk mahkemelerinden istenmesinin esas olumsuz yönü bu mahkeme hakimlerinin idare hukuku bağlamında bir uzmanlık taşımamasıdır. Delil tespiti talepleri gerekçelendirmek suretiyle de olsa taleple bağlılık ilkesi uyarınca gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla davacının farkında olduğu yönleriyle delillerin tespiti istenmektedir. Dava açılmadan önce hukuk mahkemelerine yaptırılan delil tespitlerinin, esas davanın açılması ile birlikte görevli ve yetkili idare mahkemesinin uyuşmazlığı görmesi

---

[438] AYM, E. 2004/106, K. 2008/121, 12.06.2008.

[439] *"Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir."*

sırasında, idare hukuku esaslarına göre değerlendirilmemiş maddi vakıalarla karşılaşılmaktadır. Dava açılmadan önce delil tespiti taleplerinin yine ileride açılacak davalar belirtilerek idari yargı mercilerinden istenmesi ve bu davaya muttali olan mahkemenin gerekli dava malzemesini davanın gerekliliklerini göz önünde bulundurarak toplamasının usul ekonomisi ilkesine daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Örnek vermek gerekirse, bu konuda somut bir veri bulunmamakla birlikte, idari yargılama hukukunda iptal davaları için öngörülen dava açma süresinin altmış gün olmasından dolayı dava açılmadan önce delil tespitine başvurulması genellikle tam yargı davalarında olmaktadır. Tam yargı davalarında ise idarenin kusurlu ya da kusursuz sorumlulukları araştırılmaktadır[440]. Bu sorumluluk esasları idare hukukuna özgü olup özel hukuka ilişkin sorumluluk esaslarından farklılık arz etmektedir[441]. Bu farklılığı bilen bu alanda uzmanlaşmış idari yargı hakimi tarafından bu süreçlerin yürütülmesi ile tespitler hukuki nitelendirmelere imkan verecek nitelikte yapılabilecektir. Birçok yargı kararında bu esaslar göz önünde bulundurulmaması sebebiyle yargılamaların uzamasına sebebiyet verebilmektedir[442]:

"Mahkeme tarafından hizmet kusurunun kabulü ve zarar miktarının belirlenmesi noktasında hükme esas alınan ... Asliye Hukuk Mahkemesi'nin delil tespitine yönelik ... D. İş sayılı dosyasında yer alan 18/01/2011 tarihli Fen Bilirkişisi raporunda, karayolunun yapımı esnasında dava konusu parselden dolgu malzemesi çıkarıldığı beyan edilen yerin 1501,65 m2 olarak tespit edildiği; 24/01/2011 tarihli İnşaat Mühendisi tarafından hazırlanan raporda, yerinde yapılan incelemeden ve şahısların beyanlarından araziden malzeme alınması nedeniyle havuzlar oluştuğu, bu havuzların su ile dolu olup ortalama 1,70 metre derinliğinde olduğu, arazinin topoğrafik durumunun ve geometrik bütünlüğünün bozulduğu, alınan malzemelerin toplam maliyetinin 17.456,04 TL olarak hesaplandığı; 31/01/2011 tarihli Ziraat Bilirkişisi raporunda, zarar gören alana yönelik 2010 yılında

---

[440] *"İdarenin yürütmekle görevli olduğu bir hizmetin kuruluşunda, düzenlenişinde veya işleyişindeki nesnel nitelikli bozukluk, aksaklık veya boşluk olarak tanımlanabilen hizmet kusuru; hizmetin kötü işlemesi, geç işlemesi veya hiç işlememesi hallerinde gerçekleşmekte ve idarenin tazmin yükümlülüğünün doğmasına yol açmaktadır."* Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2023/2683, K. 2024/2808, 13.11.2024. (Lexpera)

[441] Lütfi Duran, **Türkiye İdaresinin Sorumluluğu : Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri, Sorumluluğa Yol Açan Olgular**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974., s.10.

[442] Danıştay 10. Daire E. 2017/734, K. 2021/4801, 14.10.2021. (Lexpera)

tütün ürününe, 2009 yılında buğday ürününe ve 2008 yılında mısır ürününe ilişkin toplam 132,13 TL ecrimisil bedeli takdir edilerek, sonuç itibarıyla kullanılmaz hale gelen alanın değeri karşılığı 9.685,64 TL zarar hesaplandığı görülmektedir.

Söz konusu raporlarda, idare tarafından gerçekleştirilen eylem sonucu uğranıldığı iddia edilen zarara yönelik yapılan tespitlerin davacının beyanlarına dayandığı belirtilmesine rağmen bu konuda herhangi bir inceleme yapılmadan; yol yapım çalışmaları sırasında davalı idarenin dere yatağına müdahalesi sonucu dere yatağında bir değişiklik yapılıp yapılmadığı, yapılmışsa taşınmazda meydana gelen zararın bu değişikliklerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı, zararın meydana gelmesinde davacının kusurunun bulunup bulunmadığı, olayda Sason Çayının doğal özelliği itibariyle mücbir sebep teşkil edecek, zarar ile eylem arasındaki illiyet bağını kesecek nitelikte bir rol oynayıp oynamadığı, ayrıca davalı idare veya yol yapımını üstlenen yüklenici firma tarafından taşınmazdan dolgu malzemesi alınıp alınmadığı hususlarında bilirkişi incelemesi yapılmaksızın eksik inceleme üzerine verilen kararda hukuki isabet görülmemiştir."

Kararda görüleceği üzere dava açılmadan önce delil tespiti hukuk mahkemesinden talep edilmekte ve mahkemede talep doğrultusunda karar vermektedir. Fakat bu karar idari uyuşmazlığı çözmek için yeterli maddi gerçekliğe dair bilgiyi vermeye hizmet etmemektedir. Benzer bir başka kararda ise:

"Davacının 740 parsel sayılı taşınmazının da bulunduğu alanda arazi toplulaştırma işlemi ve su kanalı projesinin gerçekleştirildiği, bu sırada dava konusu parsele toprak alınmak suretiyle zarar verildiği hususunda tereddüt bulunmamakta olup zarara neden olan eylemin hangi idare tarafından yapıldığı tespit edilememiş, Mahkemece davalı Tarım ve Orman Bakanlığı ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nce kazı yapılmadığı yolunda verilen cevaplar esas alınmak suretiyle davalı idarenin ya da diğer idarenin eylemi sonucunda zarar oluştuğuna dair bir bilgi ve belgenin dosyaya sunulmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir.

Buna göre, Batman Sulh Hukuk Mahkemesi'nin tespit dosyasındaki bilirkişi raporlarından da görüleceği üzere zararın Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün su kanalı yapımı sırasındaki kazı çalışmasından kaynaklandığının belirtildiği göz önünde tutulduğunda, Mahkemece gerek arazi toplulaştırması uygulaması ve gerekse su kanalı yapımı çalışmalarında davacının taşınmazına zarar veren idarenin tespiti bakımından ilgili idarelerin zarara neden olan eylem tarihinde yaptığı çalışmaların neler olduğuna ilişkin kayıtların, eylem tarihi itibarıyla dava konusu taşınmazın ve bulunduğu alana

ilişkin uydu fotoğraflarının, arazi toplulaştırması ve su kanalı çalışması öncesi ve sonrasında dava konusu taşınmazın toprak kalitesinin tespitine ilişkin (toprak derecelendirme vs.) davalı idare nezdinde yapılan çalışmalara dair bilgi ve belgelerin istenilmesi ile zarara neden olan eylemin hangi idare tarafından yapıldığının tespiti veya gerekli görülürse keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılmak suretiyle uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Bu durumda, eksik inceleme sonucunda, Batman Sulh Hukuk Mahkemesi'nin tespit kararı üzerine hazırlanan raporların sadece zarar tespitine yönelik olduğu ve söz konusu zararın idarenin eyleminden kaynaklandığına ilişkin herhangi bir tespit yapılmadığı gerekçesiyle davanın reddi yolunda verilen İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet bulunmamaktadır."[443]

Bu kararda da dava açılmadan önce hukuk mahkemesinden delil tespiti talebinde bulunulmuştur. Dava malzemesinin toplanması noktasında idari hakimlerin de hiçbir zaman hata yapmadığı iddiası ileri sürülmemektedir. Hatta delil tespiti müessesesi mevcut düzenlemeleriyle dava açmadan önce de idari yargı mercilerini görevli ve yetkili olacak bir değişiklik geçirse maksat yine hasıl olmayabilecektir. Delil tespiti talebi dava açılmadan önce de idari yargı mercilerinden talep edildiğinde, delil tespiti taleplerini değerlendirirken idari yargı mercileri resen araştırma yetkisine haiz olacaklardır. Tabi ki bu yetkinin kullanımında bir Anayasa'da idari yargı için öngörülmüş sınırlara riayet edilmelidir. Dava malzemesinin toplanmasına ilişkin delil tespitinin henüz deliller kaybolmamış ya da ileri sürülmesi önemli ölçüde zorlaşmamış bir aşamada iken açılması planlanan davayı aydınlatacak öğeleri de içinde barındırır şekilde yapılması hem idari yargının amacını daha iyi gerçekleştirmesine sebep olacak hem de usul ekonomisi bakımından ciddi katkılar sağlayabilecektir.

Ayrıca aynı mahkemenin delillerin tespitinin yapılmasından itibaren dosyaya hakim olması da yargılamaların uzamasını engelleyici nitelikte olabilecektir. İdari yargı mercilerinin iş yüklerinin artabileceği düşünülebilecekse de delillerin tespitine ilişkin paylaşılan verilerle birlikte değerlendirildiğinde bunu telafi etmenin hiç de zor olmayacağı ifade edilebilir. Nihayetinde hakkaniyete daha uygun karar verilmesine hizmet edeceğini düşündüğümüz bu sistemin temel hak ve özgürlükleri korumak ve hukuk devletini gerçekleştirmek amacı ile

[443] Danıştay 10. Daire E. 2016/8994, K. 2020/7064, 29.12.2020. Benzer bir örnek için bkz. Danıştay İDDK E.2025/2025, K.2025/3082, 10.12.2025 (Karar yayınlanmamıştır).

kurulmuş bu yargı kolunu güçlendireceğine ve amacına daha iyi hizmet edebilmesini sağlayabileceği savunulabilecektir.

Bunun haricinde hukuk mahkemeleri de idari davalarda kullanılmak üzere kendilerine yöneltilen delil tespiti taleplerini görev alanı dışında kaldığından bahisle reddedebilmektedirler[444].

Bu görüşün tercih edilmesi halinde, yani dava açılmadan önce delil tespiti talebinin idari yargı mercilerinden istenebilmesi için ise 2577 sayılı Kanun'da açık bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Zira aksini doktrinde savunanlar olmakla birlikte idari yargı uygulamasında bir dava olmadan mahkemeler istikrarlı bir şekilde bu talepleri reddetmektedir.

Dava açılmadan önce delil tespiti taleplerinin idari yargı mercilerinden istenebileceğine ilişkin bir değişikliğin 2577 sayılı Kanun'un 58. maddesinde yapılması yerinde olacaktır. Kanun metninde dava açılmadan öncesine ilişkin düzenlemede seçimlik yetki kuralına yer verilmemeli, delil tespiti talebinin ancak davaya bakacak Danıştay, idare ve vergi mahkemelerinden isteyebilmelilerdir. Bu şekilde bir mahkemeden istenilen neticenin elde edilememesi halinde bir diğer mahkemeden delil tespiti talebinde bulunulması ve bağdaşmayan delil tespitlerinin olmasına ilişkin sakınca doğması önlenmiş olacaktır.

Dava açılmadan önce delil tespiti talepleri ekseriyetle tam yargı davalarına ilişkin olmaktadır. Bu göz önünde bulundurularak delil tespiti talebinde bulunulması halinde acele hallerde dahi 6100 sayılı Kanun'un 403. maddesinde yer alan *"tespitin yapılmasından sonra,*

---

[444] *"Tespit isteyen vekili dilekçesinde özetle; 17/01/2024 tarihinde saat 13.50 sularında Büyükşehir Belediyesine ait 26 ... plakalı sürücüsü ...'in Şirintepe Mahallesi, Asyalı Sokak üzerinde kazı çalışması yapılan geçişi sırasında otobüsün yan camının kırıldığını, bu sebeple kazanın meydana gelmesindeki kusur oranlarının tespit edilmesini ve mahallinde keşif yapılmasını talep etmişlerdir.*

Delil tespiti isteyen tarafından verilen dilekçe ve eklerinin incelenmesi sonunda: İlerde açılma ihtimali olan davada ve yapımı devam eden yolda, yol yapımından hangi belediyenin sorumlu olduğu hususunun rahatça anlaşılabileceğinden; mevcut kaza tespit tutanağının hatalı olması halinde iptali hususunun değerlendirilebileceği ve iptali konusunda ***mahkememizin görevi olmamasından*** *ve yukarıda açıklandığı üzere kaybolma ihtimali olan bir delil bulunmadığından, delil tespiti talebinde hukuki yarar olmadığından talebin reddine karar vermek gerekmiş ve aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur."* Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2024/10 sayılı, 29.01.2024 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır) Bu örnekte mahkeme kaza tespit tutanağını idari işlem olarak niteleyerek yanlış nitelendirmede bulunmuştur. Halbuki kaza tespit tutanağının konu ettiği zarara ilişkin talep maddi vakıanın tespitine ilişkindir.

tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece kendiliğinden diğer tarafa tebliğ olunur." hükmü gereğince tebliğ ile birlikte idare tarafından öğrenilmiş olacaktır. Zararın idari eylemden kaynaklanması halinde 2577 sayılı Kanun'un 'Doğrudan doğruya tam yargı davası açılması' başlıklı 13. maddesinde[445] öngörülen idareye başvuru şartının da bu tebliğ ile karşılanmış olduğuna dair bir düzenleme getirilmesi yapılacak değişikliğin, idari yargılama usulünün bütünüyle uyumlu olmasına hizmet edecektir.

Buna karşın adli yargının halen idari yargıya nazaran çok daha yaygın olması dava açılmadan önceki delil tespiti taleplerinin sulh hukuk mahkemesine yönlendirilmesi için geçerli bir sebep olarak değerlendirilebilir. Fakat dava açılmadan önce hukuk mahkemelerinden delil tespiti talebinde bulunulma uygulaması bu şekilde devam edecekse idare hukuku uzmanı olmayan hukuk mahkemeleri hakimlerinin kanunda buna yönelik açık bir düzenleme olmaması sebebiyle görev yönünden davaları reddetmeleri ihtimalini bertaraf etmek gerekmektedir. Bu sebeple 6100 sayılı Kanun'a dava açılmadan idari bir davada kullanılmak üzere delil tespiti talebinde bulunabileceğine dair bir hükmün getirilmesi faydalı olacaktır. Nitekim müessesenin varlık sebebi ivedi bir ihtiyacı karşılamak olup bu ivedi ihtiyacın giderilmesinde tereddüt edilecek unsurların ortadan kaldırılması yerinde olacaktır. Bu değişiklik de 6100 sayılı Kanun'un 'Görev ve Yetki' başlıklı 401. maddesinin ilk fıkrası aşağıdaki gibi düzenlenebilir:

> *"MADDE 401- (1) Henüz dava açılmamış olan hâllerde delil tespiti, esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden* ***veya idari bir davada kullanılmak üzere*** *üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden istenir."*

---

[445] *"Madde 13 – 1. İdari eylemlerden hakları ihlal edilmiş olanların idari dava açmadan önce, bu eylemleri yazılı bildirim üzerine veya başka süretle öğrendikleri tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylem tarihinden itibaren beş yıl içinde ilgili idareye başvurarak haklarının yerine getirilmesini istemeleri gereklidir. Bu isteklerin kısmen veya tamamen reddi halinde, bu konudaki işlemin tebliğini izleyen günden itibaren veya istek hakkında otuz gün içinde cevap verilmediği takdirde bu sürenin bittiği tarihten itibaren, dava süresi içinde dava açılabilir.*

2. Görevli olmayan adli yargı mercilerine açılan tam yargı davasının görev yönünden reddi halinde sonradan idari yargı mercilerine açılacak davalarda, birinci fıkrada öngörülen idareye başvurma şartı aranmaz."

2. Delil Tespitinde Maddi Vakıanın Tespit Müesseseleri: Bilirkişi, Keşif ya da Tanık Dinlenilmesi

İdari yargılama usulünde de kesin ve takdiri(değerlendirilebilir) delil ayrımının bulunduğu ifade edilmiş olup[446] kesin deliller olarak ikrar, kesin hüküm, yazılı belge kabul edilirken, takdiri delil olarak ise bilirkişi ve keşif delili zikredilmiştir[447].

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 20. maddesinde: *"Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler."* hükmü yer almaktadır. Mahkemeler ihtiyaç duyduğu her türlü evrakı ve bilgiyi buna göre resen araştırma ilkesi çerçevesinde isteyebileceklerdir. Bununla birlikte Kanun'un 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yaptığı 31. maddesinde de bilirkişi ve keşif delilleri özel olarak sayılmıştır. Bunun haricinde uzman görüşünün de delil serbestisinin hakim olduğu idari yargılama usulünde bir takdiri delil olarak yer aldığı ifade edilmelidir[448].

Yine Kanun'un 20/3. maddesinde istenen bilgi ve belgelerin *"Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatlerine veya Devletin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Cumhurbaşkanı ya da ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan, gerekçesini bildirmek suretiyle, söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebileceği"* hüküm altına alınmış fakat bu durumda zikredilen belgelere dayanılarak yapılan savunmaya göre karar verilemeyeceği de fıkranın devamında belirtilmiştir.

---

[446] A. Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku : İdari Yargılama Hukuku**, C. 2, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022, s.1062 vd.

[447] Melikşah Yasin, **İdari Yargılama Usulünde İspat**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s.100 vd.; Süheylâ Şenlen Sunay, **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İsbat ve Delil Hususları**, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1997, s.40 vd..

[448] Selman Sacit Boz vd., **Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Deliller**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022, s.163 vd..

İdari yargılama usulünde yemin delili[449] kabul edilmemekte olup kabul edilmesi ihtimalinde bunun idari işlem maksat unsuru ile sınırlı olması gerektiği ileri sürülmüştür[450]. İdari yargılama usulünde tanık delili de kabul edilmemektedir[451]:

> *"Anılan yasa hükümleri ve yerleşmiş idari yargılama usulü ilkelerine göre; yazılı yargılama yapmak zorunda olan idari yargı yerlerinin kendiliğinden yapacakları her çeşit inceleme için, lüzum gördükleri ve taraflar veya ilgili yerlerden isteyebilecekleri evrak ve bilgiler kapsamında, tanık veya şahit dinlenmesi ya da ifade alınması şeklinde bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasasına atıfta bulunulan konular arasında da bu yönde bir kural mevcut değildir."*

İdari yargıda yazılılık ilkesinin geçerli olması, paylaşılan yargı kararında olduğu gibi kanunda tanık deliline yer verilmemesi veya 6100 sayılı Kanun'a atıf yapılmaması, idari yargıda duruşmanın kapsamının da sınırlı olması gibi gerekçelerle benimsenen bu durum doktrinde eleştirilere konu olmuş, idari yargılama usulünde tanık delilinin de kabul edilmesi gerekliliği ise maddi olayın nasıl gerçekleştiğinin tespitinde daha fazla imkan vermesi, belgeler üzerinden maddi gerçekliği kavrama imkanının kısıtlı olabilmesi, savunma hakkının kısıtlanmaması gerektiği, bazı durumlarda idarenin elindeki belgelere karşı kişinin elinde sadece tanık delilinin olması, re'sen araştırma ilkesinin tanık deliline başvurmaya elverişli olması ve yargıya güveni artıracağı gerekçeleriyle savunulmuştur[452]. Tanık delilinin kategorik olarak reddedilmesinin doğru olmadığı, bazı uyuşmazlıklarda maddi gerçekliğe ulaşmanın başka türlü mümkün olmadığı dolayısıyla tanık deliline idari yargıda yer verilmesi isabetli

---

[449] 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu md. 225: "yeminin konusu, davanın çözümü bakımından önem taşıyan, çekişmeli olan ve kişinin kendisinden kaynaklanan vakıalardır. Bir kimsenin bir hususu bilmesi onun kendisinden kaynaklanan vakıa sayılır."

[450] Yasin, **İdari Yargılama Usulünde İspat**, s.99.

[451] Danıştay 8. Daire E.2003/3369, K. 2004/917, 25.2.2004.(Lexpera)

[452] Ramazan Çağlayan, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 3-4 (CUMHURİYETİMİZE 80. YIL ARMAĞANI), 2003, s. 195-206.; Gürsel Kaplan, "İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2014, s. 33-46.; Sezin Öztoprak, "Yargı Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Tanık", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, No: 2, 2021, s. 1363-1404.; Çolpan Mücahit Küçük, "İdari Yargıda Tanık Delili", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, No: 1, 2021, s. 551-572.

olacaktır. Mevcut yargı uygulamasının bu yönde değişimi ise ancak kanuni düzenleme ile olabilecek olup, mahkemelerin uyuşmazlığın gerektirmesi halinde tanık deliline başvurabilmesine imkan tanıyan bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

3. Hukuki Yarar Şartı

Delil tespitinin konusunun maddi vakıalardır. Delil tespitine konu yapılacak maddi vakıaların ise mutlaka açılmış olan ya da açılacak bir dava ile bağlantısının kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla mahkemeler dava açılmadan önce herhangi bir maddi vakıanın, açılması planlanan davanın çözümüne yarayacak maddi vakıaların tespitini yapmaktadırlar.

> *"davacının ise denetim tarihinden itibaren yaklaşık **9 ay sonra** delil tespiti talebinde bulunduğu anlaşıldığından, delil tespitini gerektirecek **hukuki yararın mevcut olmadığı** kanaatine varılarak davacının delil tespiti istemi karşılanmamıştır.*
>
> *Belirtilen gerekçelerle dava konusu işlem hukuka uygun bulunarak davanın reddine karar verilmiştir."*[453]

[453] Danıştay 13. Daire E. 2022/9, K. 2022/369, 10.2.2022. (Hukuktürk). Delil tespiti taleplerinin maddi vakıların tespitine yönelik olması gerektiği: *"Tespit talep edilen hususlarda HMK. 400/1,2 (fikra) maddesindeki yazılı koşulların varlığı kabul edilmekle, ayrıca HMK. 401 maddesi uyarınca mahkememizin görev ve yetkili olduğu anlaşılmakla; evin tavanda su sızıntısının nereden ve kimden kaynaklandığının tespiti talebi ile su sızıntısı sonucunda davaya konu dairelerin tavanlarının tamiri ve sıvası için ne kadar masraf olacağının tespiti talebinin kabulüne, keşif ve tespit masraflarında sızıntının sebep olduğu daire malikine tahmil talebinin esasa ilişkin bir talep olduğundan ayrı bir yargılama gerektirdiğinden delil tespiti davası ile bu talepte bulunulamayacağından talebin reddine karar vermek gerekmiştir."* Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2022/168 sayılı, 15.12.2022 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır) Ayrıca delil tespiti talebinde talepte bulunan zararlarının tespitini istemekle birlikte zararın konusu oluşturan kalemlerden biri olan demirbaşların mevcut bulunmaması bizzat talep dilekçesinden anlaşılması sebebiyle üzerinde tespit yapılabilecek bir eşyanın bulunmaması sebebiyle talebi bu yöneyle hukuki yararın olmadığı gerekçesi ile reddetmiştir. *"Tespit talep edilen hususlarda HMK. 400/1,2 (fikra) maddesindeki yazılı koşulların varlığı kabul edilmekle, ayrıca HMK. 401 maddesi uyarınca mahkememizin görev ve yetkili olduğu anlaşılmakla talebin kısmen kabulüne kısmen reddine, talep eden tarafın talep dilekçesinin incelenmesi neticesinde; demirbaşların olmaması sebebiyle müvekkilinin ne kadar zarara uğratıldığı talebinin hukuki yarar yokluğundan reddine, diğer taleplerin kabulüne"* Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2025/38 sayılı, 20.10.2025 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır)

6100 sayılı Kanun'un 400. maddesinde açılacak davaya ilişkin vakıaların tespiti hukuki yarardan önce zikredilmiş olsa da hukuki yarar dava ile tespiti istenen vakıa arasındaki bağ üzerinden değerlendirileceğinden dolayı vakıaların tespiti başlığı da hukuki yararın alt başlığı olarak ele alınmıştır.

Tespiti istenen maddi vakıanın yani delilin ise kaybolma tehlikesi içerisinde olması ya da ilerisi sürülmesinin önemli ölçüde güçleşmesi aranmaktadır. Bu durumun varlığı da delil tespiti talebi için hukuki yararın varlığını göstermektedir. Burada hukuki yararın ne olduğuna ilişkin kısa açıklamalar yapmamız gerekecektir.

Hukuki yarar 6100 sayılı Kanun'un 'dava şartları' başlıklı 114. maddesinde dava şartlarından biri olarak sayılmıştır. Kanun'un takip eden 115. maddesinde ise *"Mahkeme, dava şartlarının mevcut olup olmadığını, davanın her aşamasında kendiliğinden araştırır. Taraflar da dava şartı noksanlığını her zaman ileri sürebilirler."* hükmü yer almaktadır. Buna göre hakimin resen dikkate alacağı ve yargılamanın her aşamasından gözetilecek bir hususdur.

Hukuki yarar Kanun'da özel olarak tanımlanmamakla birlikte doktrinde davacının mahkemeden hukuki korunma istemesinde korunmaya değer olan yarar olarak ifade edilmiş, bu yararın ideal ve ekonomik olmasının yeterli olmadığı, hukuki olması gerektiği ve kişinin hakkına kavuşabilmek için mahkemeye muhtaç olması gerektiği dile getirilmiştir[454]. Davanın şartlarının davanın açıldığı tarihte var olması gerektiği kabul edilmekte ve bu sebeple hukuki yararın da davanın açıldığı anda var olması aranmaktadır[455].

---

[454] Yılmaz, Arslan vd., **Medeni Usul Hukuku**., s.332-333. *"Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda öğreti ve yargısal kararların bu uygulaması aynen benimsenerek, davacının, dava açmakta hukuki yararının bulunması "Dava Şartları" başlıklı 114. maddesinin 1. fıkrasının (h) bendinde açıkça dava şartları arasında sayılmıştır. Bir davada, hukuki yarar ilkesinin dava şartı olarak gözetilmesinin, yargılamanın amacına ve usul ekonomisi ilkesine uygun olarak yargılama yapılmasına yarar sağlayacağı, her türlü duraksamadan uzaktır." Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E. 2022/10-1066, K. 2023/301, 5.4.2023.* (Lexpera)

[455] Emel Hanağası, **Davada Menfaat**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s.321. *"davacı, hakkına kavuşmak için mahkemenin kararına muhtaç olmalı, diğer bir deyişle, davacının dava açmakta hukuki yararı bulunmalıdır. Ayrıca hukuki yarar, dava açıldığı anda var olmalıdır. İlerideki (müstakbel) bir yarar yeterli değildir."* Yargıtay 11. HD., E. 2006/2198 K. 2007/5548, 09.04.2007(Lexpera). Ayrıca hukuki yararın delil tespiti talebinin istendiği anda da güncel olması gerektiğine ilişkin paylaşılan karar örnek gösterilebilir: *"Davacı vekili dava dilekçesinde özetle; Müvekkil şirket ile karşı taraf şirket arasında "Eskişehir ili, Odunpazarı ilçesi, ..." adresindeki taşınmazın müvekkil şirkete kiralanmasına ilişkin 01.01.2021 başlangıç tarihli kira sözleşmesi, 26.12.2020 tarihinde imzalanmış olup müvekkil söz konusu taşınmazı 01.01.2021 tarihinden bu yana kullanmakta olduğunu, taşınmazın*

Yine hukuk muhakemelerinde hukuki yarar dava konusuna göre ayrı ayrı belirlenebilmekte olup netice-i taleple hukuki yararın çok örtüşen içeriklere sahip olduğuna dikkat çekilmiş, davanın amacının hukuki yararının bulunup bulunmadığına ilişkin değerlendirme yapmak için önemli olduğu ifade edilmiştir[456]. Bir dava şartı olarak zikredilse de hukuki yarar mahkemeye yapılacak her bir başvuru için aranmaktadır[457]. Kanun'un 400. maddesinde de açıkça belirtildiği üzere delil tespitinde bulunacak kişinin hukuki yarara sahip

30.09.2025 tarihinde tahliye edileceğini bu sebeple "Eskişehir ili, Odunpazarı ilçesi, ..." adresindeki kiralanan taşınmazın müvekkil şirket tarafından tahliye edileceğinin kiraya verene bildirildiği öncelikle 30.09.2025 tarihi veya 01.10.2025 itibariyle mevcut durumunun bilirkişi marifetiyle tespitine karar verilmesini ve mecurdan taşınma işlemlerinin halen sürmekte olması sebebiyle keşif ve bilirkişi inceleme gününün, öncelikle mecurun tahliye edileceği 30.09.2025 tarihi veya 01.10.2025 tarihine verilmesini (bu tarihlerde keşif yapılması mümkün olmaması halinde 29.09.2025 tarihine verilmesini) talep ve dava etmiştir.

Değişik talebinin incelenmesi neticesinde her ne kadar talep eden kiracı şirket kiralanan taşınmaz üzerinde tahliye günü kiralananı aldığı gibi teslim ettiğine dair tespit talebinde bulunmuş ise de işbu tespit talebinde hukuki yarar olmadığı, tahliye ihtimalinde kiralananın olduğu gibi teslim edilmediği hususunun kiraya veren tarafından iddia edilebileceği, kiracının böyle bir durumun tespitini istemesinin mevzuat içerisinde yer almadığı; kaldı ki delil tespiti talep edilen hususlarda ileride taraflar arasında doğabilecek bir uyuşmazlıkta kaybolma ihtimali olabilecek bir delilin kiracı aleyhine bulunmadığı anlaşıldığından değişik iş talebinin reddi yönünde aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur" Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2025/34 sayılı, 18.09.2025 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır); *"Tespit isteyen vekili dilekçesinde özetle; Bahçelievler Mahallesi, ... adresinde bulunan taşınmazda karşı tarafın kiracı olarak oturmakta olduğunu, taraflar arasında yapılan kira sözleşmesine aykırı hususların oluşabileceğinden şüphelenildiğinden kiracının güncel olarak ne bir tür bir faaliyette bulunduğunun tespit edilmesini, taşınmazda faaliyet gösteren kişinin kim olduğunun, işletmenin faaliyetinin ve devir işleminin mahkemece tespit edilmesini talep etmiştir.*

Talep dilekçesinin incelenmesi neticesinde; talep konusu kira sözleşmesine konu bağımsız bölümde kullanıcının kim olduğu ve hangi tür faaliyette bulunduğu hususunu tespiti talebinde hukuki yarar bulunmadığından, kaybolma ihtimali olan bir delil mevcut olmadığından, kiracılık sıfatının ve şirket devri hususunun geçmişe dönük olarak ileride açılması ihtimali olabilecek bir davada mahkemesince tespit edilebileceği ve değerlendirilebileceği bir konu olması nedeniyle delil tespiti talebinde hukuki yarar olmadığından talebin reddine karar vermek gerekmiş ve aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur." Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2025/32 sayılı, 29.08.2025 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır)

[456] Hanağası, **a.y.**, s.127.

[457] Yılmaz, Arslan vd., **Medeni Usul Hukuku**, s.336.

olması gerekmektedir. Bu yararın [458] hukuki ve meşru, doğrudan ve kişisel, doğmuş ve güncel olması da yargı kararlarında da kabul edilmiştir. Hukuk muhakemelerinde dava türüne göre aranan hukuki yarar değişebilmektedir [459] . Belirtildiği üzere sadece davalarda değil mahkemelerden yapılacak bütün taleplerde de aranan hukuki yarar talebin niteliğine göre de değişebilmektedir. Delil tespiti için hukuki yararın varlığı delilin kaybolma ihtimali ile ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşma halinin olduğunda var kabul edilmiştir.

Kanunda açıkça görülen hallere örnek olarak ise 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun ayıbın belirlenmesi başlıklı 474/2 maddesinde yer alan

> *"Taraflardan her biri, giderini karşılayarak, eserin bilirkişi tarafından gözden geçirilmesini ve sonucun bir raporla belirlenmesini isteyebilir."* hükmü ile aynı Kanun'un 226. Maddesinde yer alan: *"Başka yerden gönderilen satılanın ayıplı olduğunu ileri süren alıcı, bulunduğu yerde satıcının temsilcisi yoksa, satılanın korunması için gerekli önlemleri geçici olarak almakla yükümlüdür. Alıcı, ayıplı olduğunu ileri sürdüğü satılanın korunması için gerekli önlemleri almaksızın onu satıcıya geri gönderemez.*
>
> *Alıcı, satılanın durumunu gecikmeksizin usulüne göre tespit ettirmekle yükümlüdür. Bunu yaptırmazsa, ileri sürdüğü ayıbın, satılanın kendisine ulaştığı zamanda var olduğunu ispat yükü alıcıya düşer."*
>
> hükmü gösterilmektedir.

---

[458] *"Usul hukukunda hukuki yarar mahkemeden hukuksal korunma istemi ile bir davanın açılabilmesi için davacının bu davayı açmakta (veya mahkemeden hukuksal korunma istemekte) bir çıkarının olması gerektiğine ilişkin ilke anlamına gelir. Davacının dava açmakla hukuk kuralları tarafından haklı bulunan (korunan) bir yararı olmalı, haklarını elde edebilmesi için mahkeme kararına ihtiyaç bulunmalı ve davacı mahkemeyi gereksiz yere uğraştırmamalıdır. Öte yandan bu yararın " hukuki ve meşru", " doğrudan ve kişisel", "doğmuş ve güncel" olması zorunludur. Nitekim 6100 sayılı HMK'nun 114. maddesinin "4" fıkrası ile hukuki yarar dava şartı olarak düzenlenmiş olup, 115. maddesine göre de mahkemece istek olmaksızın resen gözetileceği açıktır."* Yargıtay 1. HD. E. 2014/18343, K. 2014/1036, 02.03.2017.(e-uyar); *"Öte yandan, bu yararın, "hukuki ve meşru", "doğrudan ve kişisel", "doğmuş ve güncel" olması da gerekir"* Konya Bölge Adliye Mahkemesi 6. Hukuk Dairesi E. 2024/1889, K. 2025/1027, 8.7.2025. (Lexpera)

[459] Hanağası, **Davada Menfaat**., s.127 vd.

Kanuni düzenleme gereği görülecek olan dava sırasında tespiti edilebilecek olan yani kaybolma ya da ispat gücünü kaybetme riski olmayan delillere ilişkin tespit talepleri ise hukuki yarar yokluğu gerekçesiyle reddedilecektir.

Hukuki yararın yokluğu uyuşmazlığın çözümü bakımından ehemmiyet arz etmeyen vakıaların konu edildiği, tespiti istenen delillerin ispat kabiliyetinden yoksun olduğunu, veya talebe konu delilin halihazırda muhafaza altında olduğu gerekçeleriyle talep sahibinin delil tespiti yaptırmakta hukukî yararının bulunmadığı gerekçeleriyle de reddedilebilecektir.[460]

Kanunda yer alan *"delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunuyorsa hukuki yarar var sayılır"* hüküm delil tespiti taleplerine ilişkin hukuki yararın sadece bununla sınırlı olmadığı da ifade etmektedir. Açılması düşünülen ya da açılan davada delil tespitinin konu edileceği şeyin delil tespitine hazır bir halde bekletilmesi kimi durumlarda davadan beklenen hukuki himaye ile elde edilecek menfaatin üzerinde bir mali külfete sebep olabilmektedir. Kiracının kiralananı gerektiği gibi teslim etmemesi ve kiralananın ekonomik olarak tekrar değerlendirilebilmesi için tadilat ihtiyacının bulunması; otomobil gibi araçların zarar görmesi ve bu araçlardan istifade edilmeye devam edilebilmesi için tamirinin sağlanması gibi durumlarda zarar delil tespitine konu olacak şeyin olduğu halde bırakılması ile artmaktadır. Dolayısıyla bu gibi durumlar söz konusu olduğunda delilin kaybolmasından söz edilemeyecek olsa da ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağından bahsedilebilecektir. Bu durum delilin ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı olarak nitelendirilmesindeki zorluk ekonomik tazyik ile ifade edilebilir. Bu kapsama girmese de Kanun hukuki yarara ilişkin tahdidi olarak sayma yoluna gitmediğinden dolayı hukuki yararın var olduğu durumlara örnek olarak gösterilebilir[461].

---

[460] Akil, **Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti**, s.15; *"Değişik talebinin incelenmesi neticesinde; Her ne kadar delil tespiti talebinde bulunan taraf karşı tarafça talep eden tarafın alt yapı tesisatını kullanarak yeni bir hat çektiği ve çekilen mevcut hat ile farklı bir firma olarak internet hizmetinin sağlandığı iddia edilmekle hattın hala mevcut olduğu, açılması düşünülen davada* ***mevcut hattın bulunup bulunmadığı ne kadar boyutta çekilmiş olduğu rahatça anlaşılabileceğinden talep tarihi itibariyle kaybolma ihtimali bulunan bir delil mevcut olmadığından*** *ve bu nedenle hukuki yarar bulunmadığından delil tespiti talebinin reddine dair aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur."* Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2025/40 sayılı, 01.11.2025 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır)

[461] *"Tespit isteyen vekili dilekçesinde özetle; 17/01/2024 tarihinde saat 13.50 sularında Büyükşehir Belediyesine ait 26 ... plakalı sürücüsü ...'in Şirintepe Mahallesi, Asyalı Sokak üzerinde kazı çalışması yapılan*

İdari yargılama bakımından ise hukuki yararın varlığını hukuk muhakemelerinde dava türlerine göre hukuki yararın içeriğinde bir değişiklik meydana geldiği gibi biz de iptal ve tam davalarına göre ayrı ayrı belirlememiz gerekecektir. Bu noktada idari yargılama hukukunda dava açmak noktasında iptal davaları için menfaat koşulu tam yargı davalarını için de kişisel hakkın muhtel olmak koşulları aranmaktadır. İdari yargılama hukukundaki bu sübjektif ehliyet şartları aynı zamanda hukuki yararın varlığı olarak da kabul edilebilecektir. Keza sübjektif ehliyet şartı olan menfaatin dava konusu işlem ile kişi arasındaki kişisel meşru ve güncel bir alakanın varlığının aranmaktadır.[462] Dolayısıyla dava konusu ile kişi arasında hukuken korunmaya değer bir menfaatin bulunması ya da tam yargı davası için dava konusu ile kişi arasında hukuken korunmaya değer bir hak bulunması hukuki yararın varlığı için yeterli sayılmalıdır.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 58. maddesine göre dava açıldıktan sonra ancak delil tespiti ancak davaya bakan mahkemeden istenebileceği için 6100 sayılı

---

geçişi sırasında otobüsün yan camının kırıldığını, bu sebeple kazanın meydana gelmesindeki kusur oranlarının tespit edilmesini ve mahallinde keşif yapılmasını talep etmişlerdir.

*Delil tespiti isteyen tarafından verilen dilekçe ve eklerinin incelenmesi sonunda: İlerde açılma ihtimali olan davada ve yapımı devam eden yolda, yol yapımından hangi belediyenin sorumlu olduğu hususunun rahatça anlaşılabileceğinden; mevcut kaza tespit tutanağının hatalı olması halinde iptali hususunun değerlendirilebileceği ve iptali konusunda **mahkememizin görevi olmamasından** ve yukarıda açıklandığı üzere kaybolma ihtimali olan bir delil bulunmadığından, delil tespiti talebinde hukuki yarar olmadığından talebin reddine karar vermek gerekmiş ve aşağıdaki şekilde hüküm kurulmuştur."* Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2024/10 sayılı, 29.01.2024 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır) Bu kararda her ne kadar kaybolma ihtimali bulunmadığı ifade edilese de camı kırılmış bir otobüsten ekonomik olarak istifade etmenin mümkün olmadığı, camın yapılma masrafı ile otobüsün çalışmamasının kişiye mahrum kaldığı kar bakımından götürüsü kıyaslandığında talepte bulunan kişinin davayı beklemesinin makul olmayacağı değerlendirilmelidir. Aksi kabulün kişilerin benzeri durumlarda dava yolu ile hukuki himaye talep etmelerini anlamsız kılacaktır.

[462] *Taraf ilişkisinin kurulması için gerekli olan kişisel, meşru ve güncel bir menfaat alakasının varlığı, davanın niteliğine ve özelliğine göre idari yargı yerlerince belirlenmekte, davacının idari işlemle ciddi ve makul, maddi ve manevi bir ilişkisinin bulunduğunun anlaşılması, dava açma ehliyeti için yeterli sayılmaktadır.*

*Ayrıca, iptal davaları ile; idari işlemlerin hukuka uygun olup olmadığının saptanmasına, hukukun üstünlüğünün sağlanmasına, böylece de idarenin hukuka bağlılığının belirlenmesine, **sonuçta hukuk devleti ilkesinin gerçekleştirilebilmesine** olanak sağlandığından bu davalarda menfaat ilişkisinin bu amaç doğrultusunda yorumlanması gerekmektedir."* Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu E. 2004/3, K. 2005/2371, 6.10.2005. (Lexpera)

Kanun'da öngörülen hukuki yarar şartının bu kısmı dava açıldıktan sonra önemli olmayacaktır. Zira bir davanın açılmasıyla zaten dava türüne göre menfaat ya da kişisel hakkın muhtel olması ilk inceleme aşamasında denetlenecektir.

Hukuki yararın varlığını gösteren diğer şart olan delilin kaybolma ihtimali ile ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşma halinin olması ise yine mahkemeye gösterilmesi gerekecektir. Her ne kadar resen araştırma ilkesi geçerli olsa ve mahkemenin uyuşmazlığın çözümü için gerekli dava malzemesinin toplama yükümlülüğü mahkemenin üzerinde olsa da delil tespiti müessesesinin esas karakteristiği hukuki yararın var sayıldığı bu şartta yatmaktadır. Delilin kaybolma ya da ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşma tehlikesinden mahkemenin haberi olmayabilir. Müessesenin dava açıldıktan sonraki fonksiyonu mahkemeyi delili hızlı bir şekilde kaybolmadan ya da zorlaşmadan toplamaya yöneltmesidir. Delil tespitine ilişkin gerek 6100 sayılı Kanun'da gerekse 2577 sayılı Kanun'daki diğer düzenlemeler de bu hızlandırma fonksiyonuna ilişkindir.

B. Görev ve Yetki

Delil tespiti talebi ancak mahkemelere yöneltilebilecek bir taleptir. Yargısal bir işlem olarak delil tespiti talebinin yöneltileceği ve bu kararı verecek mahkemenin tespiti önem arz etmektedir. 6100 sayılı Kanun'un delil tespiti talepleri için görev ve yetki kurallarını düzenlediği 401. maddesi şöyledir:

> *"(1) Henüz dava açılmamış olan hâllerde delil tespiti, esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden veya üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden istenir.*
>
> *(2) Noterlerin, 18/1/1972 tarihli ve 1512 sayılı Noterlik Kanunu uyarınca yapacağı vakıa tespitine ilişkin hükümler saklıdır.*
>
> *(3) Esas hakkında açılan davada, delil tespiti yapan mahkemenin yetkisiz ve görevsiz olduğu ileri sürülemez.*
>
> *(4) Dava açıldıktan sonra yapılan her türlü delil tespiti talebi hakkında sadece davanın görülmekte olduğu mahkeme yetkili ve görevlidir."*

Delil tespitinin bir esas davanın parçası olduğu müstakil bir dava hüviyetinde olmayan bir usuli işlem olduğu ifade edilmiştir. Bu düzenlemede de esas hakkındaki davaya bakacak mahkemenin görevli ve yetkili olduğu öngörülmüştür. Fakat bu kural kesin bir yetki kuralı şeklinde değil üzerinde keşif, bilirkişi incelemesi yapılabilecek şeyin ya da tanık olarak dinlenecek kişinin bulunduğu yer sulh hukuk mahkemesinden de delil tespitinin istenebileceği hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla esas davaya bakmakla yükümlü mahkeme haricinde sulh hukuk mahkemeleri bu taleple karşılaştıkları takdirde görevsizlik sebebiyle talebi reddedemeyeceklerdir. Bu kuralı üçüncü fıkrada esas hakkında açılan davada delil tespitini yapan mahkemenin yetkisiz ve görevsiz olduğunun ileri sürülemeyeceği kuralı ile de desteklemiştir[463].

Kanun'un 401/3 maddesinde öngörülen esas hakkında açılan davada, delil tespitinin yaptırıldığı mahkemenin görevsizliği ve yetkisizliğinin ileri sürülemeyeceği hususuna kısaca değinmek gerekmektedir. Delil tespiti ile elde edilecek delillerin nitelikleri takdiri delil olacağından dolayı mahkeme bu delille nerede yaptırılmış olduğundan bağımsız olarak bağlı olmayacaktır. Nitekim idari yargı mercileri de hukuk mahkemeleri eliyle yaptırılan delil tespiti taleplerini eksik inceleme gibi sebeplerle yetersiz olarak değerlendirebilmekte fakat görev ve yetki gerekçesiyle kabul edilemez olduklarına hükmetmemektedir[464].

Bu düzenleme doğrudanlık ilkesine çelişki oluşturduğu, gerekli olmadığı halde farklı mahkemelere başvuru imkanının sağlandığı, bu sebeple usul ekonomisine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir[465].

---

[463] 1086 sayılı Kanun döneminde kaleme alınmış bir eserde delil tespitinin esas davaya bakacak mahkeme dışında bir mahkemede yaptırılmasının esas davayı hiç etkilemeyeceği ifade edilmiştir. Üstündağ, **Medeni Yargılama Hukuku**., s.590. Tam aksi yönde dava açılmadan önce delil tespitinin esas davaya bakacak mahkemeden istenmesinin emredici nitelikte bir kural olduğu da ifade edilmiştir. Hasan Özkan, **İhtiyati Tedbir, Delil Tespiti, İhtiyati Haciz ile Kamu Alacağının Tahsilinde İhtiyati Haciz**, ed. 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001., s.370.

[464] *"Olayda; mahkemece hükme esas alınan, Çerkezköy Sulh Hukuk Mahkemesinin 2020/24 D.İş. sayılı delil tespit dosyasında düzenlenen bilirkişi raporunun oluşan zararların tespitine yönelik olduğu, anılan raporda hasarın altyapı yetersizliğinden oluştuğu ifade edilmekle birlikte bu ifadenin zararın oluşmasında hangi idare veya idarelerin veya gerçek kişilerin sorumlu olduğunu ortaya koyan bir rapor olmadığı görülmektedir."* İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 9. İdare Dava Dairesi E. 2022/745, K. 2023/113, 17.1.2023. (Kazancı)

[465] Aziz Serkan, Arslan, "6100 Sayılı HMK Madde 401 Hükmüne Göre Delil Tespitinde Görevli ve Yetkili Mahkeme" **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C.21/2, s. 249 vd. Yazar delil tespiti istenen

Yargı Strateji Reform Belgesi'nde ise seçimlik yetki yerine sulh hukuk mahkemelerinin dava açılmadan önceki delil tespiti talepleri için tek görevli mahkeme haline getirileceği yer alması yönünde bir adım atılacağı öngörülmüştür:

"Gelinen aşamada, sulh hukuk mahkemelerindeki işlerin niteliği ve sayısı ile asliye hukuk mahkemelerinde görülen işlerin niteliği ve sayısı arasında asliye hukuk mahkemeleri aleyhine dengesizlik oluşmuştur. Bundan hareketle sulh hukuk mahkemeleri ile asliye hukuk mahkemelerinin görev ayrımının yeniden belirlenmesi elzem hâle gelmiştir. Bu kapsamda henüz davanın açılmamış olduğu dönemdeki delil tespiti taleplerinde görevli mahkemenin sulh hukuk mahkemeleri olması da sağlanacaktır."[466]

C. Delil Tespiti Talebi ve Karar

1. Tespit Talebi

6100 sayılı Kanun'un 'delil tespiti talebi ve karar' başlıklı 402 maddesine göre:

"(1) Delil tespiti talebi dilekçeyle yapılır. Dilekçede tespiti istenen vakıa, tanıklara veya bilirkişilere sorulması istenen sorular, delillerin kaybolacağı veya gösterilmesinde zorlukla karşılaşılacağı kuşkusunu uyandıran sebepler ile aleyhine delil tespiti istenen kişinin ad, soyad ve adresi yer alır. Tespit talebinde bulunan, durum ve koşulların imkân vermemesi nedeniyle, aleyhine tespit yapılacak kişiyi gösteremiyorsa talebi geçerli sayılır.

(2) Mahkeme tarafından belirlenen tespit giderleri avans olarak ödenmedikçe sonraki işlemler yapılmaz.

(3) Tespit talebi mahkemece haklı bulunursa karar, dilekçeyle birlikte karşı tarafa tebliğ edilir. Kararda ayrıca, delil tespitinin nasıl ve ne zaman yapılacağı,

---

şeyin asıl davaya bakmakla görevli ve yetkili mahkemenin yargı çevresi dışında ise o yer sulh hukuk mahkemesinden delil tespitinin istenebileceğine yönelik bir düzenlemenin getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Arslan, **a.y.,** s. 251.

[466] **Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Kitapçığı**, Ankara, Adalet Bakanlığı, 2019., s.84.

tespitin icrası esnasında karşı tarafın da hazır bulunabileceği, varsa itiraz ve ilave soruların bir hafta içinde bildirilmesi gerektiği belirtilir.

(4) Tespitin yapılmasından sonra, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece karşı tarafa resen tebliğ olunur."

Maddenin ilk fıkrasına göre dilekçede bulunması gereken unsurlar tespiti istenen vakıa, tanık veya bilirkişilere sorulacak sorular, delilin kaybolacağına dair sebepler ile aleyhine tespit istenen kişinin kimlik ve adres bilgileridir. Konumuz bakımından dilekçenin içeriği itibariyle yenilik arz eden husus aleyhine delil tespiti istenen tarafın bilgileridir. Zira delil tespitinin bir maddi vakıayı konu alması, talebin bir hukuki yararı içermesi ve bu hukuki yararın gösterilmesi delil tespitinin istenebileceği haller başlıklı 401. maddede zikredilmişti. Dilekçenin de bu halleri ihtiva edecek şekilde düzenlenmesi gerektiği bu maddede tekrar belirtilmiştir.

İdari yargılama hukuku bakımından çok özellik arz etmeyen bu maddeye göre idareye karşı açılacak davalarda husumetin gerçek kişiye yöneltilemeyeceği için burada kimlik bilgileri yerine davalı olacak ya da olan idarenin gösterilmesi gerekmektedir. Eğer davalı olacak idare işlemin ya da eylemin niteliğinden dolayı davacı tarafından belirlenemiyorsa bu durum da dilekçede izah edilmelidir. Ayrıca dava öncesi delil tespiti talebinde bulunuluyorsa dilekçede ileride hangi davanın açılacağının da belirtilmesi gerektiği ifade edilmektedir[467].

2. Tespit Kararı

Tespit edilmesi istenen delillere ilişkin avansların yatırılmaması halinde işlemlerin yapılmayacağı açıkça hüküm altına alınmış tespit talebinin haklı bulunması halinde ise karşı tarafa tebliğ yapılacağı belirtilmiştir. Tebliğin içeriğinde tespitin ne zaman ve ne surette yapılacağının, aleyhine delil tespiti yapılan tarafın tespit işlemleri esnasında hazır bulunabileceğini ve varsa ilave ve itirazlarını bir hafta içinde bildirmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Buradaki itiraz hakkı delil tespitinin yapılmasına ilişkin karara yöneliktir. Delil tespiti işlemi ile delil tespiti kararı birbirinden farklı olup delil tespiti kararında sadece delil tespitinin yapılmasına ilişkin mahkemenin red ya da kabul kararı kastedilmektedir. Mahkeme kabul kararı vermiş ise bu kararın içeriğinde hangi maddi vakıanın hangi delil ile tespit edileceğine ilişkin hükümler de bu karar da yer alacaktır. Daha sonra ele alacağımız üzere delil

[467] "Hukuk Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi 2024"., s.142.

tespiti kararlarında uygulanacak hükümler delil tespiti talebinin içerdiği delil türüne ilişkin mevzuata göre belirlenecek olup burada yer alan bir haftalık sürenin tüm delil türleri için geçerli olmadığı tekrar ifade edilmelidir.

3. Acele Hallerde Tespit

Delil tespiti müessesesi bir delilin kaybolma ya da sonrasında ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşması ihtimaline karşı öngörülmüş bir geçici hukuki tedbirdir. Bazı durumlarda 402. Maddede öngörülen karşı tarafa tebliğ yapılması zaman kaybını getirebileceğinden dolayı, vaziyetin gereği olarak bu tebliğ yapılmaksızın da delil tespiti işlemleri yapılabilmektedir. 6100 sayılı Kanun'un 403. maddesinde bu durum düzenlenmiştir:

> *"Talep sahibinin haklarının korunması bakımından zorunluluk bulunan hâllerde, karşı tarafa tebligat yapılmaksızın da delil tespiti yapılabilir. Tespitin yapılmasından sonra, tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece kendiliğinden diğer tarafa tebliğ olunur. Karşı taraf tebliğden itibaren bir hafta içinde delil tespiti kararına itiraz edebilir."*

Kanun koyucu bu ihtimali gözeterek bir önceliklendirme yapmış ve karşı tarafa herhangi bir bilgi verilmeden delil tespiti işlemlerinin yapılabilmesini öngörmüştür. Fakat bu durumda da aleyhine delil tespitini yapılan tarafın varsa itirazlarının alınabilmesi için bir zaman kısıtı belirleyerek tebligat zorunluluğu öngörmüştür. Buna rağmen Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun hukuk mahkemelerine yönelik tavsiyeler listesinde bu kurala uyulmamasına:

> *"Karşı tarafın yokluğunda yapılan delil tespitine dair, tutanak, karar ve eklerinin sonradan tebliğ zorunluluğuna uyulmadığı belirlenmiştir. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 403/1. maddesine göre, karşı tarafın yokluğunda delil tespiti yapılması halinde tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneğinin mahkemece kendiliğinden karşı tarafa tebliği* ***zorunlu*** *olup, bu şekilde tebligat yapılmayan delil tespitinden, sonradan açılan davada davacının yararlanamayacağına dair Yargıtay Hukuk Genel* ***Kurulunun 27.11.1971 tarih ve 9/23-690 sayılı içtihadı*** *göz önünde bulundurularak ilgililerin mağduriyetine yol açılmaması,"*[468]

[468] "Hukuk Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi 2024". İlgili karar ise şöyledir:

ifadeleri ile dikkat çekilmek istenmiştir.

4. Tespit Kararları ve İçeriğinin Tebliği

Tespit kararının ve tespite müteakiben tutanak ve raporların karşı tarafa tebliğ olunması gerektiği kanuni düzenlemede yer almaktadır. Delil tespiti neticesinde tespiti yapılan maddi vakıaya ilişkin olarak tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece karşı tarafa resen tebliğ edilmelidir[469]. Nitekim hukuk mahkemelerinin uygulamasında olduğu gibi

---

[469] *"Uyuşmazlıkta; Haydarpaşa Numune Hastanesinde 30.01.2019 tarihinde görmeye başladığı ışın tedavisi nedeniyle vücudunda yanıklar meydana gelmesi olayıyla ilgili olarak davacı tarafından İstanbul Anadolu 9. Sulh Hukuk Mahkemesinin 2019/48 D.İş sayılı dosyasında delil tespiti istenildiği, İstanbul Anadolu 9. Sulh Hukuk Mahkemesinin 2019/48 D.İş sayılı dosyasında, davacının Adli Tıp Kurumuna sevk edildiği, Adli Tıp Kurumu Başkanlığı Adli Tıp 7. İhtisas Kurulu tarafından hazırlanan 29/03/2021 tarih ve 1775 sayılı raporda belirtilen görüş ve tespitlere dayalı olarak ilk derece mahkemesince davanın reddine karar verildiği anlaşılmıştır.*

Bu durumda; yukarıda yer verilen mevzuat hükümleri uyarınca hükme esas alınan bilirkişi raporunun taraflara varsa itirazları alınmak üzere tebliğ edilmesi gerekirken, ilk derece mahkemesince esas alınan Adli Tıp Kurumu Başkanlığı Adli Tıp 7. İhtisas Kurulu tarafından hazırlanan 29/03/2021 tarih ve 1775 sayılı raporunun taraflara tebliğ edilmediği, taraflara itiraz hakkı tanınmadan karar verildiği görüldüğünden söz konusu eksiklik giderilmek üzere dosyanın mahkemesine iadesi gerekmektedir." İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 7. İDD, E. 2025/1759, K. 2026/4, 07.01.2026(Karar Yayınlanmamıştır)*; "Delil tespitinin konusunu maddi vakıalar oluşturur ve bilirkişi raporunda belirtilen görüş taraflar lehine kazanılmış hak doğurmaz. Yani delil tespiti kesin delil niteliğinde değildir. Delil tespiti isteyenin haklarını korumak için zorunluluk varsa veya acele hallerde mahkemece karşı tarafa tebligat yapılmadan delil tespiti yapılabilir, ancak bu durumda mahkemece delil tespiti tutanağının ve bilirkişi raporunun bir sureti derhal karşı tarafa tebliğ edilmelidir.*

Dava öncesinde yaptırılan tespit dosyasında delil tespit tutanağı ve bilirkişi raporu davalıya tebliğ edilmemiştir. Davalı tarafa tebliğ edilmeyen delil tespiti dosyasındaki bilirkişi raporu esas alınarak hüküm verilemez." Yargıtay 3. HD. E. 2015/19135, K. 2015/4819, 06.04.2017(e-uyar); *"Mahkemece, davalının kira sözleşmesine konu, narenciye bahçesindeki ağaçların bakım ve sulamasının yapılmaması nedeni ile ağaçların kurumasına sebebiyet verdiği kabul edilerek, K.li 1. AHM 2008/59 D.İş sayılı dosyasındaki ziraat bilirkişisi tarafından düzenlenen rapor esas alınarak davanın esası hakkında karar verilmiştir. Karara esas alınan delil tespiti davalının yokluğunda yapıldığı gibi, davalı tarafından delil tespiti dosyasındaki bilirkişi raporuna da itiraz edilmiştir. HUMK'nun 373. (HMK'nun 403) maddesi gereğince, delil tespiti yokluğunda yapılmış olan karşı taraf, delil tespitine itiraz edebilir. İtiraza uğramış olan delil tespiti raporu ise hükme esas alınamaz."* Yargıtay 6. HD. E. 2012/4354, K. 2012/8288, 04.06.2012(e-uyar)

Danıştay'ın bir kararında tespit edilen delillerin davalı idareye tebliğ edilmemesi bozma sebebi olarak değerlendirilmiştir:

> *"Dosyanın incelenmesinden, uyuşmazlığın çözümü için mahallinde delil tespiti suretiyle keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılmasına karar verildiği, delil tespiti istemi hakkındaki kararın Mahkemece davalı idareye tebliğ edilmediği, dolayısıyla davalı idareye Yasada belirtilen süre içinde varsa itiraz ve ilave sorularının bildirilmesine olanak tanınmadan keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırıldığı, söz konusu keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenen raporun ise görülen bu davada hükme esas alındığı anlaşılmıştır.*
>
> *Bu durumda, 2577 Sayılı Kanun'un 31. maddesiyle yollama yapılan Hukuk Muhakemeleri Kanununun anılan hükümleri uyarınca delil tespiti istemi hakkındaki kararın davalı idareye tebliğ edilmeden yaptırılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenen rapora dayanılarak davanın esası hakkında karar verilmesinde usul hükümlerine uyarlık bulunmadığı sonucuna ulaşıldığından, temyize konu Bölge İdare Mahkemesi İdari Dava Dairesi kararında hukuki isabet bulunmamaktadır."*[470]

5. Delil Tespiti Kararına Karşı Başvuru Yolları

Delil tespiti kararına karşı itiraz yolu 6100 sayılı Kanun'un 402/3 ve 403. maddelerinde açıkça düzenlenmiş olup süresi bir hafta olarak öngörülmüştür. Bu itiraz bizzat delil tespiti kararına yönelik olup delil tespiti işlemi neticesinde keşif ya da bilirkişi deliline başvurulmuş ise bu durumda 6100 sayılı Kanun'da bu delillere ilişkin düzenlemelere göre itirazlar yapılacaktır. 2577 sayılı Kanun'da bu deliller bakımından 31. maddesinde 6100 sayılı Kanun'a atıf yapmış olup bu hususta özel bir düzenleme yer almamaktadır. İtirazın hangi süre içerisinde mahkeme tarafından neticelendirileceğine ilişkin ise bir hüküm yer almamaktadır.

Delil tespitinin bir dava olmadığı davaya bağlı bir yargısal işlem olduğu, niteliğinin bir ara karar niteliğinde olduğu daha evvel ifade edilmişti. Bu sebeple delil tespiti kararlarına karşı kanun yoluna başvurulamamaktadır[471]. Ara karar olması nihai kararla birlikte kanun yollarına

---

[470] Danıştay 6. Daire E. 2019/15117, K. 2020/245, 21.1.2020. (Lexpera)

[471] Akil, **Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti**, s.32;

götürülmesini gerekmektedir. Fakat dava açılmadan önce delil tespitinin yapılması halinde bir nihai mahkeme kararı da bulunmayacağından dolayı bu durumun meydana getirecebileceği sakıncaların bertaraf edilmesi için bu duruma özgü bir 'erken kanun yolu' imkanının tanınmasının hukuk devleti ilkesine daha uygun olacağı görüşü dile getirilmiştir[472].

D. Delil Tespiti Kararında Uygulanacak Hükümler

6100 sayılı Kanun'un 404. maddesine göre: *"tespiti istenen vakıanın hangi delille tespit edileceğine karar verilmişse, bu kararın yerine getirilmesinde o delilin toplanmasına ilişkin hükümler uygulanır."* Kanun'un 400. maddesinde de delil tespiti kapsamında istenebilecek deliller sayılmış olup bunlar tanık, bilirkişi ve keşif delilidir. Tanık delilinin idari yargılamada kabul edilmediği üzerinde önceki bölümlerde durulmuş olup burada ayrıca ele alınmayacaktır. Maddede esas vurgulanmak istenen istenecek delillere ilişkin 6100 sayılı Kanun'un ilgili hükümlerinin tatbik edileceğidir. İdari yargılama uygulamasında da bilirkişi ve keşif bahislerinde 6100 sayılı Kanun'a yapılan atıf gereğince bilirkişi ve keşif müesseselerine ilişkin 6100 sayılı Kanun'un bilirkişilik müessesesine ilişkin 266 vd. maddeleri ve 288 vd. maddelerinde düzenlenen keşif müessesesine ilişkin maddeleri tatbik alanı bulacaktır[473].

1. Bilirkişi Delili ve Hükümleri

Bilirkişilik 6754 sayılı Kanun'un 2/1/b maddesinde *"Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi"* olarak tanımlanmıştır[474]. 6100 sayılı Kanun'un 266. Maddesinde ise bilirkişiye başvurulacak haller şöyle düzenlenmiştir:

---

[472] Acar, **Türk ve Mukayeseli Medeni Yargılama Hukuku Açısından Ara Karar**, s. 118.

[473] *"Ancak; 2577 Sayılı Kanun'un 31. maddesi ve 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 266. maddesi uyarınca, uyuşmazlığın çözümünün hukuk dışında özel ve teknik bilgiyi gerektiriyor olması durumunda, bilirkişi incelemesi yaptırılarak karar verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, davacılar tarafından ileri sürülen iddiaların ve konuyla ilgili yasal düzenlemelerin bir bütün içinde değerlendirilmesi ve ileri sürülen hukuka aykırılık iddialarının bilirkişi incelemesi yaptırılması suretiyle karşılanarak hüküm kurulması gerektiği açıktır."* Danıştay 8. Daire E. 2024/2593 K. 2025/754 T. 12.2.2025 (Lexpera)

[474] Hüseyin Melih Çakır, **6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019., s.6.

"(1) Mahkeme, çözümü hukuk dışında, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde, taraflardan birinin talebi üzerine yahut kendiliğinden, bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir. Ancak genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamaz. Hukuk öğrenimi görmüş kişiler, hukuk alanı dışında ayrı bir uzmanlığa sahip olduğunu belgelendirmedikçe, bilirkişi olarak görevlendirilemez."

Bu hüküme göre hakim hukuk bilgisi ile çözemeyeceği, özel veya teknik bilgi gerektiren hususlarda bilirkişiye başvurabilir[475]. Bilirkişiye başvurulması taraflardan birinin talebi üzerine olabileceği gibi hâkim kendiliğinden de bilirkişi incelemesi yapılmasına karar verebilir. Taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda kural olarak yalnızca tarafların getirdiği delillerin incelenip değerlendirileceği hususuna yukarıda değinilmişti. Bu durumun istisnalarından birisi hâkimin resen bilirkişi görüşüne başvurabilmesidir[476].

---

[475] *"Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun bilirkişi incelemesine ilişkin düzenlemelerine göre genel hayat tecrübesi ve kültürünün sonucu olarak herkesin bilmesi gereken konularla, hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgi ile çözümlendirilecek konular dışında kalan ve çözümü özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde bilirkişi oy ve görüşünün alınması zorunlu olup bilirkişi incelemesi yapılmasına karar verilmesi hâlinde, bilirkişilerce hazırlanan raporların, olayın özel veya teknik bilgi gerektiren yönlerini hiçbir tereddüde yer vermeyecek şekilde aydınlatan bilimsel esaslara dayalı gerekçeleri içermesi gerektiği; bu nitelikte olmayan bilirkişi raporlarının hükme esas alınamayacağı, mahkemenin böyle bir durumda yeni bir bilirkişi heyeti oluşturabileceği ve hükme esas alınabilecek rapor elde edinceye kadar bilirkişi incelemesine devam edebileceği; kural olarak bilirkişi raporunun hâkimi bağlamayacağı ve hâkimin raporu serbestçe takdir edeceği açıktır. Bilirkişi heyeti, mahkeme tarafından kendisine yöneltilen sorulara cevap oluşturacak nitelikte ve görüşüne başvurulan hususu tam olarak açıklayıcı mahiyette bir rapor vermelidir. Somut duruma uygun olmayan ya da somut durum karşısında yetersiz kalan beyanlar, bilirkişi raporu olarak kabul edilmemelidir (ATALAY Oğuz, Pekcanıtez Usûl Medeni Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul, 2017, s.1940-1941)….*

Bu itibarla, sabit yapı maliyetlerinden kaynaklanan maddi tazminat talebine yönelik eksik incelemeye dayalı olarak ve yalnızca delil tespiti kapsamında alınan bilirkişi raporundaki değerlendirmeler esas alınarak verilen İdare Mahkemesi kararına karşı yapılan istinaf başvurusunun reddine ilişkin Bölge İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet bulunmadığı sonucuna varılmıştır." Danıştay 13.Dairesi E.2023/2491, K. 2023/4096, 17.10.2023(Hukuktürk)

[476] Budak, Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**. s.260.

Yalnızca hukuk bilgisi ve hukuki vasıflandırma ile davaların sonuçlanması mümkün değildir[477]. Davanın dayanağı olan hayat olayının anlaşılıp çözümlenmesi hukuk dışında özel veya teknik bir bilgi gerektirebilir. Örneğin hâkimin önüne gelen bir babalık davasında karar verebilmesi için birtakım tıbbi incelemelere ihtiyacı vardır. Hâkimin bu incelemeler olmadan karar vermesi mümkün değildir. Belirtmek gerekir ki hâkim şahsi merakı yahut başka bir eğitiminin sonucu olarak özel ve teknik bilgiye vakıf olsa dahi bu bilgileri yargılamada kullanamaz, bilirkişi görüşüne başvurmalıdır.[478]

Zikredilen hükmün ikinci cümlesinde kanun koyucu genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Maddenin devamında ise hukuk öğrenimi görmüş kişiler, hukuk alanı dışında ayrı bir uzmanlığa sahip olduğunu belgelendirmedikçe, bilirkişi olarak görevlendirilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Aynı ifadelere 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu 3/3 maddesinde de yer verilmiştir. Kanun koyucu bu düzenlemeler ile hukuki mevzularda bilirkişiye başvurulmasının önünü geçmek istemiştir[479]. Bilirkişi davadaki hukukî meselede değil, maddî meselede görüşüne başvurulan kişidir[480]. Zira hukuk kurallarını araştırma ve hukuku resen uygulama hakimin görevidir[481].

Bilirkişi olarak atanacak kişinin davanın tarafları ve kanunî temsilcileri dışında üçüncü kişi olması gerekir[482]. Mahkeme bilirkişi olarak gerçek veya tüzel bir kişiyi atayabilir. Belirtmek gerekir ki atanan bilirkişi mahkemece kendisine tevdi olunan görevi bizzat yerine getirmekle yükümlü olup, görevinin icrasını kısmen yahut tamamen başka bir kimseye bırakamayacaktır[483].

---

[477]Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.424; Karslı, **Medeni Muhakeme Hukuku**., s.597 vd.

[478]Budak, Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**.,s.260; Görgün, Börü Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**, s.566.

[479]Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.425.

[480] Ve ayrıca Yargıtay'ın aksi yönde kararları için Pekcanıtez, Atalay, Özekes,. **a.y.**,s.425.

[481]Görgün, Börü, Mehmet Kodakoğlu, **Medeni Usul Hukuku**., s.567.

[482] Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.426.

[483] 6100 sayılı Kanun Madde 276: *"Bilirkişi, mahkemece kendisine tevdi olunan görevi bizzat yerine getirmekle yükümlü olup, görevinin icrasını kısmen yahut tamamen başka bir kimseye bırakamaz."*

Tanık ve bilirkişi birbirinden farklıdır[484]. Tanık tesadüfi olarak dava konusu vakıalar hakkında beş duyu organıyla edindiği bilgileri mahkemeye aktaran kimsedir[485]. Tanığın ikamesi mümkün olmadığı için reddi de mümkün değildir[486]. Bilirkişi ise uzmanlığı sebebiyle sahip olduğu donanımla birlikte hakime maddi meselenin aydınlatılması konusunda yardımcı olur[487].Bu görevi nedeniyle bilirkişinin reddi HMK m.272'de açıkça öngörülmüş olup, hakimin reddi hakkındaki kurallara tabidir.

2. Keşif Delili ve Hükümleri

6100 sayılı Kanun'un 288. maddesinde keşif kararı ele alınmış ve tanımı hakkındaki bilgi bu maddeden yola çıkılarak verilebilecektir:

> *"(1) Hâkim, uyuşmazlık konusu hakkında bizzat duyu organları yardımıyla bulunduğu yerde veya mahkemede inceleme yaparak bilgi sahibi olmak amacıyla keşif yapılmasına karar verebilir. Hâkim gerektiğinde bilirkişi yardımına başvurur.*
>
> *(2) Keşif kararı, mahkemece, sözlü yargılamaya kadar taraflardan birinin talebi üzerine veya resen alınır."*

Hâkim uyuşmazlığın çözümü bakımından önem taşıyan çekişmeli bir vakıa hakkında bizzat duyu organları yardımıyla bulunduğu yerde veya mahkemede inceleme yaparak bilgi sahibi olmak amacıyla keşif yapılmasına karar verebilir. Takdiri delillerden biri olan keşif[488] sayesinde hâkim uyuşmazlık konusu hakkında bizatihi kendi duyu organları yardımıyla bilgi

---

[484] Selman Sacit Boz vd., **Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Deliller**., s.59 vd.

[485]Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s.998.

[486] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s.998; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul**, s. 554.

[487] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s.998; Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul**, s. 554.

[488] *"Keşif; hâkimin uyuşmazlık konusunu oluşturan şeyi bizzat müşahede ederek bilgi sahibi olmasıdır. Takdiri delillerdendir. Taraflardan birinin talebi yahut mahkemece kendiliğinden keşif kararı verilebilecektir. Özel ve teknik bilgiyi gerektiren hâllerde, bu nitelikleri taşıyan kişi de hazır bulundurularak keşif yapılır. Gerektiğinde keşif mahallinde tanık da dinlenir. Keşif sonucu edinilen bilgi ve kanaat dikkate alınarak karar verilecektir. Taraflar sözlü yargılama aşamasına kadar keşif talebinde bulunabilirler."* 6100 sayılı Kanun'un 288. maddesinin gerekçesi.

sahibi olur ve bu durum daha isabetle karar verebilmesine olanak tanımaktadır[489]. Hâkim resen yahut taraflardan birinin talebi üzerine keşif kararı verebilir[490].

Hâkim keşif sırasında özel veya teknik bir bilgiye ulaşılması gerekiyorsa bilirkişi yardımına başvurabilir[491], tanık dinlenmesine de karar verebilir.[492]

Keşifte yetkili mahkeme ise Kanun'un 289. maddesinde düzenlenmiştir:

"*(1) Keşif, davaya bakan mahkemece icra edilir. Keşif konusu, mahkemenin yargı çevresi dışında ise inceleme istinabe suretiyle yapılır.*

(2) Keşif konusu, büyükşehir belediye sınırları içerisinde ise inceleme, davaya bakan mahkeme tarafından da yerine getirilebilir."

E. Delil Tespiti Giderleri

6100 sayılı Kanun'un 405. Maddesinde tutanak ve diğer belgelere ilişkin şu hüküm yer almaktadır: *"Delil tespiti dosyası, asıl dava dosyasının eki sayılır ve onunla birleştirilir. Asıl davanın taraflarından her biri, iddia veya savunmasını ispat için bu tutanak ve raporlara dayanabilir."* Delil tespiti dosyasının asıl dava dosyasının eki sayılmasının bir neticesi de dava açılmadan önce yapılan delil tespiti işlemlerine ilişkin giderlerin de yargılama giderleri olarak asıl dosya ile birlikte değerlendirilmesidir. Nitekim 2577 sayılı Kanun'un 31. maddesinde yargılama giderleri bakımından da 6100 sayılı Kanun'un uygulanacağı öngörülmüştür. 6100 sayılı Kanun'un 'yargılama giderlerinin kapsamı' başlıklı 323. maddesinde de geçici hukuki koruma tedbirleri bu kapsamda sayılmıştır. Yargılama gideri olarak değerlendirilmesi ise dava açılmadan önce delil tespiti işlemi yapıldı ise asıl dava ile birlikte bu kalemde bir hüküm verilmesini gerektirmektedir. İdari yargıda bu konuda dava öncesi yapılan delil tespitlerinin eğer kişi davada haklı bulunmuş ise davalı idarenin sorumluluğu gereği tazminata eklenerek

[489] Tanrıver, **Medeni Usul Hukuku**., s.1114 vd.

[490]Budak, Karaaslan, **Medeni Usul Hukuku**., s.267;.

[491]Pekcanıtez, Atalay, Özekes, **Medenî Usûl Hukuku**., s.436.

[492] Atalı, Ermenek, Erdoğan, **Medeni Usul**, s. 573.

karar verilmesi hatasına düşülmektedir[493]. Fakat Danıştay önüne gelen dosyalarda bunu bir bozma sebebi olarak değerlendirmektedir:

[493] *"Olayda, Malatya 1. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2023/640 D.İş sayılı dosyası ile işbu dava dosyasına sunulan diğer bilgi ve belgeler bir arada değerlendirildiğinde, davacının taşınmazında meydana gelen zararın davalı idarelerin sorumluluğunda bulunan sulama kanalından su taşmasından kaynaklandığı, zarar miktarının 25.000,00-TL olduğu anlaşılmaktadır.*

Bununla beraber, 2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanununun 31. maddesinin atfı ile 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 323. maddesinde, "a) Celse, karar ve ilam harçları. b) Dava nedeniyle yapılan tebliğ ve posta giderleri. c) Dosya ve sair evrak giderleri. ç) Geçici hukuki koruma tedbirleri ve protesto, ihbar, ihtarname ve vekâletname düzenlenmesine ilişkin giderler. d) Keşif giderleri. e) Tanık ile bilirkişiye ödenen ücret ve giderler. f) Resmî dairelerden alınan belgeler için ödenen harç, vergi, ücret ve sair giderler. g) Vekil ile takip edilmeyen davalarda tarafların hazır bulundukları günlere ait gündelik seyahat ve konaklama giderlerine karşılık hâkimin takdir edeceği miktar; vekili bulunduğu hâlde mahkemece bizzat dinlenmek, isticvap olunmak veya yemin etmek üzere çağrılan taraf için takdir edilecek gündelik, yol ve konaklama giderleri. ğ) Vekille takip edilen davalarda kanun gereğince takdir olunacak vekâlet ücreti. h) Yargılama sırasında yapılan diğer giderler." yargılama gideri olarak sayıldığından, işbu dava dosyası kapsamında delil olarak değerlendirmeye esas alınan Malatya 1. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2023/640 D.İş sayılı dosyasındaki delil tespiti için yapılan yargılama giderlerinin de idari eylemden kaynaklı zarar olarak değerlendirilmesi gerektiği, taleple bağlılık ilkesi uyarınca delil tespiti sırasında yapılan harcamalardan kaynaklı zarar miktarının 6.480,55-TL olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda, davalı idarelerin sorumluluğunda bulunan sulama hizmeti için oluşturulan kanaldan su taşması nedeniyle zararın meydana geldiği, idarenin sunduğu hizmetin kusurlu olduğu ve meydana gelen zarar ile illiyet bağının olduğu, dolayısıyla tespit edilen zararların, tazminde hizmet kusuru sorumluluğu gereğince davalı idarelerden müteselsilen tazmini gerektiği, bu suretle yukarıda belirtilen taşınmazda meydana gelen zarar miktarı olan 25.000,00-TL ile delil tespiti için yapılan yargılama giderlerinden kaynaklı zarar miktarı 6.480,55-TL toplamından oluşan 31.480,55-TL'nin davalı idareye başvuru tarihi olan 27.12.2023 tarihinden itibaren hesaplanacak yasal faiziyle birlikte davalı idareler tarafından davacıya ödenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır." Malatya 3. İdare Mahkemesi E. 2024/404, K.2025/442, 27.03.2025(Karar yayınlanmamıştır). Bu karara karşı gidilen istinaf kanun yolunda bölge idare mahkemesi tarafından da ilk derece mahkemesi tarafından yeniden verilecek kararla birlikte yargılama giderleri de hüküm altına alınacağıdan, bu hususta ayrıca hüküm tesisine gerek bulunmadığı kanaatine ulaşılmış ve yargılama giderlerine ilişkin kısmına yönelik bir düzeltme yapılmamıştır. Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3. İDD E. 2025/1964, K. 2025/3215, 26.12.2025(Karar yayınlanmamıştır.); *"Oltu Sulh Hukuk Mahkemesince gerçekleştirilen keşif sonrası bilirkişi .. tarafından hazırlanan 20.01.2023 tarihli bilirkişi raporu ile bilirkişi .. tarafından hazırlanan 30.01.2023 tarihli bilirkişi raporlarında aynı zarar kalemlerine ilişkin mükerrer tespit yapıldığı; dolayısıyla bilirkişi raporlarında yer alan mükerrer zarar kalemlerinin de dikkate alınması neticesinde yangın nedeniyle oluşan zarara ilişkin yapılan keşif sonrası hazırlanan bilirkişi raporlarının incelenmesi neticesinde davacının yangın nedeniyle meydana gelen zararının toplam 98.534,00-TL olduğu, Oltu Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 2023/1D. İş sayılı esasına kayıtlı dosyasındaki*

"2577 Sayılı Kanun'un 31. maddesine atıfta bulunan Hukuk Muhakemeleri Kanunun 400. maddesinde, ileride açılacak bir davada ileri sürülmek amacıyla keşif veya diğer delillerinin tespitinin talep edilebileceği, 405. maddesinde delil tespiti dosyasının asıl dava dosyasının eki sayılacağı, 323.maddesinde ise yargılama giderleri arasına keşif masrafının da dahil edileceği hükümleri yer almaktadır.

İdare Mahkemesince, daha önce delil tespiti amaçlı yaptırılan keşif ve bilirkişi incelemesi sonucu düzenlenen rapor esas alınarak belirlenen zarar ve davacı tarafından dava açılmadan önce adli yargı yerinde yaptırılan zarar tespiti nedeniyle yapılan tespit masrafları tazminat olarak kabul edilmesine karşın yukarıda belirtilen kanun hükümleri gereğince tespit masrafı zarar kalemi olarak tazminat miktarı içerisinde kabul edilemez.

Bu durumda, ***delil tespit gideri olan … TL tespit masrafının yargılama giderleri arasında gösterilmesi gerekirken İdare Mahkemesince aksi yönde karar verilmesinde hukuki isabet bulunmamaktadır****."*[494]

Bununla birlikte davadan önce delil tespiti talebinde bulunulması halinde avukatlık asgari ücret tarifesine göre vekalet ücretine hükmedilmektedir. Avukatlık asgari ücret tarifesinde "görülmekte olan bir dava içinde olmamak koşulu ile ihtiyati haciz, ihtiyati tedbir, delillerin tespiti, icranın geri bırakılması, ödeme ve tevdi yeri belirlenmesi işleri için" vekalet ücreti öngörülmüş olup, mahkemelerce asıl davada haklı çıkılması durumunda davacı vekiline ödenmek üzere karara bağlanmaktadır[495].

---

davacının üzerinde bırakılan yargılama giderlerinin miktarının ise 6.427,90-TL olduğu; sonuç olarak yangın nedeniyle davacının maruz kaldığı toplam zarar miktarının 104.961,90-TL olduğu, bu zarar miktarının üçte ikisinin (69.974,60-TL) davalı idarece davacıya ödenmesi gerektiği, kalan maddi tazminat istemi yönünden davanın reddine karar verilmesi gerektiği sonuç ve kanaatine varılmıştır." Erzurum 3. İdare Mahkemesi E. 2023/240, K. 2025/1065, 17.07.2025 (Karar yayınlanmamıştır.)

[494] Danıştay 15. Daire E. 2017/1260, K. 2017/6330, 2.11.2017. (Lexpera)

[495] Örnek karar için bkz: "*Tespit isteyen tarafından HMK. 120. maddesi gereği 4.361,50-TL Keşif harcı ve 2.750,00 TL toplam bilirkişi ücretinin keşif gününe kadar yatırılmasına, Bilirkişi tarafından düzenlenecek raporun bir örneğinin ve tespit dilekçesinin karşı tarafa tebliğine, Yapılan giderlerin ileride haksız çıkacak tarafa ait olmak üzere şimdilik tespit isteyen üzerinde bırakılmasına, Tespit isteyen* ***vekili lehine 10.000,00-TL ücreti vekalet takdirine****, açılacak esas davada haklı çıkaması halinde karşı taraftan alınıp tespit isteyene verilmesine,*

SONUÇ

İdari yargılama usulünde delil tespiti müessesesi üzerine yapılan bu çalışmada, delil tespiti müessesesinin sadece usuli bir teknik mesele olmadığı, idari yargının yapısı, amaçları ve işlevleri ile doğrudan alakalı bir fonksiyona haiz olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma boyunca ayrıntılı biçimde ifade edilmek istendiği üzere, delil tespiti başlı başına bağımsız bir dava olmayıp, görülecek ya da ileride açılacak bir davada kullanılacak delillerin muhafaza edilmesine hizmet eden, kaybolma ihtimali bulunan veya ileride ileri sürülmesi önemli ölçüde güçleşecek olan ispat vasıtalarının koruma altına alınmasını sağlayan, geçici hukuki koruma tedbiri niteliğinde bir yargılama hukuku müessesesidir. Bu niteliği ile delil tespiti, bir yandan maddi gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet etmekte, diğer yandan tarafların hak arama özgürlüğünü etkin biçimde kullanabilmesi için gerekli imkanlardan birini teşkil etmektedir. Çalışmada delil tespitinin tespit davası ve noterlerce yapılan tespitlerden ayrıldığı ortaya konulmak istenmiş, yargılama usulündeki yeri ve işlevleri bakımından farklı bir niteliğe haiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tespit davası bir eda sonucunu değil, mevcut bir hukuki durumun ortaya konulmasını hedeflerken, noter tespitleri yalnızca bir olgunun kayda geçirilmesini sağlamaktadır. Delil tespiti ise yargısal bir faaliyet içerisinde mahkeme kararıyla gerçekleşmesi mümkün olan ve dava öncesinde talep ediliyorsa ileride açılacak davalarda kullanılabilecek nitelikte bağlayıcı bir usuli işlem olarak işlev görmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli netice, delil tespitinin geçici hukuki koruma boyutudur. Yürütmenin durdurulması nasıl ki idari işlemin icrasını durdurarak telafisi güç zararların önüne geçiyorsa, delil tespiti de delillerin muhafaza edilmesini sağlayarak yargılamanın etkinliğini temin etmektedir. Bu yönüyle delil tespiti, yalnızca usuli bir işlem değil, adil yargılanma hakkının somut bir parçası ve anayasal bir güvence olarak görülmelidir. Delil tespitinin sağlıklı işlemediği bir sistemde, mahkeme kararlarının maddi gerçek ile bağdaşması zorlaşacak, bu da hukuk devletinin özüne zarar verecektir.

Dair, dosya üzerinde yapılan inceleme sonucunda karar verildi." Eskişehir 3. Sulh Hukuk Mahkemesi D.İş 2025/45 sayılı, 29.12.2025 tarihli Karar(Karar yayınlanmamıştır)

Bunun akabinde Cumhuriyet döneminde idari yargılama usulünü düzenleyen mevzuatlarda hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atıflar zikredilmiş, bu atıfların Danıştay tarafından nasıl yorumladığı aktarılmıştır. Anayasalarımızın dünyadaki gelişmelere de paralel olarak yeniden düzenlenmesiyle yargılama usulü kurallarının kanuniliği ilkesi benimsenmiş ve bu benimsenme doğrultusunda yargılama usullerinde içtihadilik karakterinin azaldığı müşahede edilmiştir. 1961 Anayasası dönemine yaklaşırken artık yargılama usulü kurallarına ilişkin kanunlarda yer alan düzenlemelere yargı organları tarafından daha fazla riayet edilmiş olup idari yargılama usulünden hukuk muhakemeleri usulüne yapılan atıflar tahdidi olarak değerlendirilmiştir. Fakat adil bir yargılamanın tesisi için aşırı şekilcilik ve aşırı gevşeklikten uzak bir yargısal yorumun benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın temel problematiğini teşkil eden yargılama usulleri arasındaki geçişkenlik/bağdaşabilirlik sorunu maddi hukuk kuralları ile yargılama hukuku kuralları arasındaki ilişkiden başlayarak temellendirilmeye çalışılmıştır. İdari rejimin benimsendiği ve ayrı bir yargı kolu olarak idari yargının öngörüldüğü ülkemiz hukuk sisteminde yargı ayrılığı müessesesi ve bunun istisnası olarak nitelendirebileceğimiz idari uyuşmazlıklar için adli yargının görevlendirilme bahsi üzerinde durulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin getirdiği kamu yararı, haklı neden, yargılamanın bütünlüğü, ihtisaslaşma gibi ölçütlerle yine yargı kararlarında ve doktrinde zikredilen adli yargının daha yaygın oluşu, adli yargıdaki yargılama usullerinin daha basit ve pratik olması gibi argümanlar değerlendirilmiş, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, idareyi hukuk sınırları içerisinde işlem tesis etmek ve eylemlerde bulunmaya bir nevi icbar etme görevi olan ve hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilebilmesi için en önemli mekanizmalardan birini teşkil eden idari yargının güçlendirilmesinin sorunların çözümü için daha elzem olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Yargı ayrılığı bahsinden sonra ise yargılama usulleri arasında yapılan yollamaların ne kadar doğru olduğu ve sınırlarının ne olması gerektiğine ilişkin sorgulama idari yargı ile hukuk muhakemelerinin özellikleri, amaçları ve bu yargılama usullerine hakim olan ilkeler bakımından ele alınmaya çalışılmıştır. Özel hukuk ile idare hukuku arasında büyük bir bünye, esas ve prensip farkının var olduğu, bu farklılıkların yargılama usulü kurallarını da etkilediği, her iki yargılama usulüne hakim olan ortak ilkelerin bulunduğu gibi bu yargılama usulü kurallarının da birbirinden oldukça ayrıştıran ilkelerin mevcut olduğu müşahede edilmiştir. İdari yargılama usulünde idare hukukunun ve idari yargının özellik ve amaçlarını gerçekleştirebilmesi için resen araştırma usulü hakimken hukuk muhakemelerinde tarafların eşitliği ve irade serbestisinin yansımaları olarak taraflarca getirilme ilkesi hakimdir. Her iki

yargılama usulünü karakterize eden bu ilkelerden yola çıkılarak yargılama hukuku kuralları bir bütün oluşturduğu ve kanunlarında düzenlenen müesseselerinde bu ilkeler etrafında şekillendiğine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu farkındalık hukuk muhakemeleri usulünde bu ilkeler etrafından şekillenmiş kuralların resen araştırma ilkesinin hakim olduğu idari yargıya aktarılırken bir süzgeçten geçirilmesi ve bünyesine uygun bir halde uygulanması gerektirdiğini göstermiştir.

Yargı kararlarında da bazı durumlarda Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanırken, idari yargının özelliği sebebiyle bu hükümler daraltıcı yahut genişletici yorumlara tabi tutulmaktadır. Bu durum zikredilen sebeplerle iki yargılama usulünün farklılıklarına dayanmaktadır ve hukuk güvenliğine hizmet etme amacı taşıyan yargılama usulü kurallarına ilişkin bu sakıncayı izale etmek için delil tespiti gibi müesseselerin idari yargıya özgü düzenlemelerle açıkça hüküm altına alınması aynı zamanda hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde, delil tespitinin usulü ve uygulamada karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Dava açıldıktan sonra delil tespitinin yalnızca davaya bakan idari yargı merciinden talep edilebileceği, dava açılmadan önce yapılacak tespitlerin ise sulh hukuk mahkemelerinden istenebileceği tespit edilmiştir. Ancak bu ayrım, uygulamada birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Zira sulh hukuk mahkemelerince yapılan tespitlerin idari yargı bakımından etkin bir şekilde kullanılabilirliği hususunda bizi tereddüte düşürecek birçok karara/örneğe rastlanmıştır. İdare hukukunun dayandığı temel esaslardaki farklılıklar, idari yargı hakimlerinin idare hukuku alanında ihtisas kazanması karşısında dava açılmadan önce taleple bağlılık ilkesi uyarınca hukuk mahkemeleri marifetiyle yapılan delil tespitleri idarenin sorumluluğu gibi tam yargı davalarının dayandığı esaslarda kusuru ve kusurlu olan idareyi bulabilmek noktasında zayıf kalmaktadır. Tekrar söylemek gerekirse hukuk devleti ilkesinin ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasının teminatı olma amacına sahip idari yargı mercilerinin daha fazla fiili ve usuli imkanlarla donatılması, idari yargı denetiminin etkinliğinin artırılmasının toplamda daha faydalı olacağı kanaatine ulaşılmıştır.

Delil tespiti talebinin kabul edilebilmesi için hukuki yarar şartının bulunması gerekmektedir. Hukuki yarar, esas itibariyle delilin kaybolma ihtimali yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşmasıyla da bağlantılıdır. Bu nedenle dava açıldıktan sonra hukuki yarar şartı çoğunlukla kendiliğinden mevcut sayılmaktadır. Ancak dava açılmadan önce yapılan talepler bakımından hukuki yarar daha titizlikle incelenmelidir. Zira her durumda delil tespitine başvurulması, usul ekonomisine aykırı sonuçlar doğurabilecektir. Bu bağlamda delil tespitinin,

tarafların keyfi başvurularına açık bir araç olmaktan ziyade, gerçekten ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilecek istisnai bir mekanizma olduğu vurgulanmalıdır. Bunlarla birlikte hukuki yararın varlığın ölçülmesinde yine idare hukukuna ve idari yargıya ait bazı kavram ve müesseselere başvurma zaruretinin bulunduğu ve bu zarureti idari yargı merciilerinin çok daha karşılayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç itibariyle, delil tespiti müessesesinin idari yargılama usulünde daha işlevsel hale getirilmesi için kapsamlı bir yasal reform ihtiyacı vardır. Bu reform kapsamında, dava öncesi delil tespitinde görevli merciin belirlenmesi, tanık deliline sınırlı ölçüde yer verilmesi, noterlerin tespit yetkisine dair düzenlemelerin yapılması önerilmektedir. Böylelikle delil tespiti, idari yargının maddi gerçeğe ulaşma fonksiyonunu güçlendirecek, tarafların hak arama özgürlüğünü daha etkin kullanmalarına imkan tanıyacak ve adil yargılanma hakkının somut bir güvencesi haline gelecektir.

Netice olarak, bu çalışma göstermektedir ki delil tespiti, idari yargılama hukukunda öneme haiz bir kurumdur. Ancak mevcut haliyle uygulamada çeşitli belirsizlikler ve eksiklikler barındırmaktadır. Yapılacak yasal düzenlemeler ve geliştirilecek içtihatlarla birlikte bu kurumun daha işlevsel hale getirilmesi, yalnızca bireylerin haklarının korunmasına değil, aynı zamanda idarenin hukuka bağlılığının ve hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesine de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, Tuna: **Türk ve Mukayeseli Medeni Yargılama Hukuku Açısından Ara Karar**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022.

Adalet Bakanlığı, (ed.): **Adalet İstatistikleri 2021**, Ankara, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2022.

———, (ed.): **Adalet İstatistikleri 2024**, Ankara, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2025.

———, (ed.):**Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Kitapçığı**, Ankara, Adalet Bakanlığı, 2019.

Akgündüz, Ahmet: **Osmanlı Tarih ve Hukûk Istılahları Kamusu**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.

Akıllıoğlu, Tekin: "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 9, No: 1-3, 2011, s. 11-22.

Akil, Cenk: "Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 58, No: 1, 2009, s. 1-62.

Aktepe Artık, Sezin: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, 1. bsk., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.

Akyılmaz, Bahtiyar: **İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000.

Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer, Cemil Kaya: **Açıklamalı - İçtihatlı Türk İdari Yargılama Hukuku**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019.

———: **Türk İdare Hukuku**, 8. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2023.

Alangoya, H. Yavuz, Kamil Yıldırım, Nevhis Deren Yıldırım: **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 8. bs., İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2011.

Alangoya, Yavuz: **Medeni Usul Hukukunda Vakıaların Ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979.

———: **Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına ilişkin ilkeler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979.

Budak, Ali Cem: "Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı", **Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı-IV**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 128-187.

Altındağ, Halil: **Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku**, ed. Zehreddin Aslan, Güncellenmiş 5. baskı, Ekim 2024., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2024.

Anadolu, Fazıl Kerem: "Usûl Hükümleri Yönünden Askerî Yüksek İdare Mahkemesi", **Prof. Dr. Osman F.Berki'ye Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s. 45-82.

Ansay, Sabri Şakir: **Hukuk Yargılama Usulleri**, 7. bsk., Ankara, Ankara Üniversitesi, 1960.

Yılmaz, Ejder, Arslan, Ramazan vd.: **Medeni Usul Hukuku**, 10. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2024.

Arslan, Ramazan : **Medeni Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı**, Ankara, S Yayınları, 1989.

Arslan, Aziz Serkan: "6100 Sayılı HMK Madde 401 Hükmüne Göre Delil Tespitinde Görevli ve Yetkili Mahkeme" **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C.21/2, s. 241-254.

Arslandoğan, Birce: **Medeni Yargılama Hukukunda Delil Tespiti**, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Aslan, Leyla Akyol: **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti : (Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.

Aslan, Zehreddin: "Türk İdari Yargı Sisteminde Re'sen Araştırma İlkesi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, 2011, s. 53-58.

Atalay, Oğuz: "Delil Kavramı Üzerine", C. 1, **Haluk Konuralp Anısına Armağan**, 3 cilt, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.

Atalı, Murat : "Çekişmesiz Yargı", C. 3, **Medeni Usûl Hukuku**, 3 cilt, ed. Hakan Pekcanıtez vd., 15. bs., Oniki Levha Yayıncılık, yayın no: 688, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017, s. 2107-2149.

Atalı, Murat, İbrahim Ermenek, Ersin Erdoğan: **Medeni Usul Hukuku: Ders kitabı**, 7. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2024.

Atay, Ender Ethem: **İdari Yargılama Hukuku**, 3. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2024.

Ayaydın, Cem: "İdari Yargı'nın Sahip Olduğu İşlevler ve Tabi Olduğu Sınırlamalar Hakkında Bazı Tespitler ve Değerlendirmeler", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, No: 1-2, 2011, s. 505-592.

Aydın H. Tuncay, Orhan Özdeş, Recep Başpınar: "İdari Yargılama Usulü", **Yüzyıl Boyunca Danıştay**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 598-729.

Azrak, Ali Ülkü: "İptal Davalanmn Objektif Niteliği Üzerine Düşünceler", **Onar'a Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 145-155.

———: "Umumi İdari Usulün Teorik Esasları ve Çeşitli Hukuk Sistemlerinde Gelişimi", İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1964.

———: "Umumi İdari Usul ve Kodifikasyonu Meselesi", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 33, No: 1-2, 1967, s. 66-82.

———: "Yargı ve İdare", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 34, No: 1-4, 1968, s. 129-155.

Bağrıaçık, Ahmet: "İdari Yargı Pratiğinde Tazminata İşletilecek Faizin Başlangıç Tarihi", **Ankara Barosu Dergisi**, C. 82, No: 3, 2024, s. 349-390.

Balta, Tahsin Bekir: **İdare Hukukuna Giriş**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü, 1970.

Başpınar, Recep: "Yargılama Hukuku Üzerine", **Danıştay Dergisi**, No: 36-37, 1980, s. 3-9.

Başözen, Ahmet: "Noter Tespitlerinin Delil Niteliği" **Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi**, S.137, 2008, s.30-48.

Belgesay, Mustafa Reşit: **Dava Teorisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1943.

Black, Henry Campbell: **Black's Law Dictionary; Definitions of The Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern**, Rev. 4th ed., St. Paul, Minn., West Pub. Co., 1970.

Bonnard, Roger: **İdarî Kaza**, çev. Ziya Yörük, Ankara, 1944.

Boz, Selman Sacit vd.: **Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Deliller**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2022.

Budak, Ali Cem, Varol Karaaslan: **Medeni Usul Hukuku**, 2. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2018.

———: **Medenî Usul Hukuku**, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2024.

Burchfield, R.W(ed.): **The Oxford Dictionary of English Etymology**, Oxford, Oxford University Press, 1996.

Crozat, Charles, Ferit Hakkı Saymen, (ed.): **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Şurası Kanunları (1925-1938) Etüt Metni**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1939.

Candan, Turgut: **Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.

Ceylan, Mahmut: "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, No: 16, 2018, s. 325-342.

Çağlayan, Ramazan: "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 3-4 (Cumhuriyetimize 80. Yıl Armağanı), 2003, s. 195-206.

Çakır, Hüseyin Melih: "Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde HMK M.3 ün İdari Yargının Görev Alanı Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 85, No: 2011/6, 2011, s. 179-202.

———: **6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Çakmak, N. Münci: **İdare Hukukunda Kuramsal Olarak Kamu Yararı**, Ankara, Seçkin, 2013.

———: "İdare Hukukunun Anlamı Ve Önemi", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 69, No: 1-2, 2011, s. 707-717.

———: "İdarî Yargıda Davadan Feragat", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 53, No: 1, 2004, s. 185-194.

Çebi Buğdaycı, Melike Özge: "İdari Yargılama Usulünde Keşif Delili", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, No: 1, 2021, s. 1-45.

Çelik, Miraç : "Türk İdari Yargılama Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Darendeli, A. Vahap: **Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi İçtihatları Işığında Adli Yargı Yerlerinde Görülen İdari Uyuşmazlıklar ve Davalar**, Ankara, Yetkin, 2004.

Doğanay, İsmail: "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Tesbiti Delaile Dair Hükümleri Üzerinde Bir İnceleme", **Adalet Dergisi**, No: 7, 1945, s. 888-899.

Doğrusöz, M. Ezhan: "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'na Yapılan Atıf Düzenlemesi", **Legal Mali Hukuk Dergisi**, No: 20, 2006.

Duran, Lütfi: "Atatürk Döneminde Danıştay", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 2, No: 3, 2011, s. 19-39.

———: **İdare Hukuku : Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

———: **Türkiye İdaresinin Sorumluluğu : Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri, Sorumluluğa Yol Açan Olgular**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., 1974.

Ekkehard Becker-Eberhard: "Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esas ve Sınırları", **İlkeler Işığı Altında Medeni Yargılama Hukuku**, ed. Kamil Yıldırım, 8. bs., İstanbul, Beta Basım, 2016.

Erdal, Muhammed: **İdari Yargıda Fer'i Müdahale : (Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin İdari Yargıda Uygulanması Sorunu)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.

Erdoğan, Mehmet: **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, ed. 4. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.

Ergün, Çağdaş Evrim: "Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 55, No: 2, 2006, s. 65-89.

Erişir, Evrim: **Geçici Hukuki Korumanın Temelleri Ve İhtiyati Tedbir Türleri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.

Erkal, Atilla: **İdare Hukukunda Kıyas**, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2022.

Erkut, Celal: **İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği**, Ankara, Danişţay Yayınları, 2015.

———: "İ.Y.U.K. Çerçevesinde İdari Dava Türleri ve Bazı Usuli Değişiklikler", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 51, No: 1-4, 1985, s. 221-235.

———: “Tespit Davasının İdari Bir Dava Türü Olarak Kabul Edilip Edilemiyeceği Sorununa Uyuşmazlık Mahkemesinin Yaklaşımı”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 11, No: 1-3, 1990, s. 6-17.

Ermenek, İbrahim: “Medeni Usul Hukukunda Şekilcilik”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, No: 2, 2000.

Ermiş, Hamza: “Türkçe Söz Varlığı İçinde Türetme Gücü En Yüksek Yirmi Arapça Kök Üzerine Morfolojik Bir İnceleme”, **Journal of Turkish Studies**, C. 8, No: Volume 8 Issue 8, 2024, s. 607-634.

Esin, Yüksel: **Danıştayda Açılacak Tazminat Davaları : Birinci Kitap : Usul**, 2. bs., Ankara, 1976.

Evren, Çınar Can: “İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008, s. 701-724.

Görgün, L. Şanal, Levent Börü, Mehmet Kodakoğlu: **Medeni Usul Hukuku**, 10. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

———: **Medeni Usul Hukuku**, 14. Bs, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025.

Gözler, Kemal: **İdare Hukuku**, 2 cilt, C. 1, 3. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2019.

———: **Türk Anayasa Hukuku**, 3. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2019.

Gözübüyük, A. Şeref: **Yönetsel Yargı**, 5. bs., Ankara, Sevinç Matbaası, 1982.

Gözübüyük, A. Şeref, Turgut Tan: **İdare Hukuku : İdari Yargılama Hukuku**, 2 cilt, C. 2, Ankara, Turhan Kitabevi, 2022.

Günday, Metin: **İdare Hukuku**, Ankara, İmaj Yay., 2013.

———: “İdari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 14, 1997, s. 347-358.

Gündüz, F. Ebru: **İdari Davalarda Ehliyet ve Husumet**, Ankara ; Astana, Yetkin Yayınları, 2016.

Güneysu, Nilüfer Boran: **Medeni Usul Hukukunda Karar**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014.

Erdönmez, Güray: "Medeni Usul Hukukuna Hakim Olan İlkeler", C. 1, **Medeni Usûl Hukuku**, 3 cilt, ed. Hakan Pekcanıtez vd., 15. bs., Oniki Levha Yayıncılık, yayın no: 688, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017.

Kaplan, Gürsel: "İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2014, s. 33-46.

Hanağası, Emel: **Davada Menfaat**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.

Honig, Richard: **Hukuk Başlangıcı ve Tarihi**, çev. M. Yavuz, 2. bs., İstanbul, İstanbul Burhaneddin Matbaası, 1935.

İnceoğlu, Sibel: **Adil Yargılanma Hakkı : Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 4**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2018.

Kalabalık, Halil: **İdari Yargılama Usulü Hukuku**, Güncellenmiş ve Gözden geçirilmiş 18. baskı., Ankara, Seçkin, 2025.

Kale, Serdar, Salih Keser: "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 21, No: 2, 2016, s. 701-726.

Kamacı, Ekin Cansu: "Geçici Hukukî Korumaların Yargılama İlkeleri ve Taraf Yükümlülükleri Bakımından Değerlendirilmesi", **Legal Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi**, C. 18, No: 53, 2022, s. 753-812.

Kaplan, Gürsel: **İdari Yargılama Hukuku**, 10. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2024.

Kaplan, Onur, Üstün, Gül: "Tespit Edici İşlemlerle Bağlantılı Olarak İdari Yargılama Hukukunda Tespit Davalarının Uygulama Alanı ve Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 26, No: 1, 2020, s. 131-145.

Karaaslan, Varol: **Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.

Karafakih, İsmail Hakkı: **Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952.

Karahanoğulları, Onur: "Birel İşlemlere Karşı Açılan İptal Davalarında İlgi Bağı Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62, No: 03, 2007, s. 201-232.

———: **İdari Yargı : İdarenin Hukuku Zorlanması (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

Karaman, Hayreddin: **Fıkıh Usûlü**, İstanbul, 1964.

Karavelioğlu, Celal: **Açıklamalı, İçtihatlı Ve İstinaf Kurumuyla İdari Yargılama Usulü Kanunu**, 9. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2016.

Karslı, Abdurrahim: **Medeni Muhakeme Hukuku**, 5. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.

Keskin, Mustafa: "Kur'an'da 'Hkm' Kökünden Türeyen Kelimelerin Semantik Tahlili", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, No: 9, 2018, s. 431-462.

Keskin, Züleyha: **İdari Yargı Denetimin Yoğunluğu**, 1. Baskı., Ankara, Seçkin, 2022.

Koca, Mahmut: "Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 1, No: 2, 2006, s. 207-225.

Konca, Nesibe Kurt: **Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009.

Kunter, Nurullah, Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu: **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 16. bsk., İstanbul, Beta, 2008.

Kuru, Baki: **Hukuk Muhakemeleri Usulü**, 3 cilt, C. 1, 6. bs., İstanbul, Demir Demir, 2001.

———: **Nizasız Kaza**, Ankara, 1961.

Kuru, Baki, Ali Cem Budak: **Tespit Davaları**, ed. 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

Kuru, Baki, Burak Aydın: **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**, 2 cilt, C. 1, ed. 2. bs., 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

———: **Medeni Usul Hukuku El Kitabı**, 2 cilt, C. 2, ed. 2. bs., 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

Küçük, Alper Tunga: **Vakıaların Toplanması Açısından Teksif İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Küçük, Çolpan Mücahit: "İdari Yargıda Tanık Delili", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, No: 1, 2021, s. 551-572.

Mahmutoğlu, Fatih Selami: "İdari Para Yaptırımını Gerektiren Eylemler Yönünden Yargılama Rejimi", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, No: 1-2, 2011, s. 151-172.

Meriç, Nedim : "Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan Sayısı, 2010, s. 390-424.

———: **Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi: (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.

Müderrisoğlu, Hakkı: **Danıştay Kanunu ve Danıştay Yargılama Usulü**, Ankara, Yeni Doruk Yayınları, 1978.

Oğurlu, Yücel: **İdari Yaptırımlar Karşısında Yargısal Korunma: İdari Ceza Hukuku ve İdari Cezalara Karşı Yargısal Başvuru Yolları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.

Onar, Sıddık Sami: **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, 3 cilt, C. 1, 3. bs., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

———: **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, 3 cilt, C. 3, 3. bs., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

Özdeş, Orhan: "İdari Yargı ve Yargılama Usulünün Özellikleri", **Danıştay Dergisi**, No: 12-13, 1974, s. 9-17.

Özay, İl Han: **İdari Yaptırımlar: Kuramsal Bir Deneme**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985.

———: "Türkiye'de İdari Yargının İşlev ve Kapsamı", **İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu**, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, No : 33, Ankara, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu, 1982, s. 11-30.

Özbek, Mustafa Serdar: **Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, 2 cilt, C. Cilt 1, 4. baskı., Ankara, Yetkin Yayınları, 2016.

Özçelik, Volkan: **Türk Medeni Usul Hukukunda Taraflarca Getirilme İlkesi**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

Özdemir, Halit Eyüp: **İdari Yargıda Dilekçeler Üzerine İlk İnceleme**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Özekes, Muhammet: **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.

Özel, Nurcan Yılmaz: **Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel Ve Gerçekleşen Etkileri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.

Özkan, Hasan: **İhtiyati Tedbir, Delil Tespiti, İhtiyati Haciz ile Kamu Alacağının Tahsilinde İhtiyati Haciz**, ed. 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.

Özmumcu, Seda: "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, No: 2, 2016, s. 145-171.

Pekcanıtez Hakan vd., (ed.): **Medeni Usûl Hukuku**, 3 cilt, C. 1, 15. bs., İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017.

———, (ed.): **Medeni Usûl Hukuku**, 3 cilt, C. 2, 15. bs., İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017.

———, (ed.): **Medeni Usûl Hukuku**, 3 cilt, C. 3, 15. bs., İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017.

Pekcanıtez, Hakan, Oğuz Atalay, Muhammed Özekes: **Medenî Usûl Hukuku : Ders kitabı**, 12. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2024.

Postacıoğlu, İlhan E.: **Medeni Usul Hukuku Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.

Postacıoğlu, İlhan E., Sümer Altay: **Medeni Usul Hukuku Dersleri**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2015.

Rüzgaresen, Cumhur: **Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.

Sancakdar, Oğuz (ed.): **Fransız, Türk, Federal Alman İdari Yargılama Usulü Kanunları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020.

Selçuk, Sami: "Doğru Terim 'Muhakeme' Değil, 'Yargılama'dır", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 19, No: 2, 2013, s. 295-318.

Sungurtekin Özkan, Meral, Aslı Aykutalp: **Yargı Örgütü Hukuku**, Güncellenmiş 2. Baskı., Ankara, Seçkin, 2024.

Şaban, Zekiyyü'd-din, İbrahim Kâfi Dönmez: **İslâm Hukuk ilminin Esasları(Usûlü'l-fıkh)**, 14. bsk., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Şenlen Sunay, Süheylâ: **İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İsbat ve Delil Hususları**, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1997.

Tahiroğlu, Fatih: **Medenî Usûl Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Tan, Turgut: **İdare Hukuku: İdarenin Kuruluşu, Faaliyet Türleri, İşlemleri, Sorumluluğu, Kamu Görevlileri, Kamu Malları, Yargısal Denetim**, 9. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2020.

Tanrıver, Süha: "İşlevsel Açıdan Noterlik Kurumuna Yeni Vizyon Kazandırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler", Türk Alman ve İsviçre Hukukunda İflas, Konkordato ve Noterlik Alanındaki Gelişmeler**, MİHBİR Toplantı VIII**, (9-10 Ekim 2009) Abant, s.495-540.

———: "Madencilik Alanında Bir İhtisas Mahkemesinin Oluşturulmasına Gerek Olup Olmadığı Üzerine Bazı Düşünceler", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 4, 2010, s. 199-207.

———: **Medeni Usul Hukuku : Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması**, 2 cilt, C. 1, 6. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2024.

———: "Noterlerin Tespit İşleri" **Makalelerim 2006**, Asil Yayınları, Ankara 2007, (s. 85-98),

Tanrıverdi, Ayşe Almıla: **İdari Yargılama Hukuku Açısından Tespit Davasının Uygulanabilirliği**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Taşpınar, Sema: "Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu", **Av. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB, yayın no. 8, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 1999.

Tok, Ozan: **Medeni Usul Hukukunda Delil Başlangıcı**, Ankara, Seçkin, 2016.

Turan, Sinem: **Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti Kurumunun Fonksiyonları**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

Türk Hukuk Kurumu, (ed.): **Türk Hukuk Lügatı**, 4. bsk., Ankara, Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, 1998.

Türkoğlu Üstün, Kamile: **İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.

Ulukapı, Ömer: "Yargıtay Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Yargılamaya Hakim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1-2 (Prof. Dr. Süleyman ARSLAN'a ARMAĞAN), 1998, s. 713-732.

Ulukapı, Ömer, Murat Atalı, **Noterlik Hukuku,** 3. Bs, Konya, Mimoza yayıncılık, 2013

Umar, Bilge: **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

Uysal, Bilal: "Türkçede İşteş Çatı ve İşteş Çatının Özellikleri", **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi**, C. 7, No: 2, 2018, s. 806-836.

Üstündağ, Saim: **Medeni Yargılama Hukuku**, 7. bs., İstanbul, Nesil Matbaacılık, 2000.

Yasin, Melikşah: "Anayasa Mahkemesinin İdari Yargının Görev Alanı Sorununa Yaklaşımı", **Yıldızhan Yayla'ya Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları. Armağan Serisi ; No. 4, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 567-576.

———: "İdari Yargılama Usulünde Davadan Feragat ve Davayı Kabul", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, No: 3-4, 2004, s. 149-184.

———: "İdari Yargılama Usulünde Davaya Müdahale", **Journal of Istanbul University Law Faculty**, C. 69, No: 1-2, 2011, s. 439-451.

———: **İdari Yargılama Usulünde İspat**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015.

———: "İdari Yargılama Usülünde Düzenleyici İdari İşlemlerin İhmali Meselesi", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 16, No: 1, 2013, s. 9-27.

Eroğlu, Yaşar : "Danıştay Kanunuyla Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa Atıf Yapılmayan Hallerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Hükümlerinin Danıştay'da Uygulanışı", **Danıştay Dergisi**, No: 8, 1973, s. 24-33.

Yaşar, Hasan Nuri: **İdare Hukuku : Genel Esaslar**, 4. Basım., İstanbul, Der Yayınları, 2024.

Yaşar, Hasan Nuri: "Fransız İdari Yargılama Hukukunda Yürütmenin Durdurulması", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 12, No: 1-3, 2011, s. 343-360.

Yaşar, Hasan Nuri: **İdari Yargı İdari Yargıç Yargısal Emir**, 2. Baskı., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2024.

Yavaş, Murat: "Medeni Usul Hukukunda Delil Tespiti", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Yavuzdoğan, Seçkin: **"İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi Çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi"**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Yayla, Yıldızhan: **İdare Hukuku**, İstanbul, Beta, 2010.

———: "İdari Yargılamanın Özelliği", **Atatürk'ün 100. Doğum Yılını Kutlama Sempozyumu, Ankara, 15-16 Mayıs 1981**, Ankara, Danıştay Başkanlığı, 1981, s. 129-140.

Yenice, Kazım, Yüksel Esin: **Açıklamalı - İçtihatlı - Notlu İdari Yargılama Usulü**, Ankara, Arısan Matbaacılık, 1983.

Yıldırım, Turan: "İdari İşlemler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

———: **İdari Yargı**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 2008.

———: "Kamu Yararı ve Disiplin Cezalarının Affı", **Anayasa Yargısı**, C. 17, No: 1, 2001, s. 438-449.

Yıldırım, Turan, Gül Üstün: **Açıklamalı Notlu İdari Yargılama Usulü Kanunu**, 3. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025.

Yılmaz, Dilşat: **İdari Yargılama Hukukunda "İstinabe"**, 2. Baskı., Ankara, Adalet Yayınevi, 2022.

Yılmaz, Ejder: "Adalet İstatistikleri-2023'ün Düşündürdükleri", C. 4, **Prof. Dr. Baki Kuru Anısına Armağan**, 4 cilt, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025.

———: **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, 2 cilt, C. 1, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.

———: **Geçici Hukuki Himaye Tedbirleri**, 2 cilt, C. 2, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.

———: **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, 4 cilt, C. 1, 4. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

———: **Hukuk Sözlüğü**, ed. 9. bs., İstanbul, Yetkin Yayınları, 2005.

———: **Medeni Yargılama Hukukunda Islah**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

———: "Usul Ekonomisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 57, No: 1, 2008, s. 243-274.

Yılmaz, Ejder, Atilla İnan: "Yargılama Usulü Kurallarının Önemi ve Sayıştayın Durumu", **Sayıştay Dergisi**, No: 30, 1998, s. 65-82.

Yılmaz, Serdar: ""İdari Yargının Görev Alanının Daraltılmasına Yönelik Yeni Bir Girişim Olarak 'İnsan Zararları Mahkemelerinin Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun Teklifi' Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 3, 2015, s. 113-181.

Oğurlu, Yücel: “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re’sen Araştırma İlkesi”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 1998, s. 120-133.

Yücesoy, Ayşe Aslı: **İdari Yargılama Hukukunda İptal Davalarında Menfaat**, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2016.

Çevrimiçi Kaynaklar

"Hukuk Mahkemelerine Yönelik Tavsiyeler Listesi 2024", Hakimler ve Savcılar Kurulu, 12.02.2025, (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/3101202514021-hukuk-mahkemeleri-tavsiyeleripdf.pdf, 16.09.2025.

Candan, Turgut: "Hukuk Muhakemeleri Kanununun Hükümlerinin İdari Davalarda Uygulanabilirliği", 08.04.2021, (Çevrimiçi) https://turgutcandan.com/2021/04/08/hukuk-muhakemeleri-kanununun-hukumlerinin-idari-davalarda-uygulanabilirligi/, 13.08.2025.

Kaya, Cemil; Dilşat Yılmaz, Fatma Ebru Gündüz, "2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu – 2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun – 2575 Sayılı Danıştay Kanunu Değişiklik Önerileri Raporu", **İdari Yargının Etkinliğinin Artırılması ve Danıştayın Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi,** Avrupa Konseyi, 2021, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/2577-2576-2575-say-l-kanunlarda-degisiklik-onerileri-raporu/1680a49fa5, 30.08.2025. s.26.

https://www.adalet.gov.tr/yeni-bolge-idare-ve-vergi-mahkemeleri-kurulmasina-iliskin-karar-resmi-gazetede yayimlandi#:~:text=REPUBLIC%20OF%20TÜRKİYE%20MINISTRY%20OF%20JUSTICE&text=Yeni%20düzenlemeyle%20birlikte%20Türkiye%20genelindeki,'dan%2012'ye%20yükseldi. (Çevrimiçi), 25.08.2025.

https://www.adalet.gov.tr/yeni-bolge-idare-ve-vergi-mahkemeleri-kurulmasina-iliskin-karar-resmi-gazetede yayimlandi#:~:text=REPUBLIC%20OF%20TÜRKİYE%20MINISTRY%20OF%20JUSTICE&text=Yeni%20düzenlemeyle%20birlikte%20Türkiye%20genelindeki,'dan%2012'ye%20yükseldi. (Çevrimiçi), 25.08.2025.

Nason, Sarah, Nilay Arat, "Türkiye'de İdari Yargıda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Diğer Yargı Yetkisi Alanlarından Edinilen Bilgiler Raporu", İdari Yargının Etkinliğinin Artırılması ve Danıştayın Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi, Avrupa Konseyi, 2023, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/2577-2576-2575-say-l-kanunlarda-degisiklik-onerileri-raporu/1680a49fa5, 30.08.2025.

Yargının Etkinliği Bürosu: “İlk Derece Yargı Birimlerinin 2024 Yılı Ortalama İş Verileri ile Tür Bazlı Mahkemeler Raporu”, Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2025, (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/ilk-derece-yargi-birimlerinin-2024-yili-ortalama-is-verileri-ile-tur-bazli-mahkemeler-raporu, 25.08.2025.

“Usul - Nişanyan Sözlük”, (22.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/usul, 22.07.2025.

“USÛL-i FIKIH”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, (22.07.2025), (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/usul-i-fikih, 22.07.2025.

“hüküm - Nişanyan Sözlük”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/h%C3%BCk%C3%BCm, 31.07.2025.

“Kubbealtı Lugatı”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/yarg%C4%B1, 31.07.2025.

“Kubbealtı Lugatı”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/usul, 31.07.2025.

“Usul ne demek TDK Sözlük Anlamı”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/?kelime=usul, 31.07.2025.

“yar- - Nişanyan Sözlük”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yar-, 31.07.2025.

“yargı - Nişanyan Sözlük”, (31.07.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yarg%C4%B1, 31.07.2025.

“İdari Yargı Rehber”, Hakim ve Savcılar Kurulu (25.08.2025), (Çevrimiçi) https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/130820251324idari-rehberpdf.pdf, 25.08.2025.

“ispat - Nişanyan Sözlük”, (30.08.2025), (Çevrimiçi) https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ispat, 30.08.2025.

“Kubbealtı Lugatı”, (30.08.2025), (Çevrimiçi) https://lugatim.com/s/ispat, 30.08.2025.